

रायसेताबर्चदनाहारवाहुरे॥

EXPOSITION.

OF THE NIGAMAS OR THAT PORTION
OF HINDOO SHASTRAS, WHICH THE
DUKSHINAS OR RIGHT HAND
SECT FOLLOW AS THEIR
BOOKS OF REVELATION.

VEDAS, SOOTRAS, SMRITTIS,
POORANAS &c.

FOR

THE USE OF REFORMERS IN INDIA.

BY

THE AUTHOR OF THE 'NIDANDHA SANGRAHA'

SALV
NIG.

ULAB KUMARI LIE
S. 131
CALCUTTA
1912
P. C. NAHAR.

प्रमाणितः

Printed at "United Printing and General Agency Com-
pany's Press" by Ranchorelal Gangaram.

Samvat 1930 A. D. 1874.

Price One Rupee & half.

INTRODUCTION.

P. C. ANTHAR.

We dedicate the following pages to the ~~the~~ ^{thinking} Public, who have curiosity to know the ancient mode of worship proclaimed by the revelation called Nigamas. The ancient practices of a nation are often buried in oblivion, but those of India are well preserved in its sacred literature. It is necessary that Reformers, in order to be successful, ought to possess a knowledge of the ancient literature, which the people have, through habit, ignorance and Priest-craft learned to venerate. The secrecy which is attached to the sacred literature of the Brahamans, principally arises from the ignorance of the language in which it is written and by its being to a great extent, out of vogue. The primeval sacrificial system, which is the basis of the ancient Vedic Religion is cruel, uncouth, as well as opposed to the ideas of the present age. It would not have been satisfactory to describe it without referring to authorities on each point asserted and discussed. The book therefore is filled with authentic extracts from Vedic literature, which is considered as revelation from the Most High. It has been hitherto a special privilege of the Brahamans to write it by word and offer sacrifices in a manner handed down from generation to generation, without understanding their purport or condition of civilization in which they were ordained. Various miraculous powers are attributed to the mantras and sacrifices and various stories, incul-

eating the holiness of the Brahmans and power of
 their ritual are industriously circulated, in order to
 create awe and respect among the ignorant masses. It
 becomes therefore necessary to unveil this ritual as far
 as the limits of a small book will admit and to place
 within the reach of the Reformers such portion of the
 ancient mode of worship as required notice. This it
 is hoped, may stimulate a further research, in those
 regions of antiquity, which appear to be utterly neglected
 in India by those, whom they concern most. The
 Religion of a nation greatly affects its destinies and
 progress. Adherence to the ancient prejudices combined
 with the thickly prevailing ignorance and a powerful
 priest-craft has produced baneful effects, such as early-
 marriages, miserable and forced widowhood, prevention
 of travelling to foreign countries, slavery of female
 sex, waste of money on useless objects, eleemosynary
 habits of one-tenth of the population, internal dissensions,
 want of fellow-feeling and patriotism and above
 all false worship of God. When reformers try to remove
 these effects, where do they stumble? At the
 religious difficulty.

TABLE OF CONTENTS.

No.	Subject.	Page
1	Introduction &c.....	1—4
2	Preface.....	1—75
3	Index.....	77—98
4	Exposition of Nigamas	1—111
5	Supplement with annotations	1—40
6	Defence of the system by a Pandit	1—53
7	Do in Sanscrit by another „	1—51
8	Do in Gujathi.....	1—8

सूची.

प्रकरण.	पृष्ठ.
१ भूमिका.	१-४
२ प्रस्तावना.	१-७५
३ अनुक्रमणिका.	७७-९८
४ निगमप्रकोश.	१-१११
५ परिशिष्ट.	१-४०
६ संढण.	१-५३
७ संस्कृत संढण.	१-५१
८ सदरहुनो अर्थ.	१-८

निगम प्रकाश

एटले

वैदिक धर्मनो सुलभ

“लो० हि० निबंध संग्रह” कर्ताए

धर्म सुधारणा इच्छिनाम्ना उपयोग वास्ते

बनावी प्रसिद्ध कन्या,

अमदावाद मध्ये

मामानी हवेलीयां युनाइटेड प्रिंटिंग अने ज. ए. कंपनी

“लिमिटेड”ना प्रेसमां रणछोडलाल हीराचंदे छाप्पा.

संवत् १९३०.

सन् १८७४.

પ્રસ્તાવના.

હિંદુધર્મના ત્રણ ભાગછે. કર્મકાંડ, જ્ઞાનકાંડ અને ભક્તિકાંડ. જે અપિહોત્રિ શ્રોતો યાજ્ઞિક અને વેદિયા ત્રાણછે તે કર્મકાંડિ કેહેવાય છે. સંન્યાસી પરમહંસ ઇત્યાદિ જ્ઞાની કેહેવાયછે. ગોસાવિ માહારાજ સ્વામિરાવળ ઇત્યાદિ ભક્ત કેહેવાયછે. આ ગ્રંથ ઊપરથી એમ જણાશે કે કર્મકાંડમા દયાદિક ઉત્તમગુણ નથી અને અત્યંત મૂઢ, વિવેક શૂન્ય, ઓછો બુદ્ધિના લોક માત્ર આ માર્ગનો સ્વીકાર કરેછે એમ વિના માર્ગના લોક બોલેછે. અને કર્મવાળા એમ કહેછે કે—

યાવત્વર્ણાનેભાગોસ્તિયાવત્વેદમવર્તંતે અગ્નિહોત્રંચયજ્ઞં
તાવત્કૂર્યાત્કલૌયુગે ॥ હરિતસ્મૃતિ.

કર્મકાંડિ કહેછે કે જ્યાં સુધિ જ્ઞાતોભેદ અને વેદને માનો આ સુધિ યજ્ઞયાગ કરો. આ ગ્રંથ ઊપરથી જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગનુ ઉત્તમવર્ણુ સિદ્ધ થશે એવી આશાછે. અને કર્મકાંડનુ લક્ષણ શું તે પણ જ્ઞાનમા આવશે.

આ પુસ્તક લખવાનું કારણ એમ છેકે હિંદુસ્તાનમા હાલ જે હિંદુધર્મ ચાલે છે, અને તેના પેટામા અનેક પ્રકારના સંપ્રદાય અને પંથ ચાલે છે, તે બધાયનું મુલ વેદમા છે, અને વેદનો આધાર, * શ્રાવક લોક શિવાય, બધાય પંથવાળા માને છે. માટે વેદમા શું છે, અને શા પ્રકારનું ભજન છે, અને કીયા કીયા દેવ છે, તે જાણવા વિશે ઘણા

* ટીપ. શ્રાવક, જૈન, બૌદ્ધ વ્રતજ્ઞાનકાંડમા જે જે સારુ હોયછે તે તે માને છે- કર્મકાંડને માનતા નથી.

લોકોના મનમા આપેલા છે. વેદના પ્રુસ્તકો પ્રાચીનમાહાસંસ્કૃત ભા-
 શામા લખેલા છે, તેથી સાધારણ પુરાણીક કે શાસ્ત્રી પંઢીતોથી તેનો
 અર્થ થતો નથી. સાયનાચાર્યાદિક જે ભાષ્યકાર યદ ગયા તેમનો કરે-
 લો અર્થ જેને ભાષ્ય કહેછે, તે જ્યારે હાથમા લેઈએ ત્યારે વેદનો અર્થ
 થાય. વેદના પ્રત્યેક વાક્યને મંત્ર એવી સંજ્ઞાછે તે મંત્ર બ્રાહ્મણો ભણેછે
 વળ તેનો અર્થ સમજતા નથી. ઘણા એક લોક નો એમ કહે છેકે,
 વેદનો અર્થ વહુ ગહન અને ગુઢ છે તેનો અર્થ યાપજ નહીં, અને ઘણા
 એક લોક એવું કહે છે કે, વેદનો મંત્ર બ્રાહ્મણ શીવાય કોઈએ ભણવો
 નહીં, અને જે ભણે તેને મોટી શિક્ષા ઠરાવેલી છે, વેદનો મંત્ર કોઈ
 બ્રાહ્મણ ભણતો હોય તો વીજી નાતના લોકોએ તે સામઘ્યું નહી, અને
 વધા હિંદુ એમ માને છે કે વેદના મંત્રમા વહુ મોટી શક્તિ છે, તેનું વ-
 ર્ણન ક્રમ્ વિદ્યાન ર્દ્યાદિ યંથોમા કર્યું છે કેટલાએક મંત્ર ભ-
 ણ્યાર્થી વરસાદ આવે છે, અને કેટલાએક મંત્ર ભણતા અગ્નિ સઘ્ગી
 હઠે છે, એ મંત્રવહે નાના પ્રકારના અછ યાય છે, જેથી વાયુ, પવંત,
 વરસાદ, અગ્નિ પ્રવઢ યદને નાશ કરી નાલે છે એવા અછના નામ ત્ર-
 દ્વાછ, આનેયછ, વાયવ્યાછ ર્દ્યાદિક ભારતાદીક યંથોમા વર્ણન
 કર્યા છે, અને તે એકેક મંત્ર મેઢવવા વાસ્તે, રાજા લોક બ્રાહ્મણોને
 ઘેર શેવા કરતા એ પ્રમાણે અર્જુને પાશુપતાછ મેઢવ્યું, એવી કથા
 છે, તેથી બ્રાહ્મણ લોક આ વધાય મંત્ર પોતાનો પુંજી સમજીને ગુપ્ત રા-
 તે છે, તેનો અતર કોઈને વતાવતા નથી, તથા પ્રુસ્તક કોઈને આપતા
 નથી, બ્રાહ્મણ શીવાય વીજી નાતને વાસ્તે પ્રુજા વોગેરે અનુષ્ઠાન કરવું
 હોય તો પુરાણીક શ્લોક ભણીને તે કરે છે, ને વેદનો મંત્ર વોલાય
 નહીં, મારણ યજમાન વેદનો અધિકારી ન હોય તો, તેના કામમા

વેદનો ઉચ્ચાર પુરોહિત ન કરે, વેદનો અક્ષર એ પ્રમાણે ઘણા પવિત્ર ગણેલા છે,* બ્રાહ્મણ હોય તો, નાહ્યા વિના મંત્રનો ઉચ્ચાર ન થાય, અને જમ્યા પછી પણ ન થાય; કદાપિ એમ કરે તો મંત્રની શક્તિ ઓછી થાય છે. હાલના બ્રાહ્મણ એમ સમજે છે કે જેવો જોડે, તેવો ચો-લાઈ ન પાડ્યાયો ઘણા એક મંત્રનું સામર્થ્ય જતું રહ્યું, કેટલાએક કહે છે કે, આ કળીયુગના પાપથી મંત્રનું અને મંત્રના અધિપતી જે બ્રાહ્મણ, એ બેનું સામર્થ્ય ઘટી ગયું છે.

વેદના પુસ્તકો ઘણા પ્રાચિન છે, એમાં કોઈ પણ સંશય નથી, અને વેદના પૂર્વે શું હતું તે માલુમ પડતું નથી. અને વેદના પછી જે જે ગ્રંથ થયા છે તે વધાય વેદના આધારથી થયા છે. હાલ જે બ્રાહ્મણ વેદ મુલ્ય પાઠ કરે છે, તેને વેદીયા કહે છે, અને જે યજ્ઞ યાગાદીક કીયા જાણે છે તેને શ્રૌતિ કહે છે, અને જે ગ્રહસ્થને ઘેર ઉપનયન વિવાહ, ઇત્યાદિક સંસ્કાર કરાવે છે, તેને યાજ્ઞીક અથવા શુક્લ કહે છે. જે પુરાણ વાંચે છે તેને પુરાણીક કહે છે, ધર્મ શાસ્ત્ર ઇત્યાદીક એક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ જેને કર્યો હોય તેને શાસ્ત્રી કહે છે અનેક શાસ્ત્રનો જેને અભ્યાસ કર્યો હોય તેને પંડિત કહે છે. જ્યોતિષનો અભ્યાસ કરે છે, તેને જોશિ કહે છે. અને વૈદ્ય શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, તેને વૈદ્ય કહે છે. એ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારના બ્રાહ્મણ છે. જે શ્રૌતાગ્નિની શેવા કરે છે, તેને અગ્નિહોત્રી કહે છે. અને જેને યજ્ઞ કર્યો હોય તે દિક્ષિત એવી અટક ધરાવે છે. પૂર્વે યુગમાં વધાય બ્રાહ્મણ અને ધર્મી અગ્નિહોત્રી હતા, ઘણું કરીને એક કુલમાં એક અગ્નિહોત્ર રાખતા. હાલ તે ચાલ તુટી ગઈ છે, હવે કોઈક બ્રાહ્મણ અગ્નિહોત્રી હોય છે. તોપણ

* ટિપ્—તોપણ સરકારી નિસાબના શાસ્ત્રી વધાય જ્ઞાતના લોકોને વેદ મળાવે છે.

હિંદુગજા, ઝ્યા ઝ્યા છે, ત્યા ત્યા અગ્નિહોત્રની વૃદ્ધિ કરાવે છે. અને અપિનો સેવા વીન હરકત ચલાવતા વાસ્તે, નેમણુકો અને ગામ પળ આપે છે. પૂર્વ યુગમા સ્ત્રીઓને યજ્ઞો પવિત્ર ધારણ અને વેદાભ્યાસ કરાવતા, પણ હાલ તે ચાલ છુટી ગઈ છે, કઠીયુગમા સ્ત્રીઓને ઉપનયનને ઠેકાણે લમ ઠરાવેલું છે અને સ્ત્રીઓને શુદ્ધ જેવો સમજવો, તેથી હાલ સ્ત્રીઓને વેદાભ્યાસ અથવા ગાયત્રી ઉપદેશ કરાવતા નથી.

વેદમા મુખ્ય ધર્મ, યજ્ઞનો વતાવ્યો છે. વેદ મંત્રનો વિનિયોગ યજ્ઞાર્થ થાય છે. અને પ્રાચિન કાલમા બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રી, અનેક પ્રકારના યજ્ઞ, કરતા, તેથી અનેક દેવતાઓ તૃપ્ત થઈને મનુષ્યને જે જોડે તે આપતા. ગીતામા કહ્યું છે કે —

સહયજ્ઞાઃપ્રજાઃસૃષ્ટાપુરોવાચઃપ્રજાપતિઃ

અનેનપ્રસવિપ્યધ્વમેપવોસ્તિષ્ટકામધુક્ ॥

દેવાન્ભાવયતાનેનતેદેવાભાવયંતુવઃ ॥

પરસ્પરંભાવયંતઃશ્રેયઃપરમાવાપ્સ્યથ ॥

યજ્ઞાદ્રવતિપર્જન્યોયજ્ઞઃકર્મેસમુદ્ભવઃ ॥

કર્મેત્રહ્યોદ્રવંવિદિત્રહ્યાક્ષરસમુદ્ભવં ॥

યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃસંતોમુન્યંતેસર્વકિલિવૈષૈઃ ॥

અર્થ —ત્રહ્યદેવે, મનુષ્ય ઉપન કર્યો તેજ વસ્તુ યજ્ઞ કરવાની કી-યા ચતાવી, અને કહ્યું કે, એ કીયા તમે કરો તો તમને જે જોડે તે મ-લશે ને યજ્ઞ કર્યાંપો, દેવ તમારા ઉપર પ્રસન્ન થશે અને તમને જે જો-ડે તે આપશે યજ્ઞ કર્યાંપો વરસાદ પડશે, અને યજ્ઞ શી રીતે કરવો

ને વેદમા વતાવેલું છે, માટે વેદનો અક્ષર છે, તે સર્વથી મોટા છે, એ પ્રમાણે મનુષ્યને ઉપદેશ કર્યો.

ભાગવતમા કહ્યું છે કે, પ્રાચીન વહીં રાજાએ ઘણા યજ્ઞ કર્યા, તેથી એને ઘણા જીવોની હિંસા કરવી પડી. છેલીવારે નારદજીએ ઉપદેશ કરીને યજ્ઞ બંધ કર્યા, પ્રાચીનકાલમા રાજા ભરત એને બહુ યજ્ઞ કર્યા અને રામચંદ્રજીએ પણ રાવણના યુદ્ધમા ઘણા જીવ મરી ગયા તે પાપ કાઢાડવાને વાસ્તે અશ્વમેધ કર્યો. તે કથા પુરાણમા પ્રસીદ્ધ છે. તેજ પ્રમાણે પાંડવોએ અશ્વમેધ કર્યો. તે કથા ભારતમા છે કલ્હયુગમા રાજા જયસીંગે જેપુરમા અશ્વમેધ કર્યો. એવી દંત કથા પ્રસીદ્ધ છે. મરુચમા વહીં રાજાએ દશ અશ્વમેધ કર્યા. તે ઠેકાણે હાલ લોક નહાય છે. તેને દશાશ્વમેધ ક્ષેત્ર કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ઉત્તકંઠ મહાદેવ પાસે જાવાલી રૂપિય યજ્ઞ કર્યો તે ઠેકાણે ચૈરનાથ, એવું કહેવાય છે. ને સાથી મસ્મ નીકળે છે. એ પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમા હજારો ઠેકાણે યજ્ઞ થયેલા તેના દાખલા મળી આવે છે. તેથી પૂર્વ કાલમા ઘણા યજ્ઞ થતા એમ જણાય છે.

વૈદિક યજ્ઞમા ઘણી હિંસા કરવી પડેછે, ' એ વાતમા કંઈ પણ સંશય નથી. કલ્હયુગના આરંભે વૌધ મત ઉત્પન્ન થયું તે ઘણા લોકો માંયું તે મત વેદના વીરુદ્ધ હતું. હિંસાને લાધે, વૌધમત વાળાએ વેદની અને બ્રાહ્મણોની ઘણી નિંદા કરી છે. અને અહિંસા, તપ, સત્ય, દેહહંડ, ઉપવાસ इत्यादी પ્રતિપાદન કરી, લોકોને ઉપદેશ કર્યાથી વેદધર્મ નાતલ પડ્યો. પછી બ્રાહ્મણોએ કરી કમર બાધી, એક મત

ટીપ—એ પ્રમાણે પુરાણોમા ઇતિહાસ છે તે ઉપરથી લખ્યું છે. .

પપાને, વૈદિક ધર્મનું સ્થાપન કર્યું. તોપણ બૌદ્ધધર્મ બીલકુલ રદ થયો નથી. થોડો ઘણો ચાલેછે-અને વૌજા પ્રાંત કરતાં મારવાડ અને ગુજરાતમાં બૌદ્ધધર્મનું જોર વધારેછે. તેથી બ્રાહ્મણ દયા ધર્મથી ચાલેછે. અને યજ્ઞયાગાદિક ક્રીયા બિલકુલ કરતો નથી. પણ હિંદુસ્તાનના અન્ય ભાગમાં યજ્ઞ ધાય છે. અને ઓતિ બ્રાહ્મણ પણ ઘણા છે.

વેદ મુઝમા એક ગણાતો નહતો અનેક રૂપીઓ પાસે અનેક મંત્ર નો સંગ્રહ હતો. તે વધાએ શ્રી વ્યાસજીએ મેળા કર્યા. અને તેનાં ચાર નામ પાડ્યાં. જે હિંદુઓ વાંચ્યો હતા, તે જુદા કાહાડ્યાં તેમાં અનેક દેવોની પ્રાર્થના છે. તેનું નામ ઋગ્વેદ એવું પાડ્યું, અને એ ભાગ વધાય કરતા પ્રાચીન ગણાય છે. એમાં જે દેવોનું વર્ણન કર્યું છે તે રામ કૃષ્ણાદિક પુરાણના દેવ, હાલ જે પ્રસીદ્ધ છે, તેથી વેદના દેવ જુદા છે. અગ્નિ, વાયુ, સુર્ય, વરુણ, ઇન્દ્ર, વિષ્ણુ, શિવ, વરુણ, સોમ, નક્ત, પૂષા, રિસાદિ વેદમાં દેવ ગણેલા છે. અને તેમની પ્રાર્થના વેદ મંત્રમાં કરેલી છે. જે ગાયન કરવાના મંત્ર હતા તેનું નામ, સામવેદ પાડ્યું અને જેમાં યજ્ઞ ક્રીયા વતાવી છે. તેનું નામ યજુર્વેદ પાડ્યું. યજ્ઞમાન એટલે યજ્ઞ કરનાર અને, પુરોહિત એટલે મદદતગાર. અને ચોથો વેદ, અથર્વણ, એમાં અરીષ્ટશાંતિ રિસાદિ લખેલી છે. પણ સૌથી એ વેદ નૂતન ગણાય છે. એ ચારે વેદ એટલે સંહિતા અને બ્રાહ્મણ એ અનાદિ છે. એવું માનેલું છે કોઈ કેહેછે કે ચારે વેદ બ્રહ્માના મુખમાંથી પ્રગટ થયા, કોઈ, કેહેછે કે, બ્રહ્માનું મુખ એટલે બ્રાહ્મણ તેમાંથી નિકળ્યા. વેદને જોડેલા વૌજા નાહાના નાહાના પુસ્તકો છે, તેને ઉપનિષદ કહેછે. તેમાં કેટલાએક લખાયા છે ને કેટલાએક નૂતન છે વૈદિક કર્મનો, એ પ્રથમ નિ-

દા કરેલો છે. અને ગોજા વધા દેવ મુક્તિને, એકપર બ્રહ્માત્ર માનેલું છે. અને ઘણું કરીને નિવૃત્તિ માર્ગનો પ્રશંસા કરીછે. આ મંથમાથી વેદાત શાસ્ત્ર ઉત્તર મીમાંસા નિકળ્યું. અને ગોજા વૈદિક મંથમાથી પૂર્વ મીમાંસશાસ્ત્ર નિકળ્યું છે. એ વે મત એક ગોજાને વિસ્તરે છે અપિહોત્રી યાજ્ઞિક, ઇત્યાદી કર્મ કાંડી, બ્રાહ્મણ પૂર્વ મીમાંસ શાસ્ત્રનો આધાર લેછે. અને સંન્યાસી પરમહંસં ઇત્યાદી, ત્યાગી, બ્રાહ્મણ ઉત્તર મીમાંસ એટલે વેદાત શાસ્ત્રનો આધાર લેછે. અને વધાય કર્મ મુક્તિને ફક્ત બ્રહ્મનું ધ્યાન કરેછે. ગોજા કોઈ દેવને માનતા નથી. એ માર્ગને જ્ઞાન માર્ગ પણ કહેછે. આ વે શિવાય ગોજો માર્ગ ભક્તિ માર્ગ કરીને સાપ્રત ચાલેછે. તેમાં ચાર સંપ્રદાયના ગ્રહસ્થ ત્યાગી, વૈરાગી સાધુ ઇત્યાદિક ગણાય છે. હરદાસ, પુરાણિક, રામદાસ, વારકરી, આ વધાય ભક્તિ માર્ગવાળા છે. અને ઉપાસના માર્ગ પણ કહેછે. ઉપાસનાના પેટામાં વે છે એક વામ માર્ગ અને એક દક્ષણ માર્ગ તેમાં વામ માર્ગ એ દેવીનું કહેવાય છે. અને દક્ષણ એ શિવ, વિષ્ણુ ઇત્યાદીનું કહેવાય છે. તેમાં સ્માર્ત, શૈવ, વૈષ્ણવ, સમર્પણી, સત્સંગી, ઇત્યાદિક ગણાય છે. એ માર્ગમાં વૈષ્ણવ માત્ર અહિંસાવ્રત પાળેછે અને વામ માર્ગ જે આગમ અને તંત્રનો આધાર લેછે તેમાં એ વ્રત પાળતા નથી. અને જે વેદનો આધાર લેછે તે પણ અહિંસા વ્રત પાળતા નથી અનેક શાસ્ત્રમાં કોઈ ઠેકાણે જ્ઞાનનો પ્રશંસા કરીછે. કોઈ ઠેકાણે ભક્તિનો પ્રશંસા કરીછે. કોઈ ઠેકાણે કર્મકાંડનો પ્રશંસા કરીછે. અને દરેક માર્ગના મંથ ઘણા છે. માટે કોયો માર્ગ સારો તેનો નિશ્ચય કરવાને ઘણો મુશ્કેલ પડેછે. એટલું જાણી કે કર્મકાંડ એ વહુ પ્રાચીન છે. અને યજ્ઞયાગના વિધી કેવળ, હિંદુસ્તાનમાં ચાલતા હતા, એમ નથી પણ ગોજા દેશમાં પણ પ્રાચીન કાળમાં યજ્ઞયાગ કરતા હતા.

પ્રાચીન કાલમાં, જે બ્રાહ્મણ હતા, તેમને ઋષિ એવું કહેતા. કેટલા
 એકને મહર્ષિ, એવું નામ છે. કેટલાએકને, દેવર્ષિ, કેટલાએકને રાજર્ષિ,
 છંદર્ષિ, એવા જુદા જુદા નામ છે. પણ ઋષિ એ શબ્દનો અર્થ, યંય કરતાં
 એવો થાય છે. પણ હાલના બ્રાહ્મણ એમ કહેછે કે ઋષીનું જ્ઞાન અદ્ભૂત
 હતું તેથી તેમને " અદ્વૈતાર્થદ્રષ્ટા " કહેછે. એટલે જે કોઈને માલમ
 પડવાનું નહીં તે એમને માલમ પડતું હતું. તેથી એમણે જે યંય બા-
 ધ્યાયે, તે વેદ તૂલ્ય ગણાયછે. અને ઋષી ગયા પછી જે યંય થયા તે,
 પૌરુષ યંય કહેવાયછે. ઋષીના યંયને, આર્ષિ એવું કહેવાયછે. અને વેદ
 ના યંયને છાદસ એવું કહેવાય છે. એ વધાય ઋષી અનેક પ્રકારના
 જન(વરોનું) માસ સ્વાતા હતા. એવું એમના યંય ઉપરથી જણાયછે. હાલ
 મેંછ, યવન, શ્યાદિક માસ આહારીછે. પણ એમના કરતાં આ વધાય
 ઋષીઓ વધારે હતા. કારણ, હાલ ફાગસ દેશમાં ઘોઢાનું માસ સ્વા-
 નો પ્રચાર, પડ્યોછે. પણ અશ્વમેધ ઋષીઓ હજારો વર્ષથી કરતા આ-
 ય્યા છે તેથી એવું માલમ પડેછે કે ઘોઢો સ્વાનાનો પ્રચાર ઋષિ મં-
 ઢકમાં ઘણો હતો. પછી વૈષ્ણવ અવતાર થયો ત્યારે, ઘણીકે હિંસા વંધ
 પડી, અને દયાનો વિસ્તાર ઘણો, અને સાત્ત્વિક માર્ગ વધ્યો, અને વૈષ્ણવ
 લોક નિવૃત્તિ માર્ગને વળગી પડ્યા. ત્યારે કર્મકાંદો બ્રાહ્મણ, વધુ ઓ-
 શીષાબા ધડ પડ્યા, અને પોતાનું કર્મ ટાકવા વાસ્તે કેટલીક મોખ્યા
 . વાતી પલાતી તે એવોકે કોઈ કહેછે, કે,

॥ વૈદિકીહિંસાહિંસાનભવતિ ॥

એટલે વેદમાનો હિંસા છે તેને હિંસા ન ગણતી,

યાવેદવિહિતાહિંસાનસાહિંસાપ્રકીર્તિતા ॥ ભાગવત ટિકા

યતૂઘાણમક્ષોવિહિતઃસુરાયાસ્તથાપશોરાલભનંનહિંસા

ભાગવત ૧૧-૫-૨૩

દેવતેદિશેનયત્પશુંહનનંતદાલંભનં ॥ ટીકા

બીજા કહેછેકે, પૂર્વેના, ઋષી જનાવરો મારતા, પણ કરો જીવંત કરવાનું તેમને સામર્થ્ય હતું, તે આપણે નથી માટે આપણે ન કરવી, બીજા કહે છે કે, વેદમાં હિંસા નથી અને જે હિંસાનો અર્થ કહાડેછે, તે ભૂલછે. બીજા કહે છે કે, મનુષ્યને માસ ખાવાની ઇચ્છા હોય, તે તૃપ્ત કરવાને વાસ્તે યજ્ઞ વિધિ બતાવ્યો છે માટે એ વિધિ નથી, પણ સંકોચ છે. બીજા કેટલાએક, કહે છે કે, કોઈ કામની સિદ્ધિ કરવી હોય ત્યારે હિંસા કરવી પડે પણ આપણે કામ્ય કર્મ મુકી દેઈ તો, હિંસાની જરૂર નથી. અને કેટલાએક કહે છે કે, વેદમાં જે હિંસા લખી છે, તે પૂર્વ યુગને વાસ્તે હતી, પણ કલ્પયુગને વાસ્તે નહીં. સ્વરી રીતે એ વધી તકરાર તપાસીએ તો, એમાંની એક પણ સ્વરી નથી, કારણ જનાવરોને મારીને ઋષિઓ કરી જીવંત કરતા હતા, એ વાતનો દાખલો કોઈ ઠેકાણે મળતો નથી. અને બીજું એમ કે જે યુગમાં ઘર્ષો હિંસા ચાલતી તે યુગને કલ્પી કહેવું, અથવા જે યુગમાં દયાનો વિસ્તાર વધારે થયો, તેને ઋલ્પી કહેવું, આ એક મોટો સંશય છે. અને વેદ વાક્યનો નીપેધ પુરાણ વાક્યથી થાય નહીં. માટે એ તકરાર પણ વરોવર નથી. અને જે કહે છે કે વેદના વાક્ય સંકોચાર્થ છે. તે પણ સ્વર નથી કારણ અનુસ્તરણી ઇલાદિક ઠેકાણે માસ ખાવાનું નથી ત્યારે હિંસા સાવાસ્તે લખી છે. એનું કારણ જણાતું નથી, સંકોચ હોય તો એવી હિંસા લખે નહીં. માટે એ રૂપના પણ મિથ્યા છે. અને વેદમાં હિંસા નથી, એવું

જે કહે છે, તેમને વિશે એટલુંજ કહેવાય કે તે લોકો વેદોર્થમાં મમળ છે. સરી, વાત એટલીજ કે વૈધે દયા ધર્મ ઘેલાવ્યો તે દહાડામાં ત્રિ-
 ભ્રમણ લોકોએ હિંસા શાસ્ત્ર સંતાડવાને વાસ્તે, અનેક યોજના કરી. ત્રા-
 ભ્રમણ અને ક્ષત્રી એ વેડ જળાણ પોતાનો ધર્મ મુકી દીધો, અને લોભી
 થઈને દ્રવ્યાર્થ, ગમે તે વાતને માન્ય કરે છે. અને આ વાત સઘ છે કે
 અસઘ છે એ વિશે વિચાર કરતા નથી. એ પ્રમાણે હાલના ત્રાહણીઓ
 સ્વીકારી છે, તેજ પ્રમાણે ક્ષત્રી લોકોએ પોતાનો ધર્મ મુકી દીધો, એમ-
 નો ધર્મ એવો હતો કે, પોતાના દેશનું રક્ષણ કરવું, તે વાત જઈને પે-
 ટને અર્થે જે રોટલો આપે એની નોકરી બજાવાયો, તે કહે કે, માંહેને
 કે, રાખેને મારો; તોપણ મારે. એ પ્રમાણે સ્વીકારી પાશ્ચાત્યી વધો દેશ
 સરાવ થઈ ગયો, અને સઘ અને દેશાભિમાન નાનુદ થયો.

જે વસ્તુ દયાધર્મ પ્રગટ થયો તારે હિંસાની વંધો થઈ. પણ કેટલા
 એક પ્રાંતમાં એ ચાલે છે. ને કટલાએક પ્રાંતમાં નથી ચાલતો. સારસ્વત,
 મૈધીલ, કાન્પકુબ્જ, ગૌડ, ઉત્કલ, એ પાંચે ગૌડ ત્રાહણ કહેવાય છે
 અને તેમની વસ્તી કરાચી, લાહોરથી કલકત્તે સુધી, આજા હિંદુસ્તા-
 નમાં છે. તે વધાય મચ્છ માતનો અહાર નિસ્ય કરે છે. અને દ્રાવીડ,
 તૈલંગ, કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર, એ ચાર પ્રાંતમાં, યજ્ઞ કરતો વસ્તુ માત્ર,
 માસ લાય છે, નિસ્ય લાતા નથી. અને ગુજરાતમાં કોઈ કારણથી પણ
 માસ લાતા નથી. એ પ્રમાણે આજ વહીવટ છે. દક્ષિણના જે વૈષ્ણવ
 સંપ્રદાય ત્રાહણ છે તે લોટનો વકરો કરીને તેનો યજ્ઞ કરીને લાય
 છે. તેને પીષ્ટ પશુ કહે છે. પણ ગીના ઘણા ત્રાહણ પ્રલસ પશુનો યજ્ઞ
 કરે છે. એ પ્રમાણે ઘણા ત્રાહણોએ, રહોદરામાં અને કરનાડી ક્ષેત્રમાં
 યજ્ઞ કર્યા છે. પૂના, સતારા, કાશી ઇત્યાદિ ક્ષેત્રમાં ઘણા યજ્ઞ થાય છે

તેમા કોઈમા ચાર કોઈમા આઠ કોઈમા પચીસ એટલા પશુ હોમે છે. અને એ જનાવરો શસ્ત્રથી મારતા નથી કારણ તેનું રુધીર બહાર પડવું ન જોડે. માટે ગઢુ દાંત્રીને મારે છે. એ કામ બહુ નિર્દયપણાનું છે પણ વેદાજ્ઞા સમજીને કરે છે. જે ઠેકાણે શ્રાવક ગુજરાતી કે મારવાડી જે ગામમા હોય છે. તે ઠેકાણે કોઈ અભિહોત્રી યજ્ઞ કરવા લાગે ત્યારે કોઈએ એને માલ ધીરવો નહીં કે વેચવો નહીં એવો વાધો ઘાલે છે. તેથી ઘણી હરકત પડે છે. તેથી અહંમદનગર જીલ્લામા ઘણા એક ગામમા શ્રાવકોની વસ્તી મોટી છે. તે ઠેકાણે યજ્ઞ થતો નથી તેજ પ્રમાણે મુંબઈમા પણ ગુજરાતી શ્રાવક ને વૈષ્ણવોની વસ્તી વધારે છે, માટે તે ઠેકાણે પણ આજ સુધી યજ્ઞ થયો નથી. પણ જ્વાહર બ્રાહ્મણોનો જયો મોટો છે તે ઠેકાણે યજ્ઞ થાય છે ગયા માહા મહીનામા પુનામા વાજપેય યજ્ઞ થયો તેમા ચોવીસ બકરા હોમ્યા અને મોટા મોટા નામાકિત ગૃહસ્થો અને વેદીયા બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રી પંડિતો ભેગા થયા હતા. એવું વર્તમાન પત્રથી જાણ પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

ધર્મના આધાર વે જણાય છે. એક તર્ક, અને વીજો, કથા, જ્ઞાની લોક છે, તે તર્કથી, દૈશ્વરને સમજે છે. અને અજ્ઞાની છે તેમને વાસ્તે, રોચનાર્થ, અનેક પ્રકારની કથા રચેલી જોવાની તે પ્રમાણે ભજન કરે છે. તર્કને ફક્ત બુદ્ધિનો આધાર છે અને કથાને આધાર પુસ્તકનો. પછી પુસ્તક લખનારની જોવી આવરૂ તે પ્રમાણે તે પુસ્તકની માન્યતા થાય. જગતમા પુસ્તક લખનાર ઘણા થયા છે અને તે એકેક દેશમા એકેક જ્ઞાતિમા એકેક સંપ્રદાયમા માર્ગતા છે. બ્રાહ્મણ કહે છે કે ક્રપિના કરેલા પુસ્તક તે વધાય કરતા મોટા કારણ કે પરમેશ્વર ક્રપિમા પ્રેરણા કરતા હતા, તે પ્રમાણે ક્રપિ લખતા. શ્રાવક કહે છે

કે, તિર્થકરના પુસ્તકો મોટા, મુસલમાનો કહેછે કે પેશંવરનાં પુસ્તકો મોટા. આ બધાં પુસ્તકો મેઢવતાં એકબીજાને મઢતાં નથી. મારે ધર્મ કોને કહેવો અને પાલંડ કોને કહેવો એનો નિર્ણય કરતાં બહુજ કઠણ છે. ધર્મ છે તે વે પ્રકારના છે. એક. સ્વભાવિક, અને સાંકેતિક, સ્વભાવિક ધર્મ છે તે સ્વતઃપ્રમાણ છે. અને બદાય. પુસ્તકોમાં તે મઢે છે. અને, સાંકેતિક, ધર્મ માત્ર મઢતો નથી. સ્વભાવિક ધર્મ એટલે સત્ય, દયા, ન્યાય, શમ, દમ, તિતીષા, ઇત્યાદિ, ને કોઈ પણ ના પાઢતું નથી. અને, સાંકેતિક ધર્મમાં ઘણાં તકરારો છે. હિંદુ કહેછે કે શ્રાવણ માસમાં ઉપવાસ કરવા ને મુસલમાન કહેછે કે રમજાનમાં કરવા, એ પ્રમાણે દેશ દેશના, સાંકેતિક ધર્મ, અને આચાર જુદાછે. આ બધાયનું તલ જે જ્ઞાનો અને વિવેકી છે, તે માત્ર જાણેછે, અને જે લોક અજ્ઞાની હોયછે, તે એક વીજાની સાથે અભિમાનથી, લઢીમરેછે. અને એકવીજાની નિંદા, અને દ્વેષ, કરેછે, અને સાર, અસારનું વિચાર કરતા નથી.

હાલના ત્રાહણ ઘણા અજ્ઞાની થયાથી પોતાના શાસ્ત્રમાં શું છે તે જાણતા નથી અને પોતાનું જ્ઞાન વધારતા નથી તેથી ત્રણ હજાર વરસ ઉપર હિંદુસ્તાનમાં જેટલું જ્ઞાન હતું, તેટલુંજ, કાયમ રહ્યુંછે. તેનું કારણ જે આગલ ઋષિયો લખી ગયા, તેમાં કાંઈ મૂલ નથી, તેથી કાંઈ વધારવાનું રહ્યું નહીં, એવો સમજણ પડ્યાથી લોકો આગલ ઢગલાં ભરતા નથી.

ધર્મશાસ્ત્રમાં એવું કહ્યું છે કે, યજ્ઞ કર્યાથી દેશ અને ભુમિ પવિત્ર થાય છે. અને કૌંયા દેશમાં યજ્ઞ કરવા અને કૌંયા દેશમાં ન કરવા એની વિગત લખી છે. તેમાં ગંગા યમુનાનો કાંઠો એ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાય

છે તે ઠેકાણે, પૂર્વ યુગમા ઘુણા યજ્ઞ થયેલા, તેથી તે દેશને પૂણ્ય ભૂ-
મિ કહે છે. હાલ કેટલા એક લોક એમ કહે છે, કે યજ્ઞ કરવો નહીં
અને જે કર્મમા હિંસા આવે છે, તે કર્મ ન કરવું, પણ જે ક્રપિના વા-
ધેલા યંથ છે તે આધારથી બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણપણું મળે છે. અન્ન પ્રાશન
મૌજિબંધન, લગ્ન, અંશેષ્ટિ, આ વધાય સંસ્કાર શ્રાદ્ધતર્પણ શ્રાવણી ઇત્યા-
દિક કર્મ કરા અને, વાકીના યજ્ઞાદિક કર્મ, મિથ્યા એ કેમ થશે.
એકજ ક્રપિના ગ્રથમાનો એક અધ્યાય સ્ત્રોત્રે ને એક અધ્યાય સ્ત્રોત્રો, એ
કેમ કહેવાશે, અને કદાપિ એમ હોય તો તેનો પાઠ પારાયણ કરવામા
પુણ્ય છે કે નહીં? જ્યારે વર પરણવા સારુ ઘેર આવે છે ત્યારે મધુપર્ક
કરવાની ચાલ અદ્યાપિ ચાલે છે. ને ઉત્સર્જન પક્ષ લેઈને ગૌદાન ક-
રે છે. તેજ પ્રમાણે શૂલગવને ઠેકાણે વૃષોત્સર્ગ કરે છે. અને શ્રાદ્ધમા,
માસને ઠેકાણે, માષ એટલે, અડદ લે છે. પણ કર્મનો ત્યાગ કરતા
નથી વદ્ધાય પૃથ્વી ઉપર ભરતલંડને કર્મ ભૂમિ કહે છે, તેનું કારણ,
આ દેશ શિવાય, બીજે ઠેકાણે યજ્ઞ યાગ થતા નથી તેથી તે દેશ પવિત્ર
થયેલા નહીં, માટે બ્રાહ્મણોને, બીજા દંશમા જવાની પણ મનાડ છે.

શાસ્ત્રમા એવું મળેલું છે કે વાર માસનું એક વર્ષ થાય છે અને એવા
કેટલાએક વર્ષ જાય, ત્યારે એક યુગ કહેવાય, અને ચાર યુગનો મહા
યુગ અને એવા વોહોતેર મહાયુગ જાય, ત્યારે એક મન્મન્તર થાય છે અને
ચૌદ મન્મન્તર જાય ત્યારે, એક કલ્પ કહેવાય. કલ્પ, એટલે બ્રહ્મદેવ-
નો એક દૌવસ કેટલાએક બ્રાહ્મણ એમ કહે છે કે, કોઈ શાસ્ત્ર આ
રૂપમા ચાલવાનું, અને કોઈ શાસ્ત્ર બીજા રૂપમા ચાલવાનું, એવો ક-
લ્પભેદ થતાવે છે. પ્રણ એ વાત સરી જણાતી નથી કેવલ અનુવાદ ટા-
લવાને વાળે એ રૂપના કરેલી છે વેદનો આ ભાગ આ રૂપમા,

અને ઝોજો ભાગ ઝોજા કવ્વમા, ચાલવાનો, એવું કહીએતો, વેદનો કોઈ ભાગ રહેવાનો નથી. અને વેદમાં યજ્ઞ વિધી ઘોના કોઈ ભાગ પણ છેજ નહીં. કોઈ કહેશે કે જ્ઞાનકાંડ તો ઉપનિષદ ભાગ છે, તેમાં યજ્ઞનો વિધી વતાવેલો નહીં. પણ યજ્ઞની નિંદા કરેલી નથી, વળી એમ કહેલું છે કે યજ્ઞ કર્યાથી દેહની, ને ધિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. અને તે કર્યા પછી સંન્યાસ લેવો માટે ઘણાં એક લોક યજ્ઞ સંપાદન કરીને, પછી સંન્યાસ લે છે.

યજ્ઞોદાનંતપશ્ચૈવપાવનાનિમનીયેણાં ॥ ગીતા ॥

શતયજ્ઞ જે માણસ કરે, તેને ઇંદ્રપદ મળે છે. એટલે તે માણસ સર્ગનો રાજા થાય છે. અને જે યજ્ઞ કરે તેને સ્વર્ગ મળે છે. એવી કથા પુરાણોમાં ઘણે ઠેકાણે લખી છે. અને કેટલાએક રાજા, શતયજ્ઞ કરવા લાગ્યા, સારે ઇંદ્રને વીરુ લાંગી, કે આપણું રાજ્ય જશે, તેથી તે આડો પડ્યો, એવી પણ કથા છે. પણ હાલ જે લોક યજ્ઞ કરે છે, તે ફલાણે દીવસે સ્વર્ગ જશે એવું કાંઈ જણાતું નથી. કારણ કોઈ યજ્ઞ કર્યા પછી દશ વર્ષ જીવે છે, વીસ વર્ષ જીવે છે, ને કોઈ પચાસ વર્ષ જીવે છે, પછી તો વ્યવત જતા હશે તે કોણ જાણે.

આ કહ્યોયુગમાં જેમ જેમ બ્રાહ્મણ ઓતરતા ગયા, તેમ તેમ સ્ત્રી-ઓનો પ્રધોક્ષાર ઓછો કરતા ગયા. પ્રથમ લગ્ન કર્યા વિના વ્રહ્મવાદી પ્રોથો રહેતી હતી; એવાં ઉદાહરણો પણ ઘણાં છે. મર્ગો, મૈત્રેયો, વ-દવા, આ ક્રમિ કન્યાકુમારી હતી શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે.

દ્વિવિધાઃસ્ત્રિયોઃ । વ્રહ્મવાદિન્યઃ । સદ્યોવધ્વશ્ચ ।

નત્રવ્રહ્મનાદિનીનામુપનયનમર્ગીધનંવેદાધ્યયનંસ્વગૃહેષ્ઠિ

ક્ષાચયૈતિ । સદ્યોવધૂનાંમુપસ્થિતેવિવાહેકથંચિદુપનય
નમાત્રકૃત્વાવિવાહઃકાર્યઃ । હરિતસ્મૃતિ ।

પુરાકલ્પેષુનારીણાંમૌજીબંધનમીષ્યતે ॥

અધ્યાપનંચવેદાનાંસાવિત્રીવચનંતથા ॥

વર્જયેદાજિનંચીરંજટાવલ્કલમેવચ ॥ યમસ્મૃતિ ।

તે વંધ કરીને, સર્વ છોડીને પરણાવી અને તેમને શુદ્ધ પ્રમાણે
દાસ સમજવી, એવું ઠરાવ્યું. અને ધણી મરે સારે એમને વાઢ ઉતરાવવા
કે ધણીના મઢદા સાથે વઢી મરવું, જનાવરનાં અનુસરણી કરતા, તે
છોડીને જ કરવા લાગ્યા તેથી જુલમ, અને અન્યાય, વધુ વધી ગયો.

અથર્વણ વેદમા સંવિહિતાનું કાઢ નવ અનુવાક ત્રણ અને પ્રપાટક
વીસમા પુનર્વિવાહ કરે તે પંચોદન હોમ કરે એવું લખ્યું છે તે મંત્ર નિ-
ચે લખ્યા છે.

યાપૂર્વપતિંવિત્વાથાન્યંવિન્દતેપરં ॥

પંચૌદનંચતાવર્જદદાતોનવિયોપતઃ ॥ ૨૭ ॥

સમાનલોકાભવતિપુનર્ભુવાપરઃપતિઃ ॥

યા૨જંપંચૌદનંદક્ષિણાજ્યોતિપંદદાતિ ॥ ૨૮ ॥ .

અથર્વસંવિહિતા

પ્રાચીનકાલમા લગ્ન કરવાનું મહુરત વહાડતા નહોતા એવું આશ્વ-
લાયન અને વેધાયન સૂત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે.

સર્વકાલમેકોવિવાહમ્

આશ્વલાયન.

સર્વેમાસાવિવાહસ્ય

બૌધાયન

અને નહાની છાંડાનું લમ પળ કરતા નહતા એવું મનુના વચનયો મારમ પડે છે.

આજ્ઞાતપતિમર્યાદામજ્ઞાતપતિસેવનામ્

નોદ્વાહયેત્પિતાવાલામજ્ઞાતાધર્મશાસનમ્ ॥

હિરણ્યકેશી સૂત્રમા એમ લખ્યું છે કે લમ યયા પછો પોયે દિવસે ચતુર્થો કર્મ એટલે ગર્ભાધાન કરવું એવો વિધો લખ્યો છે તેથી એમ માલમ પડે છે કે કન્યાની ઉમર લમની વસત ગર્ભાધાન લાયક જોડે નહોતો ચતુર્થ કર્મ શી રીતે થશે.

પ્રાચીનકાલમા ત્રીવર્ણમા કન્યા આપવા લેવાનો અને અરસપરસ જમવાનો ચાલ હતો મૃગુઙ્ગાપિનો પુત્ર શુક તેનો દોકરી દેવ યાની એય યાતી રાજાને આપી હતી એટલે બ્રાહ્મણનો કન્યા લગ્નને આપી અને ઘણા સ્મૃતિયોમા એ વિશે ઘણું લખેલું છે. પછો આ વધો વાવતનો સંકોચ થયો અને સ્ત્રીઓને દાસ્યલમા લાવવા વિશે ઘણોજ પ્રયત્ન થયો અને જે સ્ત્રીઓને પહેલો અધિકાર હતો તે સર્વ હરણ કરી લીધો અને સ્ત્રીઓને શુદ્ધ સમાન ઠરાવ્યું.

અતઃપરં પ્રવક્ષ્યામીસ્ત્રીશૂદ્રપતનાનિચ ॥ જપસ્તપસ્તિર્થયા
ત્રાપ્રવ્રજામંત્રસાધનં ॥ દેવતારાધનેચૈવસ્ત્રીશૂદ્રપતનાનિષડ્ ॥

આત્રિસ્મૃતી ૧૩૪

આ દેશમા પ્રથમ વીરાત અને નિષાદ એટલે મલિ કોલી દસાદિ લોક રહેતા તેને કેટલેક ઠેકાણે દસ્યુ રાક્ષસ એ પણ નામ આપ્યા છે. જેમ જેમ આર્ય લોકોની વસતી થઈ તેમ તેમ જુના લોકો હઠતા ગયા

અને જે વધારે ફેલ્લવળી પામેલા અને બુદ્ધિવાળા હતા તે આગલ પડતા ગયા અને જે આર્ય લોકોમા જે જે રુઢી હતી તે રુઢીનો વિધી થઈ ગયો. જે પ્રમાણે બોલવામા જે રુઢી ચાલે છે તે રુઢી લેઈને વ્યાકરણ શાસ્ત્રના નિયમ વંધાય છે કહ્યું છે કે.

પ્રયોગશરણાઃવૈયાકરણાઃ

એજ પ્રમાણે જે રુઢી ચાલતી હોય અને જે રુઢી લોકોને માન્ય છે તે રુઢી લેઈને ધર્મશાસ્ત્રવાળા વિધી ઠરાવે છે કહ્યું છે કે

શાસ્ત્રાતૂરુઢીર્વલિયસી ॥

હરેક શાસ્ત્રાનું સૂત્ર જોતા જેટલું સૂત્રમા કર્મ લખ્યું છે તેટલું કોઈ કરતું નથી કેટલાએક અનુષ્ઠાનો બીજી રીતે કરે છે કેટલાએક લાવા થયા છે ને કેટલાએક ટુંકા થયા છે તે વિશે એમ કહે છે કે

અકરણાત્મંદકરણંશ્રેયં ॥

કર્મકાંડને મૂળ આધાર વેદ અને સુત્ર એ વે છે પણ એ બેનો અર્થ કોઈ કરતો નથી અને ઘણું કરીને રુઢી માર્ગ પ્રમાણે ચાલે છે.

મનુષ્યને પ્રથમ અજ્ઞાનકાળ હોય છે, પછી પરાક્રમ કાળ આવે છે, તેમા મોટા મોટા વીર પરાક્રમી રાજા થઈને દેશનું નામ વધારી દે છે સાર પછી લોક વિચાર કાળમા આવે છે, અને વિચાર કરતાં કરતાં જરાકાળ આવે છે તેમા અવળા વિચારમા પડીને દેશનો નાશ થઈ જાય છે. હાલ હિંદુસ્તાનના લોક ચોયો સ્થિતીમા છે હાલ કોઈ જાણતો નથી કે આ દેશમા પૂર્વે શી શી વિદ્યા હતી અને શો શો સુધારો હતો અને વેદશાસ્ત્રમાં શું છે તે કોઈ જાણતો નથી જુના ઇંદા-હર્ણો જોઈને એમ શોલે છે.

કુળતૈપાયનસ્યગૃહીતનૈટિકબ્રહ્મચર્યસ્યવિચિત્રવીર્યદારે

ઘવત્યોત્પાદનપ્રસંગઃ

યુધિષ્ઠિરસ્યકનીયાનિર્જિતભાતૃજાયાપરિણયનં

વાસુદેવાર્જુનયોનિપિદ્માતુલદુહિતૃસુવિમળીસુભદ્રાપરિણ

યનં ॥ इतिधर्मवृत्तिक्रमः ॥ तेजसानांनदोषः ॥

ख्यातઃશક્રોભગાંકોવિધુરાતિમાલિનોમાધવોગોપિજારઃ ॥

वैश्यापुत्रोवसिष्ठःसरुजदयमःसर्वभक्षोहुतांशः ॥

व्यासोर्महोदरीयःसलवणजलधिपांडवांजारजातः ॥

रुद्रप्रेतास्यधारीत्रिजगतिवसतीकस्यदोषोનજાતઃ ॥

તેજસ એટલે જનરજસ્ત તેને રૂઢી તેડતાં દોષ નથી પણ આજ.
તેજસ માણસનો આભાવ થયો છે અને લોક અસલ બોલનારા કપટી
અને આપસમા લડનારા બહુ થયા છે તેનું કારણ વિદ્વાનોનો ઘટારો
બહુ થયો કહ્યું છે કે.

शास्त्रेणहीनाःकवयोर्भवंतिकवित्वहीनाश्चपुराणभट्टाः॥

पुराणहीनारूपिमाचरंतिरूपित्वहीनाश्चभवंतिसंताः ॥

આ કારણથી અજ્ઞાન બહુ ઉત્પન્ન થયું અને વિવેક બીલકુલ જતો
રહ્યો જે મૂર્ખ માણસ છે તે ઢાહ્યો ગણાય છે અને દુરાચારી છે તે સ-
દાચારી ગણાય છે અમયો જાની અર્ધમાન વધ્યો અને વેદનો અર્થ
શું છે તે કોઈ જાણતું નથી સૂત્રનો કોઈને સ્મર નથી રુનું સૂત્ર થાય
છે તે માત્ર ગાળે છે ધર્મશાસ્ત્ર કોઈ સમજતો નથી ત્રાહણીયું મળતર

પોપટ જેવું મળે છે અને લોકોને કનડવાની ડછા રાસે છે તેથી અ-
 દાવતો ઘણો ઉત્પન્ન થઈ પ્રસેક મનુષ્યને એવી ડછા છે કે વીજા લો-
 કોએ આપણા કબજામાં રહેવું અને તે લોકોએ આપણો હુકમ માનવો
 એજ નારણથી સાસુ વહુની લઢાઈઓ થાય છે. ગોર જજમાનની થાય
 છે, રાજા ને રહ્યતની થાય છે આજ કારણથી કઢીયુગમાં ઘણીક
 રીતો વગડતી ગઈ વિધવાએ વપન કરવું એ વિષે કોઈ ઠેકાણે શાસ્ત્ર
 આધાર વેદમાં કે સ્મૃતિમાં જણાતો નથી તેથીય અરણ્યકમાં ને અધ્યા-
 યમાં પિતૃમેધ એટલે અંત્યેષ્ઠિની પદ્ધતી લખી છે, પણ તેમાં વપનનો
 અને સતીનો કોઈ ઠેકાણે દાખલો નથી તોપણ એ રહી ચાલો કા-
 રણ વિના કાંઈ પણ રહી ચાલતી નથી એમ કહ્યું છે કે.

અકારણમનુદ્વિશ્યનહિમંદોપિ પ્રવર્તતે ॥

અર્થ.

કારણ વિના મૂર્ખ પણ નિયમ કરતો નથી.

હારે આવા નિયમ કરવાનું કારણ શું હશે તે કહેવાને ઘણું મુષ-
 કેલ છે વપન વિષે એક વાક્ય નિર્ણય સિંધુમાં લખ્યું છે. -

વિધવાકવરીવંધંભર્તૃવધાયજાયતે ॥

શિરસોવપનંતસ્માત્કાર્યવિધવયાસદા ॥

પણ એ વચન કાહાનું છે, તેનો પતો નથી અને, ક્ષેપક, અને ક-
 લ્પિત છે એમ જણાય છે, અને ઘણે ઠેકાણે એ માન્ય નથી મનુ અને
 યાજ્ઞવલ્ક્યે એ વિષે કાંઈ લખ્યું નથી કદાચીત યવન મુસલમાન હિંદુ-
 સ્તાનમાં સચાર કરવા લાગ્યા હારે એ જબરદસ્તીથી છાંઓને પકડી
 ને લેઈ જતા એવું દેવલ સ્મૃતિથી માલમ પડે છે કારણ એ કૃષી સિં.

धुं नदने काठे रहेता अने तेना ग्रंथमा आवी स्त्रीयोने शी रिते शुद्ध
करवी ए विचार लखो छे तेथी एम लागे छे के ते बखतमा कंई पण
मोदुं सकट उप्पन थयु हसे तेथी आवे ठराव थयो छे.

कलौनान्यगतिस्त्रिणांसहानुगमनादृत ॥ ऋग्वेद
वादात्साध्वीस्त्रीनभवेदात्म ॥ घातिनी ॥ निर्णयसिंधु ॥

बोजे ठेकाणे एवं लख्युं छे के

सहानुगमनंशस्तैवैधव्यस्यापपालनम् ॥

अमेरिकामा, जे बखत जमीदार लोकोए, गुलाम बेचाथी राख्या
झारे एवो कायदो करवो पड्यो के गुलामोनी फरीयाद के साक्षी कोइ
कोठमा सामझवी नहीं अने गुलामनी कमाइ ते धर्णीनी कमाइ, अने
गुलाम नासे तो, सरकार पकडीने धर्णीने ओपे, तेज प्रमाणे धर्मशा-
स्त्रमा स्त्रीयोनी अधिकार कहाडी लीधो अने तेमने दास्यत्व आप्युं
झारे तेमने बंधन करवा वास्ते विधवा धर्म लखवा पड्या ते नीचेप्रमाणे.

एकाहारोसदाकार्यःनद्वितीयोकदाचन ॥

पर्यंकशापिनीनारीविधवापातयेत्पतिं ॥

नैवांगोद्वर्तनंकार्यस्त्रियांविधवयाववाचित् ॥

नाधिरोहेदनङ्गाहंप्राणैःकंठगतैरपि ॥

कंचुकंनपरोदध्यात्वासोनविरुतंवसेत् ॥

तांबुलाभ्यंजनंचैवकांस्यपान्नेचभोजनं ॥

यातेश्वन्नक्षचारिश्चविधवाचविवर्जयेत् ॥

બોજુ વૃત્ત બંધનને ઠેકાણે લગ્ન ઠરાવ્યું તેથી વૃત્ત બંધનનો કાલ્લનો
અતિ દેશ લેદને લગ્નનો કાલ્લ ટુંકો કર્યો તેથી એવો ઠરાવ કર્યો કે

અષ્ટવર્ષાભવેત્કન્યાનવવર્ષાનુરોહિણી ॥

દશવર્ષાભવેત્ગૌરીઅતઽર્ધ્વાર્જશ્ચલા ॥

અષ્ટમેવપૈત્રાહ્યણોઽપનયેત્ ॥

સર્વ શાસ્ત્રનું આદીકારણ, અનુભવ, અને તર્ક એ વે છે આ વેથી શા-
સ્ત્ર બંધાય છે વૈદ્યશાસ્ત્ર, ય્યોતિશશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર ઇત્યાદિકનું મૂલ એજ
છે. પણ લોભી કે સ્વાર્થી મનુષ્ય ઘ્યારે શાસ્ત્ર ડભુ કરવામા સામેલ થા-
ય છે ઘ્યારે અનુભવ અને તર્ક વાજુએ મુકીને સ્વાર્થી અને લોકહિત ના
શક કાનું, શાસ્ત્રમા ઘાલી દે છે તેથી લોકોનો વિગાઢ થાય છે આ
દેશને ચાર કાલ્લ થયા પ્રથમ અજ્ઞાનકાલ્લ હતો તેમા શ્રદ્ધા વધોરે પણ
વિચાર ઓછો તેથી હિંસા કર્યાથી દેવ તૃપ્ત થાય છે અને જે દેવ નહીં
તેને દેવ કેહેતા અને તે દેવ એવા કે મનુષ્ય પાસેથી જાવા માગે છે
એવું તે કાલ્લમા ધારેલું, પછી પરાક્રમે કાલ્લ આવ્યો તેમા રામચંદ્ર યુધિ-
ષ્ઠર અને વિક્રમ જેવા પરાક્રમી રાજા થયા તેમણે આર્ય લોકોને બહુ
સુખ અને મોટાપણું આપ્યું ઘ્યારપછી ષટ્ દર્શન વાળા નિકલ્યા તે વ-
ચતમા વિચાર કાલ્લ પ્રાપ્ત થયો તે વચતમા કમકાન્ડ ડપરનો શ્રદ્ધા .
નિકલ્લી ગડ અને માનસિક શાસ્ત્ર બહુ વધી ગયું તપ, દેહદંડ, ડપ-
વાસ, ઇત્યાદિક ધર્મમા પેઠાપછો જરાકાલ્લ આવ્યો તેમા વિચાર ડંધો
પડ્યો અને પરાક્રમ નષ્ટ થયું હવે જેમના હાયમા કાયદા કરવાના હતા
તેમને સ્વાર્થ બુદ્ધિથી કે પોતાના અજ્ઞાનથી એવા કાયદા કર્યા કે લો-
કોનું સર્વ દ્રવ્ય હરણ કર્યું અને લોકો આપણા ભક્ષ છે એમ સમજીને

नाना तरहेयी लोकोने खाइ गया अने हजारो कायदा एवा कर्या के लोकोमानो संप ठठी गयो अने अदावतो बधी अने भारे बेडीओ लोकोना पगमा एकी सज्जड करी मुकी छे के तेयो लोकोनी हाल चाल अने विचार बंध पड्यो छे अने पोताने वाले जे खोराक करी मुवयो हतो ते अने पंडे पारका लोकोनी भक्त थया, ए स्थितीमा आ देश हाल पड्योछे, पृथ्वी ऊपर घणा देश छे पण हिंदुस्तान जेवा हजारो बरसयो परतंत्र थएलो देश जणातो नयो अने कदाचित आ देशने स्वतंत्रता मळवानो वखत आवेतो अहीआनालोक पोताना स्वतंत्रता रक्षण करशे एवं पण लागतुं नयो.

जे बेडीओ ऊपर लखो छे तेमानी थोडि हेठे बतावांछे.

१ द्विजस्यावधौतुनौयातुशोधितःस्याप्यसंग्रहः ॥

२ शिरसोवपनंतस्मात्कार्याविधवयासदा ॥

३ स्त्रीशूद्रसमानधर्माः ॥

४ दत्ताकन्यानदीयते ॥

५ क्वचित्पाणीपतिव्रता ॥

अर्थ,

१. ब्राह्मण, क्षत्री, वाणीए नावमा बेसवुं नहीं. २ विधवाए बाळ राखवा नहीं. ३. स्त्री अने शूद्र ए बंने बराबर छे. ४ कन्याने पुनर विवाह न करवो. ५. जे स्त्री गायन करे ते पतिव्रता रहैसो नहीं इत्यादि नियम नाध्यायी हिंदुलोकोनुं पराक्रम जतुं रह्युं, १ हिंदुस्तानना नण तरफ दस्योछेअने उत्तर तरफ हिमालयछे माटे बहाणमा वेठा तिसाय परदेशमा जगण नहीं अने परदेशमा गया बिना शान के वेपार

નવગાનો નથી, આ પ્રમાણે નિયમ અંગ્રેજ લોકોએ કર્યો હોત, તો આ દેશમાં વહાણ શિવાય શી રીતે આવે અને આ દેશમાં મોટું રાજ્ય મેલ-વ્યાપી એમને જે અપરાધિત સુખ મળ્યું છે, તે શી રીતે મળત, માટે દરીયામાં જવું નહીં એવો નિયમ જે માણસે ઠરાવ્યો તે માણસ અત્યંત મૂર્ખ હશે એવું જણાય છે. હવે એ સ્વરૂં કે હજારો લોક વાહાણમાં વેશીને ફરે છે અને મસ્કત વગેરે ઠેકાણે પણ વેપાર કરે છે પોરબંદરના તથા કછમાં ડાહ્યાના વાળીયા આફ્રીકા ગંડમાં ઘણા છે, મારીચ બેંટમાં હિંદુ ઘણા છે તેજ પ્રમાણે કાબુલ, કંદહારમાં, અને ઇરાનમાં પણ ઘણા હિંદુઓ વસે છે તેથી સદરહુ નિયમ કોઈ પાળતું નથી એ સ્વરૂં છે તો-પણ કેટલેક પ્રસંગે સ્વાર્થી બ્રાહ્મણ કોઈને છલ્લ કરવાનો ધારે તો સદરહુ વચન તેમને ટેકો આપે છે, અને ઘણા સરા લોક અજાની છે તેથી સ્વરૂં શું અને છોટું શું એનો વિચાર થતો નથી, લોકોનો ગાડરીયો પ્રવાહ છે. માટે મહીપતરામ રૂપરામ જેવા વિલાયત જડ આવ્યા તે કામ મોટું પૈર્વનું અને સાહસનું કાર્ય અને એવું કામ કરનારા ઘણાજ થોડા હશે તે બાબત તેમની તારીફ કરવાની તો બ્રાજુપર રહો અને આજ ચૌદ વરસ સુધી ન્યાતના લોક લલ્લાજ કરે છે અને સદરહુ વચન કાઢીને એકબીજાને ટેકો આપે છે, પણ એ વિશે કોઈ વિચાર કે વિવેક કરતા નથી આવા લોક જ્ઞાનશૂન્ય થયા છે.

૨. બીજો નિયમ વિધવાના કેશ કાઢવા વિશે છે તે પણ કેટલાક લોક માનતા નથી. ઉત્તર હિંદુસ્તાન, ગુજરાત, દ્રાવિડ દેશમાં અને દક્ષિણમાં પણ માનતા નથી.

૩. ત્રીજો નિયમથી સ્ત્રીઓને શુદ્ધ વરાવર ઠરાવ્યા તેથી ઉપનયન ગયું ને વધાય સ્ત્રીનું વિવાહ કરવો એમ થયું તેથી બાહ્યલગ્ન ઉત્પન્ન.

થયું અને લોક અભ્યાસ અને નિર્વલ્લ થયા તેથી આજા દેશનું સત્તાનાશ થયું જેને કન્યા હોય તે પાકરમા પડેછે અને વર સોધવા લાગેછે પછી વીજવર મળે કે કેવલ નાનું વાલક મળે કે વૃદ્ધ મળેતો તેનો વિચાર ન કરતા પરણાવેછે

૪. ચોથો નિયમ વાધ્યો કે, જે રાડે તેને ફરી પરણાવવા નહીં, એવું ઠરાવ્યાથી પાપ વહુ વધ્યું અને વાલ્લહયા અને ગર્ભપાત અપરમિત થયા છે, શાસ્ત્રમા એ વિશે અનેક મત છે તે વધાય સ્મૃત્યર્થ સારમા એકઠા કર્યા છે તે નીચે પ્રમાણે:—

મૃતેન્યસ્મૈપ્રદાતવ્યામૃતેસત્પપતાંતુગા ॥

પુરાપુરુપસંયોગાન્મૃતેદેયેતિકેચન ॥

ઋતાવદ્દષ્ટેકન્યૈવપુનર્દેયેતિકેચન ॥

આગર્ભધારણાત્કન્યાપુનર્દેયેતિચાપરે ॥

આજા અનેક મત થવાથી નિશ્ચય શો ત ઠરાવવાને મુશ્કેલ પડેછે પ્રાચીનકાલમા આઠ પ્રજારના વિવાહ હતા તેના નામ -

૧ વ્રાહ્મ ૨ દૈવ ૩ વાર્ષ ૪ પ્રાજાપત્ય ૫ આસુર
૬ ગાંધર્વ ૭ રાક્ષસ ૮ પૈશાચ ॥

અને તેર પ્રજાગના પુત્ર હતા તેના નામ,

૧ ઔરસ ૨ પુત્રિકામુત ૩ ક્ષેત્રજ ૪ ગુહજ ૫
કાનિન ૬ પૌનર્ભવ ૭ દત્તક ૮ ક્રીત ૯ કૃત્રિમ ૧૦
સ્વયંદત ૧૧ સહોદ ૧૨ સોપવિદ્ ૧૩ દ્વામુખ્યાયન

આમાથી જે ગમ્યા છે તે પ્રજા વગર કાદી નામ્યા છે.

વેદમા ઘણે ઠેકાણે પુનર્વિવાહની આજ્ઞા છે અને મારથમા દમયં-
તિનું આજ્ઞાન પ્રસીદ્ધ છે તેજ પ્રમાણે—

પદ્મપુરાણમા અધ્યા ૮૪મા દિવ્યા દેવીની કથાછે તે હેઠે લખીછે
 ઉજ્જ્વલુવાચ ॥ પુત્રદીપેમાહારાજઆસીત્યુણ્યમાતિઃસદા ॥
 દિવોદાસોતિવેચ્યાતઃસત્યધર્મપરાણઃ॥૨॥તસ્યાપત્યંસમુત્પં
 નંનારીણાંમુત્તમંતદા ॥ દિવ્યાદેવીતિવેચ્યાતારૂપેણાપ્રતિમા
 મુવી ॥૨॥ પિત્રાવિલોકિતાસાનુરૂપલાવણ્યસંયુતા ॥કસ્મૈ
 દેયામયાકંન્યાસુવરાયમહાત્મને ॥૩॥ ઈતિચિંતાપરોભૂત્વા
 સમાલોચ્યનૃપોત્તમઃ॥રૂપદેશસ્યરાજાનંસમાહુયનૃપોત્તમં॥૪॥
 કન્યાદદૌમાહાત્માસૌચિત્રસેનાયધીમતે ॥ તસ્યાવિવાહકા
 લસ્યસંપ્રાપ્તેસમયેનૃપ ॥૫॥ ગૃતૌસૌચિત્રસેનસ્તુકાલધર્મેણ
 વૈકીર્ણીદિવોદાસસ્તુધર્માત્માચિંતયામાસભૂપતિઃ॥૬॥બ્રાહ્મ
 ણાન્સસમાહુયપપૃષ્ઠનૃપનંદનઃ ॥ અસ્યાવિવાહકાલેનુચિત્ર
 સેનોદિવંગતઃ ॥૭॥ અસ્યાસ્તુકીદૃશંકર્મભવિષ્યંતત્ત્રુવંતુ
 મે ॥બ્રાહ્મણાઉચુઃ ॥ વિવાહોજાયતેરાજન્કંન્યાયાસ્તેવિ
 ધાનતઃ ॥૮॥પતિર્મૃત્યુપ્રયાત્યસ્યાનોચેત્સંગકરોતિચ ॥
 મહાવ્યાધ્યભિભૂતશ્ચત્યાગંકૃત્વાપ્રયાતિચ ॥૯॥ પ્રવાજિતો
 ભવત્ રાજન્ધર્મશાસ્ત્રોપદૃશ્યતે ॥ નસ્યાદ્રજસ્વંલાયાવદ
 ન્યેષ્વપિવિધીયતે ॥૧૦॥વિવાહેતુવિધાનેનપિતાકુર્યાન્નસં

शयः ॥ एवं राजा समदिष्टो धर्मशास्त्रोपकोविदैः ॥ ११ ॥
 विवाहार्थं समायात ईदृशस्थे द्वीजोत्तमैः ॥ पुनर्दत्ता तदा तेन
 रूपसेनाय भूभुजे ॥ १२ ॥ यदा यदा महाभागो दिव्यादेव्या
 श्वभूमिषः ॥ चक्रे विवाहं तद्दत्ताभियते लग्नकालतः ॥ १३ ॥
 एकविंशतिभर्तारः काले काले मृतास्तदा ॥ तस्यास्तुरु
 पसंभृत्य राजानो मृत्युनोदिताः ॥ १४ ॥ स ग्रामं चक्रिरे मुढाः
 स्ते मृताः समरंगणे ॥

अर्थ—दिवोदास करीने एक राजा हतो तेनी कन्या दिव्या देवी
 कुरीने हतो तेने चित्रसेनना राज पुत्र साथे परणार्थी एटलामा वर
 मरी गयो त्पारे ब्राह्मणोनी सुभा करी राजाए पुछ्छु के हवे शी रीते
 करवुं, त्पारे ब्राह्मण बोल्या के, कन्या वरने घेर बळावी नहीं त्या सु-
 धी काई पण विप्र आवेतो पुनर्विवाह याय, ते सांभळीने राजाए पो-
 तानी कन्याने चित्रसेन कुंवरने करी आपी, पण ते वर तरतज मरी
 गयो, ए प्रमाणे ए कन्याना एकवीस बार लग्न थया.

कन्याने यह अनिष्ट होयतो लग्न पहेला कुंभ विवाह करवो एवं
 लक्ष्य छे ते कुंभ फोड़ेयी एक धणी मरी गयो एम समजायछे ए
 प्रमाणे लोक करेछे पण कुंभ विवाह पछी जे लग्न याय छे ते पुन-
 र्विवाह केम न कहेवाय.

९ प्राचीन काळमः खोपोने नृत्य गायन शोखावता ते चाल हाल
 बंध पड्योछे भर्जुन विराट राजाने घेर बहनटा यईने रह्यो हतो ते ज-
 भानत्वानामो गायन शोखावता वास्ते रह्यो हतो, एज प्रमाणे बार व-

રસ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળીને વિદ્યાભ્યાસ કરવાની ચાલ હતી તે પણ બંધ પડે છે, જનોઈ દેના પેટેલા વિવાહ કરી મુકે છે, અને બ્રહ્મચર્ય બીલકુલ પાળતાજ નથી, -કન્યાની જનોઈ મુદલ કાઢી નાંખી, અને ભાઈદારની રાખી છે તે અમસતી નામની રાખી છે, પણ વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો જે મુઠ્ઠા હેતુ, તેનું કશું ટેકાણું નથી. મનુસ્મૃતિમાં લઘુ છેકે ત્રીસ વરસની ઉમરનો પુરુષ હોય ત્યારે વાર વર્ષની કન્યા પરણાવવી.

ત્રિશદૂપૈવહેકન્યાંહત્યાદ્વાદશવાર્ષિકીં॥

આ શિશુ ત્રીવર્ષમાં કન્યા અને અન્ન વ્યવહાર હતો, તે હાલ બંધ પડ્યો છે, એટલુજ નહીં પણ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણમાંજ વાંધા પડ્યા છે, તે એક વીજાનું જન્મતા નથી ને કન્યા આવતા નથી, તેથી ઘણી અડચણો પડી છે, કોઈ નાતમાં કન્યાનો છત છે ને કોઈ નાતમાં અછત છે, અને એ વાધાને લીધે ગાયઠવાડ જેવો મોટો રાક્ષા હોય તેને પણ ખીચારી કન્યા સોંપવી પડે છે, કારણ કે સિંધીયા કે હોલકરની કન્યા એના કામની નથી, તેથી ખીચારીની કન્યા વ્યારે પરણે ત્યારે તે કન્યાનો માન પણ રહેતો નથી અને ધણી વગર પરણેલી રાહો રાખે તો તેમના ટોળામાં રાણીને પણ હીંડવું પડે, અને દાસી કરતા દાસી ધરૂંને રહેવું પડે. અને મોટાના ઘરમાં નાહાનો આદમી આવી કન્યાની હોમાવતથી મોટું પદ પામે છે, તેથી વહુ વગાડ થાય છે, તેથી સુભાષિતકાર લે છે,

શાલકોગ્રહનાશાય વિક્તનાશાયકુંજરઃ ॥

વરોવરની પદવોના મહસ્થોની સગડ યાય તો મોટો ઉપયોગ પાવ છે. હાલ હિંદુસ્તાનની મહારાણીઓ દિકરો રસના બાદશાહની,

કન્યા પરણ્યો અને આવી પ્રકારનો કન્યાનું અપમાન થાય નહીં, અને કદાચિત નાતની ખડચણને લીધે એ રાણીનો દીકરો કોઈ સોજરની કન્યા પરણત તો તે કન્યાનું માન રહેત નહીં અને તેનો વાપ માઢ ઘરમા-પેશીને કન્યાના હોમાયતયો, રાજ્યનો બેગાઢ વરત, અને વરા-બરોની કન્યા પરણ્યો વેને રાજ્ય મજબુત થઈ ગયાં માટે એ વિચાર-પણ ધ્યાનમા રાખવાં લાયક છે.

બ્રાહ્મણોનો ઉપજીવિકા કર્મ ઉપર છે કોઈ માણસ. શાતિક, પૌષ્ટિક, શ્વેદ, શ્વેદ, યજન, યજન, કર્મ કરે તો બ્રાહ્મણોને પૈસા મળે, જે વાવત બૌદ્ધધર્મ ચાલ્યો, તે વચ્ચે બ્રાહ્મણો સામે યજા તેનું કારણ એજ કે, તેમની ઉપજીવિકા બંધ પડી, તેથી બ્રાહ્મણોને વધુ ક્રોધ આવ્યો, ગમે તે માર્ગ ચાલે અને તેમની ઉપજીવિકાને કાંઈ થકો ન લાગતો હોય તો તે સામા થતા નથી પ્રાચિનકાલમા યજા જ્ઞાનમાર્ગ નિક-લ્યો, ત્યારે લોક સન્યાસી થવા લાગ્યા, ત્યારે એવી ગોઠવણ હતી કે, વધાઈ કર્મ કરીને વૃદ્ધ થાય ત્યારે વનપ્રસ્થ અને સન્યાસ ગૃહણ કર-તા, તેથી જ્ઞાનમાર્ગવાળાનો અને બ્રાહ્મણોનો જ્ઞાસો વાધો પડ્યો નહી, પછી ભક્તિ, માર્ગવાળાએ એવું ઠરાવ્યું કે ભજન શિવાય બીજું કાંઈ કર્મ કરવાની જરૂર નથી, અને કર્મકાન્ડીનો મોક્ષ સ્વર્ગમા હતો તે જ્ઞાનમાર્ગીએ એવું ઠરાવ્યું કે, સ્વર્ગ તો થોડા દિવસ ચાલવાનું છે, માટે એવું નશ્વરકલ્પ વિશે પ્રયત્ન કરવો નહીં, જ્ઞાનમાર્ગીવાળાનો મોક્ષ ને સાયુજ્ય મુક્તિ કહે છે એટલે આત્મા અને બ્રહ્મ એક થઈ જાય અને વ્યોતિમા જ્યોતી મળે ત્યારે જુદુપણ કાંઈજ રહે નહીં અને પાણિમા મી-તું પડે અને એક થઈ જાય છે તે પ્રમાણે જ્ઞાનમાર્ગીવાળાએ મુક્તી માની છે, પછી ભક્તિમાર્ગવાળાએ એવું ઠરાવ્યું કે સ્વર્ગ અને સાયુજ્યતા, એ બે

કામના નથી, અને મોક્ષ તેનું નામ છે કે ડ્યા ભગવાનનું સાનિધ્ય અને
સેવાનું લાભ મળે અને જે ઠેકાણે ગયાથી કરી મૃત્યુ લોકમા, ન અવ-
તરણે તેનું નામ મોક્ષ,

તુકારામ કહેછે.

હેચિદાનદેગાદેવા॥તુઝાવિસરનઢ્ઢાવા॥નલગેમુક્તિધનસં
પદા॥સંતસંગદેઈસદા॥ગુણગાયોનઆવડિ॥હેચિમાણીસ
ર્વજોડે॥તુકાઢ્ઢણેગર્ભવાસી॥સુખેઘાલાવેઆઢ્ઢાંસી ॥૧॥

યદ્વત્વાનનિવર્તેતદ્દામપરમંમમ ॥ ગીતા॥ અ ૦૨૫

અર્ધુ સ્થાન પ્રાપ્ત થવાને વાસ્તે ભક્તિ શિવાય વીજું સાધન નથી એ
લોક તો કર્મને નિર્દયપણું ગણે છે અને જ્ઞાનને લુલુ ગણે છેઃ ભક્ત
લોક કર્મને કે વર્ણને ગણતા નથી જે મોટા મોટા ભક્ત થઈ ગયા
તેમા અનેક જાતીના લોક હતા વિદુરજી એ શુદ્ર હતા, અજામેલ એ
પાપી બ્રાહ્મણ હતા, નાભાજી ઢેઢ હતા, તેને ભક્તમાલ મંથ રચ્યો
છે, રોતીદાસ ચામડીઓ હતા, ચોસામેલ એ મંગી હતો, નામદેવ દ-
રજી હતા, રુબીર તાઈ હતા, એકનાથ અને નર્ગસિંહ મેહેતા, એ બ્રાહ્મ-
ણ હતા તુકારામ વાળીયો હતા આ રૂપાણે કર્મ મુકીને ભક્ત થયા
હતા એમાના પેટલાએને પરોપકારાર્થ મંથ રચ્યા છે ત્યારે બ્રાહ્મણ કે-
હેવા લાગ્યા કે આવા પ્રાકૃત મંથ કરશે ત્યારે અમારો વૃત્તિ દુર્બો જશે,
પછી અમને રોળ પુછશે એમ સમજીને ભક્તો સાથે બ્રાહ્મણનું વૈર ચા-
લતું ને ચાલતું આવે છે, તુરાગમની જોડે રામેશ્વરભટ્ટ વડુ લલ્લ્યો
અને તુરાગમના પગેલા પુત્રાદ મીમા નદોમા નાભી દોષી, તેજ પ્ર-

માણે મોતાના ટીકાકાર જ્ઞાનેશ્વરના જોડેબ્રાહ્મણોએ વહુ વૈર વાધ્યું,
 અને એકનાથને પૈઠણના બ્રાહ્મણોએ ઘણી વાર જ્ઞાત વાહાર મુક્યો એ
 વધી કથા મક્તિવૈજય ગ્રંથમા લખી છે તેથી એમ જણાય છે કે, મક્તનું
 અને બ્રાહ્મણનું મોટું વૈર છે તેનું નાશનું એટલુંજ કે તર્મ ઉપર મક્ત
 શ્રદ્ધા રાખતા નથી હાલમા બ્રાહ્મણની વૃત્તિ વહુ દુર્દી ગઈ છે તેપણ
 કેટલાક લોક એમને હજી માને છે, બ્રાહ્મણ લોક જમવાના વહુ લો-
 ખીયા છે, કંઈ પણ જમવાનું હોય તો ૨ ંગાઉથી દોડતો આવે, ને કો-
 ઈના ઘરમા માણસ મરી ગયું હોય તો તેનું ચારમું તો પહેલા દીવસથી
 ગણતો રહે, કે કલાણા દીવસે ચારમું આવે છે, વીજું કાઈ મોટું કામ
 હોય તેનો વિચાર કરવો હોય તે વીશે બોલાવ્યો હોય તો કોઈ પણ
 ના આવે, દક્ષણા કે કાઈ જમવાનું હોય તો વગર તેડે પણ જાય, બ્રાહ્મ-
 ણ શીવાયના જે વીજા લોકો છે તેમને પણ આ બ્રાહ્મણનો ગુણ લા-
 ગ્યો છે તેપણ કાઈ મોટું સાવનનાંક કામ હોય તો બોલાવતા પણ ના
 આવે અને જમવાનું હોય કે લગ્નકાર્યનો વરઘોઢો હોય તો વાળીયા કુ-
 ણથી પણ જરૂર આવે આવા પ્રસંગે ભેગા થવાનું એ પોતાનો ધર્મ જાણે
 છે, વીજું કાઈ કામ હોય તો તે ખૂલી જાય ને ધ્યાનમા રહ્યું નહીં અ-
 માલું શું કામ છે એમ કહીને જાય નહીં. કવીર સાહેવ કહે છે કે

બ્રાહ્મણખંડીરાવલાચવથાકહિયેકાગ ॥

કહેકવીરેચારોજણનોમુરઢાઉપરલાગ ॥

બ્રાહ્મણ લોકોએ પોતાને વાસ્તે મોટું રાજ ઉમ્મ કયું છે બ્રાજાય ત્યા
 એમનું સનમાન, વગર પરભમે વગર ગુણે ધાયછે, જ્યાં મુખી યજ્ઞયાગ ચા-
 લતા હતા, ત્યાં સૂઈ એ વાવન ઘણા મોટા યંચ લખ્યા છે, કેટલા

એક કહેછેકે અમે ઘનાન્ત વેદ ધન્યા છીએ કોઈ કહેછે કે અમે સોમાન્તશ્રૌત ધન્યા છીએ એવું કર્મકાન્ડનો વિસ્તાર કર્યો છે.—

જ્યારે કર્મકાન્ડ બેઠું ત્યારે એમણે બીજી યુક્તિ સોધી કહાડી તે એવીકે નદિઓ અને ગામ અને તળાવ રૂંચાદિક જે વેદમાં નહિ તેનો માહાત્મ લખવા લાગ્યા અને તે કયા જેમ જેમ જુની થઈ તેમ તેમ પવ થઈને ફલ આપવા લાગી એ પ્રમાણે કાશી, પ્રયાગ, ગયા, ગોદા, રેવા, પુસ્કર, જગન્નાથ શ્રી નાય રૂંચાદિકના હજારો માહાત્મ લખ્યા અને એ ટંકશાલ હજી જારીછે પંઢરી માહાત્મ પચાસ વર્ષ ઉપર લખી ગયું છે, ઢાકોરનું માહાત્મ ચાર વરસ ઉપર લખી ગયુંછે પાવકાચલ માહાત્મ એટલે પાવાગઢની જાગ્રાનું માહાત્મ શ્રીસ્થિલ માહાત્મ એટલે સીતપુરનું માહાત્મ થોડા વરસ ઉપર લખી ગયુંછે એજ પ્રમાણે જાતી જાતીના માહાત્મ લખ્યાછે. જેવાં કે નાગરલંડ, ઔદિચ્ય પ્રકાશ, રાઈક પુરાણ, રૂંચાદિક હજારો માહાત્મ પ્રસિદ્ધ છે એ મંયો-મા લખનારાઓએ ઘણી પૂર્વતા કરી છે.*

*જાહા તાહા કલ્લિ આવ્યો છે અને લોકોની શ્રદ્ધા બ્રાહ્મણના લેલ ઉપરયિ ઉઠી જશે માટે વડાય લોકોએ ગફલતમાં રહેવું નહિ અને શ્રદ્ધા છોડવી નહીં છોડશો તો નર્કમાં જશે એવી વાતો ઘણે ઠેકાણે લખી છે. કલ્લિ બુદ્ધિ વગાડેછે અને નર્કમાં માલે છે માટે હંશિયારીથી રહેવું. જે ભાગ્યવાન હશે તેજ બ્રાહ્મણના લેલ ઉપર વિશ્વાસ રાખશે પાપી જીવ હશે તે માત્ર રાખે નહીં એવિ ધમકાવળી પાને પાને લખોછે.

नविश्वासंकरिष्यन्ति देवेषु ब्राह्मणेषु च ॥

माणे गोताना टीकाकार ज्ञानेश्वरना जोडेब्राह्मणोये बहु वैर बाध्युं,
 अने एकनाथने पैठणना ब्राह्मणोए घणी वार ज्ञात बाहार मुक्यो ए
 बधी कथा भक्तिवैजय ग्रंथमा लखी छे तेथी एम जणाय छे के, भक्तनुं
 अने ब्राह्मणनुं मोटुं वैर छे तेनुं कारण एटलुंज के कर्म उपर भक्त
 भ्रष्टा राखता नथी. हालमा ब्राह्मणनी वृत्ति बहु टुट्या गई छे तैपण
 केटलाक लोक एमने हजी माने छे, ब्राह्मण लोक जन्मवाना बहु लो-
 भीया छे, कई पण जन्मानुं होय तो २० गाउथी दोडतो आवे, ने को-
 ईना घरमा माणस मरी गयुं होय तो तेनुं बारमुं तो पहेला दीवसथी
 गणतो रहे, के फलाणा दीवसे बारमु आवे छे, बीजुं काई मोटुं काम
 होय तेनो विचार करवो होय ते बीसो बोलाव्यो होय तो कोई पण
 ना आवे, दक्षणा के काई जन्मानुं होय तां वगर तेडे पण जाय, ब्राह्म-
 ण शीवायना जे बीजा लोको छे तेमने पण आ ब्राह्मणनो गुण ला-
 ग्यो छे तैपण काई मोटुं सार्वजनिक काम होय तो बोलावता पण ना
 आवे अने जन्मानुं होय के लग्नकार्यनो वरघोडो होय तो वाणीया क-
 णवी पण जरूर आवे आवा प्रसंगे भेगा थवानुं ए पोतानो धर्म जाणे
 छे, बीजुं काई काम होय तो ते भूली जाय ने ध्यानमा रखुं नहीं अ-
 माहं शुं काम छे एम कहिने जाय नही. कबीर साहेब कहे छे के

ब्राह्मणभंगीरावळाचवथाकहियेकाग ॥

कहेकबीरएचारोबणनोमुरदाउपरलाग ॥

ब्राह्मण लोकोए पोताने वास्ते मोटु राज उभु कयुंछे ज्याजाय त्या
 एमनु सनमान, वगर पराक्रमे वगर गुणे थायछे, ज्यां मुधी पजयाग चा-
 लता हता, या सुगि ए बावत घणा मोटा ग्रंथ लख्या छे, केटला

એક કહેછેકે અમે ઘનાન્ત વેદ ધન્યા છીએ કોઈ કહેછે કે અમે સોમાન્તશ્રૌત ધન્યા છીએ એવું કર્મકાન્ડનો વિસ્તાર કર્યો છે.—

જ્યારે કર્મકાન્ડ વેતું ત્યારે એમણે બીજી યુક્તિ સોધી કહાડી તે એવીકે નદિઓ અને ગામ અને તળાવ રૂઝાદિક જે વેદમાં નહિ તેનો માહાત્મ લખવા લાગ્યા અને તે કયા જેમ જેમ જુનો થઈ તેમ તેમ પવ થઈને કઢાવવા લાગી એ પ્રમાણે કાશી, પ્રયાગ, ગયા, ગોદા, રેવા, પુષ્કર, જગન્નાથ શ્રી નાય રૂઝાદિકના હજારો માહાત્મ લખ્યા અને એ ટંકશાલ હજી જારીછે પંદરી માહાત્મ પચાસ વર્ષ ઉપર લખી ગયું છે, ઢાકોરનું માહાત્મ ચાર વરસ ઉપર લખી ગયું છે પાવકાચઢ માહાત્મ એટલે પાવાગઢની જાગ્રાનું માહાત્મ શ્રીસ્થઢ માહાત્મ એટલે સીતપુરનું માહાત્મ થોડા વરસ ઉપર લખી ગયું છે એજ પ્રમાણે જાતી જાતીના માહાત્મ લખ્યાછે. જેવા કે નાગરલંડ, ઔદિચ્ય પ્રકાશ, રાઈક પુરાણ, રૂઝાદિક હજારો માહાત્મ પ્રસિદ્ધ છે એ યંયોમા લખનારાઓએ ઘણી ધૂર્તતા કરી છે.*

*જાહા તાહા કઢિ આવ્યો છે અને લોકોની શ્રદ્ધા બ્રાહ્મણના લેખ ઉપરથી ઉઠી જશે માટે વદાય લોકોએ ગફલતમા રહેવું નહિ અને શ્રદ્ધા છોડવી નહીં છોડશે તો નર્કમા જશે એવી વાતો ઘણે ઠેકાણે લખી છે. કઢિ બુદ્ધિ વગાડેછે અને નર્કમા નાલે છે માટે હંશિયારીથી રહેવું. જે ભાગ્યવાન હશે તેજ બ્રાહ્મણના લેખ ઉપર વિશ્વાસ રાખશે પાપી જીવ હશે તે માત્ર રાખે નહીં એવિ ધમકાવળી પાને પાને લખોછે.

नविश्वासंकरिष्यन्ति देवेषुब्राह्मणेषुच ॥

તેજ પ્રમાણે કેટલાએક માસ તિથિ યોગવાર રહ્યાદિકનું માહા-
રમ લખ્યું છે તેને વ્રત પર્વણો કહે છે વ્યતીપાત સોમવાર પુર્ણોત્તમ-
માસ કપિલાષ્ટિ મટોદય વિગેરે તે જેમ જેમ જુના થતા જાયછે તેમ
તેમ વધારે માનવામા આવે છે કરોડો રૂપિયા સ્વર્ચીને લોક કાશી
યાત્રા કરેછે પર્વણો અને વ્રત ઉપર દાન પુણ્ય કરેછે, તેથી માહાત્મ
લક્ષ્મનારનો પ્રયત્ન વ્યર્થ ગયો નથી. એતો ઉઘાડું છે અમેરિકામા ગુલામ
ઉપર ઘણી કમાડ કરતા પણ તે કાઠ ગયો. પણ આ વધાયની અ-
વધી એવી જણાય છે કે વ્યા સુધી લોક અજ્ઞાની છે આ સુધી એમને
એમ ચાલશે એ વાત બ્રાહ્મણોના મનમા સારી રીતે વસેછે માટે જેટલો
પ્રકાશ થાય અને વિચાર વધે તે વાત તેમને સારી ગમતી નથી, પણ
હાલના કાલમા એ વાતમા પ્રતિકાર થાય એવું નથી.

બ્રાહ્મણોને શૈકો ઘણો થઈ છે, બ્રાહ્મણ જમાડવાને ઠેકાણે આ-
જ્ઞાના વાવ અને મંદિરના સાધુ જમાડે છે બ્રાહ્મણોને એ વાત સારી
લાગતી નથી. બ્રાહ્મણોના મનમા આ વર્ણસંસ્કર સાધુ કાઢાથી આવ્યા
હમારો પરંપરા પ્રાપ્ત મોટાઈ ઘણા ગ્રંથમા વર્ણન કરેલી તે જતી રહી.
કે શું પણ લોક કહેછે કે બ્રાહ્મણમા તપતેજ નથી સંસારી અને

કર્મભ્રષ્ટાભવિષ્યંતિ ચતુર્વર્ણકલૈયુગે ॥

રાજાનોધર્મહીનાશ્ચ પીડાયિષ્યંતિતેપ્રજાઃ ॥

અધર્મવલ્લભોલોકો ધર્મદ્રેષીચમત્સરી ॥

ભવિષ્યંતિકલૌવિપ્રાઆચારશ્રુતિવાર્જિતાઃ ॥

ભૂતમદ્યરતાનિત્યંસર્વવ્યસનિનઃસદા ॥

જૈમિનોઅશ્વમેવેકલિધર્મપ્રકરણે ॥

લોભીયાને જમાડવામા શું પુણ્ય? તે કરતા તીર્થવાસી, સાગી, તપોનીધી,
 બાવા જમાડીયે તો શું સોટું. એવા ઘણા વાધા પડ્યા છે. સાધુ જે યયા
 છે તે ઈશ્વર અલૌકિક કામો ભક્તને વાસ્તે કરે છે એવું માને છે.

જ્ઞાનીનું બ્રહ્મ નિર્ગુણ છે તે કાઈ એ કરતું નથી. પોતે પોતાના ક-
 મ પ્રમાણે ફલ યાયછે. જ્ઞાનનું ફલ સાયુજ્યતા છે એમ સમજીને જ્ઞાન
 માર્ગવાળા કોઈની પ્રાર્થના કે ભક્તિ કરતા નથી. ભક્તિવાળા પરમેશ્વરને
 કર્તા અને સર્ગનું સમજે છે અને પરમેશ્વર ભક્તનું હિત વરે છે એમ સ-
 મજે છે. તુકારામ નામનો પ્રખ્યાત સાધુ દક્ષણમા યયો તેના વચનો
 દક્ષણી ભાષામા છે તે નિચે લખ્યા છે

પડતાજડભારી ॥ દાસેઆઠવાવાહરિ ॥

મગતોહોડનેદિશીણ ॥ આડઘાલિસુદર્શન ॥

કોઠેનદિસેપાહાતા ॥ ડડિઘાલિઅવચિંતા ॥

હરિચ્યાદાસાચિંતા ॥ હેતોઅઘટિતવાર્તા ॥

આહ્વાઘાલિપાઠીકડે ॥ પુઢેકઢિકાઢાભિડે ॥

હાકેસરશિડાડે ॥ ઘાલોનીયાસ્તંભફોડે ॥

એસાકૃપાવંતકોણ ॥ એકભગવંતાવાચૂન ॥

તુકાહ્વણેકૃપાનિધી ॥ આહ્વાડતરીનાવેમધી ॥૧॥

વેદાચાતોઅર્થઆહ્વાશિચઠાવા ॥ ચેરાનીવાહાવા

ખારમાયા ॥૧॥

સંધ્યાકર્મધ્યાન ॥ જપતપઅનુષ્ઠાન ॥

કાઠ ઠરાવીને લાલો સુધિયા તે ઉપર હજારો વરસથી કમાવે છે, કાઠ પળ પુત્તિ મૂલ્યા નથી, કોડનો વાપ મરી જાય તો, તેનો છોકરો સજ્જા લોટો વિગરે બ્રાહ્મણને આપે તો સ્વર્ગમા મરનારને તેટલું મઠશે એવું ઠરાવ્યું તેથી મરનારને પછવાડે હજારો દાન કરેછે, પરમેશ્વરના આહતિયા બ્રાહ્મણ થયાછે અહિંયા આપ્યું કે સ્વર્ગમા મલામળ પોહોંચે છે અને તરત જમાલચર્ચ પડેછે, આ વાતનુ સાર એટલુંજ કે જે વલત એક વાજુ બહુ ધૂત જ્ઞાની અને જવરદસ્ત હોયછે અને વિર્જી વાજુ અ-શક્ત અજ્ઞાન અને ક્રમજોર હોયછે તે વલત પોતાનો સ્વાર્થ ધામ તેટલો કરી લેવાને કોઈ મૂલતો નથી એ સાધારણ અને સ્વભાવિક વાત છે, પોતાનો સ્વાર્થ મૂલનારો એવો પરમેશ્વર ભક્ત કોરુજ હશે, ઘણા એવા નથી તોપણ હમે એવા છિયે એવું પાલંડ કરનારા ઘણા હોયછે.

ભાગવતમા ઋષભદેવની કથા છે તે ઉપરથી એમ જણાયછે કે અહિં સા વિષે ઉપદેશ કરવામા પ્રથમ વૈષ્ણવ હતા, નારદજી વૈષ્ણવમા ગણાયછે, એ પણ યત્ન ન કરવાનો ઉપદેશ કરતા, પછિ ઇશ્વરને માનનાર અને નાસ્તિક એ બે પંથ થયા પછિ જે ગ્રંથ થયા તે પોત પોતાના જુદા થયા, એ માનવાને આધાર છે જૈમિનિ અશ્વમેધ એ ગ્રંથ કોઈ વૈષ્ણવનો લખેલો છે તેમા લખે છે કે અશ્વને ખિમસેને માન્યો તે વલત કપૂરનો ઢગલો થયો અને લહુ નિકલ્યું નહીં પણ દૂધની ધારા ચાલિ પછિ વ્યાસજી કપૂર હોમ કરવા લાગ્યા તે વલત ઇંદ્ર દેવ આ-વિને ડમો રહી, તેથી એમ માલૂમ પડેછે કે એ કૂર વિધી છપાવાની મતલબથી લક્ષ્યું હશે, વેદ અને સૂત્રમા એવો પ્રમત્ન કરેલો નથી, તેથી સૂત્ર સૂધિ હિંસા વાવવ તકરાર નહતિ એમ જણાય છે, ઋષભદેવ, વૈષ્ણવ વિષ્ણુના અવતાર ગણેલા છે, વૈષ્ણવ ધર્મનું મૂલ દયા ધર્મમા છે

એમ લાગેછે હિંસાની, તકરાર ઉભી રહ્યા પછિના ધંધનુ રૂપજ જુદુછે.

હિંદુસ્તાનના પંડિત વિદ્વજ્જન કેહેવાય છે પણ એમણે વિદ્યા લોકોના કામમા આવતી નથી, ઉદામ, ધંધા વધારવામા એ વિદ્યા મદદ કરતી નથી ઉલટો ધંધા ભાગ્યમા મદદ કરેછે માટે વિદ્વજ્જન એ પદ બ્રાહ્મણોને ઘટે છે કે નહિ એ મોટો વિચાર છે. સરી ઉપયોગની વિદ્યા કહિયે તો શિલ્પ, નાવિક શિલ્પ, સૈન્યવિભુરૂપ, ભૂગોળ, રાસાદિકનો ઠેકાણોજ નથી. રાજા લોક વિદ્વજ્જનોનો સમ્રહ વહુ કરેછે પણ જેમ જેમ આ સમ્રહ વધેછે તેમ તે રાજાનો સચાનાસ જાય છે એનું શું કારણ હશે?

મૂલ દયા ધર્મ પ્રતિપાદન કરનારા વૈષ્ણવ હતા તેમા જે નાસ્તિક કે ધયા તેમણે જગતનું કારણ કર્મ સ્વિકાર્યું તેમનું કેહવું એમ છે. બ્રાહ્મણેનકુલાલવાન્નિયમિતોબ્રહ્માંડભાંડોદરે ॥ વિષ્ણુયેન દશાવતારગહનેક્ષિતોમહાસંકટે ॥ રુદ્રોયેનકપાલપાણિ પુટકોભિક્ષાટ્પંકારિતા ॥ સૂર્યોભ્રામ્યતિનિત્યેમવગગનં તસ્મૈનમઃકર્મણે ॥૧॥

પ્રાચીન કાલમા પાંચ કર્મ ચાલતા હતા તે કર્મોમા ન કરવા નિષેધે નીચે લખ્યા પ્રમાણે વચન પરાશર ઋષિનું છે

આગ્નિહોત્રંગવાલંભં સંન્યાસંપલપૈતૃકં ॥

દેવરાશ્વસુતોત્પત્તિકલૌપંચવિવ્રજેયત્ ॥

અર્થ.

આગ્નિહોત્ર, ગાયત્રી હિસા, સંન્યાસ, ને ત્રાપમા માતનુ મધ્યજન, અને દોપર સાથે પરણાવનું

अवघेघडेनाम ॥ उच्चारिता ॥१॥

जैसाबोलेतैसाचाले ॥ त्याचिवंदावीपाडले ॥१॥

मायवापकेवळकाशि ॥ तेणेनजावेतिर्थाशो ॥१॥

आलितिर्येपर्वणि ॥ न्हाव्याभठाझालेधणि ॥१॥

अवध्यापपेघडलायेक ॥ उपासकशक्तिचा ॥१॥

भावेगावेगीत ॥ शुद्धकसनियाचित्त ॥

नामघेतावाटचालि ॥ यज्ञपाडलापाडाले ॥१॥

सांडोनियारामराम ॥ ब्राह्मणह्मणतिदोमदोम ॥१॥

दयातिचेनाव ॥ भूताचेपालण ॥ आणिनिर्दळण ॥

कंटकाचे ॥१॥

धन्यतेचिप्राणि ॥ क्षमादयाजाचेआंगी ॥

यमधर्मसांगेदूता ॥ तुह्यानाहीतेथेसत्ता ॥

गदाचक्रघेउगीहरी ॥ उभाअसेत्याचेद्वारी ॥

जेथेदयाक्षमाशांति ॥ तेथेदेवाचिवसति ॥

तुकाह्मणेत्रिविधताप ॥ मगजातिआपोआप ॥१॥

ज्ञानेश्वरनीवाणि.

योगयागविधो ॥ येणेनोहेसिद्धि ॥ वायाचिउपाधो ॥

इभधर्म ॥ वेदशास्त्रप्रमाण ॥ श्रुतिचेवचन ॥ एकनारा

યણ ॥ સારજપા ॥ જપતપકર્મ ॥ ક્રિયાનેમધર્મ ॥

વાઝગાચિશ્રમ ॥ વ્યર્થજાય ॥ હરીપાઠ

આ મહોના વાક્યો બહુ છે તે લખતા પાર આવે નહીં. હાસિલ
 એટલું ચક્રે પ્રાચિનકાળનું માહાત્મ ઉપર હાલના બ્રાહ્મણોએ અભિમાન
 રાખ્યો નહીં પ્રાચિન અભિમાન ઉપર લક્ષ રાખીને બદાં ક્ષત્રિ રાજા
 નાશ પામ્યા અને હજિ સ્વરાજ યાચછે તેજ પ્રમાણે પ્રાચીન મોટાપણું
 બતાવિને બ્રાહ્મણ મોટા થવા યાચે છે પણ એ કશા કામનું નથી. પ્રા-
 ચીનકાળમા અજ્ઞાન બહુ હતું તે હાલ ગયું માટે અજ્ઞાનના આધારે
 મોટાપણું મેલવેલું તે પ્રકાશમા રહેવાનું નથી. આજના કાલપ્રમાણે જે
 સુધારો અવશ્ય છે તે ચલાવમા બ્રાહ્મણ લોકે મદદ કરવી, ઉત્તમગુણ
 અને વિદ્યા સંપાદન કરવાને વાસ્તે લોકોને સદુપદેશ કરવો, દેશમા
 સંપત્તિ રક્ષણ કરવું. એ પ્રકારે ચાલશે તોજ એમનું મહત્ત્વ કાયમ રહેશે.
 ઇંગ્રેજ લોક રાજ્ય રીતિમા અને કાયદા વિગેરે કરવામા મહાધૂર્ત કહે-
 વાય છે કારણ કે હરેક ઠેકાણે વાર આના પોતાની નાતનો સ્વાર્થ
 અને ચાર આળા દેશિ લોકોનો સ્વાર્થ રાખે છે એમ કહેવાય છે પણ
 બ્રાહ્મણોના કાયદા તપાસિયે તો પોતાના સ્વાર્થ પંદર આના અને
 વિજાનો સ્વાર્થ એક આનો રાખ્યો છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. જ્યાં ત્યાં
 કયામા બ્રાહ્મણોના શ્રાપાથે હજારો રાજા વધી ગયાં મરી ગયા પરમે-
 શ્વરને પણ બ્રાહ્મણોને વિહિક અને પરમેશ્વર વિષ્ણુને બ્રાહ્મણોએ લાત
 મારી તો પણ પરમેશ્વર એમને પગે લાગ્યા. એવું કયા પ્રસિદ્ધ કરિને
 પોતાનું મહાત્મ અપરીમિત વધાનું પણ તે વાત થઈ ગઈ. આજ તેવો
 કાલ નથી એ નક્કો સમજવું જોઈએ.

બ્રાહ્મણોને યજ્ઞ ગણવાને રીત માલુમ પડિ તે ઉપરથી તે પર્વ.

પરાશર ઋષિ વૈષ્ણવ હતા એ ઋષિએ જે સ્મૃતિ કરી છે તેમાં હિંસાનો નિષેધ વહુ કર્યો છે વિષ્ણુપુરાણ એ ઋષિનું કરેલું છે અને ભાગવત પંચમાં એ ઋષિ મુખ્ય ગણાય છે.

પ્રલ્હાદનારદપરાશરપુંડરીકવ્યાસાંવરોપશુકશોનક
 બોધમદાલ્ભ્યાં ॥ સુવર્માંગદાર્જુનવસિષ્ઠવિભીષણાર્દોપુષ્યા
 નિર્માપરમભાગવતંસ્મરામિ ॥

અગ્નિહોત્ર બંધ કર્યું તેનું કારણ હિંસા બંધ કરવાનું હશે એમ જણાય છે કારણ અગ્નિહોત્ર ઉત્પન્ન કર્યા પછી પશુચામ પ્રાપ્ત થાય છે માટે હિંસા બંધ કરવાના મનલભ્યો હિંસાનું મૂઝ કાઢી નાખ્યું એમ જણાય છે કેટલાએક લોક કહે છે કે મંત્ર સંરક્ષણ કરવાને વાસ્તે યજ્ઞ કરવો જોઈએ અને જે વૈષ્ણવ લોક વિષ્ટ પશુ કરે છે તે પણ એમ કહે છે કે હિંસા ન કરવી પણ યજ્ઞ કરવો કારણ યજ્ઞ કર્યાથી મંત્રનું રક્ષણ થાય છે. આવી ફોંકર શા વાસ્તે રાખવો પડે છે તે સમજતું નથી, કારણ યુગના આરંભે બ્રહ્મદેવ ઋષિઓને મંત્ર આપે છે એવું પણ લખ્યું છે.

યુગાંતેતર્હિતાન્વેદાન્સેતિહાસાન્મહર્ષયઃ ॥

લેભિરેતપસાપૂર્વમનુજ્ઞાતાસ્વયંભુવઃ ॥

એમ છતાં પણ મંત્ર રક્ષણને વાસ્તે અધ્યાયન પારાયણ, યજ્ઞ રિત્યાદિક કર્મ ચાલે છે.*

* જુનાગઢના દિવાન ગોકુલજી જાલાએ સાંખ્યાયનો ઋગ્વેદિ બ્રાહ્મણ છે તે હાલ અગ્નિહોત્રિ થયા છે. અમદાવાદનો સદરઅમીન

ગોપાલરાવ મૈરાઠે એ મહત્ત્વ-બહોદરામાં પ્રસિદ્ધ હતા, તેમનો મ-
ત્રીજો નારાયણરાવ પાઠુરગ એમને નર્મદાને કાઠે વેઠુ કરીને ગામ છે,
તે ગામમાં સાત યજ્ઞ કર્યા, અને તેમાં લાખો રૂપિયા खरच કર્યા એવી
કીર્તી છે અને એ પ્રમાણે ઘણા લોક આજ કરે છે. તે વિશે ગુજરાત
શિવાય બીજા દેશમાં વાધો લેતા નથી સત્ત્રી રાજા નથી માટે અશ્વમેધ
કરતા નથી એમ કહેવાય છે. જે બ્રાહ્મણના કુલમાં જન પુરુષ સુધી યજ્ઞ
ન થયો હોય તેને, ડુર્ગાહણ કહે છે, અને તે વાત પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું
પડે છે.

ગવાલંબ એટલે ગાયની હિંસા એ વેદમાં ઘણી લખી છે ભાગવતમાં
આલંબન શબ્દનો અર્થ દેવાર્પણ સમજવો હિંસાનો ન સમજવો એવું લખ્યું
છે મનુ અને યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ સુધી ગવાલંબ કાયમ રાખ્યું છે, ત્યાર
પછી પુરાણમાં અને નાટક પ્રથમાં પણ એ વિધી લખેલો છે તેથી એ
નિષેધ કર્યાને બહુ વર્ષ થયા નથી એમ જણાય છે, સૈત્તર્ય બ્રાહ્મણમાં
અને શતપથ બ્રાહ્મણમાં નીચે લખેલો મંત્ર મળે છે.

ગવ્યાન્પશૂનુત્તમેહન્નાલભતે। આગ્રંથનુ પૃષ્ઠ ૨૬-૩૦

એ વેદાગ્રાંથી મધુપર્ક વિધી ઉત્પન્ન થયો રાજા ઘેર આવે કે વર
ઘેર આવે તો, ઉત્તમજ દહાડો કહેવાય, તેવા પ્રસંગે ગો પશુ વિધાન
લખ્યું છે, તે મનુ અને યાજ્ઞવલ્ક્ય સુધી કાયમ રહ્યું, પછી તેનો નિષેધ
પડ્યો તે કઠીના કારણથી પડ્યો કઠી એટલે બૌદ્ધ ધર્મની તકરાર

માઝ મૈરાઠે પણ અગ્નિહોત્ર લિખું છે કુલાવાના વાવાજી દિવાનજી
ના દિકરા ધુડી રાજવિનાયક ઉર્મ માઝ સાહેબ વિવલકર એ વર્સોવ-
રસ એક વે યજ્ઞ કરીને ઘણા રૂપિયા खરચે છે એ સાપ્રત કાઠનો પ્રાચીન
વાહે છે, એને નારદ કોણ મઢશે તે કોણ જાણે ?

તોપણ ઉત્સર્ગ વિધી ચાલે છે, બ્રાહ્મણ લોકો તેની સરત મુલો જતા નથી અને વિધા ન થાય તો ન થાય, પણ તેની સરત રાખવામા અને તે વિધાના પુસ્તકો મળવામા પુણ્ય જાણે છે

મધુપર્ક કરવાની રીતિ બ્રાહ્મણમા હતી એમજ નહિ પણ અન્ય દેશમા પ્રાચીનકાળમા એ પ્રમાણેજ હતું એવું બાયબલનો પેહલો પ્રય “જીનીસીસ” એટલે ઉત્પત્તી પ્રકરણ તેના અધ્યાય અઠારમાનો સાતમો શ્લોક એમા ઇબ્રાહિમ પેંગંબરે એજ પ્રમાણે અર્ધ, મધુપર્ક કર્યાનો દાખલો લખ્યોછે

આશ્વલાયન સૂત્રમા અને બીજા સૂત્રમા મધુપર્કની વિધી વાંચીએ તો ગવાલંભ માન લખ્યું છે, બીજો કાઢપણ વિધી જણાતો નથી.

૧ કલ્પોમા સંન્યાસ લેવો નહીં એવું લખ્યુંછે તેનું કારણ એવું જણાયછે કે આ કાલમા લોકો સંન્યાસ લેઈને તોફાન અને પાપંડ કરશે તેજ પ્રમાણે થયું છે ઘણાક સંન્યાસી વામમાર્ગી હોય છે અને ઘણા એક દોંગી હોયછે ત્યાગીનો ધર્મ બીલકુલ સાચવતા નથી અને ઝનડા લોભી થાયછે, અને લોકોને મદુ પીઠા કો છે શંકરાચાર્ય સ્વાર્માણે બ્રાહ્મણને સંન્યાસી કર્યા એટલુંજ નહીં, પણ શુદ્ર સુધો ચાર વર્ણમા સંન્યાસી કર્યા તે ગોસાચી રહેવાય છે તેજ પ્રમાણે વૈષ્ણવ લોકોમા વૈરાગી ત્યાગી કહેવાય છે અને મગન શિવાય બીજું કાંઈ કર્મ કરતા નથી એમની કર્મનો પટલ પદતો જુદો છે કોઈ મરે સારે મંડારો કરે છે તોજું તાઈ કર્મ કરતા નથી એમનો ગાયત્રી પણ જુદો છે અને પેટલાક ઘરવારી કહેવાય છે તે ઘર ધંધા પણ માટે છે

૨ “પલપૈત્રીક” એટલે ત્રાપમા પિતૃ નિમિત્ત માસ લાવાનું. એ વિશે પણ એમ જણાય છે કે પાત્રીન કાલમા ત્રાપા લોક હિંસક હતા

અને મૃગયા કરીને જીવતા જે જનાવરો મારીને લાવતા તેને દેવને અર્થે હોમીને ચાર્ગા ચાતા એવી વૈદિક કાઢમા ચાલ હતી એમ જણાય છે. ચારપછી સ્મૃતિના વલ્લભમા એ ચાલનો અપકર્ષ થયો તે એટલે સુધી કે જે વિધી નિયમીત થયા હતા, તે સીધા કોઈએ માત્ર ચાલું નહીં સ્મૃતિઓમા એવો નિબંધ કરેલો જણાય છે. પછી પુરાણ થયા તેમા પણ વિધીમા માત્ર ચાલની છુટ છે, માટે વૈષ્ણવ લોક આવા પુરાણને તા-મસી ગણે, છે અને જે પુરાણમા દયા ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો છે તેને સા-લિક પુરાણ કહે છે. વૈષ્ણવ લોકો સાલિક ધર્મને ભાગવત ધર્મ પણ કહે છે શ્રીમદભાગવતમા સાલિક ધર્મનું પ્રતિપાદન વધારે કર્યું છે માટે વૈષ્ણવ લોકોને એ પુરાણ બહુ પસંદ પડ્યું છે, કારણ હાલની રીતમાતથી તે બહુ મલતું આવે છે શ્રાદ્ધ વિશે નિર્ણયસ્થિમા વચન લ-ખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે,

યન્નમાતુલજોદ્વાહીયન્નૈવૈવૃપલીપતિઃ ॥

શ્રાન્દ્વનગલ્લેતદ્વિપ્રાકૃતંયજ્ઞનિરામિપં ॥

અર્થ.

મામાની કન્યા પરણી હોય તે કે શુદ્રની કન્યા પરણી હોય એવા માણસને ઘેર શ્રાદ્ધ લાવા જવું નહીં અને જે શ્રાદ્ધમા માંસ નહીં તે શ્રા-દ્ધમા કોઈ બ્રાહ્મણે જમવા જવું નહીં શ્રાદ્ધ વિશે ભાગવતમા લખ્યું છે કે.

નદદ્યાદ્વામિપંશ્રાધંનચોદ્યાત્ધર્મતત્વાવેત્ ॥

મુન્યન્નેસ્યાપરાપ્રીતીયધાનપશુહિંસયા ॥

ભાગવતસ્કં ૦ ૭ ,

અર્થ.

શ્રાદ્ધમાં માસ ચરણાવું નહોં કોદરા નાગ્દાથી શ્રાદ્ધ કરવું સારું
પણ પશુ હિંસા કરીને શ્રાદ્ધ કરવા વાસ્તે કોઈ ધર્મ જાણનારો કહેતો
નથી. માટે અન્નથી પિતૃની વૃત્તિ યાય છે તેથી પશુ હિંસાથી થતી નથી.

પણ શ્રાદ્ધમાં માસ આપવા વિશે વધુ વચનો છે તેનું કારણ જે વ-
ચન માત્રનો નિશ્ચ અહાર કરતા તે વચન શ્રાદ્ધમાં પણ લાગ્યા રામચંદ્ર-
જીએ રામાયણમાં કહ્યું છે કે

વયંયદન્નાપિતરસ્તદન્નાઃ

અધ્યાત્મરામાયણ

અર્થ.

જે આપણે અન્ન લાઈએ તે પિતૃને આપીએ મૂઢા મરણ ક્રિયાનો
મતલબ એટલો છે કે જે માણસ મરી ગયો તેને લાવાને કોણ આપશે
એવી કલ્પનાથી એના સગા વહાલા તેને પાણી અને પિંડ આપતા હતા,
અને એમ જાણતા હતા કે તેથી તેનો ભૂત, તરણ જશે, અને મરનાર
સુખી થશે, તે ઉપર ત્રાણોએ મોટું વિધાન રચ્યું અને તેનો ત્રયોદશા
માસિક, સાત્તસરી ઇત્યાદી શ્રાદ્ધ કર્તવ્યના કરી તેમાં અનેક દાન દાખલ
કર્યાં, કેટલાએક જંગલી પ્રદેશમાં કોઈ મરી જાય છે, ચારે તેના વા-
રસ તેના છેદામાં ગાર થાય છે, ને તેમાં વૈસા ઘાલે છે, અને પછી
દાટે છે, અને ત્યાં આગળ એક માટલું પાણીનું મુકે છે. જંગલો
મથાની લોક એવી રીતે ઉત્તર કાર્ય કરે છે, તે પ્રમાણે હિંદુલોકોનો
અંસેલમાં ઘાલ હતો તેનો મુધારો કરીને અંતેષ્ટિ કર્મ લગ્યું, મૂઢા આશ,
લાવન સૂચમાં ગોળા એ રીતો દેવો છે. અને સૂચક મુદ્દલ નથી.

હાલમાં દેશરોષોત્તનો એટલે ઘેજન પુત્ર નીયોગ રિધોથી ઉત્પન્ન

કરવાનો નિષેધ કર્યો છે તે નિષેધ ગોત્રનું નિષેધ થયું તે વચ્ચે આ નિષેધ થયેલો જણાય છે. અને વિધવાએ વ્રતચારીને પેઠે રહેવું એ ઠરાવ તેના અંતે કરવો પડ્યો. ઋગ્વેદ સંહિતામાં સાતમા અષ્ટકમાં આઠમા અધ્યાયમાં અઠારમાં વર્ગમાં દેવરોત્પત્તિનો લેખ છે તે મંત્ર નીચે લખ્યો છે.

કોવાશયુત્રાવિધવેવદેવરંમર્યનયોષાકૃણુતેસથસ્થા ॥

નિરુક્ત.

દેવરઃકસ્મા । દ્વિતિયોવરઉક્તે ॥

બૈતરેય બ્રાહ્મણમાં લખ્યું છે કે.

નૈકસ્યાબહવઃસહપતયઃ

બ્રાહ્મ્ય

સહેતિયુગપદ્મહુપતિત્વનિષેધોવિહિતોનતુસમયભેદેન ॥

અર્થ.

એક સ્ત્રીએ એકકાળે એકથી વધારે ધણી કરવા નહીં પણ એક મં-
રી ગયો હોય તો બીજો કરવાને હરકત નથી.

નાયોગ એટલે જે સ્ત્રીને સંતાન થતું ન હોય તેને બીજા પુરુષને
ઘેર મોકલવી અને તાહા સંતતિ થયા પછી ધણીને ઘેર આવે તે પુત્રનું
નામ “ક્ષેત્રજ” એ પ્રમાણે પાંદવ ક્ષેત્રજ પુત્ર હતા એવું મારખમાં લખ્યું
છે મનુ સ્મૃતિમાં દ્વાદશ પુત્રના નામ બતાવ્યા છે તે

ઔરસઃક્ષેત્રજઃશ્વૈવદન્તઃકૃતૃમૈવચ ॥

ગુહોત્પન્નાપવિદ્શ્વદાયદાવાંધવાશ્વપદ્ ॥

કાનીનશ્વસહોદશ્વક્રીતપૌનર્ભવસ્તથા ॥

સ્વયંદત્તશ્વશૌદ્રશ્વપડંદાયાદવાંધવઃ ॥

મનુ અ૦ ૯ શ્લોક ૧૫૯

રામાનુજ બ્રાહ્મણ દ્રવિડ દેશમાં છે તેમાં વે પંથ છે “તિંગલે” અને “વડઘલે” તેમાં તિંગલે બ્રાહ્મણ એ છે તેમને વૈદિક ગ્રામ્યાર મુકી દીધો છે યજ્ઞમાં પશુનો વધ કરતા નથી, અને વડઘલે છે તે કરે છે, તેજ પ્રમાણે ગુજરાતી બ્રાહ્મણ પણ યજ્ઞ કરતા નથી વિધવાનું વપન કરવા વિશે શ્રુતી સ્મૃતિમાં વચન નથી ગોસાવીજી આપસ્તંભ સૂત્રી તૈલંગ બ્રાહ્મણ છે તેમના કુલમાં વપનની ચાલ નથી હિંદુસ્તાન અને દક્ષિણમાં એ ચાલ યોદ્ધા છે. સ્ત્રીના શાલ ન ઉતરાવવા તે વિશે શાસ્ત્ર નીચે પ્રમાણે.

વિદ્વદ્વિપ્રનૃપઃસ્ત્રીણાંનેધ્યતેકેશવાપનં ॥ મયૂર્ણ
સર્વાન્કેશાન્સમુધૃત્યેછદ્યેદંગુલહયં ॥ એવંનારીકુમારી
ણાંશિરસોમુંડણંસ્મૃતં ॥

યમ, પરાશર, આપસ્તંભ,

સ્ત્રીઓનું સ્વાતંત્ર્ય કાઢી લેઈને તેમને દાસ કર્યા સારે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઠરાવ થયો.

નસ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥ નસ્વાતંત્ર્યંક્વચિત્સ્ત્રિયઃ॥

અર્થ.

નરોઓને કોઈ પ્રકારનો પણ મુંસતીઆરો નથી તેમને સર્વકાલ પરતંત્ર રહેવું.

વેદમૂળમા કાઢ એક વચ્ચે થયેલો યંથ જળાતો નથી બુદા જુદા કા-
 લમા જુદા જુદા ઋષીના જુદા જુદા મંત્ર છે તે એક પુસ્તકમા સં-
 વિહિતારૂપે જોવામા આવેછે. વેદ એ શબ્દ બીજા યંથને પણ લગાડવાનો
 ચાલ છે જેમકે ગાર્ગ્યવેદ, ધનુર્વેદ, આયુર્વેદ, અને માર્કંડેય પંચ-
 મો વેદ કહેવાયછે. વેદના અક્ષરને મંત્ર કહેવાય. છે તેનો સાર જોતા
 તેમા પ્રાર્થનાછે તે પરમેશ્વરની હોય કે બીજા દેવની હોય કટલાએક
 દેવના મંત્ર કર્મના બોધક છે તે મંત્રને વિધિ કહેછે વિધિ એટલે લ
 લેલી રુઠી અને રુઠી એટલે જેને વેદાદિકનો આધાર નથી. તેને.
 કેવલ રુઠી કહેછે, મૂળ જે ઋષિ હતા તે ક્ષત્રીને ઘેર યજ્ઞાદિક કર્મ
 કરતા તેથી તે ધર્માધ્યક્ષ થયા, પછી તેમને લોકોના મનમા એમ ઠ-
 સાવ્યું કે સર્વ દેવ અમારા કબજામા છે અને મંત્રથી જે દેવનું આવાહન
 કરીએ તે હાજર થાય અને જેનું વીસરજન કરીએ તે વિદાય થાય અને
 જે અમે કાંઈએ તે તે કરશે, એ સિદ્ધિ કરવાને વાસ્તે હજારો યંથ લખી
 ગયાછે, સૂર્ય ડગેછે તે, બ્રાહ્મણ સંધ્યા કરેછે માટે ડગેછે, એવું માર-
 તમા કહ્યું છે, એ સમજુત જેમ જેમ મજબુત થતી ગઈ તેમ તેમ ધ-
 મ્માધ્યક્ષનો અમલ વધુ જબરદસ્ત થઈ ગયો, ભાગવતમા કહ્યું છે કે,
 ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ બોલ્યા કે અધિ, સૂર્ય, ઈંદ્રાદિકનો કોપ થયો તો
 હું વીતો નથી પણ બ્રાહ્મણનો કોપ થાય તો મને વધુ વીક લાગેછે,
 તે વિશે વચન.

નાગ્ન્યર્કસોમાનિલવિન્નપાસ્ત્રાત્ ॥

શંકેભૃશંબ્રહ્મકુલાવમાનાન્ ॥

ક્રાપિ એ શબ્દનો અર્થ, ગાનારો કે ફરનારો એમ થાય છે પણ
 રૂઢીમાં અર્થ યંથ કરતા થાય છે અને પ્રાચિનકાલમાં વધા દેશનાં
 ધર્માધ્યક્ષ પાલંડો અને ટોંગી હતાં અને તે રાજાને પણ ગુલામ કરીને
 રાખતાં હતાં, અને કિસ્ચયન્ ધર્મનો ધર્માધ્યક્ષ પોષ કરીને છે તેના પા-
 શમાંથી યુરોપ લંડ હજો છુલ્યું નથી, એ લોકને પાપની માફી આપે
 છે, સ્વર્ગે ચઢવાનો દાખલો આપે છે, અને નર્કે જવાનો પણ દાખલો
 આપે છે તેથી ઘણા ભોળા લોક, મરતી વચ્ચે એનો આશિર્વાદ લે
 વાને વાલે હજારો રૂપીઆ આપે છે વધા લોકોને એ પહોંચી શકે નહીં
 માટે કેટલાએક મુલત્યાર ફરવા મોકલે છે, એ ન્યાત વહાર મુકે તો
 કોઈથી એનો સંગ્રહ ન થાય મોટો બાદશાહ લાખ ફોજનો ધણી હોય
 તો એના આગલ હાથ જોડીને ડમરો રહે, જેવો ધર્માધ્યક્ષનો જુલમ અ-
 ન્ય દેશમાં છે તેજ પ્રમાણે આ દેશમાં પણ છે તેનું કારણ એમ છે કે
 ત્યાં ધર્માધ્યક્ષનો અધિકાર વધે છે ત્યાં એમના સરકારી એવો બંદોબસ્ત
 થાય છે કે કોઈ કોઈ ભણે નહીં લોક જેટલા અભણ રહે તેટલો એ-
 મનો કાયદો માટે વધી ગિલા ગુપ્ત રાખવાની તજવિજ કરે છે.

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાણને દિજ એવી સંજ્ઞા છે, આ
 ત્રણ જાણનો અધિકાર સમાન છે.

બ્રાહ્મણઃક્ષત્રિયોવૈશ્યાઃસ્ત્રયોવર્ણાદિજાતયઃ॥

ચતુર્થાએકજાતેસ્તુશૂદ્રોનાસ્તિતુપંચમઃ ॥ મનુ.

કેટલાંક ગ્લેષ્ટજાતિ મૂલમાં ક્ષત્રી હતા એમ લખ્યું છે.

શકાયવનકાંબોજાતાસ્તાક્ષત્રિયજાતયઃ ॥

વૃપલત્વંપરિગતઃબ્રાહ્મણાનામ્અદર્શનાત્ ॥ ભારત

पौडूकाः श्रौद्रद्रविडाः कांबोजायवनाः शकाः ॥

पारदापल्हवाश्चीनाः किरातादरदाखशाः ॥

शनकेस्तुक्रियालोपाद्माक्षत्रियजातयः ॥

वृषलत्वंगतालोके ब्राह्मणादर्शनेन च ॥

मनु.

अर्थः—शक, यवन, अने कामभोज, ए क्षत्री जातना छे, पण ब्राह्मणनुं एमना उपरनो अमल उठी गयो, तेथी ए भट थया छे प-
छी पुन्डक, अंभ, द्रविड, कामभोज, यवन, शक, पारद, पलव, चीन,
किरात, दरद, खस, ए बधाओ क्षत्री जातीना छता ब्राह्मणने अने
एमनो मेलाप न रह्यायो भट थया छे शत पथ ब्राह्मणमा क्षत्रीओनुं
भेटपणुं वर्णन कर्युं छे ते निचे प्रमाणे.

एतानि देवताक्षत्राणि रूद्रो वरुणः सोमो रुद्रः

तस्मात्क्षत्रं परं नास्ति तस्मा ब्राह्मणः क्षत्रियात्

अधस्ता उपस्ते राजसूये

शतपथ ब्राह्मण

अर्थ

रुद्र, वरुण, सोम, रुद्र, ए वधा देव क्षत्री छे, मोटे क्षत्री भेट
छे, राजसूय पतमा क्षत्री उपर बेसे छे अने ब्राह्मणने मिचे बेसुं पडे
छे. उपरना मंत्रमा रुद्रना एक देव क्षत्री कहा छे पण सिंग पुराण-
मा लख्युं छे के.

ब्राह्मणो भगवान् रूद्रो क्षत्रियः परमो हरिः ॥

વૈદ્યઃપિતામહૈશ્વૈવદ્દ્રુશૂદ્રશ્વજાયતે ॥

ક્ષત્રિય ન્યાતમા દારૂ પીવાનો ચાલ હતો એવું વેદ ઉપરથી માલમ પડે છે, એતરેય બ્રાહ્મણમા ક્ષત્રીને રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિધી આઠમી પંચીકાના વીસમાલંહમા લખ્યો છે તે ઠેકાણે નિચે પ્રમાણે મંત્રછે.

इत्यथास्मैसुराकंसंहस्तंआदधाति स्वादि

ष्ट्या०तांपिबेत्

ऐ०८-२०

અર્થ

રાજાનો હાથમા દારૂનો લોટો આપવો અને શ્વાદાદ યા મંત્ર મળીને તે પીવો.

આ પ્રમાણે અનેક રાજાને રાજ્યાભિષેક થયા છે તેમના નામ, અને તેમના ગોરના નામ વેદમા લખ્યા છે તેમા પરિક્ષાતીનો પુત્ર જન્મેજયને રાજ્યાભિષેક થયો તે વાત પણ નિચે મુજબ લખી છે.

नुरःकावपयोजनमेजयंपारिक्षितंमभिषेच

ऋग्वेदब्रा०८-२१

ए उपरથી એમ માલમ પડે છે કે જન્મેજય રાજા થયા પછી એ વેદ લખ્યા મળ્યા હશે, એવી કલ્પના થાય છે આ લોક એવું કહે છે કે વેદનો કેટલોએક ભાગ આસુરી અને રાક્ષસી લોકોને વાસ્તે છે, પણ એ કલ્પના કેવલ અજ્ઞાનો લોકોની છે અને કશો આધાર નથી કેટલાએક કહે છે કે ગતગોષ્ઠિનું વર્ણન જે લખ્યું છે તે ખલિયનું છે, અને એ પ્રકારે કરીને વેદને અનાદિત્ત અને નિશ્ચય પ્રતિપાદન કરે છે) પણ તે સ્વચ્છંદસંસ્કૃત નથી પ્રાચિનકાલમા બ્રાહ્મણ લોકોમાં એવો અભિમાન હતો કે જે કોઈ વાત કરવા આવે તેને ના કહેતો નહિ. તેજ

પ્રમાણે સત્તીનો અભિમાન એવો હતો કે યુદ્ધને વાસ્તે જે બોલાવે તેને ના કહેવો નહોં આ અભિમાન આજ રહ્યો નથી. પૂર્વે શંકરાચાર્ય વલ્લ-
ભાચાર્ય ઇચ્છાદિ મોટા આચાર્ય થયા, તેમને દિગ્ વિજય કર્યો તે એ
પ્રમાણે વાદ કરવાને બ્રાહ્મણ ગામે ગામ ઊભા રહેતા માટે થયેલો, પણ
આજ કોઈ દિગ્ વિજય કરવા નિકળે તો તેને કોઈ ગામમાં જવાનું
મલશો નહોં આરે દિગ્ વિજય સાનો થાય એનું કારણ બ્રાહ્મણે વધાય
જડ, મૂઢ થયા કોઈ પાસે વિદ્યા નથી અને અભિમાન પણ નથી અને
કોઈ રાજા ઉત્તેજન આપે એવો નથી, કપટ વધી ગયું ને મૂર્ખ છતાં
પ્રતિષ્ઠા મેલ્લવાની આશા તે શી રીતે મલે ધર્મ સભા કે પર્યદ કોઈ
ઠેકાણે રહી નથી શિક્ષા કે શાલ્લા રહિ નથી ઓશિઆલપણું બહુ વધી
ગયું, ને સ્વતંત્રપણું હુવો ગયું તેને લીધે બ્રાહ્મણ ન્યાતિમા કાંઈ જીવ
કે ઉમેદ રહી નથી.

બ્રાહ્મણોને પ્રાચીનકાલથી પિશાચ્યોની વધુ વીક હતી કોઈ પણ
કર્મ કરવું હોય તો પ્રથમ પિશાચ્ય નસાદવાનો ઉપાય કરવો પડેછે,
સંધ્યામાં મંત્ર બળે છે તે નીચે પ્રમાણે.

અપક્રામંતુભૂતાનિપિશાચાઃસર્વતોદિશં

શ્રાદ્ધમાં વેદ મંત્ર બળે છે તે

**પિંશંગભૃષ્ટિમંભૃષ્ટાંપિશાચમિદ્રસંભૃણા ॥ સર્વૈરક્ષોનિ
વર્હયા ॥** ઋગ્વેદ

વેદશાસ્ત્રમાં મંત્ર કામના બોધક અને કર્મ બોધક આવે છે તેનો
નમુનો નીચે પ્રમાણે

ભિયંદધાનાહૃદયપુશત્રવંપરાજિતાસોઅપાનિલયંતાં ॥

ઋગ્વેદ.

દિપંતે મહારન્ધયન્મોઽહંદિપતેરધં ॥

અર્થ.

હે સૂર્ય મારા શત્રુનો નાશ કર.

અહિ ૧ શ્વસર્વાન્જંભયંન્સર્વાશ્વયાનુધાન્યઃ

યજુર્વેદ રુદ્રી.

અર્થ

હે રુદ્ર સર્પ અને પિશાચ્ય એનો નાશ કર.

ત્વદ્રોગંમમસૂર્યહરિમાણંચનાશય ॥ ઋગ્વેદ.

અર્થ—હે સૂર્ય મારો કમળાનો રોગ નાશ કર.

ઉર્વારુકમિવવંધનાન્મૃત્યોમુક્ષીયમામૃતાન્ ઋગ્વેદ

અર્થ—હે શ્વેતક મને મૃત્યુથી ઉગાર.

પુરાણમાં કેટલોએક કથાઓ છે અને ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રાર્થના છે તે નીચે લખ્યા પ્રમાણે.

ચોરાન્મારયમારયમમશત્રૂન્ઉચ્ચાટય

ઉચ્ચટય । કુઠારિણભિધિવાજૈઃસંતાડય

સ્વટ્પાંગેણવિષોથય ॥ શિવકવચ । સ્કંદપુરાણ.

વેદમાં વિરુદ્ધ વચન આવે છે તેના ઉદાહરણ નીચે લખ્યા છે.

મૃત્સમદન્તપિઃઋગ્વેદસન્હિતા

અષ્ટક ૨ અ ૦ ૬ વર્ગ ૨૪ ઋ ૬

દાસાયનવતિચનવેદ્રઃપુરોઽયૈરલંબરસ્ય ॥

ગૃત્સમદઋપિઃઋગ્વેદસં ૨-૬-૧૩

અધ્વર્યવોયઃશતંશવસ્યપુરોવિભેદાશ્મનેવપૂર્વીઃ ॥

પસ્ટેષોદૈવોદાસઋપિઃ

ઋગ્વે ૦ ૨-૧-૧૯

મિનત્પુરોનવતિમિદ્રપૂરવેદિવોદાસાયમહિદાશુપેનૃતો વ
જ્ઞેણદાશુપેનૃતો ॥ અતિથિગ્વાયશંવરાંગિરેસુગ્રોઅવા
ભરન્ ॥

અર્થ.

ઈદ્ર નામનો રાજા હતો તેનો મિત્ર દૌવોદાસ હતો તેના તરફથી
શંવર નામનો દૈત્ય હતો તેની જોડે ઈદ્ર ઘણી વાર લડ્યો તે વિશે
કથા વેદમાં ઘણે ઠેકાણે આવે છે કેટલેક ઠેકાણે ઈદ્ર છે તે પરજ-
ન્યાધિપતિ દેવ છે એમ પણ કહેલું છે શંવરાસુર દૈત્યનાં નવાણું ગામ
ઈદ્રે ઝાઝક કર્યું એવું એક મંત્રમાં છે ત્રીજા મંત્રમાં સૌ ગામ ઝાઝક
કર્યાની વાત છે અને ત્રીજા મંત્રમાં નેવું ગામ ઝાઝક કર્યાની કથા છે.

ઈદ્રનું પરાક્રમ નીચે લખેલા મંત્રમાં ઘણું વર્ણન કર્યું છે તેનું પહે-
લું વચન લક્ષ્યું છે તેમાં એવું લક્ષ્યું છે કે ઈદ્રને મદ્ય વધુ ખાવે છે માટે
તે અપિમાં રહેો.

ગૃત્સમદઋપિઃ

અ ૦ ૨ અ ૦ ૬ વર્ગ ૧૩

અધ્વર્યવોભરતૈદ્રાયસોમમામત્રેભિઃસિચતામદ્યમંથઃ॥

એ ઈદ્રેત્રીક દુક પગમાં મદ્ય વધુ પીધું અને તેના મદમાં સર્પ મારી
નારુપો એવું એક મંત્રમાં છે તે નીચે પ્રમાણે.

ત્રિકદ્રુકેષ્વપિવત્સુતસ્યાસ્યમદેઅહિમિદ્રોજઘાન ॥

ગૃત્સમદ ૨-૬-૧૫-૧

નાંજે ઠેકાણે સાપને અને વાંછાંને પથરાયો મારી નાખવા વિશે વેદમાં લખ્યું છે આ મનથી સાપનું અને વાંછાંનું વીધ ઉતારે છે.

इयतकःकुपुंभकस्तर्कभिनद्धयश्मना

અગસ્તિ ૨-૧-૧૬-૧૫

અશ્વિન દેવની પ્રાર્થના કુતરાનો નાશ કરવાને વાલે છે તે નીચે પ્રમાણે.

अगस्तिर्ऋषिः.

ऋग्वेद ૨-૪-૨૯-૨૪

जंभयतमभितोरायतःशुनोहतंमृधोविदधुस्तान्यश्विना

ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

यज्ञोदानंतपःश्वैवपावनानिमनीषिणां

યજ્ઞ એટલે ઇશ્વર ભજન, દાન એટલે પરોપકાર, તપ એટલે ઇન્દ્રિય દમન, એ મુખ્ય અર્થ છે પણ પક્ષપાત મતાભિમાન થાય છે ત્યારે નવાં મવા અને અનુકૂળ પડે એવો અર્થ કરે છે. મૂળ કર્મનો 'અર્થ' દેવતાનું પૂજન. તેનો પરિણામ નિર્દયપણા ઉપર ગયો. તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન એટલે અનેક દેવોને મુકી એક ઇશ્વર જાણવો અને ભૂત દયાથી સમ દ્રષ્ટિ રાખવો. તેનો અપર્યાય થઈને અઘોરી કૌલ વામ ઇત્યાદિ માર્ગ જ્ઞાન માર્ગમાં નિરૂઢ્યા. અને એ માર્ગ મૂળ હેતુથી ધષ્ટ થયો. તેમજ ભાક્તિ એટલે ઇશ્વરની ઇલાસના તે ઠેકાણે હજારો કલ્પિત દેવ ઉત્પન્ન થયા તપ

એટલે ડંદ્રિય નિગ્રહ ને ઠેકાણે સર્વનાહુ યાદેસરી પંચામો તાપનાર
 એ નિકલ્યા અને તપનો હેતુ શ્રદ્ધ થયો વહું છે કે

અનાચારેણમાલિન્યંઅત્યાચારેણમુર્ધતા ॥

વિચારાચારયોયોગઃસદાચારઃસત્યચત્તે ॥

વિચાર નદ્ધ થયાથિ અને લોક મનસ્વી અને નિરંકુશ થયાથિ દયા
 મૈત્રાન્યાય ગતો રહ્યો લોક સ્વછાંદિ થયા બ્રાહ્મણ, લોકોને સન્માર્ગ
 ન બતાવતા ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા તેથી લોકે એ સંતોષિ થઈને કંટલા
 એક બ્રાહ્મણનુ ગોરપદુ કાઢવાને યત્ન કરે છે નહિયાદમા સુતાર લોકે
 સરાવતું નહીં એવો ઠરાવ કર્યો છે કારણ પાંચ રૂપીયા આપતા ગોર
 છુટકો કરે નહીં તેજ પ્રમાણે પુનામા જોતિ ગોવિંદરાવ લોકોની સં-
 મતિ મેલ્લે છેકે બ્રાહ્મણ પાસેથી કાઢવણ કર્મ કરવું નહીં, આ વધાએ
 તોફાનો બ્રાહ્મણોના ઉન્માદથી થાય છે, જેમ જેમ જ્ઞાન વધશે તેમ તેમ
 વરાવર ઓઢવાશે.

વેદના મંત્ર ભાગ કૂર છે પણ ઉપનિષદ ભાગ સાલિક છે અને
 તે સાગી અને સંન્યાસીનું શાસ્ત્ર છે એમ કહેવાય છે તેના ઉદાહરણો
 નિચે લલ્યા પમાણે.

સત્યવદ્ધ । ધર્મચર । સ્વાધ્યાયાન્માપ્રમદઃ ।

અન્નંબહુકુર્વેત્ । કુશલાન્નપ્રમદિત્યં ।

તૈતીર્યઅરણ્યક પ્રપાઠક ૭

અર્થ.

સત્ય બોલ, ધર્મ રીતે ચાલ, ખજવા વિષે મકલત ન કર. અમનો
 વૃદ્ધિ કર, મુશનો સાગ ન કર.

દૈર્ઘ્યવાગનુવદતિસ્તત્ત્રાયિત્નુદદદ્વતિ । દામ્યતઠ
ત્તદયધ્વમિતિ । તદેતત્રયં ૧ શિક્ષેદમંદાનંદયા
મિતિ ॥ વૃહદારણ્યક ૧૪-૫-૨

અર્થ.

દેવ, મનુષ્ય, અને અસુર, આ ત્રણ જણાં પોતાના ગુરુ પ્રજાપ-
તિને પ્રશ્ન કર્યો કે અમારો ધર્મ શો તે ઉપરથી પ્રજાપતિએ ત્રણ વચ્ચે
દ, દ, દ, એવું બોલ્યો અને પુછ્યું કે તમે આ ત્રણ દનો અર્થે સમજ્યા
ઘરે તેમણે કહ્યું કે અમે સમજ્યાંકે દમ દાન અને દયા ત્યારે પ્રજાપ-
તિ બોલ્યા કે આજ પ્રમાણે ચાલો આજ તમારો ધર્મ તે વચ્ચે આકાશ
વાણી તે પ્રમાણે યજુરવેદનું શત પથ બ્રાહ્મણ ચૌદ કાંઠનું છે તેનું
છેલું કાંઠ “વૃહદારણ્યક” કહેવાય છે તેના પાંચમા અધ્યાયમાં વૈજા
નાશ્વણમા એ કથા છે ભલેકેના કલ્પસુત્રમાં એ કથા દાખલ કરી છે.

ઓપધિભ્યોઅન્નં તૈતિરીયઆરણ્યક પ્ર૦ ૮

અર્થ.

ઓપધો એટલે વનસ્પતિ એ મનુષ્યનું ખજ છે.

તસ્યૈવંવિદુપોયજ્ઞસ્યાત્માયજમાનઃશ્રદ્ધાપતિશરીરમિ
ત્વહદયંયૂપઃકામઆઙ્યમન્યુઃપશુઃસ્તપોઽગ્નિર્દમઃ
શમયીતા ॥

નારાયણઉપાનિષદ

અર્થ.

જાનોનો યજ્ઞ શો રીતે ધાય છે તેનો વિગત, આત્મા છે તે યજ્ઞ

કરનારો છે હૃદય છે તે યૂપ, એટલે જનાવર વાચનાને ધીલો અને આપણી શ્રદ્ધા છે તેજ પત્રિ છે, હોમગાને વાસ્તે ધી જોડે તે આપણી વાસના છે, મારવાને વાસ્તે જનાવર જોડે તે આપણો ક્રોધ છે, અમિ જોડે તે આપણું તપ અને જનાવરને મારનારો જોડે તે આપણો દમ એટલે વિવેક છે.

એ ઉપનિષદમા ઉપર લખ્યા મુજબ ઘણી લાંબી વિગત લખી છે અને તપ રૂપો યજ્ઞ વ્રતાવ્યો, આ ઉપનિષદનું નામ પ્રાણામિહોત્ર છે.

સદરહુ પ્રમાણે વેદનાં વાક્યો છે, અને સ્મૃતિઓમા પણ કેટલાંક વાક્યો સારા છે તેના ઉદાહરણો.

શતેષુજાયતેશૂરોસહસ્રેષુચપંડિતઃ ॥

લક્ષેષુજાયતેવક્તાદાતાભવતિવાનવા ॥

નરણેનિર્જિતેશૂરોવિદ્યાચાચનપંડિતઃ ॥

નવક્તાવાક્યદત્તેનનદાતાદાનઋદ્ધવેત્ ॥

ઈન્દ્રિયાણાંજયેશૂરોધર્મચરાતેપંડિતઃ ॥

સત્યવાદિભવેત્વક્તાદાતાભૂતહિતેરતઃ ॥

વ્યાસસ્મૃતિ.

અર્થ.

સોમા એક શૂરો, હજારમા એક પંડિત, લક્ષમા એક ભાષણ કરનાર અને દાતા તો વિરલાજ હોય છે, રણમાયો જીતે તે શૂરો નહીં, અને વહુ ભણ્યો તે પંડિત નહીં, અને વહુ ભાષણ કરે તે વક્તા નહીં, અને વહુ દાન કરે છે તે દાતા નહીં, ઇન્દ્રિયો જીતે તે શૂરો કહેવાય;

અને રીતે ચાલે છે તે પંડિત કહેવાય, અને સત્ય બોલે તે વક્તા કહે-
વાય, અને સર્વ જીવનો દયા જેના મનમાં છે તે દાતા કહેવાય.

દ્વાવિમૌપુરુષોલોકેસૂર્યમંડલભેદિનૌ ॥

પરિદ્વાદ્યોગયુક્તશ્ચરણેચાભિમુસ્વોહતઃ ॥

યત્રયત્રહતેઃશૂરઃશત્રુભિપારિવેષિતઃ ॥

અક્ષયાન્લભતેલોકાન્યાદિક્લ્બિન્નભાપતે ॥

જિતેચલભતેલક્ષ્મી, મૃતેચાપિસૂરાંગનાં ॥

ક્ષણવિધ્વંસિનીકાયાકાંચિતામરણેરણે ॥

પરાશરસ્મૃતિ.

અર્થ.

સંખ્યાસી અને રણમાં જે શૂરા મરે, તે વેં જણા સૂર્ય લોકમાં જાય
છે, શત્રુના હુમલામાં જે સૂરો બીક રાખતો નથી, તે રણમાં મરે તો
મુક્તિ પામે છે, આ શરીર છે તે ગમે તે પ્રકારે પણ નાશ પામશે, માટે
સૂરા પૂરુષે વિચાર કરવો કે, આપણે જીતીશું તો મૃત્યુલોકનું સુખ મ-
ળશે, અને મરીશું તો સ્વર્ગનું સુખ મળશે, માટે મરણનો ચિંતા રા-
ખવો નહીં.

મયુષ્મા વૃહસ્પતિનું વચન લક્ષ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે

કેવલંશાસ્ત્રમુદિશ્યનકર્તવ્યોહિનિર્ણયઃ ॥

યુક્તિદીનેવિચારેતુધર્મહાનિઃપ્રજાયતે ॥

અર્થ

કેવલ શાસ્ત્ર જોડેને નિર્ણય કરવો નહીં યુક્તિયો તપાસવું અને

શુકિ મુરુગો તો ધર્મ દુઃશો.

યથૈવાત્માપરસ્તદ્દ્રષ્ટવ્યઃસુખામિછતાઃ ॥

સુખદુઃખાનિતુલ્યાનીયધાત્માનિતથાપરે ॥

દક્ષસ્મૃતિ

અર્થ.

જેવો પોતાનો આત્મા સુખ માગે છે તેજ પ્રમાણે પારકાનો આત્મા સુખની ઈછા રાખેછે પોતાને સુખ દુઃખ યાચે છે તેજ પ્રમાણે પારકાને પણ યાચે છે એમ સમજવું.

આત્મૌપમ્યેનસર્વત્રસમંપશ્યતિયોર્જુન ॥

સુખંવાયદિવાહુઃસ્વંસયોગીપરમોમતઃ ॥

ગીતા અ૦ ૬

અર્થ.

પોતાના પ્રમાણે પારકાને સમજવું પોતાને સુખ તે પારકાને સુખ ને પોતાને દુઃખ તે પારકાને દુઃખ એ પ્રમાણે સમજશે તેને યોગી કહેવો.

વૃદ્ધૌચમાતાપિતરૌસાઘીભાર્યાસુતઃશિશુઃ ॥

અણકાર્યશતંકૃત્વાભર્તવ્યામનુરબ્રવીત્ ॥ ગૌતમસ્મૃતિ

અર્થ.

માતા અને પિતા વૃદ્ધ હોય તો, સ્ત્રી સુશીલ હોય તો, અને પુત્ર નાહાનો હોય તો, સો ધંધા કરીને તેમનું રક્ષણ કરવું.

ભરણંપોષ્યવર્ગસ્યપ્રશસ્તંસ્વર્ગસાધનં ॥

દક્ષ ॥

અર્થ

આપણા ઉપર જે નિર્માહને વાસ્તે વલ્ગેલા છે તેમનું પોષણ કરવું
 એ સ્વર્ગનું સાધન છે.

સદરહુ ઉદાહરણોથી એમ માલમ પડશે કે શાસ્ત્રમા કેટલાએક
 વાક્યો સારા છે પ્રાચીન ગ્રંથોનો ઘણો ભાગ નિરુપયોગી છે પણ પ્રા-
 ચીન કાલમા લોકનો શી સ્થિતી હતી તે જણાવવાને વાસ્તે વેદનો ઘ-
 णો ઉપયોગ છે અને વેદનું સંરક્ષણ બ્રાહ્મણ લોકોએ કર્યું તે વિશે
 આપણે એમનો ઘાઢ માનવો જોડે વેદનો હજારો શાખા અને કરોડો
 બીજા ગ્રંથ છે તે હાલ કાંઈ ઉપયોગ પડે એવા નથી હિંદુલોકોને ઘણા
 કાલ સુધી કુરસદ, અને નિર્મય, અને જાવા પીવાની સમૃદ્ધી હતી, તેના
 અંદર અનેક ગ્રંથ, ઉત્પન્ન થયા તે તપાસતા એવું માલમ પડે છે કે વે-
 દ્વલ, અજંઠા, ધારાપુરી, રુનેરી, કારલા, અને શીવનેરી રૂંચાદિ ઠે-
 કાણે મોઠા મોઠા હુંગર કોરીને માહાલ બનાવ્યા છે તે ઉપર કરોડો
 રૂપીઆ खरच કર્યા હશે, પણ તે વિહારનો કોઈને ઉપયોગ નથી, માટે
 જોનારને આશ્ચર્ય લાગે છે કે, આ પર્વતમા ગુફાઓ શુ કરવા કરી હશે,
 તે પ્રમાણે આ સંસ્કૃત ગ્રંથ જોતા એવું આશ્ચર્ય લાગે છે કે આ ગ્રંથ
 શા વાસ્તે બનાવ્યા છે, જે કાલે એ બનાવ્યા તે વખત એ ગ્રંથનો ઉપ-
 યોગ ઘણો હશે, એમ ધારવું જોડે, નહીં તો ગ્રંથ બનાવવાની મહે-
 નત કોણ કરે, માટે જે વખત એ ગ્રંથ બનાવ્યા તે વખત એ ગ્રંથ બ-
 નાવનાર, દેવોની પેઠે, પુજાયા હશે, અને એ બનાવનાર અને તેમની
 સતતીએ લાખો રૂપીઆ એ ગ્રંથ ઉપર રઠ્યા હશે એમા સંશય નથી,
 ઘણા વરસસુધા એ ગ્રંથ ઉપર લોકોનો આધાર રહ્યો નદીઓના અને ગા-
 રના માતાતમા લખવાનો ધધો ઘણા વર્ષ મુધી ચાલ્યો પિંઢ કરવા

તે લોટના કરવા કે ખાતના કરવા ઢાખ ઢાખી ગાજુએ મુઠવા રૂપ્યાદિ
નિરુપયોગી તકારારોમા ઘણો કાલ ગયો છેલી વારે મક્ષિમાર્ગ નિમ્બનો
તેમા હમ્મસાંડની ઘણી નીંદ્રા થઈ અને ઠરાવ્યું કે—

तपःपरंकृतयुगेन्नेतायांज्ञानमुच्यते ॥

द्वापरेयज्ञमेवाहुदानमेकंकलयुगे ॥

अर्थ ,

કૃતાયુગમાં તપ કરતા હતા, ત્રેતાયુગમાં જ્ઞાનો થયા, દ્વાપરયુગમાં
યજ્ઞ કરતા લાભ્યા અને કલ્પિમાં દાન કરવું એજ મુખ્ય છે.

यस्मिन्नभिः प्रहुतं श्रद्धया ऽहमश्रामिकाभंनतथा ऽग्निहोत्रे॥

भागवत स्कंद ५ अ० ५ श्लोक १३

अर्थ.

भक्तिभी पूजा करे छे तेथी परमेश्वर तृप्त थाय छे असिहोत्रधी
धतो नथी.

यथातरोर्मूलानिपेचनेननृप्यांति तत्स्कंधभूजोपशारवाः ।।

प्राणोपहारश्च पथंन्द्रियाणां तथैव सर्वाह्णमच्युतेज्या ।।

अर्थ

एक अच्युत परमेश्वरं भजन कर्षाथी सर्व देवनी तृप्ति थाय छे
उदाहरण जेमके वृक्षने मूळमा पाणी रेडता सर्व शाखा तृप्त थाय छे
पेटमा अन्न घालता सर्व इंद्रियनी तृप्ति थाय छे ते प्रमाणे.

कृतेतुध्यायतेविष्णुंनेतायांयजतोमखैः ॥ . .

द्वापरेपरिचर्यायांकलौतद्धरिकीर्तनात् ॥ भागवत

रामनामैवमुक्तिस्त्यात्कलौनान्येनकेनचित् ॥

विप्रादिपट्गुणयुतादरविंदनाभपादार ॥

विंदविमुखाःश्वपचंचरिष्ठं ॥

भागवत ॥

अर्थ

कळियुगमा भगवाननुं भजन कर्या विना बीजो धर्म नथो विद्वान्
ब्राह्मण अने धेड भक्त होयतो, भक्त मोटो समजवो.

प्राचीन काळमा ब्राह्मण उत्तर कुरुमा एटले हिमालयनी पेली
तरफ रहेता एवं वेद उपरयो जणाय छे

येकेचपरेणहिमवंतंजनपदाउत्तरकुरुवउत्तरमद्राद्रति॥

ऐ० ८-२४

यदाब्राह्मणोत्तरकुरुनूजयेमथ ॥

ऐतरेयब्राह्मण पं० ८ खं २३

घणा एक शास्त्रमा मामानी कन्या न करवी एवं लख्यं छे ने
मामानी कन्या अने भाइनी कन्या एमा काइ शास्त्र अंतर नथी पण
वेदमा लख्यं छे.

तृत्पांजुहुर्मातुलस्येवयोपांभगस्तेपैतृष्वसेयीवपामिव ॥

ऋग्वेद

सदरहु मंत्रना आधारे मामानी कन्या करानो वहीवट चाले छे,
आज सुधी लोक भजान हता, तेथी वधाय लोकोनो मत एवो बंधाइ
गयो हतो के, कोइ बातपर शेका के प्रश्न करवो नहीं जे मढी चा-
लतो हयो ते प्रमाणे चालवुं तमा वंधो के संशय कीए लेवो नहीं

पछी तेमां साहं होय के नरतुं होय, पृथ्वी उपर जुलम बे प्रकारना छे, एक धर्माध्यक्षनो अने एक राजानो, ए प्रमाणे जुलम जे माणस उपर थाय, ते माणसनी मदद बधाय लोकोए करवी जोइए कोइ माणसना मंदिरना अधिकारी जोडे तकरार पड़े छे सारे मंदिरना अधिकारी तेने दर्शन बंध करे छे. आवा प्रसंगे जे माणसनुं दर्शन बंध थाय छे, ते अन्याययो थपु होय तो बीजा बधाए कहेंवुं जोइए के ज्या सुधी आ माणसनो छुटको नही थाय, त्या सुधी अमे कोइ दर्शन करवाना नथी, तो मंदिरना अधिकारी पगे लागीने ए माणसनो छुटको करशे, पण लोकोमा आटली, भूत दया अने परोपकार बुद्धी अने न्यायनो अभिमान नथी, तेथी गमे तेथी रीतनो जुलम करे तो नभे छे, अने एज प्रमाणे केटलाएकने, महाजन बहार करे छे, केटलाएकने जाती बहार करे छे, केटलाएकने चौराशी बहार करे छे, ते बलवतमा आवा माणसना जोडे कोइ उभो रहेतो नथी, अने बधाय एम जाणे छे के, लोभथी के लुचाइथी आ जुलम थपो छे, अने पाच पचास रुपीआ ओपे तो तेनो छुटको थाय छे, तोपण ते माणसने छोडाववाने वाले कोइ उभो रहेतो नथी, तेथी जुलमनो प्रवाह चाले जाय छे, लोकोए एम समजवुं जोइए के, जे माणस रुढी वीरुद्ध चालतो हशे तेमा छेक अनिती न होयतो, तेनी बागु लोकोए पकडवी जोइए, अने एम थाय तो जुलम बहु ओछो थशे. पण लोकोमा ए बुद्धी नथी, तेथी पचास भेंसो मोटी बळवान होय, अने भरवाडनो छोकरो आठ वर्षनो होय तो लाकडीलेइने एमने हाकी जाय छे, अने भेंसोने खबर पडती नथी के हमारु बळ केटलु अने आ छोकरानुं बळ केटलुं, ए अमानथी, छोकरानी लाकडीनीं वीरुद्ध सम-

ધર્મ વગડવાનો સારપછી રાજ્ય વગડવાનો એ પણ સાધારણ નિયમ છે તેજ પ્રમાણે જે વસ્તુ સુધારો થશે તેનો પણ નિયમ એમજ છે કે પ્રથમ ધર્મ સુધરશે ને પછી રાજ્ય સુધરશે એનું કારણ, ધર્મની સુધારનાથી રાજ્યનો સુધારણા કરવો મુશ્કેલ છે કારણ રાજા વલ્લવાન છે અને ધર્માધ્યક્ષ નિર્બલ હોય છે માટે જે લોક ધર્મ સુધારણા કરવાને તૈયાર નથી તેમનાથી રાજ્ય સુધારણા કદાપી થાય નહીં.

અઢાર પુરાણ છે અને તેટલાજ ઉપ પુરાણ છે તેમાનું એક કાલી-કા પુરાણ કરીને છે તેમાનો છાસટમો અધ્યાય વલિદાન વિષય છે તેમાના કેટલાએક શ્લોક નીચે લખ્યા છે. આ પુરાણ આગમમા સમ-જવું તેનો નીશ્ચય થતો નથી, તોપણ ઉપ પુરાણ છે અને એ વધો અધ્યાય ભગવાનનું વચન છે એમ લખ્યું છે માટે અહીંયા દાખલ કર્યો છે તે ઉપરથી ઘણાં હોંસાનું પ્રતિષાદન થઈલું મારલમ પડશે. માણસેનો વઢી પણ લખ્યો છે. હરએક કિલામાં આગલ માણસ વઢી આપેલા તેની જગાઓ આજ સુધી પૂજાય છે. વેદમાં નરમેધ લખ્યો છે તેમા ઢોસિયો અને માણેજ પણ લખ્યો છે.

૧. તૈતિરીયબ્રાહ્મણે ૩ કાંન્ડે

૪. પ્રપાઠકે ૧૯ અનુવાકે

આજ્ઞાયૈનામિ પ્રતિક્ષાયૈકુમારિમ્

પ્રમુદેકુમારીપુત્રમ્ આરાધ્યૌદિધેપૂષતિ

માપ્ય.

આજ્ઞાયૈનામિ । નિવૃત્તરજસ્કાંભોગાયોગ્યાંશ્ચિયં ।

પ્રતિક્ષાયૈ । કુમારી । અનૂદ્યામ્કન્યામાલભતે ।
 પ્રમુદ । દુહિતુઃપુત્ર । આરાધ્યૈ । દિધૂપતિ । દ્વિર્વિ
 વાહંકૃતવતીસ્ત્રીતસ્યાઃપતિ ।

એવા અનેક પ્રકારના મનુષ્યનો યજ્ઞ વેદમા આવે છે.

રાજસ્થાનમા કેડલાએક મંત્ર શાસ્ત્રી ઢોંગો લોક કાર્ય સિદ્ધિને
 વાસ્તે હસ્યા કરે છે એવુ સામ્બલવામા આવે છે તેનું મૂલ શાસ્ત્રમા મળે છે
 જ્ઞાતમુદ્દત કરવામા શેષઅનંત વરાહ દેવોનો પૂજા કરે છે તેમા વળી
 દાન લખ્યું છે. એ સર્વ અજ્ઞાન મૂલક છે. એમા સંશય નથી એવા હસ્યા
 યાહનારા દેવ સોટા અને તેમના મક્ક પળ પાછડો છે એવો નિશ્ચય
 થાયછે

॥ રુધિરાધ્યાય ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ॥ પક્ષિણઃ કછપાગ્રાહ્યામત્સ્યાનવવિ
 ધામૃગાઃ॥ મહિપોગોધિકાગાવઃછાગોવન્નશ્વશૂકરાઃ॥
 સ્વરશ્ચકૃષ્ણસારશ્વગોધિકાશરભોહરિઃ॥શાર્દૂલશ્વ
 નરશ્ચૈવસ્વગાત્રરુધિરસ્તાથા ॥ ચંડિકાઘૈરવાદીનાંવ
 લંયંપરિકીર્તિતાઃ ॥ વલિભિઃસાધ્યેતમુક્તિવલિભિઃ
 સાધ્યેતેદિવં ॥ વલિદાનેનસતતંજયેછત્રૂનૃપાનૃપઃ॥
 કાલિતંત્રમિતિપ્રોક્તધર્મેકામાર્થસાધનં ॥ પૂજનાદાત્રે
 રાદેવીસર્વોન્કામાંદદાતિચ ॥ મત્સ્યાનાંકછપાનાંતુરુ

धिरैःसततंशिवा ॥ मासैकंनृप्तिमाप्नोतिग्रहिर्मासास्तुत्री
 नथा ॥ कृष्णसारस्वरुधिरैःशूकरस्यचशोणितै ॥
 आप्नोतिसततंदेवीनृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥ अजाविकाना
 रुधिरैःपंचविंशतिवार्षिकी ॥ माहिषाणांचखड्गाणांरुधि
 रैःशतवार्षिकी ॥ सिंहस्यशरभस्याथसगात्रस्यचशौ
 णितैः ॥ देवीनृप्तिमवाप्नोतिसहस्रंपरिवत्सरान् ॥ कृ
 ष्णसारस्यमांसेनतथाखड्गेणचंडिका ॥ वर्षान्यंचश
 तान्येवतृप्तिमाप्नोतिकेवलां ॥ नरेणबलिनादेवीसहस्रं
 परिवत्सरान् ॥ मंत्रपूतंशोणितंतुर्पीयूषंजायतेसदा ॥
 तस्मानुपूजनेदद्याद्वलेःशोर्पिसलोहितं ॥ यज्ञार्थेपशवः
 सृष्टास्वयमेवस्वयंभुवा ॥ अतस्त्वंघातयिष्यामीतस्माद्य
 ज्ञेवधोवधः ॥ पात्रंरुधिरदानायकर्तव्यंविभवावधौ ॥
 घातयेच्चंद्रहासेनतेनमंत्रेणसंस्कृतं ॥ काणंपंगुचापिवृद्धं
 रोगिणंचगलद्वणं ॥ क्लीबंहोनांगमथवाविदुलिंगकुलक्ष
 णं ॥ स्त्रियंनदद्याच्चांडालिंदत्वानरकमाप्नुयात् ॥ न
 ब्राह्मणत्रलिंदद्याच्चांडालमपिपार्थिवः ॥ राजपुत्रस्तथा
 मात्यःसचिवःसौरिकादयः ॥ दद्युर्नरबालंभूपःसंप
 त्याविभवायच ॥ माहिपस्यशिरःछिन्नंसप्रदीपंशिवाः

पुरः ॥ हस्ताभ्यांयः समादायअहोरात्रंनुतिष्ठति ॥
 साचिरायुः पुनर्मूर्तिरिहभुक्तवामनोरमान् ॥ १२स्यशी
 र्पमादायसाधकोदक्षिणेकरे ॥ वामेससुधिरंपात्रंगृहि
 त्वानिंशजाग्रतः ॥ यावद्वात्रस्थतोमर्त्योराजाभवति
 चैवही ॥ मृतेममपुरंप्रात्यगणानामधिपोभवेत् ॥ क्षण
 मात्रंवल्लिनांयःशिरोरक्तंकरद्वये ॥ गृहित्वाधितयेद्दे
 वीपुरस्तिष्ठतिमानवः ॥ सकामानिहसंप्राप्यदेवीलोके
 महीयते ॥ शिराल्लित्वावल्लिंदद्याकृत्वाचम्यनुमंत्रितः ॥
 रक्तमाल्यधरंकृत्वारक्तवस्त्रधरंतथा ॥ तेनोत्तरशिर
 रक्तंतंकृत्वाखड्गेणलेदयेत् ॥ बलिदानाच्चतुर्वर्गफलमां
 प्रोत्यसंशयं ॥ कथितोसुधिराध्यायउपचारान्शृणुष्व
 मे ॥ इतिकालिकापुराणैवल्लिदानेपट्पठितमोध्यायः ॥
 आमिपंपरमान्नचदधिसर्पिःसशर्करं ॥ महादेव्यैनिवेद्याथ
 बलिमेधफलंलभेत् ॥ देवीलोकेचिरंस्थित्वाराजाक्षिति
 तलेभवेत् ॥ दीर्घायुर्वहुभोगिचिपुत्रपौत्रसमन्विताः ॥

कालिका पुराण०

सदरहु उपरयी एक प्रथ नरितले छे ते एवो के पृथ्वी उपर अ-
 भेक शास्त्र छे ते देव देवना लोक पकडी रखाछे तेमांथो खरु कोयुं

એનો નિશ્ચય બુદ્ધિ વિના કોણ કરશે અને વડાપી એમ કહીએ જે બી-
 જા દેશના શાસ્ત્રની આપણે શી જરૂર છે આપણા દેશમાં જે શાસ્ત્ર
 છે તેજ લઈ એમ કહીએ તો બ્રાહ્મણ લોકોએ લેખેલા શાસ્ત્ર તપાસીએ
 તો તેમાં કેટલાએક નઠારા છે અને કેટલાએક સારા છે ત્યારે તેમાં
 કોયો માન્ય કરવા તે બુદ્ધીને આધારે રહેલું છે તેથી ધર્મનો આધાર
 બુદ્ધી છે એમ જણાય છે શાસ્ત્ર અનેક પ્રકારના છે અને એક વાંજાને
 વીરુધ્ધ છે એકમાં દારૂ પીવો ને માસ લાવું એમ લખ્યું છે ને વીજામાં
 એનો નિષેધ કર્યો છે ત્યારે એવા શાસ્ત્રનો આધાર થાય નહીં માટે પુ-
 ક્તિ થકી સાર અસાર વિચાર કરીને જે યોગ્ય માલમ પડશે તેજ
 લેવું એવો નિશ્ચય થાય છે પવિત્ર મન અને સાલ્કિક બુદ્ધિ અને નિર્મલ
 અત્ત કરણથી જે ઈશ્વરી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તેજ ધર્મનો મર્યાદા છે.

મનુષ્ય માત્ર અશક્ત પ્રાણી છે તેથી આપણે સાથે ઈશ્વર છે એ
 માન્યા વિના ચાલતું નથી અને ઈશ્વર ભક્તિની પ્રેરણા મનુષ્યની બુદ્ધિ
 ને સ્વભાવિક છે અને મનુષ્ય માત્રની નિતી અને ન્યાય સંરક્ષણ થવાને
 વાસ્તે ઈશ્વરની વીક અને ઈશ્વરની ભક્તી અવશ્ય છે માટે જગતમાં
 વધાય લોક ઈશ્વર છે એ વાત ઋતુલ કરે છે શ્રાવક, વૈષ્ણ, શ્યાદિક
 લોક ઈશ્વરને માનતા નથી તોપણ કેટલાએક માહા પુરુષો કેવલ
 ગતી પામ્યા છે એમ સમજીને તેમનેજ પ્રભુ કરે છે અને તેમનાં જ ઉ-
 પાસના કરે છે

તર્કને કથાના આધારથી અનેક દેવોની કલ્પના કરી છે કેટલાએક
 કહે છે કે રામકૃષ્ણ, હનુમાન શ્યાદિક દેવ છે કેટલાએક પચ-
 મહાભુતાદિક એટલે પાણી, અગ્નિ, સૂર્ય, વાયુ, શ્યાદિકને દેવ કહે છે
 એ પ્રધાય દેવ ઉપનાર બુદ્ધિથી રૂપ્યા રશે પણ સર્વસાસ્ત્રનું સંધાત એ .

મજ છે કે પરમેશ્વર એકજ છે, અને એને કોઈ સહીયારી નથી, અને જોઈદાર નથી. ઉપનીષદાદિક જે સારશાસ્ત્ર છે તેમા એ પ્રમાણે નિશ્ચય છે અનેક દેવને તો અલ્પ બુદ્ધિ લોક માને છે, અને મૂર્તિ કરવી એ પણ અલ્પ બુદ્ધિનું કામ છે.

અમૌક્રિયાવતાંદેવોદિવેદેવમનીપિણાં ॥

પ્રતિમાસ્વરૂપબુદ્ધિનાંસર્વત્રસમદાર્શિનાં ॥૧॥

મૂર્તિની કલ્પના કરી એટલે તેમા અનેકત્વ આવે છે એકે માં પહાની કલ્પના કરી તો એકે બાયડિની કરી એક અષ્ટભુજાની કરે તો એક ચારભુજાની કરે એમ કરતા કરતા અનેક દેવની ધારણા થાય છે ગામોગામ ને રાનોરાન ને નાતોનાત જુદા જુદા દેવ થયા છે માટે અનેક દેવોની કલ્પના મિથ્યા જણાય છે.

કર્મકાઢમા જેટલું દેહ સંરક્ષણાર્થે કર્મ છે તેટલું અવશ્ય છે ગીતામા કહ્યું છે કે,

શારીરંકેવલંકર્મકુર્વન્નાપ્રોતિકીલ્વિપં ॥

કેવલ શરીર કર્મ છે તે બંધન કરતું નથી અને બાકી બધું છે તે મોક્ષનું પ્રતિબંધક છે માટે કરવાની જરૂર નથી અને ગીતામા બ્રાહ્મણના નવ પ્રકારના ધર્મ કહ્યા છે તેમા માનસીક ધર્મ વધાય કહ્યા છે તે એવા કે,

શમોદમઃસ્તપઃશૌચંક્ષાંતિરાજંવમેવચ ॥

જ્ઞાનંવિજ્ઞાનમાસ્તિવ્યંત્રહ્યાકર્મસ્વભાવજં ॥

એથી એમ જણાય છે કે યજ્ઞાદિ રૂની અવશ્યકતા નથી.

ન્યાય અને ભૂત દયા મનુષ્યના સ્વભાવમાં અવશ્ય છે જ્ઞાતિભેદ એ
યવહારીક છે પરમાર્થમાં જ્ઞાતિથી કંઈ પણ ફાયદો થતો નથી વિદ્યા,
વૈભવ, પરાક્રમ, સદગુણ, અને સત્કર્મથી માત્ર ઊંચ નીચનો ભેદ પડે છે
તે માત્ર સ્વરો વાકી વધો કલ્પિત છે અસલમાં ચાર જ્ઞાતી હતી તેની
ચારસો થઈ તેનો આધાર જોતા કશો નથી અને તે સ્વાર્થ બુદ્ધીથી વંશ
પરંપરા થઈ ગઈ જ્ઞાતીનો નિર્ણય ગીતામાં કર્યો છે કે.

ચાતુર્વર્ણ્યમયાસૃષ્ટિગુણકર્મવિભાગશઃ॥

ગુણ કર્મ પ્રમાણે જ્ઞાતી સમજવી એજ અભિપ્રાય સ્વરો હાલ લો-
કોમાં અજ્ઞાન વધુ વધી ગયું તેથી મેહેનત કરીને જે પૈસા રહે છે તે વધો
વરા અને લગનમાં સ્વરચે છે અને જે છોકરાના લગનમાં હજાર રૂપી-
યા સ્વરચે છે તેમ પાંચ રૂપીયા તેને વિદ્યા પ્રજાવામાં સ્વરચતા નથી
તેથી નિરુપયોગી માણસ ઘણા પેદા થાય છે એવા અનેક નઠારા રૂઢી
માર્ગથી લક્ષ્મી, વિદ્યા, ને શક્તિ વ્રણે ગયા તેથી આગળ જે લોક ક-
હેતા કે હિંદુસ્તાનમાં દેવ રહેતા પણ આજ જોતા દેવ તો રહ્યા નથી
પણ પિજ્ઞાચ રહ્યા છે.

દેવ કે પ્રકારના છે એક મંત્રોક્ત અને વીજા લિંગોક્ત એ વધાય
દેવ કલ્પનીક છે માટે સર્વ કર્મના અંતે તૂર્ય સત્ત્વનો ઉચ્ચાર કરે છે.

“ તત્સવિતુર્વરુણમગ્નિઃ ”

એમ બોલે છે. મંત્રનો અર્થ દેવનો પ્રાર્થના એજ મુખ્ય છે. યજ્ઞમાં
ત્રણ પ્રકાર છે ૧ પ્રશંસા ૨ યજન ૩ ગાયન એ ત્રણ ત્રણ વેદથી
થાય છે તે એ પ્રમાણે । ઋગ્મિ શંસતિ । યજુર્મિયજતિ । સામેન ગી-
યતે । શૂદ્ર વ્યારે મોટા થયા સ્વારે શૂદ્ર રૂમલાકાર વિગેરે યંય જ્ઞાતી.

ગોળ લલ્લપા અને તેને આધારે શુદ્ધનું ગોરપદુ કરવા લાગ્યા. મ્લેછ મોટા થયા ત્યારે તેમનું ગોરપદુ કરવાની આશા કરી. વ્રતરાજ યંયમા લલ્લપું છે યવન મ્લેછ ડચાદિક વ્રત કરે તો તેમને અધિકાર છે.

વચ્ચિલ્મેછાનામપ્યધિકારોહેમાદ્રૌદેવિપુરાણે ॥

વૈઝયૈઃશૂદ્રભક્તિયુક્તૈલ્મેછૈઃરન્યૈશ્વમાનવૈઃ ॥ સ્ત્રિભિશ્ચ

કુરુશાટુંલતાદિધાનમિદંશૃણુ ॥

યવન ચંદ્રિકા કરોને ગોજો યંય છે તેમા યવન લોકોએ જે કર્મ કરવું તે લલ્લપું છે. પણ હાલ મ્લેછ લોકોમા ક્રિસ્તિયન અને મુસલમાની ધર્મની વૃદ્ધિ થયથી તે લોક મૂર્તિ પૂજક અને તેત્રિસકોટિ દેવને પુજનારા હિંદુ લોકોને માનતા નથી તેથી બ્રાહ્મણોનો ઉપાય નથી.

શ્રાવક ધર્મમા સ્ત્રિયોને સંન્યાસો કરે છે અને પારશ્વિયોમા સ્ત્રિયોને જનોડ દે છે. આ અધિકાર બ્રાહ્મણ લોકોએ કાઢી નાખ્યો અને સ્ત્રિ જાતિ ઉપર ઘણો જુલમ કર્યો તેથી સ્ત્રિ જે રત્ન કહેવાય છે તે જારના દાંણાની કિંમતે વેચાય છે ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ વિગેરે જ્ઞાતમા ઇથી વધારે કંન્યાની કિંમત નથી. લોકોને શિલાવાની વંધી કરી અને પારદેશમા જવાની વંધી કર્યાથી અજ્ઞાન વહુ વધ્યું તેથી હજારો વરસથી મુસલમાની ધર્મના આરવ મોંગલ તુર્ક અક્કાન ડચાદિ લોક અને ક્રિસ્તિયન ધર્મના યુરોપિયન લોક કરોડો આવ્યા પણ હિંદુ લોક એ આવ્યા પહેલા રતા તેરાજ હજો છે એમને રૂશો સર નથી હિંદુ લોક સ્વભાવથી જ્ઞાન છે કૂર નથી પણ અજ્ઞાનથી ઘણો અન્યાય કરેછે સતિ એજ વાલ્મીકી કંન્યાએજ મારતા નર વઢો એજ કરતા એમને ઠેકાણે લાવવાને વાળે ડેપેજ સરકાર નિર્માણ થયું છે તેથી ઘણો મુધારો થતો જાય.

છે પણ હાલ દેશી રાજા છે તેમા એક પણ એમની વરાવરી અદ્યાપિ કરી શકતા નથી. વધાય દેશી રાજા મૂર્ખ ગણાય છે, એમને સુશિક્ષા લાગતીજ નથી એવો કર્મનો યોગ છે.

વેદમા કેટલાએક મંત્રના ઋષી ક્ષત્રિય અને શૂદ્ર છે કશિવત્ અને વિશ્વામિત્ર એ ક્ષત્રિ હતા કવચ એલુષ એ શૂદ્રદાસો પુત્ર હતો એને કથા એતરેય બ્રાહ્મણમા છે.

કેટલાએક પ્રાચિન આચાર નરમેધ, ગોમેધ, અશ્વમેધ, અનુસ્તરણો, નિયોગ, શૂલગવ, દિયરવટુ, દ્વાદશ પુત્ર, પલપૈતૃક, માહાવ્રત, મધુપર્ક, ઇત્યાદિ અનુષ્ઠાનો વંધ થયા છે તોપણ તે અનુષ્ઠાનના મંત્ર પઠણ અને પારાયણ કરવામા લોક પુણ્ય સમજે છે. મૂલ વિધિ ન થાય તો તેનો પ્રસાન્નાય કરે છે વાઢવામા માસના પિંડને ઠેકાણે લોટનો પિંડ કરે છે. સારે જે કર્મ કરવું નહી તે કર્મની કથા અને મંત્ર વાચવામા અને તેનો પર્યાય કરવામા પુણ્ય છે કે નહી એ વિશે ઘણો સંશય છે અને યત્નમા પશુ વહુજ કુરપણાથી મારવા અને તેના માસનો હોમ કરવો, અને ભક્ષણ કરવું એ કેટલાએક લોકોને ગમતું નથી તેજ પ્રમાણે ગોમુત્ર, છાણ, દુધ, અને ઘી, એકત્ર મેલવાને પીતા, દેહ શુદ્ધ થાય છે એ પણ સમજવાને મુષ્કેલ છે. તેજ પ્રમાણે તાત્ત્વીક મત, અતિ વિપરીત છે, તે છાની રીતે કાશી ઇત્યાદિ શેહેરોમા વહુ ચાલે છે અને શીવનો પૂજાઓ લિંગ રૂપે થાય છે. તે વાત વૈષ્ણવ લોકો માન્ય કરતા નથી અને લિંગનું દર્શન કે તિર્યં પ્રસાદ લેતા નથી, કાશીએ જાય તો વિશ્વેશ્વરનું દર્શન કરતા નથી અને હૌંગબાજ માતા છે ત્યાં ગોસાંધી લોક દર્શન કરવા જાય છે પણ ચારે સંપ્રદાયના વૈષ્ણવ લોકો જતા નથી, નેનું વાગ્ણ એમ વતાવે છે કે એ માના આગઢ હૌસા થાય છે

મોટે અમે દર્શન કરતા નથી એમ કહે છે સેહેજાનંદસ્વામીએ શોધા-
 પત્રીમા, એમ લખ્યું છે કે જે દેવને મદ્ય માસનું નિવેદન થાય છે, તે
 દેવનું દર્શન સન્તર્ગીએ કરવું નહીં, પુષ્ટીક માર્ગવાળા મરજાદી અને
 સમર્પણીએ અનન્ય ભક્તિ કરે છે. અને શિર્વાલગનો તીર્થ પ્રસાદ લેતા
 નથી, મધ્ય સંપ્રદાય છે તે શિવનો મૂર્તિ હોય તો દર્શન કરે છે, અને
 લિંગ અર્પણ ગણે છે હોમ હવન કરવાનો કુઢ કરે તો તેમા ઉપર
 યોની ચિન્હ કરે છે એ પણ તાત્ત્વીક વિષય છે તેજ પ્રમાણે ચંડાપા-
 તમા મદ્ય માસનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, તોપણ તેનો પાઠ હવન ચાલે
 છે, તેપણ વૈષ્ણવ લોકો માન્ય કરતા નથી. પશુને ઠેકાણે કોઠું ના-
 રત્વ રાપે છે, અને મંત્ર જનાવરનો બળે છે. નિંગલે રામાનુંજ વિધવા-
 નું વપન કરતા નથી ગુજરાતી મારવાડી બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરતા નથી આ
 પ્રમાણે કેટલીએ સુધારણા થતી આવી છે અને કેટલી એક ધવાની
 છે તે ઉપર આજ લોકો લક્ષ દેવા લાગ્યા છે. કામાક્ષી દેવી એ યોની
 ભાગ છે એમ કહેવાય છે. પુરાણમા એવી કથા છે કે દક્ષ પ્રજાપતિએ
 પાંચનો બધી મુખા ચારે તેના કકડા કરીને પૃથ્વી ઉપર ફેંકી દીધા
 તે કોઈ ઠેકાણે હાથ લોટ ઠેકાણે પગ, કોઈ ઠેકાણે મુઠ, કોઈ ઠે-
 કાણે નાભી પચ્ચાથોને તે ઠેકાણે હાથ પોઠ થયું, તેમા કામાક્ષી મિ-
 નાથી માતાપુત્ર મુચ્ચજાપુત્ર કલકુતા વિષ્ણુ વાસીને ક્યાદિ ઉદ્ધરણી
 ગણાય છે. જેમા શિવના ચ્યોતન લિંગ તેવા એ દેવીના પોઠ ગણાય છે,
 પણ એ વચાપમા મદ્ય માસ સ્વપ્ન નથી મેં-વાસી મોસાટ કાનકટા નાથ,
 પયો વામમાર્ગી, કૌલીક, અધોગે એમના એ મોટા ધામ છે. વૈષ્ણવ લો-
 તો આદ્ય જના નથી. દાલ પરમાર્થ પ્રતિપાદન શાસ્ત્રથી લોકોને સ-
 માર્ગે રક્ષાદાનું ગાત્રેની વાદિ દોષ અને રોગ પાલક અને દંભનો

નાશ થાય, એવી જેની ઇચ્છા હશે એને ભૂનદયા, દેશાભિમાન, ન્યાયાભિમાન, સ્થાપન કરવાને વાસ્તે જે ચાહે છે તેમણે આ યંથનો કાઢ પળ ઉપયોગ પડશે તો આ યંથ કરવામા જે શ્રમ લીધા છે તેનું સાર્થક થશે.

આ યંથમા મૂલ યંથના વાક્યો લખ્યા છે તે કલકત્તામા અને બનારસમા જે યંથ પંડિતોએ શુદ્ધ કરીને છાપ્યા છે, તે ઉપરથી લીધા છે, તેનું કારણ કે, તેની મતલબ લખીએ, તો અસલમા તે પ્રમાણે છે કે નહીં, એવો સંશય આવે, મોટે અસલ યંથના વાક્યો દાખલ કર્યા છે તેથી એ સંશય રહેશે નહીં, અને આજ કલ્પયુગ સમજવું કે ન સમજવું એ વિશે, શાસ્ત્રમા અંદેશો છે, પણ કોઈ કહે કે હાલ કલ્પયુગજ છે, તો બીજો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે, કલ્પયુગ થઈ રહેશે, ભારે આ યંથમા વતાવેલા વધાય કર્મ પુનરપી ચાલતા કરશો, અને કરીશું, એમ કહેશો તો આયુગને કલ્પયુગ કહેવું કે, પેલા યુગને કહેવું એ મોટો સવાલ છે, એનો જવાબ સર સર રીતે કોઈ દેશે એવી આશા છે.

આ શિવાય બીજા કેટલાએક પ્રશ્ન છે તે “આગમ પ્રકાશ” નામ નો યંથ પ્રગટ થશે તેમા લખવામા આવશે.

નિગમ પ્રકાશ ગ્રંથની અનુક્રમણીકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧	બ્રાહ્મણના તાબામા સર્વ દેવ રહેછે તે વિશે વચન	૧
૨	બ્રાહ્મણ વિદ્વાન હોય કે અ વિદ્વાન હોયતો પણ તેમને માનવા વિશે મનૂનું વચન	૧
૩	બ્રાહ્મણના જમણા પંગમા સર્વ તિર્થ રહેછે તે વિશે વચન	૧
૪	બ્રાહ્મણની પ્રાર્થનના શ્લોક તેનો મતલબ કે બ્રાહ્મણ દે- વ રૂપ અને તૌર્થ રૂપછે તેમની ચરણની ધુળી ઝડેતો જીવનું કલ્યાણ થશે.	૨
૫	દુષ્ટ બ્રાહ્મણ હોયતો પણ તેને પૂજવો તે વિશે પરાશરનું વચન	૨
૬	બ્રાહ્મણ ભોજનનું મહાત્મ મતલબ કે બ્રાહ્મણ જમાડવાથી કલ્યાણ થશે.	૨
૭	બ્રાહ્મણને અંગે દેવતા રહેછે તે વિશે વેદનું વચન	૩
૮	પરમેશ્વરનું બ્રાહ્મણ મુલછે એ વિશે વેદનું વચન	૩
૯	વેદમા લલ્યા પ્રમાણે બ્રાહ્મણો એ કર્મ કરવું તે વહે તે સ્વ- ર્ગે જવાના તે વિશે મનૂનું વચન	૩
૧૦	બ્રાહ્મણોએ સર્વદા વેદનો અભ્યાસ કરવો તે વિશે વચન	૩
૧૧	સર્વ શાસ્ત્ર કરતાં વેદ મોટું શાસ્ત્રછે તે વિશે વચન	૪
૧૨	પ્રવૃત્તિ વાળાને માંસ खाવાનો અને મદ્ય પિવાનો દોષ નથી અને નિવૃત્તિ માર્ગે વાળાએ ન खाવુ એ વિશે મનૂનું અને ભાગવતનું વચન.	૪
૧૩	નિવૃત્તિ કરતાં પ્રવૃત્તિ માર્ગે સારો એ વિશે ગીતાનું વચન	૪
૧૪	પુરાણ વચનથી વેદ અને સ્મૃતિ રદ થતી નથી તે વિશે વચન.	૫

૧૫ હાલ કલ્પીયુગ નથી તે વિશે ભાગવતનું વચન	૬
૧૬ વેદ એટલે સંવિહિતા અને બ્રાહ્મણ એ વિશે વચન	૬
૧૭ મનુનું ધર્મ શાસ્ત્ર વધા કરતાં મોટુ છે તે વિશે વેદ પ્રમાણ	૭
૧૮ બ્રાહ્મણોનો દ્વેષ કરતા નહોત જાય છે તે વિશે વચન	૭
૧૯ બ્રાહ્મણને દ્વિજ કહેવાનું કારણ	૮
૨૦ સાતે યજ્ઞ પ્રથમ કરવાના તેમના નામ	૮
૨૧ બીજા યજ્ઞ પછી કરવાના તેમના નામ	૮
૨૨ યજ્ઞમાં શું શું જોઈએછીએ તેની યાદ	૮

॥ એતરેય બ્રાહ્મણ ॥

૨૩ ઋગ્વેદનું એતરેય બ્રાહ્મણમાં યજ્ઞ કરવા વિશે આજ્ઞા છે તે વચન	૧૦
૨૪ પશુ મારવા વિશે વેદમાં પ્રેષ લખ્યો છે તે	૧૦
૨૫ પશુ એટલે વકરો માર્યા પછી તેના કકડા કરીને શો રીતે યજ્ઞ કરનારા બ્રાહ્મણોમાં વેહેંચવા તે વિશે મંત્ર	૧૧
૨૬ સદરહુ વકરો સ્વર્ગમાં જાય છે તે વિશે વેદનો મંત્ર	૧૧
૨૭ વકરાની વપાકાદાટવા વિશે મંત્ર	૧૧
૨૮ વકરાનું જે નીરપયોગી શરીર રહેશે તે દાટવા વિશે મંત્ર	૧૨
૨૯ પશુને મારતી વખત દયા ન કરવા વિશે વચન	૧૩
૩૦ વપા હોમતી વખત તેના ઉપર ઘી રેડવું તેનું વચન	૧૨
૩૧ વપાયાગમી ઝમર વેપે છે અને મરે ત્યારે સ્વર્ગ મળે છે તે વિશે વચન	૧૩

प्रकरण विषय पृष्ठ.

३२ पशुना अंगनो विभाग मीरजा रूपीए बनाव्या छे तेना कथा. १३

३३ हरीश्रंद राजाए मनुश्य यज्ञ करवानो धार्यो हतो तेनो
कथा वेदमा ललीछे ते १४

३४ हिसाविना यज्ञ थतो नथो ते । वने मच्छ पुराणनु वचन. १४

। कृष्ण यजुर्वेदांतर्गततैत्तिरीय ।

ब्राह्मण एने आपस्तम्भ शाखानुं ब्राह्मण कह्येछे
तेमांन वाक्यो.

३५ पशु मारवा विशे आज्ञा १ १४

३६ हिसा करवा ए निर्दयपणानुं काम छे पण तेनी 'उपशान'
करवा ते विषे सायनाचार्यनुं भाष्य २-३ १४

३७ धेनुं उपाकरण ४ १५

३८ वत्सोपा करण ५ १५

३९ यज्ञनी प्रशंसा ६ १५

४० अश्वमेध ७ १५

४१ पशु एकादशनी ८ १५

४२ अन्य पशुपा करण ९-१० १५

४३ अश्वमेधनी प्रशंसा ११ १५

४४ गव्य पशुपा करण १२ १६

४५ श्वानोपा करण १३ १६

४६ अश्वमेधनु फल १४-१५ १६

४७ नश्वमेध विधान १६ १६

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ.
૪૮	અષ્ટાદશ પશુ વિધાન ૧૭	૧૬
૪૯	આપસ્તંભ બ્રાહ્મણમા જે જે પ્રકરણ છે તેનું ઓઢીયુ	૧૪
૫૦	કર્મકાંડમા પશુ મારવાને અર્થે પાંચ પારિભાષિક શબ્દ છે તેનો અર્થ.	૧૯
૫૧	આર્ય વિદ્યા સુધાકરમા ઉપાર કરણ શબ્દનો અર્થ.	૧૯
૫૨	નરમેધનુ વર્ણન.	૧૯

યજુરવેદનું અરણ્યક.

૫૩	અનુસ્તરણીનો વિધિ	૨૦
૫૪	પારિભાષિક શબ્દ.	૨૧
૫૫	અનુસ્તરણીના મંત્ર ૧ માધ્ય સહિત.	૨૧
૬૬	પ્રેતને શુદ્ધિ લેઈ જવું તે વિશે મંત્ર ૨	૨૧
૫૭	પ્રેત ગાઢામા લેઈ જવાનો મંત્ર ૩	૨૧
૫૮	ગોહનન મંત્ર ૪ મારદ્વાજ સૂત્ર સહિત.	૨૧
૫૯	છીને લસેદવાનો અને પુનર્વિગાહના ઉપદેશનો મંત્ર ૫	૨૨
૬૦	ગોદત્સર્ગ મંત્ર ૬	૨૨
૬૧	વાગ્મામા માસ ભોજન કરવાનો મંત્ર.	૨૨
૬૨	ચાર વેદ શી રીતે થયા.	૨૨

શુક્લ યજુર્વેદ સંવિહિતા.

૬૩	શુક્લ યજુર્વેદ શી રીતે ઉત્પન્ન થયો.	૨૨
૬૪	શુક્લ યજુર્વેદ વાગ્વાત્કવ્ય ઋષીએ પ્રસીધ કર્યો તે વિષે વેદ- નું માવચ ૧	૨૩
૬૫	માધ્યદીની મંત્રિહિતા ૪૦ અધ્યાય છે તેના વિષયનું	

प्रकरण	विषय	पृष्ठ.
	ओळीपु.	२३
६६	आ वेद उपर भाष्यकार यया छे तेमना नाम.	२४
६७	पशुना पाश छोटवानो मंत्र १	२४
६८	पशुने पुपने बाधवानो मंत्र २	२४
६९	पशुनु प्रोक्षणना मंत्र ३-४ ५	२४
७०	वपायाग. ६	२४
७१	अश्वमेधमा अश्व अने राणोनं संवेशन विधी ७	२९
७२	उपहातिक भाषण ८-९-१०	२५
७३	अश्वमेधनं वर्णन ११-थी ३१ सुधी अनेक पशुनं विधान. २५	२५
७४	पुरुषमेध ३२	२७
७५	पितृमेध ३३	२७
७६	पशु शब्दनो अर्थ.	२९
७७	गंगा यात्रानु फळ अश्वमेध जेवु छे	२९
७८	भरथ राजाए पण वावन अश्वमेध कर्षा तेनी वेदमा तारीक. ३०	३०

शतपथ ब्राह्मण.

७९	एकादश पशु विधान ३	३०
८०	शतपशु विधान.	३०
	गो पशु विधान.	३०

अथर्वणवेदनं.

८१	पशु विभाग.	३०
८२	यज्ञक्रम.	
८३	छाँ कीवा शुद्धे वेद भणवोनही ते विशेष भागवतनं वचन. ३१	

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૮૪	ચાર વેદના ચાર આચાર્ય અને દરેકનો શાલા મેદ.	૩૨
૮૫	શાલાના નામ.	૩૨
૮૬	બ્રાહ્મણને દશ નામ ઉપનામ ઇત્યાદિ ધામછે તેનો વિગત.	૩૨
૮૭	બ્રાહ્મણના પેટામા જાતીમેદ.	૩૩
૮૮	શુદ્ધ યજુર્વેદના વાજસનેય શાલાના સત્તરમેદ.	૩૩
૮૯	વેદમા જે ઇંધ ગણાય છે તેનો વિગત.	૩૩

॥ ઋગ્વેદ સંહિતા ॥

૯૦	ઋગ્વેદ સંહિતામાળા અશ્વમેધ મંત્ર.	૩૩
૯૧	વેદનો નોંદા કરતો મહા પાતકછે.	૩૪
૯૨	વેદમા લખ્યોછે તેજ ધર્મ એ વિષે વાક્ય.	૩૫
૯૩	મહાદેવે વેદ પ્રગટ કર્યા તે વિશે વચન.	૩૫
૯૪	સૂત્રવેદ પ્રમાણછે તે વિશે વચન.	૩૫
૯૫	સ્વામીનારાયણની શીખાપત્રીનું વચન મતલબ કે સૂત્ર પ્ર- માણે બ્રાહ્મણ, વાળીઆણ ચાલવું	૩૫

ઋગ્વેદનું આશ્વલાયન સૂત્ર.

॥ શ્રોતસૂત્ર ॥

૯૬	પશુ મારવા વિશે આજ્ઞા. ૧	૩૬
	એક વરમમા બેવાર પશુ કરવો તેનું વચન. ૩	૩૬
૯૭	નાના પ્રકારના યજ્ઞ અને તેના પશુ. ૪-૫-૬-૭-૮-૯- ૧૦ સુધી.	૩૬
૯૮	અશ્વમેધ. ૧૧	૩૭
૯૯	પશુ વિધાન ૧૨	૩૭

प्रकरण	विषय	पृष्ठ.
१००	उत्तर ऋतूनी विगत.	३८
१०१	अपीहोत्रीनुं वर्णन.	३८
१०२	गृह्य सूत्रमा लखेला संस्कार.	३९

॥ गृह्यसूत्र. ॥

१०३	ग्रहस्थने पशु करवानो विधि. १	३९
१०४	पशु प्रोक्षणना मंत्र २-३	३९
१०५	उपाकरण. ४-५-६	४०
१०६	वषा काढवानो मंत्र. ७-८	४०
१०७	छोकराने अन्न प्रथमज आपवानो विधि.	४१
१०८	सदरहुमा मांस खवरावानो विधि	४१
१०९	मधुपर्क विधि.	४२
११०	अष्टका विधान पशु सहित	४३
१११	अन्यष्टका विधान पशु सहित.	४४
११२	अतिष्ठि अनुस्तरणी सहित.	४४
११३	शुलगव विधि.	४५

आपस्तंब सूत्र

११४	मक्ष्या मक्ष्य निर्जय	४८
११५	मधुपर्क.	४९

कात्यायन सूत्र.

११६	मधुपर्क.	४९
११७	अन्न प्राशन	४९

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૧૮	શુભરાવ.	૧૦
૧૧૯	શ્રાદ્ધ વિધિ.	૫૦
સ્મૃતિ.		
૧૨૦	સ્મૃતિ લલનારા ઋષિનાં નામ.	૧૦
૧૨૧	મમુસ્મૃતિનો ફતિલાન.	૧૧
૧૨૨	તેનો અર્થ.	૧૪
૧૨૩	યાતવલ્કય સ્મૃતિમા શું લાવું શું ન લાવું તેનો વિચાર.	૧૭
૧૨૪	યાતવલ્કય સ્મૃતિમા શ્રાદ્ધને વિષે ત્રાહ્યણને શો રીતે ભોજન કરાવું અને પિતૃનો તૃપ્તિ શો રીતે યાય તે વિશે વિચાર.	૬૦
૧૨૫	યાતવલ્કય સ્મૃતિમા વિનાયક શાંતિ વિષે લખ્યું છે તે	૬૦
૧૨૬	યાતવલ્કયે મહ યજ્ઞ વિષે લખ્યું છે તે.	૬૧

પુરાણ.

૧૨૭	માત્સ્ય પુરાણમા શ્રાધ્ધ વિધિ લખ્યો છે તે	૬૧
૧૨૮	માર્કંડેય પુરાણાતિર મત ચંડીપાઠમા પૂજા પ્રકાર લખ્યો છે તે.	૬૨

ભારત.

૧૨૯	ભારત ઇતિહાસમાના કેદલાએક શ્લોક.	૬૩
૧૩૦	મગવત્ ગીતાના વચનો.	૬૪

રામાયણ.

૧૩૧	અપ્પાત્મ રામાયણનું વચન.	૬૫
-----	-------------------------	----

કરણ	વિષય	પૃષ્ઠ.
-----	------	--------

નિવંધ ગ્રંથ.

૧૩૨ મહાનિવંધ કૌસ્તુભમા મધુપર્ક લક્ષ્યું છે તે	૬૬
૧૩૩ શ્રાદ્ધ વિવેકમા શ્રાદ્ધને દિવસે શું ખાવું તેની પાંચત	૬૬

નાટક.

૧૩૪ ઉત્તર રામધરિન્નમા વશિષ્ઠ અને તેના શિષ્યનો સંવાદ.	૬૮
--	----

પુરાણ.

૧૩૫ પદ્મપુરાણમા રામાશ્વમેધની કથા છે તેમાના શ્લોક	૬૯
--	----

વિવિધ વિષય.

૧૩૬ સંસ્કૃત ગ્રંથના ગ્રંથ પ્રકાર	૭૦
૧૩૭ મંત્ર શબ્દનો અર્થ	૭૦
ચરણ શબ્દનો અર્થ.	૭૦
૧૩૮ આશ્વલાયન કોળ હતો તે વિષે ઈતિહાસ	૭૦
૧૩૯ ગીત ગોવિંદકાવ્યમા બૌદ્ધ અવતારનું વર્ણન	૭૧
૧૪૦ દયા ધર્મનો ફેલાવ	૭૨
૧૪૧ ગર્ભાધાનનો મત્ર ક્ષત્રુવેદનો	૭૨
૧૪૨ કર્મકાંડનો નિંદા ઉપનીષદમા અને ગીતામા	૭૩
૧૪૩ અનેક દેવની ભક્તિની નિંદા	૭૪
૧૪૪ યજ્ઞોપવિત્ત ધારણ કરવાનું કારણ	૭૪
૧૪૫ સ્વામીનારાયણનો શૌભાષત્રીમા સત્શાસ્ત્ર ઠરાવ્યા છે તેના નામ	૭૫

શંકર. વિજય.

- ૧૪૬ શંકરવિજયમા શંકર સ્વામીનો અને શ્રાવકનો દયા ધર્મ
વિષે સંવાદ થયો છે તે. ૭૬
- ૧૪૭ શંકરસ્વામી દેવે ઉપાસક હતા તે વિષે શંકરવિજય
મંથનો દાખલો. ૭૭
- ૧૪૮ બૌદ્ધ લોકોને માર્યા શબ્દ શંકરવિજયનો દાખલો. ૭૭
- ૧૪૯ જૈન દેહેરામા અને અપાશરામા જવા વિષે નિષેધ. ૭૮
- ૧૫૦ ભક્તિમાર્ગ નિકળ્યો તે બાબત ઇતિહાસ. ૭૮
- ૧૫૧ હરિનામ મહાત્મ ૭૮
- ૧૫૨ શંકરાચાર્યનો મત, ૭૯
- ૧૫૩ કલ્કીયુગનું મહાત્મ ૮૦
- ૧૫૪ પદ્મવિષે તુકારામ સાધુનું અભંગ ૮૦
- ૧૫૫ કલ્કીયુગમા ન કરવાના ધર્મ ૮૧
- ૧૫૬ ઉપર લખેલા ધર્મમાયી કેટલાએક ચાલે છે ૮૪
- ૧૫૭ હાલ કલ્કીયુગ છે કે નથી તે વિષે વિચાર ૮૫
- ૧૫૮ કલ્કીયુગમા ધર્મ ફેરવાનું કારણ ૮૫
- ૧૫૯ હાલના ધર્મનો સ્થિતિ ૮૬
- ૧૬૦ વેદ ઋષિએ બનાવેલા છે કે ઇશ્વરે બનાવેલા છે તે વિષે
વિચાર ૮૭
- ૧૬૧ અનેક દેવતાને મુક્તી પ્રદાન છે તે જાણવા વિષે ઉપનિષદના
વાક્યો ૮૮
- ૧૬૨ આશ્વલાયન સત્રમા દેવતર્પણ લખ્યું છે તેની યાદો ૮૯

મકરણ

વિષય

પૃષ્ઠ.

- ૧૯૩ ગતરાત્રિય મંત્રમાં રુદ્રદેવનું વર્ણનછે અને રુદ્રનો પ્રાર્થનાછે
તેને નમસ્ક ને ચમક એવું કહેછે તેનો નમુનો ૮૯
- ૧૯૪ બ્રહ્મદેવે યગનો ઉત્પત્તી કરી અને યગનો પ્રસાદ લાપ તે
મુક્તિ પામે તે વિશે ગોતાનું વચન. ૯૨
- ૧૯૫ અનેક મત્તનો ઉત્પત્તી મહિ મનમાં વતાવી છે તે ૯૨
- ૧૯૬ પ્રાચીનકાલમાં ગ્રણ વેદ હતા તેનો પુરાવો. ૯૩
- ૧૯૭ ચારવર્ણ પરમેશ્વરના ચાર અંગમાંથી નિકલ્યા તેનું પ્રમાણ. ૯૩
- ૧૯૮ ગોતામાં પણ ગ્રણ વેદ કહ્યાછે તેનું પ્રમાણ. ૯૩
- ૧૯૯ ઉપનીષદમાં અર્થ વેદને પુછ્યું કહ્યુંછે તે વાક્ય ૯૩
- ૧૭૦ વૈધધર્મશાલાએ વેદ ઉપર દોષ મુક્યોછે તે ૯૪
- ૧૭૧ વેદમાં સર્પનું મંજન ૯૪
- ૧૭૨ વેદમાં વપાયાગનો મંત્ર ૯૪
- ૧૭૩ શત્રુ અને ચોર નાશનો મંત્ર ૯૪
- ૧૭૪ શઙ્ગશાસ્ત્રની ઉત્પત્તી ૯૫
- ૧૭૫ શીવ ગોતામાં કર્મની નિંદા ૯૫
- ૧૭૬ પ્રાકૃત કવિ તુકારામનો નાત વિશે મત ૯૫
- ૧૭૭ શુદ્ધાદિકને પરમાર્થ મેલ્લવાને હરકત નથી તે વિશે ગોતાનું
વાક્ય ૯૬
- ૧૭૮ પૂર્વગમમાં એક નાત હતો તે વિશે ભાગવતનો શ્લોક ૯૬
- ૧૭૯ ભક્તિમાર્ગની ઉત્પત્તી અને અનેક દેવનો ઉપાસના ૯૭
- ૧૮૦ સાત્ત્વિક, રાજસ, ને તામસ યંચ ૯૮
- ૧૮૧ વૈષ્ણવ મતનો પ્રશંસા ૯૮

प्रकरण	विषय	पृष्ठ.
१८२	शैवमत्तनी प्रशंसा	१००
१८३	अनेक ऋषिना अनेक मत	१०२
१८४	वेद शिवाय रुढी मार्गमा हिंसा थाय छे तेनु कारण.	१०३
१८५	शिखा बंधननो मंत्र	१०४
१८६	बळी मागनार देवोनं वर्णन	१०५
१८७	बौध अवतारनं वर्णन	१०६
१८८	सखवादीनं वर्णन	१०७

નિગમપ્રકાશ ગ્રંથના પરિશિષ્ટની અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ

પૃષ્ઠ.

- ૧ વેદનો અભિપ્રાય. ૧
- ૨ યુધાવતાર અને કઠિયુગ. ૧
- ૩ ભારતનો કાલ અને અભિપ્રાય..... ૧
- ૪ વેદ પરમેશ્વરના મોહથી નિકળ્યો તે વિષે સાયનાચાર્યનું
વચન. ૨

સામવેદ.

- ૫ તાળ્ય મહા બ્રાહ્મણ, સામવેદનો યંથ છે તેમાં યજ્ઞ
લક્ષ્યા છે તેની યાદ. ૨
- ૬ ત્રિવર્ણનું કર્મ એક છે. ત્રિવર્ણ એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્યા. ૪
- ૭ સામવેદના તાળ્ય મહા બ્રાહ્મણમાંથી કાઢેલા વચનો. ૪
- ૮ યજ્ઞનો ઇતિહાસ. ૫
- ૯ સદરહુ વચનોના અર્થ..... ૫

અથર્વવેદ.

- ૧૦ અથર્વવેદના ગોપથ બ્રાહ્મણમાંથી કાઢેલા વચનો. ૬

ઋગ્વેદ.

- ૧૧ ઋગ્વેદના આશ્વલાયન સૂત્રમાંથી કાઢેલા વચનો. ૬
- ૧૨ સદરહુ વચનોના અર્થ ૭

સામવેદ.

- ૧૩ સામવેદનું લાઝાયન ઋષીના સૂત્રમાંથી કાઢેલા વચનો ... ૮

- ३२ . कर्मधी चित्तनी शुद्धी थायछे के नहीं तेनो विचार..... २६
- ३३ . भारतनो अभिप्राय २६
- ३४ . त्यागी अने भोगी सरखा छे एम ठराव्युं ते विषे वचन. २७
- ३५ . रुढीना जोर विशे..... २७
- ३६ . मेध्य विशे विचार..... २८
- ३७ . अन्ननो तोटो हतो माटे ऋषी लोकं हिंसा करता एम
कोइ पंडित बोले छे ते विशे विचार छे..... २८
- ३८ . गुजरातमां वैदिक हिंसा बंध धइ तेनुं खरू कारण..... २९
- ३९ . मूर्ति पूजन विशे विचार २९
- ४० . बलभाचार्ये पसंद करेला शास्त्री..... ३०
- ४१ . शास्त्र सारू कियुं, अने नठारू कियुं, एनो निश्चय कर-
वाने बुद्धि शिवाय बोजुं साधन नयी. ३१
- ४२ . वेदांतिनो मत एवो छे के सर्व ब्रह्म समजवूं. कोइनामां
दोष काढवो नहीं. ३२
- ४३ . सदहुं मतनुं व्यर्थत्व. ३२
- ४४ . व्रत अने दान विशे. ३२
- ४५ . व्रतनी कथाना नमुना..... ३२
- ४६ . पुराणकथानु सार ३३
- ४७ . संस्कृत पंडितोनुं भोळियापणु ३४
- ४८ . दानप्रकर्ण ३४
- ४९ . व्रतप्रकर्ण ३५
- ५० . व्रतदेवता..... ३६

૫૧	કલિયુગ ત્રિષે નિર્ણય	૩૭
૫૨	શ્રાદ્ધપ્રરૂર્ણ	૩૭
૫૩	ઋણવ્રણ	૩૮
૫૪	ઋગ્વેદના મંત્ર	૩૯
૫૫	દેવયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, વ્રત્યયજ્ઞ	૩૯
૫૬	દક્ષણમાર્ગ અને વામમાર્ગ	૪૦
૫૭	શૈવ અને વૈષ્ણવ પ્રસ્થાન.....	૪૦
૫૮	પ્રાચીન અને અર્વાચીન વેદાંત મત.....	૪૦

નિગમપ્રકાશની પ્રસ્તાવનાની અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧	હેતુ ધર્મના ગણ કાઢ.....	૨
૨	આ ધંધનો હેતુ.....	૨
૩	મંત્રનુ સામર્થ્ય.....	૪
૪	મંત્રનુ સામર્થ્ય સાથી. ઘટો ગયું.....	૫
૫	વેદનું પ્રાચીનવર્ણન.....	૫
૬	સંસ્કૃત વિદ્યાના વર્મ.....	૫
૭	વેદમા ધર્મ શો છે.....	૬
૮	પ્રાચીન રહી રાજાની કથા.....	૭
૯	આગળ યજ્ઞ થયેલા તેની જગાઓ.....	૭
૧૦	વેદનો અને વૃષ્ટી તુલનાર શા માટે પડે.....	૭
૧૧	વેદમા કયા દેવ છે અને વેદના વિભાગ.....	૮
૧૨	ઉપનિષદનો સિદ્ધાન્ત.....	૮
૧૩	વે મિમાસ શાસ્ત્ર પૂર્વ અને ઉત્તર.....	૯
૧૪	ભક્તિ માર્ગ.....	૯
૧૫	વામ અને દક્ષિણ માર્ગ.....	૯
૧૬	ઋષીનું વર્ણન.....	૧૦
૧૭	હિંસા વિષે ભાગવતનો મત.....	૧૧
૧૮	સસ્યુગ સાહુ કે કલ્હિયુગ સાહુ.....	૧૨
૧૯	સંકોચ વાક્ય વિશે વિચાર.....	૧૨

- ૧૦ સાપતનો જાણણોનો સ્થિતિ.....૧૨
- ૨૧ હાલ કેવા જાણ માસ ચાય છે.....૧૨
- ૨૨ હિંસા બંધ કરનારા મુખ્ય શ્રાવક અને વૈષ્ણવ છે.....૧૩
- ૨૩ ધર્મનો આધાર તર્ક અને કથા.....૧૩
- ૨૪ ધર્મ પુસ્તકો લખનારા વિશે વિચાર.....૧૪
- ૨૫ સુધારો ન કરવાનું કારણ.....૧૪
- ૨૬ યજ્ઞથી દેશ પવિત્ર યાય છે.....૧૪
- ૨૭ કર્મ ભેદ વિશે તર્ક.....૧૫
- ૨૮ યજ્ઞનું મહાત્મ.....૧૬
- ૨૯ ઋષિઓનો અધિકાર છિનામ્યો તે શી રીતે.....૧૬
- ૩૦ પુનર્વિવાહ વિશે અથર્વવેદનો અભિપ્રાય.....૧૭
- ૩૧ પૂર્વ પુગમા લગ્નના મુહૂર્ત કાઢતા નહતા.....૧૭
- ૩૨ નાહાની છોડિનું લગ્ન કરતા નહોતા.....૧૮
- ૩૩ ચારે વર્ણમાં કન્યોનો વ્યવહાર હતો.....૧૮
- ૩૪ ઋષિઓને શુદ્ધ ઠરાવી.....૧૮
- ૩૫ હિંદુસ્થાનના પ્રાચીન લોક.....૧૮
- ૩૬ સુદીપ્તિ ધર્મ શાસ્ત્ર અને બોલિયી વ્યાકર્ણ યાય છે.....૧૯
- ૩૭ કર્મ મુક્તિ કરતા અટકુ કરે તો સારું.....૧૯
- ૩૮ પ્રથમ કાલ, મરાકમ કાલ અને નિવૃત્તિ કાલ.....૧૯
- ૩૯ જગદલ્લ અધર્મ કરે તેનો દોષ નથી.....૨૦
- ૪૦ કારણ ત્રિના કામદો થતો નથી.....૨૧
- ૪૧ વિષદા શૌર વિશે વિચાર.....૨૧

૪૨	સતિ વિશે વિચાર.....	૨૨
૪૩	વિધવા સંસીધ કાયદો.....	૨૨
૪૪	છોડિના લમ નહાનપણમાં કરવા વિશે.....	૨૩
૪૫	અન્યાયી કાયદા શાયો થાય છે.....	૨૩
૪૬	લોકોના નાશકારક કાયદા.....	૨૪
૪૭	પરદેશમાં ન જવાયે તોટો.....	૨૪
૪૮	વિધવાના કૌર વિશે કાયદો આજ્ઞા દેશમાં ચાલેતો નથી.....	૨૫
૪૯	પુનર્લંભની વંધી વિશે વિચાર.....	૨૬
૫૦	લમના પ્રકાર ૮	૨૬
૫૧	દ્વાદશ પુત્ર	૨૬
૫૨	દિવ્યાદેવીની કથા પદ્મપુરાણમાં લખેલી.....	૨૭
૫૩	કુંભ વિવાહ.....	૨૮
૫૪	સ્ત્રિયોને ગાયન શિક્ષવાની ચાલ.....	૨૮
૫૫	છોકરાનું લમ ૩૦ મે વર્ષે કરવા વિશે મનુનું વચન.....	૨૯
૫૬	શાલક ઘરમાં પેસે તો નાશ કરે છે તેનું કારણ.....	૨૯
૫૭	ભજનનું મહાત્મ.....	૩૦
૫૮	ભક્તિ માર્ગનું વર્ણન.....	૩૧
૫૯	ક્ષેત્ર મહાત્મ લલ્લવાનું કારણ.....	૩૩
૬૦	બ્રાહ્મણો ઉપર બલવો.....	૩૪
૬૧	જ્ઞાનીમાં અને મુક્તમાં અંતર.....	૩૫
૬૨	બ્રાહ્મણોને ઉપદેશ.....	૩૭
૬૩	ઋષભ દેવ અને નારદનો કથા.....	૩૮

૨૪. હિંદુસ્થાનનો વિશા. ૩૯
૨૫. દયા ધર્મગાળા કર્મને મુખ્ય ગણે છે. ૩૯
૨૬. કૃતિમાં ન કરવાના ધર્મ. ૩૯
૨૭. પરાશર કૃષી વૈજ્ઞાનિક હતા. ૪૦
૨૮. અમિહોત્ર વંધ કરવાનું કારણ. ૪૦,
૨૯. ગુજરાત શિવાય બોલા પ્રાત્તમાં યજ્ઞ કરે છે. ૪૧
૩૦. ગોર્હિસાનો ઇતિહાસ. ૪૧
૩૧. સંધ્યાસ લેવાનું વંધ કર્યું તેનું કારણ. ૪૨
૩૨. શ્રાદ્ધમાં માંસ સ્નાવા વિષે સાધક વાધક વચનો. ૪૩
૩૩. દીપર સાથે લક્ષ કરવામાં ચાલ વંધ થઈ તેનું કારણ. ૪૪
૩૪. સ્ત્રીની વિજો પતિ થાય તે વિષે ક્રમેદના મંત્ર. ૪૫
૩૫. દ્વાદશ પુત્ર. ૪૫
૩૬. સ્ત્રીને ડાખવન કરવા વિષે વચન. ૪૬
૩૭. સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા ન આપવા વિશે. ૪૬
૩૮. દેવ કરતા બ્રાહ્મણ મોટા. ૪૭
૩૯. કૃષી શબ્દનો અર્થ. ૪૮
૪૦. દિગ શબ્દનો અર્થ. ૪૮
૪૧. યવન અસલમાં કશી હતા. ૪૮
૪૨. કશિયનું શ્રેષ્ઠત્વ. ૪૯
૪૩. શિવની અને વિષ્ણુની જાતિ. ૪૯
૪૪. રામ્યાભિષેકમાં રાજાને મથ આપવાનો મંત્ર. ૫૦
૪૫. ઝનમે જયની વેદમાં કથા. ૫૦

૮૬	વેદમાં પિશાચના મંત્ર,	૫૧
૮૭	વેદના મંત્ર શત્રુ અને રોગ નાશનાર્થ પ્રાર્થના છે.....	૫૧
૮૮	વેદમાં કેટલિએક કથા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારથી લેવા છે,	૫૨
૮૯	મય્ય હોમવાનો વેદનો મંત્ર,	૫૨
૯૦	સર્પ મારવા વિશે વેદનો મંત્ર.....	૫૩
૯૧	સર્પ નાશ કરવા વિષે મંત્ર,	૫૩
૯૨	કુત્રાં નાશ કરવા વિષે મંત્ર.....	૫૪
૯૩	સદાચારનું વર્ણન,	૫૫
૯૪	ઋષિનિષદમાં જ્ઞાન ઉપદેશ છે તે વિશે વચનો.....	૫૫
૯૫	સંસ્કૃત ગ્રંથમાં સદા ચરણ વિષે વચનો	૫૭
૯૬	હલકી નાવતો મોટો ધડ પડે છે.....	૬૦
૯૭	ભાગવત સંપ્રદાય,.....	૬૧
૯૮	મામાની કન્યા કરવા વિષે ઋગ્વેદનો મંત્ર,.....	૬૨
૯૯	જુલમનું વર્ણન,	૬૩
૧૦૦	યજુર્વેદમાં નરમેધ લેવા છે તેનું વર્ણન,	૬૫
૧૦૧	કાલિકા પુરાણનો રુધિરાધ્યાય,	૬૬
૧૦૨	અનેક શાસ્ત્રથી અનેક તર્ક થયા,.....	૬૯
૧૦૩	અનેક દેવ થયા,.....	૬૯
૧૦૪	અવશ્ય કર્મ કિયું,	૭૦
૧૦૫	ભક્તિ માર્ગમાં જ્ઞાતિનો આધાર નથી,.....	૭૧
૧૦૬	ગુણ અને કર્મથી જ્ઞાતિ સમજવી,.....	૭૧
૧૦૭	બ્રહ્માર્પણ કરવાની રીતિ,.....	૭૧

- ૧૦૮ વ્રત નિયમ કરવા વિશે મ્લેછને અધિકાર છે.....૭૨
- ૧૦૯ શ્રાવક લોક સ્ત્રિયોને સન્યાસિ કરેછે.....૭૨
- ૧૧૦ વેદના કષી,કેટલાએક,ક્ષત્રિ અને શૂદ્ર છે.....૭૩
- ૧૧૧ પ્રાચીન અનુષ્ઠાનો બંધ થયા છે તે વિશે.....૭૩
- ૧૧૨ જે કર્મ કરવું નહીં તેનો વિધિ વાચતા પુણ્ય યાપછે કે નહીં.....૭૩
- ૧૧૩ સ્વામિ નારાયણનો મત.....૭૪
- ૧૧૪ તેગઢે અને વઢઘઢે એ બે જાતના રામાનુજ.....૭૪
- ૧૧૫ દેવોનો પિઠ એટલે સ્થાનક.....૭૪
- ૧૧૬ હાલ કઢીયુગ છે કે નહીં.....૭૫
- ૧૧૭ કરી સલયુગ આવશે તોરે બંધ પડેલા કર્મો કરી ચલાવશે
કે કેમ.....૭૫

નીગમ પ્રકાશ.

વૈદીક કર્મકાન્ડ.

હિંદુસ્તાનમાં પ્રાચીનકાળથી વેદમાં લખેલો ધર્મ ચાલ્યો આવ્યો છે. અને વેદના અર્થોમાનો અને ધર્માધ્યક્ષ જે બ્રાહ્મણ વેદને ઘણું જ માન આપે છે અને કેટલાંક વેદનું પારાયણ કરાવેને સાબળે છે, ને કેટલાંક મરતી વચ્ચે વેદનો ઘોષ કરાવે છે, અને બ્રાહ્મણનું માન પણ વેદ ભણ્યાથી જ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એમ બોલ્યા છે કે:—

દેવાધીનં જગત્સર્વમંત્રાધીનં ચ દૈવતં

તેમંત્રબ્રાહ્મણાઃ ધીનાં બ્રાહ્મણો મમ દૈવતં

વેદના અધિકારી બ્રાહ્મણ બીજા કોઈ વર્ણને વેદ ભણવાનો અધિકારી નથી કારણ મનુ કહે છે કે:—

અવિદ્વાંશ્ચૈવ વિદ્વાશ્ચ બ્રાહ્મણો દૈવતં મહત્

પ્રણીતશ્ચાપ્રણીતશ્ચ યથાગ્નિદૈવતં મહત્ ॥

મનુ. અધ્યા ૧ શ્લોક ૩૧૭

બીજે ઠેકાણે એવું લખ્યું છે કે:—

પૃથિવ્યાંયાનિ તીર્થાનિ તાનિ સર્વાનિ સાગરે

સાગરે સર્વતીર્થાનિ પદે વિપ્રસ્યદાક્ષિણે

આ માધ્યમથી કેટલાંક ધર્મ નોંધલોક બ્રાહ્મણના જમણા પૃ.

નીગમ પ્રકાશ.

વૈદીક કર્મકાન્ડ.

હિંદુસ્તાનમાં પ્રાચીનકાલથી વેદમાં લખેલો ધર્મ ચાલ્યો આવ્યો છે. અને વેદના અર્થોમાની અને ધર્માધ્યક્ષ જે બ્રાહ્મણ વેદને ઘણું જ માન આપે છે અને કેટલાએક વેદનું પારાયણ કરાવેને સાંભળે છે, ને કેટલાએક મરતી વખતે વેદનો ઘોષ કરાવે છે, અને બ્રાહ્મણનું માન પણ વેદ ભણ્યાથી જ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એમ બોલ્યા છે કે:—

દેવાધીનં જગત્સર્વમંત્રાધીનં ચ દૈવતં
તે મંત્રબ્રાહ્મણાઃ ધીનાં બ્રાહ્મણો મમ દૈવતં

વેદના અધીકારી બ્રાહ્મણ વીજા કોઈ વર્ણને વેદ ભણવાનો અધીકારી નથી કારણ મનુ કહે છે કે:—

અવિદ્વાંશ્ચૈવ વિદ્વાશ્ચ બ્રાહ્મણો દૈવતં મહત્
પ્રણીતશ્ચાપ્રણીતશ્ચ યથાગ્નિર્દૈવતં મહત્ ॥

મનુ. અધ્યા ૧ શ્લોક ૩૧૭

વીજે ઠેકાણે એવું લખ્યું છે કે:—

પૃથિવ્યાંયાનિ તીર્થાનિ તાનિ સર્વાનિ સાગરે
સાગરે સર્વં તીર્થાનિ પદે વિપ્રસ્યદક્ષિણે

આ માધારથી કેટલાએક ધર્મ નીંદાલોક બ્રાહ્મણનો જમણા પ.,

गनो अंगुठो पाणीयो धोइने ते पाणी पोएछे. ते वसत जे शोक
बोलेछे ते नीचे मुजब —

आधिव्याधीहरं नृणां मृत्युदाग्निदनाशनं
श्रीपुष्टिकीर्तिदं वंदे विप्रश्रीपादपंकजं ॥१॥
विप्रौघदर्शनाक्षिप्रं क्षियंते पापराशयः
वंदनात्मंगलावाप्तिर्दर्चना अच्युतं पदं ॥२॥
समस्तसंपत्समवाप्तिहेतवे समुत्थितापः
कुलधूमकेतवः ॥ अपारसंसारसमुद्रसेतवः
पुनंतु मां ब्राह्मणपादपांसवः ॥३॥
आपन्नध्वांतसहस्रभानवः समीहितार्थापण
कामधेनवः ॥ समस्ततीर्थांबुषवित्र
मूर्तयोरक्षंतु मां ब्राह्मणपादपांसवः ॥४॥

ब्राह्मणनुं शील गुण केवा छै ते जोवानी जरूर नयी कारण —

दुःशीलोपि द्वेजः पूज्यो न तु शुद्रो जितेन्द्रियः
कः परित्यज्य गांदुष्टांदुहेच्छोलवतीं खरीं ॥

पाराशर वर्मशास्त्र अ० ८ श्लोक २५

ब्राह्मणने भोजन आपवानु पुण्य शास्त्रमा बहु मोटु वर्णन कर्णछे

ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रं निरूपरमकंटकं

વાપયેત્સર્વબીજાનીસારૂપીઃસાર્વકામિકી

પારાશર૦અ૦૧ શ્લોક ૫૫

વેદમા બ્રાહ્મણનું માહાત્મ હેઠળ લખ્યા પ્રમાણે વર્ણન કરેલું છે.

યાવતીવૈદેવતાસ્તાઃસર્વાવેદવિદિબ્રાહ્મણેવસં
ન્તિતસ્માદ્બ્રાહ્મણેભ્યોવેદવિદ્યુચોદિવેદિવેનમસ્કુર્યા
ન્નાશ્લીલંકીર્તયેદેતાએવદેવતાઃપ્રીણાતિ ॥

તૈત્તિરીયે આરણ્યકે ૨ પ્રપાટક ૧૫ અનુવાક ૯ મંત્ર

અર્થ—સર્વદેવ બ્રાહ્મણના શરીરમા રહેછે, માટે નીત્ય બ્રાહ્મણનો
સનમાન કરવો. ને તેનો નોંદા ન કરવો. તેથી તેને આગે રહેલા દેવ
વધા પ્રસન્ન થાયછે. વીજે ઠેકાણે વઢી એમ લેખેછે કે—

બ્રાહ્મણોસ્થમુખમાસિન્

તૈ૦આ૦૩ પ્રપાટક ૧૨ અનુવાક ૧૩ મંત્ર.

એટલે બ્રાહ્મણ છે, તે પરમેશ્વરના મુખમાથી उत्पન્ થયા છે.

બ્રાહ્મણનું કર્મ એવું લખ્યું છે કે:—

વેદોદિતંસ્વકંકર્મનિત્યંકૂર્યાદતંદ્રિતઃ

તદ્વિકુર્વન્યથાશક્તિપ્રાપ્નોતિપરમાંગતિં

મનુ૦૪--૧૪

વેદમેવસદાભ્યસ્યેસ્તપસ્તાદ્વિજોતમઃ

વેદાભ્યાસોહિવેપ્રસ્યતપઃપરમિહોચ્યતે

મનુ૦૨--૧૫૬,

અર્થ—વેદમાં લખેલું કર્મ હમેશાં કરવું તેથી બ્રાહ્મણની સદગતી થાયછે. વેદ ધણવો એજ બ્રાહ્મણનું મુખ્ય તપ છે.

વીજે ઠેકાણે એવું લખ્યું છે કે:—

સત્યંસત્યંપુનસત્યંમુધૃત્યભુજમુચ્યતે

વેદાચ્છાસ્ત્રપરંનાસ્તિનદેવઃકેશવાંત્પરં

અર્થ—વેદથી વીજું શાસ્ત્ર નથી અને વીણુ શાવાય વીજો મોટો દેવ નહીં એ જીવાર વ્યાસજી કહેછે.

વેદની જે નોંદા કરેછે તેમને નાસ્તીક ગણ્યાછે. વેદના નામ ઘણાછે. ૧. વેદ ૨. શ્રુતી. ૩. છંદ. ૪. ઋંચ. ૫. આમનાય. ૬. મંત્ર. ૭. ત્રીવીધ્યા. ૮. નિગમ. રૂંત્યાદી. એ યંથ મુખ્ય ગણાયછે. તેથી ઉતરતા સુત્ર અને સંહીતા આ વેને સ્મૃતીઓ કહેછે. એ યંથમાં જે ધર્મછે, એક પ્રવૃત્તી અને નીવૃત્તી. પ્રવૃત્તીનું વીજું નામ કર્મ કાન્ડ. અને નીવૃત્તીનું વીજું નામ જ્ઞાન કાન્ડ એ વીજે શાસ્ત્રમાં અભીપ્રાય મોઢે લખ્યા મુજબછે:—

નમાંસમક્ષણેદાપોનમદ્યેનચમૈથુને

પ્રવૃત્તિલક્ષણોધર્મનિવૃત્તિસ્તુમહાફલા ॥ મનુ.

લોકેવ્યવાયામિપમદ્યસેવાજંતોસ્તિનિત્યા

નહિતત્રચોદના ॥વ્યવસ્થિતિઃસ્તત્રવિવાહ

યજ્ઞેસુરાગ્રહેરાસુનિવૃત્તિરિષ્ટા ॥ ભાગવત ॥

સન્યાસાઃત્કર્મયોગશ્ચનિઃશ્રેયસકરાડભૌ

તયોસ્તુકર્મસન્યાસાત્કર્મયોગોવિશેષ્યતે ॥ ગીતા ॥ ૪-૨

યજ્ઞદાનતપઃકર્મનત્યાજ્યંકાર્યમેવતન્ ॥ ગીતા ॥ ૧૮-૪

એ પ્રમાણે કેટલાક શાસ્ત્રમાં નિવૃત્તિને વરોષ્ટ કહીછે, ને કેટલાક શાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્તિને વરોષ્ટ કહીછે, સર્વ ગ્રંથમાં શ્રુતીનું પ્રમાણ મોટું ગણાયછે. કારણ:—

શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણાનાંવિરોધોયત્રજાયતે

તત્રશ્રૌતંપ્રમાણંતુદ્વયોદ્ધૈસ્મૃતિર્વરા ॥

પુરાણશ્ચસ્વાલ્લિદંનશ્ચક્રોતિશ્રુતિસ્મૃતિશ્ચબ્રાધિતુમ્ ॥

શ્રુતિ ૦ ॥ ઇત્યાદિવ્યાસસ્મરણાત્ ॥

ગોમિલિયસૂત્ર ૧ પ્ર. ૪ કાંઢ.

જુદા જુદા યુગના જુદા જુદા ધર્મછે. એમ સમજીને કર્મ કાન્ઢને ઠેકાણે ઉપાસના કાન્ઢ ઉત્પન્ન કર્યોછે તેમાં બે તડછે એક દક્ષણ અને બીજું વામ. તે ઉપરથી કેટલાએક કર્મને પૂર્વ યુગનાં કર્મ કહેછે. પણ કલ્પયુગના ૩૬૦૦૦ વર્ષ સુધી પૂર્વયુગનો સંધ્યાંશ ગણાયછે. એમાં ૪૯૭૩ વર્ષ ગયાંછે માટે બાકીનાં રહ્યાં તે વીંશા સુધી પૂર્વ યુગનાં ધર્મ ચાલવાનાં તેનું પ્રમાણ:—

ઋતંત્રેતાદ્વાપરંચકલિશ્વેતેચતુર્યુગં

દ્વિવ્યૈર્દ્વાદશભિર્વૈષ્ણૈઃસાવધાનંનિરૂપિતં

ચત્વારીત્રીણીદ્વૈચૈકંઋતાદિપુયથાક્રમં

સંખ્યાતાનિસહસ્રાણોદ્વિગુણાનિશતા

નિચ ॥ સંધ્યાંશયોરંતરેણયઃકાલઃશતસં

૧૧ સ્થયોઃ ॥ તમેવાહુયુગંતજ્ઞાયન્નધર્મોવિધીયતે ॥

માગવત ૩ સ્કધ.

શ્રીધરીવ્યાખ્યા.

યુગસ્યાદૌસંધ્યાઅંતેસંધ્યાશઃઉક્તાનિશતાનીસંખ્યા-
ગવાલંભાદિધર્મવિશેષોયન્નવિધીયત્ત્વેત્યર્થઃ ॥

વિજયધ્વજી વ્યાખ્યા.

શતસંખ્યયોઃસંધ્યાસંધ્યાશયોરંતસ્થોયઃકાલઃતન્ન
તત્તદ્યુગધર્મોવિધીયતે

સહસ્રમેકંવર્ષાણાંતતઃકલિયુગંસ્મૃતં

તસ્યવર્ષશતંસંધિઃસંધ્યાંશશ્ચતતઃપરમ્ ॥ ભારત-વનપર્વ.

એ પ્રમાણે અ-ય પુરાણમાં પણ એજ વાત લખીછે માટે કર્મકાંડ
તે શુ એ વીધે વિચાર ઉત્પન્ન થાયછે

હરેક કર્મને આરંભે સંકલ્પ થાયછે તેમાં—

શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થ

આ મુજબ બોલાયછે અને અતે

તત્સન્બ્રહ્માર્પણમસ્તુ

એ પ્રમાણે બ્રહ્માર્પણ બોલેછે શ્રુતી એટલે—

મંત્રબ્રાહ્મણયોર્વેદા

होता ए वे, तेमां सुत्र एतो वेद तुल्य गणायछे तेथी उत्तरती स्मृतीयो
तेमा मनुस्मृती मुख्य गणायछे. कारण श्रुतीमा मनुनुं वर्णन कयुं
छे ते ए प्रमाणे:—

मनुर्वैयत्किंचिद्वदतद्वेपजंताया ॥ छांदोग्यब्राह्मणे ॥

मन्वर्थविपरितानुयास्मृतिः सानशस्यते ॥ बृहस्पतिः

वेदना मंत्रबडे करीने ब्राह्मणोने आप अने आशीर्वाद आपवानुं
बहु मोटुं सामर्थ्य हतुं एवं पुराणोमा लखुंछे. जेम्के ब्राह्मणना आ-
पथी सगरराजानो वंश बळी गयो; दुर्वासना आपथी विष्णुने अवतार
लेवा पड्या; दक्षना आपथी शीवनो यज्ञभाग बंध थयो; गौतमना
आपथी इंद्र दुःख पाभ्यो; मान्ढव्य ऋषीना आपथी यमने वास पड्यो;
अगस्तीथी समुद्र सुकाइ गयो; जम्बु ऋषीए भागीरथीने पगमा घाली; प-
रीक्षतराजाने एक ब्राह्मणनो आप थयो तेथी ते सात दीवसूमा मरी ग-
यो; दशरथने आप थयो तेथी रामनो जन्म थयो; यादवकुळने अक ब्रा-
ह्मणनो आप थयो तेथी तेओ वधा मरी गया; जमदग्नीना आपथी स-
हस्रार्जुन मरी गयो; वामनना आपथी बळी पाताळे गयो; नहुपराजा
सर्व थयो; अने वेनराजा आपथी दग्ध थयो. आ प्रमाणे हजारो
रूथा अने ब्राह्मणनुं महात्म श्रुती, स्मृती, पुराणमा लखुं छे. ब्रा-
ह्मणनो द्वेप न करवो:—

ब्रह्मद्वेपो कुलक्षयः

ब्राह्मणनी हत्या करवी ए महापातकमां गण्युंछे. ब्राह्मणनी मोलरुत
कोइ रागा कींवा चोरे लेवी नहीं. वधाए ब्राह्मणनी सेवा करी सन-
मान करवुं. दान करवुं ते पण ब्राह्मणने करवुं. ब्राह्मणनुं प्रतोपालन

કરવું એ રાજાનો ધર્મ; પૃથ્વી ઉપર બ્રાહ્મણ દેવ ગણાયછે તેથી તેમને
 ભુદેવ કહેછે.

બ્રાહ્મણનો દેહ સોઝ સંસ્કારયકો પવિત્ર થાયછે. અને એ સંસ્કાર
 યથા પછી તેને દ્વિજ કહેછે. દ્વિજ એટલે ફરી અવતાર થયેલો; પહે-
 લા જન્મના ઉત્પન્ન કરતા માતા પિતા અને ગાયત્રી તથા ગુરુ મીજા
 જન્મના ઉત્પન્ન કરતા; એ દ્વિજ યથા પછી બ્રાહ્મણને શ્રુત્યુક્ત કર્મ એ-
 ટલે વેદમાં કહેલા કર્મનો અધિકાર મળેછે. પ્રથમ ઋગવેદનો એત-
 રેય બ્રાહ્મણ લેઈને તેમાં સ્વર્ગ પ્રાપ્ત્યર્થ જે વીધી લખી છે તેનું નામ યજ્ઞ.
 વધા યજ્ઞની પ્રકૃતી અગ્નિષ્ટોમ અને એ પ્રકૃતી ઉપરથી વીકૃતી ઘર્ગી
 થાયછે તેના નામો:—

સપ્તસંસ્થા.

૧ સોઝશી ૨ અતિરાત્ર ૩ વાજપેય
 ૪ અત્યગ્નોષ્ટોમ ૫ અમુર્યામ ૬ ઉકથ ૭ જ્યોતિષ્ટોમ
 ઉત્તર ક્રતુ.

૧ સત્ર ૨ રાજસૂય ૩ સર્વતોમુખ ૪ પૌંડરીક
 રૂત્યાદિ.

દાકતર હૌ સાહેબે. એતરેય બ્રાહ્મણ શુદ્ધ કરીને છાપ્યુંછે. તે કે-
 લ્લવળી ચાતામાં ચાલેછે. તેમાં યજ્ઞમંડપનો નકશો બતાવેલોછે તેમાં
 અગ્નીનું સ્થાપન, ઋત્વિજનું વર્ણન એટલે નેમણુકો શી રીતે થાયછે
 તે બતાવ્યુંછે:—તે આ પ્રમાણે.

અગ્ની	પુરોહિત	પાત્રે વસ્થાને	અનુષ્ઠાને
૧ આદ્યવની	૧ અન્વયર્થ	૧ રૂધમા	૧ દક્ષિણધિર્દક્ષિણ

२ गार्हपत्य	२ प्रतिप्रस्थाता	२ बर्ही	२ प्रायणीयशष्टि
३ दक्षीणाग्नी	३ आग्नीध	३ धृष्णी	३ आतिध्वईष्टि
४ शामित्राग्नि	४ उन्नेता	४ छुचा	४ घर्म
	५ होता	५ चमस	५ अग्निषोमिया
	६ मैत्रावरुण	६ यावण	६ पशु
	७ ब्राह्मणाछंसी	७ स्वरू	७ सूत्या
	८ नेष्टा	८ उपरव	८ प्रातःसवन
	९ पोता	९ द्रोणकलश	९ माध्यानसवन
१० आछावक	१० वायव्यकलश	१० तृतीयसवन	
११ उद्राता	११ ग्रह	११ सोमपान	
१२ प्रस्तोता	१२ इडसुनु	१२ आश्वीनपशु	
१३ प्रतिहर्ता	१३ स्वधीति	१३ ऐन्द्राग्नपशु	
१४ सुत्रहण्य	१४ पुरोडाश	१४ अवभृत्	
१५ यावस्तोता	१५ पुतभृता	१५ बरुणोष्टि	
१६ ब्रह्मा	१ यज्ञशाला	१६ वपायाग	
१७ सदस्य	२ महावेदि	१७ पशुउपाकरण	
१८ शमिता	३ बहिर्वेदी	१८ पश्चालंभनं	
१९ सोमकयी	४ अंतर्वेदी		
	५ शामित्रशाला		
	६ चात्वाल		
	७ संचार		
	८ प्राग्वंश		
	९ सद		
	१० मार्गालिया		

(૧૦)

૧૧ અમિઘ્રાયાગાર

૧૨ પત્નીશાલા

૧૩ દ્વાર

૧૪ પ્રતિગ્ધર

૧૫ યુષ

૧૬ હાવિર્ધાન

૧૭ શાલામુખો

૧૮ ઘર્મ

‘એ પ્રમાણે યજ્ઞનો ક્રીયા અને સામગ્રી બતાવેછે. દ્વિતીયપંચીકાને આરંભે એવું લખ્યું છેકે:—

૧ યજ્ઞેનવૈદેવાઽર્ધ્વાઃસ્વર્ગલોકમાયંસ્તે

ત્રિભયુરિમનૂનોદૃષ્ટ્વામનુષ્યાશ્ચક્રપ

યશ્ચાનુપ્રજ્ઞાસ્યતિતિ

દ્વિતીય પંચિકા પ્રથમ સ્તંભ

મતલબ:—દેવગણ કરીને સ્વર્ગે ગયા તેથી મનુષ્ય અને ક્ષધીએ યજ્ઞ કરવો અને યુષ સ્થાપન કરવો. યુષ એટલે યજ્ઞાર્થ જે પશુ આપ્યો હોય તેને ત્રાધવાનો થામલો. પછી તે પશુને શમન કરવાની આજ્ઞા લેવાઈ છે:—

૨ દૈવ્યાઃશમિતારઆરમધ્વમુતમનુષ્યાહૃત્યાહૃ

ઽદોચીનાંઅસ્યપદોનિધત્તાત્સૂર્યૈચક્ષુર્ગમયતા

દ્વાંતંપ્રાણમન્વવઃસૃજતાંદંતરિક્ષમસુંદિશઃ

શ્રોત્રપૃથિવીશરીર ૦

અન્વેનમાતામન્યતામનુપિતાનુશ્રાતા

સગર્ભ્યોઽનુસ્રવાસયુથ્યદ્વિજનિત્રૈરે

વૈનતત્સમનુમતમાલભંત. ૬ સ્વંડ

એ પ્રમાણે આ વેદ મત્રર્થી પશુના માવાપ પાસેથી આ પશુ અમને આપો
 એવી પ્રાર્થના કરે છે ત્યાર પછી અધ્વર્યુ જે મુખ્ય પુરોહિત તેની આજ્ઞા-
 થી પશુને શામિત્ર શાલામાલેઈ જઈને ઊત્તરતરફ એના પગ રાખીને શ-
 મીતા એને મુઠી વડે એનો જીવ લે છે, ત્યાર પછી સ્વપીતી એટલે સુરો
 અને ઇડા સુનુ એટલે લાકડાના ઢીમચા ઉપર તે પશુને લેઈ તેને
 ફાઢી તેનું માસ કઢાડે છે એનો હોમ કરીને જે બાકી રહે તેની ર-
 ધા પુરોહીતમા વહેંચણ કરે છે તે નિષે પ્રમાણે.

૩ અથાતઃપશોર્વિભક્તિસ્તસ્યવિભાગં

વક્ષમામો.હનુસજિવ્હેપ્રસ્તોતુઃ ૦ ૭ પંચિકા ૧ સ્વંડ

યજ્ઞ પશુને દેવતાઓ સ્વર્ગમા લેઈ જાય છે. તે વિશે એવું લખ્યું છે કે

૪ તંદેવાઅબ્રુવન્નેહિસ્વર્ગૈત્વા

લોકંગમયિષ્વામદ્વિતિ ૨ પં ૬ સ્વંડ

પશુને ફાઢીને એના અંગ કઢાડવા વિશે એવું લખ્યું છે કે

૫ વપામુલ્લિવદતાદંતરેવોષ્માણંવારય

ધ્વાદિતિ ૦ ઇયેનમસ્યવક્ષઃ કુણુતા

તૂપ્રશસા વાહુશલાદોપણીકશ્યપે

વાસાઽછિદ્રેશ્રોણીકવષોરુસ્ત્રેકપર્ણા

ઽષ્ટોવંતાપડવિંશતિરસ્યવંક્રયસ્તાઅ

નુપ્તયોન્વાવયતાદ્ગાત્રંગાત્રમસ્યાનુનં ૬ સ્વંડ

અર્થ — છાતીમાથી કબુતર જેવો ગોળો કાઢવો અને કોહોવાડી જેવો પાછળના પગમાથી વે કકડા કહાડવા અને આગળના પગમાથી વે તીર જેવા કહાડવા, અને વે સ્વભામાથી કાચવા જેવા વે કહાડવા, અને ક્રેહેડ આંખી કહાડવી, અને ઢોંચળમાથી વે ઢાલ જેવા કહાડવા, અને આ પાશલીઓમાથી અનુક્રમે ૨૬ વીસ કકડા કહાડવા અને તે વધા આંખા થવા જોઈએ અને જે કાઢ મલ્લમુન ડસાદીક પદાર્થ નિ-કલશે તે ખોંપમા દાટવાને વીશે લખ્યુછે કે.

૬ ઉવધ્યગોહંપાર્થિવં ૬ સ્વંડ

હોતાર હેઠઠ લખ્યા પ્રમાણે બોલેછે.

૭ અધિગોશમીધ્વંસુશમીશમિધ્વંશમીધ્વમાધિગાર્શ્વ

ઈતિત્રિભૂંયાત્

સ્વંડ ૭

અર્થ—સારીપેઠે મારો નાકી રાક્ષસો નહીં ૬ પ્રમાણેછે
રક્ત રાક્ષસને આપણનું કહ્યુ છે.

૮ યદ્સ્નારક્ષઃસંસૃજતાદિત્યાહ. સ્વંડ ૭

પછી વપાહોમ આ પ્રમાણે લખ્યો છે.

૯ તસ્યવપામુલિવદ્યાહરાંતિ

તામધ્વયુઃસ્ત્રુવેનાર્ષેધારન્નાહ સ્વંડ ૧૨

(१३)

आ आख्यान जाणवानुं फळ एज छे के आयुष्य वृद्धि धाय छे.

१० सर्वमायुरेर्तियएवंवेद २ पं० ७ खंड

वषायागनुं फळ नीचे लख्या प्रमाणे लख्युं छे —

११ वषायामेवहुतायांस्वर्गोलोकः

प्राख्यायतः

२ पं खंड १३

१२ सोऽअग्नेर्देवयोन्यांआहुतिभ्यः

संभूयहिरण्यशरीरऊर्ध्वःस्वर्गलोकमेति

२—१४ खंड

पशुनो वीभाग करवो ते लख्या प्रमाणे ३६ वीभाग करवा जो-
इए, अने एम करे ते स्वर्ग लोकमा जायछे, अने ए प्रमाणे वीभाग
करवानी रीती देवभाग ऋषीए ठरावी ते मरी गया पछी कोइ देवे
गिरजा ऋषीने बतावी तेनो अभ्यास करवो ते वीसे एवुं लख्युछे के —

१३ तत्स्वर्गाश्चलोकानामुवंति

प्राणेषुचैवतत्स्वर्गेषुलोकेषु

प्रातितिष्ठंतोयीत०एतां

पशोर्विभक्तिंश्रौतऋषिदेव

भागोविदांचकार०गिरिना

यवाभ्रव्यायऽमनुष्यःप्रोवाच ७ पं० १ खं.

हरीश्वंद्र नामे एक राजा हतो तेने पुत्र हतो नहीं माटे वरुण
देवनी आज्ञा धकीं अजागर्त ऋषीनो पुत्र शूनशेष बेचाथी लेइने तेने ,

મારીને યજ્ઞ કરવાનું ધાર્યું હતું તે વીશે વીગતવાર કથા વેદમા કહીછે:—

૧૪ હરિશ્વદ્રોહવૈધસૈક્ષ્વાકો

રાજા ડપુત્રાસ ૦ અં ૦ સ્વં ૦ ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬

સદરહુ પ્રથમા જેટલા યજ્ઞ લખ્યાછે તે વધાયમા હોંસા આવેછે.
 એ વીશે મચ્છ પુરાણમા વહુંછે કે.—

હિંસાસ્વભાવોયજ્ઞસ્ય

આ પ્રમાણે ચારે વેદમા શ્રેષ્ઠ જે ઋગ્વેદ તેનું વર્ણન થયું. પછી
 કૃષ્ણ યજુર્વેદ જેને તૈત્તીર્ય કહેછે અને શુદ્ધ યજુર્વેદ એટલે જેને વાજ-
 સનીય કહેછે તેનો બીચાર કરીશું. પ્રથમ તૈત્તીર્ય બ્રાહ્મણ વાચતા
 એમ માલુમ પડેછે કે આ વેદમા યજ્ઞયાગનાં ક્રીયા વહુજ વધારીછે,
 અને યજ્ઞ અનુષ્ઠાનમા ચારે વેદનો સ્થપ પડેછે તેમા યજુર્વેદનો સ્થપ
 ઘણો અને યજુર્વેદ મળેલો જે બ્રાહ્મણ હોય તેનેજ અધ્વર્યુ નીમવામા
 આવેછે. તૈત્તીર્ય બ્રાહ્મણમા હેઠલ લખ્યા પ્રમાણે લખ્યુંછે કે:—

૧ દૈવ્યાઃશમિતારુતમનુષ્વાઆરભવં

૩ કાઢ ૬ અધ્યાય ૬ અનુવાક

૨ અધિગોશમીધ્વમૂસુશમીશમીધ્વમ્
 શમિધ્વમધ્રીગો ૩-૬-૬

સાયનાચાર્યભાષ્ય

૩ કુરંકર્મૈતિમત્વાતદુપેક્ષણંમાભૂ
 દિતિપુનઃપુનર્વચનમ્ ॥

जे प्रमाणे ऋग्वेद ब्राह्मणमा पशु मारवाने सारू आता लखीछे तेज प्रमाणे उपरना वेदवाक्यमां लखीछे. तेनो मतलब के आ नी-
दयपणानुं काम छे तोपण अवश्य करवुं. बीजां वाक्यो नीचे लख्या
प्रमाणे मळेछे:—

४ द्यावापृथिव्यांधेनुमालभन्ते वायव्यंवत्समालभन्ते

१ कांड २ अध्याय ५ अनुवाक.

५ एपगोसर्वः २-७-५

६ प्रजापतिपशूनसृजत । एतेनवैदेवाजत्वानि
जित्वा । यंकाममकामयन्तमान्पुवन् २-७-१४

७ प्राजापत्योवाअश्वः । यस्याएवदेवतायाः
आलभ्यते । तयैवेन समर्धयति ३-८-३

८ यदेन्एकादशिनःपशवाआलभ्यन्ते ३-९-२

९ नानादेवत्याःपशवोभवंति । आरण्यान्
लोकादशीनआलभ्यन्ते । अस्मैवैलोकाय
ग्राम्यापशवआलभ्यन्ते ॥ ३-९-३

१० ग्राम्याश्चारण्याश्चउभयान्पशुनालभते ३-९-३

११ तेजसांवाएपन्नद्ववर्चसेव्यूध्यते ।

योअश्वमेधेननयजते ।

૧૨ યદજાવયશ્ચારण्याશ્ચએતેવૈસર્વ

પશવઃ । યદ્રવ્યાદિતિ । ગવ્યાન્પશુ

નુતમેહન્નાલભતે ॥ ૩-૯-૯

૧૩ શુનઃશ્વતુરક્ષસ્યગ્રહીન્તિ ।

સૈધ્રક્રમુસલભવતિ । ૩-૮-૪

૧૪ પશુભિર્વાએષવ્યૃધ્યતે । યોઅશ્વમેધેન

યજતે । છગલંકલ્માપંકિકિકિદિવં

વિદિગયમિતિ । ત્વાપ્રાન્પશૂનાલભતે । ૩-૯-૯

૧૫ તાનૈવોભયાનૂપ્રોણાતિ ૩-૯-૧૦

૧૬ બ્રાહ્મણેબ્રાહ્મણમાલભતે ૩-૮-૧

૧૭ યદષ્ટાદાશનઆલભ્યન્તે ૩-૯-૧

અર્થ—શાવા પૃથ્વી દેવતાને વાસ્તે ધેનુ એટલે ગાયનો યજ્ઞ થાય છે. વાયુ દેવતાને વાસ્તે વાછડાનો યજ્ઞ થાય છે. આ પ્રમાણે ગાયનો યજ્ઞ થાય છે. પ્રજાપતી દેવે પશુને ઉત્પન્ન કર્યા તે પશુ લેઈને બીજા દેવે યજ્ઞ કર્યા તેથી તેમની મનકામના પૂર્ણ થઈ છે. પ્રજાપતી દેવતાને ઘોડો યોગ્ય પશુ છે માટે એ દેવતાને સારુ ઘોડાનો વધ થાય છે એ તેમ કરવાથી સમૃદ્ધી મળે છે. એકાદશ એટલે અગાંઆર પશુનો પણ યજ્ઞ થાય છે. અનેક પ્રકારના દેવ છે તેમને અનેક પ્રકારનાં પશુ યજ્ઞમાં અપાય છે. અરણ્ય પશુ દશ પણ યાય છે. ગ્રામ્ય પશુ પણ ત્રણમાં આવે છે. ગામમાં તથા વગડામાં વળે છેવાળે રહેનારાં પશુ યજ્ઞને

सारू वध करवा योग्यछे. अश्वमेध यज्ञ जे करेछे तेनुं तेज वधेछे, वगडाना पशु लेइने यज्ञ करवा ते करता गाय वीशेश योग्यछे माटे सारो दिवस होय ते दिवसो गायज लेवा. कुतरू लाकडाधी मारनि अश्वना पग तळे नाखवुं जे अश्वमेध यज्ञ करेछे तेना घरमा पशुनी वृद्धी थायछे. बकरानुं बच्चुं, तीतर पक्षी, धोळो बगलो, अने काळा टपका बाळा घेटा, ए सघळा लछा देवताने सारू यज्ञमा लेवायछे, तेणे करिने आ लोकमा तथा परलोकमा सुख मळेछे. ब्रह्म देवताने सारू ब्राह्मणनी पण यज्ञ थायछे, अराढ पशुनो पण यज्ञ थायछे, यजुर्वेदना ब्राह्मणनी अनुक्रमणिका जोता नाना प्रकारना यज्ञवीधी मालुम पढेछे तेमाथी केटलाएक प्रकरण नीचे दाखल कन्याछे,

संस्कृत नाम,

अर्थ.

१ सौत्रामणी,	१ मदनो यज्ञ.
२ सुराग्रहण मंत्र.	२ मद्य पीवानो मंत्र.
३ ऐंद्रपशु.	३ इन्द्र देवताने वास्ते बकरानो वध करवो.
४ गौसर्व.	४ गायनो यज्ञ
५ अत्पुर्णम.	५ एक प्रकारना यज्ञनु नाम छे.
६ वायवीयश्चेतपशु	६ वायु देवताने सारू बकरानो वध.
७ काम्पपशु	७ मनोरथ पूर्ण थवाने सारू पशु यज्ञ.
८ वत्सोपाकरणं.	८ बाछडानो वध करवानो.
९ पौर्णमासेष्टि.	९ पुनमने दिवसो करवानो यज्ञ
१० नक्षत्रेष्टि.	१० नक्षत्रदेवताने वास्ते करवानो यज्ञ.
११ पुरुषयज्ञ.	११ मनुष्य यज्ञ

- १२ वैष्णवपशु. १२ वीष्णुदेवताने सारू बकरानो यज्ञ.
 १३ ऐंद्राग्र पशु. १३ इन्द्राग्री देवतानेसारू बकरानो वध.
 १४ सावित्रपशु. १४ सूर्य देवने सारू बकरानो वध.
 १५ अश्वमेध. १५ घोड़ानो यज्ञ.
 १६ रोहितादिपशुभालंभन. १६ लाल बकरा वींगरे पशु यज्ञ.
 १७ अष्टादशपशुविधानं. १७ अराढ पशुनो यज्ञ.
 १८ चातुर्मास पशु १८चातुरमासनामना यज्ञमा बकरानोवध.
 १९ एकादशीन पशु विधान. १९ अगीभार पशुनो यज्ञ.
 २० ग्राम्यारण्यपशुप्रशंसा. २० बगडानां तथा ग्रामना पशुनो यज्ञ.
 २१ उपाकरण मंत्र. २१ पशुनो संस्कार.
 २२ गव्यपशु विधान २२ गायनो यज्ञ.
 २३ सत्र. २३ बहु दिवस सुधी चालवानो यज्ञ.
 २४ ऋषभालंभविधानं. २४ बढद मारवानो वीधी.
 २५ अश्वालंभ मंत्र. २५ घोड़ो मारवानो मंत्र.
 २६ अश्वसंगमनं. २६ घोड़ो मारवानी वीधी.
 २७ अथ मनुष्य अजा गो २७ घोड़ो, मनुष्य, बकरो, गाय, आ
 पशु प्रशंसा. वधानो यज्ञ वीधी.
 २८ आदित्य देवताक पशु. २८ सूर्य देवताने सारू पशु.
 २९ सोमसा. २९ सोम देवताने सारू यज्ञ.
 ३० ब्रह्मपति सव. ३० ब्रह्मपती देवतानो यज्ञ.

उपर प्रमाणे अनेक याग याग, ईष्टी, मय, व्रतं, उत्तरव्रतं, सव.
 ईत्यादी अनेक प्रकारना याग वेदमा दत्ताव्याछे ते वधापमा पशुनी ही-
 भा अने सोम भक्षण प्राप्त थायछे कोई कृतेने एम वे होतानो भाग जूदो

કહાડીશું અને અ હોંસાનો ભાગ જૂદો કહાડીશું, તો હોંસાનો ભાગ કહાડેયો બીજું કાઢી રહેવાનું નથી; કારણ જેમા હોંસા નથી એવો બીલકુલ કોઈ ભાગ છેજ નહીં. પશુને મારવાને ઠેકાણે વેદમા પાંચ શબ્દ વપરાયછે:—

આલભન કરણ ઉપાકરણ શમન સંજ્ઞપન

સુરતના યજ્ઞેશ્વર શાસ્ત્રીએ આર્ય વેદ્યા સુધાંકર નામનો મંથ છાપા યોડા દિવસ ઉપર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેમા અનેક પ્રકારનો યજ્ઞવેદી, પશુપાગ, અંગછેદન, રૂઝાદિ વેદમા લખ્યા મુજબ લખાવ્યું છે તેમા આલભન શબ્દનો અર્થ લખ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે:—

ઉપાકરણનામદેવકર્મોપયોગી

ત્વસંપાદક:પશો:સંસ્કારાવિશેષ:

એતદાદીસંજ્ઞપનપર્યંતઃક્રીયાક

લાપઆલભનશબ્દેનાભિધીયતે ૨ પ્રકાશ ૮૧ પૃષ્ઠ

અર્થ—દેવતાને અર્ચે પશુનો સંસ્કાર કરીને વધ કરતા સુધી જે જે ક્રીયા થાયછે તે સર્વેને આલભન કહેછે:—

નરમેધનુ કર્મ જ્યાં વેદમા લખ્યું છે તેમા અનેક પ્રકારના, અનેક જાતીના, અનેક સ્વરૂપના, અનેક ધંધાના વસે દશ માણસ (૨૧૦) લખ્યા છે, તે વધા યુષ એટલે લીલે વંધાયછે અને તેમનું પ્રોક્ષણ પુરુષ સુક્ત મંત્રથી કરવાનું લખ્યું છે. કેટલેક ઠેકાણે પશુ નાખીને છોડી દેવો કે જેને રુચ્છર્ગ કહેછે, તેમ પણ લેલેલું છે. પરંતુ એ ગૌણ પદ છે, મુખ્ય પદ નથી. કેટલેક ઠેકાણે ચોકત્વે કરીને લેલેલું છે પણ મૂલવેદના મંત્રમાં “આલભન” એજ શબ્દનો પ્રયોગ છે તેથી મુખ્ય ૫-

સહિતા જણાયછે. એ પ્રમાણે યજુર્વેદાંતર ગત તૈત્તિરિય શાખાના બ્રા-
 હ્મણ જેમાં સંહિતાના મંત્રનો વિનિયોગ લખ્યોછે તે તપાસતાં સદરહુ
 મુજબ માલુમ પડેછે. હવે એજ શાખાનો આરંભ્યક દસ અધ્યાયછે
 તેનાં નામ જૂદાં જૂદાંછે. પાંચ ઉપનીશદ ગણાયછે અને પાંચ કર્મોપ-
 નીશદ ગણાયછે. તેમાંનો છઠો અધ્યાય પિત્રમેધ વીશેછે, તેમાં બ્રાહ્મણ
 ક્ષત્રી અને વૈશ મરી જાય ત્યારે શી રીતે બાલ્કવો તેનો વીધી લખ્યોછે. તે
 ઉપર ભારદ્વાજ તથા બૌધાયન સુત્રછે તેમાં એ અધ્યાયમાં જે જે મંત્રછે
 તેનો ઉપયોગ બતાવેલોછે, તેમાં વઢી એમ લખ્યુંછે કે પ્રેતનાં જોડે
 એક ગાય મારીને તેનાં અંગ પ્રેતનાં અંગ ઉપર મુકવાં અને પછી ચીંતા
 સઠગાવવી, અને પ્રેત ગાઢામાં ઘાલીને અથવા શુદ્ધને સ્વપ્ને ઉચકાવીને
 લેઈ જવું અને એ મરનાર પુરુષનો વાયઢી પણ સ્મશાન સુધી લેઈ જવી
 અને તેને એમ કહેવું કે તારો ધર્મી મરી ગયો માટે તારે પુનર્વિવાહ કર-
 રવાનો મરજી હોય તો સુલેખી કરજે એ પ્રમાણે ઉપદેશ કરી પાછી
 લાવવી એમ લખ્યુંછે. આ મંથ ઉપર શાયનાચાર્યે ભાષ્ય કયુંછે.
 તેમાં તપસીલવાર વેદનાં સુત્ર મેઢવીને અર્થ કરેલોછે. માણસ મરી
 ગયાપછી તેના ચારમાને દિવશે જવ તથા ચક્રરાના ત્રાસનું ભક્ષણ મ-
 રનારના સંબંધીને કરવાનું લખ્યુંછે. આ પુસ્તક વેદનાં બધાં પુસ્તક
 કરતાં અધારે પગે ગણાયછે. બહારીઓને કાને એનો એક પણ શબ્દ
 પઢવા દેવામાં આવતો નથી અને કોઈ એકાંત સ્થલમાં જંગલમાં મળવામાં
 આવેછે. બહારીઓ તેમજ શુદ્ધને કાને પણ પઢવા દેતા નથી. સભામાં
 બ્રાહ્મણો અધારે મેઘા થાયછે ત્યારે સંહીતા મળેછે પરંતુ આરંભ્યક બ્ર-
 હ્મણ નહીં. પીત્રમેધના અધ્યાયમાં જે ગાય બાલ્કવાની લખીછે તેનું
 નામ નીચે મુજબછે:—

राजगवी. अनुस्तरणी. सयावरी.

आ अध्यायमाना केटलार्क मंत्र भाष्यसहीत नीचे दाखल कर्याछे —

१ परेयुवा^१संप्रवतो. ॥ ६ प्र० तै. आ.

भाष्य.

पितृमेधस्यमंत्रास्तुदृश्यंते ऽ.स्मिन्प्रवाठके पितृमेध
मंत्राणांविनियोगोभरद्वाजकल्पेवौधायनकल्पेचाभिहितः

२ अपैतद्दह्यादिहाविभःपुरा ॥

भाष्य

कल्प. दासाःप्रवयसोवहेयुःअथैनंअनसावहंति
त्येकेषां ॥

३ इमौयुनडिमतेवन्हिअसुनीधायवोढवे ॥

भाष्य

इमौवलिवदौशकट्योजयामि. ॥

४ पुरुषस्यसयावरीवितेप्राणमसिस्त्रसां ॥

कल्प. अथास्याःप्राणान्विस्त्रंसमानाननुमंत्रयतेहेपुरुषस्य
सयावरी-राजगवीतवप्राणांशिथीलकृतवानस्मि-
पितृन्उपेहिअस्मिन्लोकेप्रजयापुत्रादेकयासह
क्षेमंप्रापय.

कल्प. अत्रराजगवीउपाकरोति-भुवनस्यपतेडातिजरवीं

मुख्यां, तडजघन्पांकृष्णांकृष्णाक्षींकृष्णवालां, कृष्ण
 खुरामपि, वा, अजां, बालखुर, मेवकृष्ण, एवंस्यादिति ।
 पाठस्तु । तस्यांनिहन्यमानायांसव्यानिजानून्यनु
 निघ्नतः ।

५ उदीर्णनार्यभिजीवलोकं ।

भाष्य-हेनारीत्वउत्तिष्ठ. त्वंदिधिषो. पुनर्विवाहेछोपत्युःजनि-
 त्वंजायात्वंसम्यक्प्रान्युहि ॥

६ अपश्यामयुवतिमाचरन्ती ॥ ६ प्र० १२ अनुवाक
 राजगव्याहननमुत्सर्गश्चेतिद्वौपक्षौ-तत्रहननपक्षेमं
 त्राःपूर्वमेवोक्ताः अथोत्सर्गपक्षेमंत्राउच्यन्ते

७ अजोसि० द्वेपांसी

८ यवोसि० द्वेपांसी.

सदरहु पुस्तक तपाश्मा पछी माध्यदिनी शाखानी संहिता चा-
 लीस अध्यायनीछे तेनी जोडे चौद अध्यायनु शतपथ ब्राह्मण छे.
 ते तपाशीये एम कहेवायछे के व्यासजीए बधा वेदना मंत्र भेगा
 करीने तेमना ऋण ग्रंथ बाध्या. एकनु नाम ऋगवेद संहिता, ते
 सुमंतु ऋषीने आपी. बीजानु नाम यजुर्वेदनी संहिता ते वैशंपायन
 ऋषीने आपी तेमनी पासे एरु याज्ञवल्क्य नामनी शीष्य एतो ते
 तथा सदरहु ऋषी लदना तेथी याज्ञवल्क्ये सुयनी उपासना करीने

નવો વેદ રચ્યો તેનું નામ શુક્લ યજુર્વેદ શતપથ બ્રાહ્મણમા છેલુ વાક્ય નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ આદિત્યાનીમાનિશુક્લાનિયજૂં પિંવાજસનેયેનયાજ્ઞવ
લ્કીયેનાસ્ત્યાયંતે । શ૦ બ્રાહ્મણે ૧૪ અ૦

આ વેદની સંહિતામા ચાલીસ અધ્યાય છે તેની અનુક્રમણિકા,

દર્શપૌર્ણમાસ	૧-૨	શતરુદ્રિયમંત્ર	૧૬
આધાન	૩	ચિતિવસોર્ધારા	૧૭-૧૮
અગ્નીષ્ટોમ	૪	સૌત્રામણી	૧૯-૨૦-૨૧
આતિથ્યેષ્ટિ	૫-૬	અશ્વમેધ	૨૨
ઉપાશુ મહમંત્ર	૭	આશ્લીલભાષણ	૨૩
આદિત્યમહમંત્ર	૮	પશુ પ્રકરણ	૨૪
રાજપેયયજ્ઞ } રાજસૂયયજ્ઞ }	૯	અશ્વમેધ	૨૫-૨૬-૨૭ ૨૮-૨૯
સૌત્રામણીયજ્ઞ	૧૦	પુરુષમેધ	૩૦-૩૧
ધ્યન	૧૧	સર્વમેધ	૩૨-૩૩
ચિત્તિ	૧૨-૧૩-૧૪-૧૫	પિતૃમેધ	૩૪-૩૫
		શાંતિપાઠ	૩૬
		પ્રાચશ્ચિત	૩૭-૩૮-૩૯
		જ્ઞાનકાંડ	૪૦

આ ગ્રંથ ઉપર ચાર ભાષ્ય થયા છે એક મહીધર-ગોજું ઉચ્ચટ—
ગોજું સાયન—ગોધુ ઋક્. આ શાંતિય દિવેદાગ અને દેવગામિકુ એ વે
ગોજા છે એમ કહેવાયછે. આ ગ્રંથમાથી કેટલાક વાક્યો નીચે લેવાયછે.

१ ऋतस्यवादेवहविःपाशेनप्रतिमुंचामिधर्षामानुपः

६ अध्याये

हेदेवहविःदेवानांहविरूपयज्ञस्यपाशेनत्वांप्रतिमुंचामि।
एवंपशुसंवोध्यशमित्रेसमर्पयति । व्यामद्वयपरिमिताया
कुशकृतयारज्वानागपाशंकृत्वाशृगंयोरंतरालेषशुंछागं
बध्नातिपाशंप्रतिमुंचेदितिसूत्रार्थः ॥ महीधरवेदादिषे

२ देवस्यत्वासवितुः० ६ अ०

युपेषशुंबध्नातिइतिसूत्रार्थः

३ अग्नीषोमाभ्यांजुष्टंनियुनज्मि ।। अग्निषोमदेवताभ्यां
जुष्टंमाभिरुचितंपशुंनियुनज्मिनिवध्नामि

४ अदभ्योस्वौपधीभ्योऽनुवामाता०पशुंप्रोक्षणीभिःप्रो
क्षतीति । मेध्यं करोति

५ वाचंतेशुंधामि । प्राणंतेशुंधामि०पत्निमृतस्यपशोः
प्राणान्मुखादीन्यष्टौप्राणायतनानिप्रतिमंत्रंशुंभति । अद्भिः
स्पृशति

६ घृतेनद्यावापृथिवी०

वषामुत्खिद्य-द्यावापृथिवीऽइति । पशूदरावतूवषांनिष्का
० अयमाच्छादयेत् ।

७ ताडभौचनुरःपदःसम्प्रसारणाव०॥२३अ०२०मंत्र
 एवेसेवेशनप्रकारः। अधिवासेनप्रच्छादयतिअश्वमहिष्यौ।
 अध्वर्युर्वदति । हेअश्वमहिष्यौयुवांस्वर्गलोकेअस्याग्रज्ञभू
 माँआच्छादयतम्अश्वशिस्नुमुपस्थेकुरुतेवृषावाजिति । म
 हिषिस्वयमेवाश्वशिश्नमाकृष्यस्वयोनौस्थापयति

८ उत्सक्पाअवगुदं०

९ यकासकौशकुन्ति०

१० माताचतेपिताचतेग्रं०॥ २३अ०

इत्यादिआश्लीलभाषणं

११ अश्वस्तुपरोगोमृगस्तेग्राजापत्याः॥ २४अ०

अश्वमेधिकानांपशूनांदेवतासंख्यन्धविधायिनोऽध्यायेनोच्य
 न्ते॥तत्राश्वमेधेएकविंशतिर्यूपाःसन्ति-तत्रमध्यमायूपोसत्प
 दशपशवोनियोजनीयाः । शतत्रयसंख्याकानांपशूनांम
 ध्येपंचदशपंचदशपशूनेकैकस्मिन्यूपेयुनक्ति ।

१२ रोहितोधूमरोहितःकर्कशधुरोहितस्ते

रोहितःसर्वरक्तः । धुमवर्णःइत्यादिपशुवर्णनं

१३ शुद्धवालःसर्वशुद्धवालो०

शुभ्रवालःमणिवर्णकेशःइत्यादि -

१४ पृश्निस्तिरश्वीन०

विचित्रवर्णा ।

१५ कृष्णग्रीवाअग्नेयाः

कृष्णग्रीवाः इत्यादिअग्नेयाः

१६ उन्नतऋषभोवामनस्त०

उच्चऋषभः त्रयऐद्रावैष्णवाः

१७ कृष्णभौमा०

१८ धूम्रान्नसंतायालभते०

१९ अग्नयेऽनिकवतेप्रथमजालभते०

२० धूम्रावधुनिकाशाःपितृणां०

इत्यादिपशवः

२१ वसंतायकपिंजलानालभते०

अधारण्याः पशवउच्चन्ते. कपिंजलादिस्त्रयोदश

२२ सोमायहस्रानालभते०

२३ अग्नयेकुटस्थानालभते

२४ सोमायलवानालभते०

२५ भूम्याऽआखुनालभते०

२६ वसुभ्यऋश्यानालभते०

२७ इशानायपरस्वतआलभते०

२८ प्रजापतयेपुरुषान्हस्तिनालभते०

२९ ऐण्यन्होमण्डूको

३० श्वित्रआदित्यानामुष्ट्रो

३१ खड्गोवैश्वदेवः

एवंषष्ठ्यधिकंशतद्वयमारण्याःसर्वेमिलित्वाषट्शतानिनवा
धिकानिपशवोभवन्ति. तेष्वारण्याःसर्वेउत्सृष्टव्याननु
हिंस्याः ॥

३२ देवःसवितःप्रसुवः ३० अ०

इतउत्तरंपुरुषमेधःचैत्रशुक्लदशम्यारंभःअत्रयूपैकादशि
निभवति । एकादशाग्निषोमियाःपशवोभवन्ति ।

तान्नियुक्तांपुरुषांसहस्रशीर्षांपुरुषइतिअलंभनंक्रमेण
यथादेवतंप्रोक्षणादिपर्याग्निकरणानंतरइदं ब्रह्मणेइत्येवंसर्वे
षांयथास्वस्वदेवतोद्देशेनत्यागःततःसर्वान्यूपेभ्योविमुच्यो
त्सृजति । ततःएकादशिनैःपशुभिःसंज्ञपनादिप्रधानया
गांतंकृत्वा । सन्यसेत् ॥ अथवागृहं व्रजेन् । महीधर
३३ वहंवपाजातवेदः ३५ अ० २० मंत्र
मध्यमाष्टकागोपशुनाकार्यातस्याधेनोर्वपां जुहोति-वहंवपा
मंत्रेण.

અર્થ—ઉપર લલેલા પેહેલા મંત્રમાં પશુને ઢાખની દોરીથી પાં-
 ખલે વાપવો, અને પછી શામીત્રને સોંપવો. પશુ છે તે દેવનું પ્રાણ છે,
 એમ કહેલું છે. ત્રીજા મંત્રમાં સદરહુ મુજવજ વતાવેલું છે. ત્રીજા મંત્રમાં
 અમી ધોમદેવતાને પશુ વહુ ભાવે છે એમ લેલું છે. ચોથા મંત્રમાં
 પશુ ઉપર પાળી છાટી પ્રોક્ષણ કરવાનું લખ્યું છે—પાંચમા મંત્રમાં પશુ
 મરી ગયા પછી યજ્ઞ કરનારનો સ્ત્રીને હાથે માર્જન કરવાનું લખેલું છે.
 છઠા મંત્રમાં પશુનો વપા એટલે કાઢજુ કહાડો તે ઉપર ધી ચોપડી
 તેનો હોમ કરવાનું લખ્યું છે. સાતમા મંત્રમાં અશ્વમેધ યજ્ઞમાં વધ થ-
 યેલો ઘોડા તથા રાણી બેનેને વસ્ત્ર ઓરાટી ઢાકવાનું લખ્યું છે. આઠ,
 નવ, દશમા મંત્રમાં રાણી તથા ગોરની વચે મશ્કરો, તરોકે, ભાષણ
 લખ્યું છે. તે તથા સાતમા મંત્રમાં જે પ્રકારે લખ્યો છે. તે વહુ વીર્મી-
 ય છે તેનો અર્થ લખવા યોગ્ય નથી મોટે જોને વીર્મી વીર્મી હોય તેણે
 વેદના મંત્ર તથા તે ઉપરનું પ્રાણ્ય કહાડીને જોવું. અગીયારમાથી, તે
 એકત્રીસમા મંત્ર સુધી, (૨૦૯) છતો ત્રવ અશ્વમેધમાં ત્રીજા પશુ જો-
 ઇએ. તેના નામ લખ્યા છે તેમાં અનેક રંગના, વકરા અને વેલ્લદ. ત-
 રેહ તરેહનાં પક્ષી નથા ત્રીજા માંહાના જોવ, હંદરહા તથા દેહકા,
 હંદ, તથા ગેંહા રૂંહાદો સર્વ જાતના પશુનો વપ કરવાનું લખ્યું છે.
 તે પૈકી—૨૦૭—વગડાના જોવ છે તે છોડી દેવા, એવું પ્રાણ્યકાર મ-
 હીયર પંડોતે લખ્યું છે. ત્રીસમા મંત્રમાં અશ્વમેધ યજ્ઞ શુધ ૧૦
 ધો કરવાનો લખ્યો છે. તેમાં પશુ વાંપવાના અગીયાર ધામલાં સોંપ-
 વા ને તેણે અગીયાર વકરાં તથા ત્રીસો માણસ વાંધોને. તેનું પ્રોક્ષણ,
 ત્યાગ, નીવેદન કરીને જે માણસ વાળ્યા હોય તેમને છોડી દેવા, અને
 અગીયાર વકરા જે રક્ષા નેમનો વધ કરીને તેનો હોમ કરવો એમ એજ
 પ્રાણ્યકાર લખે છે. તેત્રીસમા મંત્રમાં માણસને વાલ્લવાની વ્યવસ્થા ગા-

પની વપા એટલે કાઢજાનો હોમ કરવાનું લક્ષ્યું છે. આ અનુષ્ઠાનનું નામ પિત્રમેધ:—

જે ઠેકાણે, પશુ શબ્દ આવે છે તે ઠેકાણે તેનો અર્થ બકરો કરવો, એવું યજ્ઞેશ્વર શાસ્ત્રીએ આર્યવીદ્યા સુધાકર ગ્રંથમાં બતાવ્યું છે:—

યજ્ઞપશુસામાન્યોક્તિસ્તત્ર

છાગ:પશુર્ગાહ્યોભવતિ પૃ૦ ૮૧

યજ્ઞનું પુણ્ય બહુ મોટું છે એવું વધા શાસ્ત્ર તથા પુરાણમાં વર્ણન કર્યું છે. જે ઠેકાણે કેંડ પળ પુણ્ય કર્મનું વર્ણન કરવું હોય તે ઠેકાણે યજ્ઞની તુલના લેવી છે. જેમકે અનાથપ્રેત સંસ્કાર કરે તેને અનેક યજ્ઞનું ફલ મળે છે. સો યજ્ઞ કરે તેને ઇંદ્રનું રાજ્ય મળે છે. તેથી ઇંદ્રનું નામ શતકૃતું પડ્યું છે. યજ્ઞ કરતા અશ્વમેધનું ફલ બહુ મોટું છે. મંગાની જાત્રાએ જાય તેને ઢગલે ઢગલે અશ્વમેધનું પુણ્ય લક્ષ્યું છે.

પદેપદેયજ્ઞફલમનુપૂર્વ્યાલભતિતે । પારાશર ૩-૪૦

પૂર્વે ભરતરાજા યદ્ ગયા તેના નામથી આ દેશને ભરતલ્લહ કહે છે. -તેણે પચાશ ને પાંચ અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યા એવી વાત, ઋગવેદના એતરેય-બ્રાહ્મણમાં લખે છે:—

ભરતોદૌર્ણ્યંતિર્યમનામનુગંગાયાવૃત્તઘ્નેન્નમ્નાત્પંચપચાશ તંહયાન્ । મહાકર્મભરતસ્યનપુર્વેનાપરેજના: ।-પં૦ ૨૩૨૨૫

શિવાય રામચંદ્રજીએ ત્રણહજારનું પાપ કહાડવા સારું અશ્વમેધ કર્યો તેજ પ્રમાણે પાંચહજાર અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો તેનો ઇતિહાસ રામાશ્વમેધ તથા જે મિત્રો અશ્વમેધ એ વેદમાં લખ્યો છે. આવી કૃપાઓ અનેક ઠેકાણે પુરાણોમાં માલમ પડે છે:—

યજુર્વેદનું શતપથ બ્રાહ્મણ છે અને તે ઊપર કાશ્યાપનો સુત્ર છે એ બે યંથ વડુ મોટા માહાભારત જેવા છે. તેમા તમામ યજુર્વેદના વસ્તુઓ છે. તેનું તારણ કહાડતા પાર આવે એવી નથી તેમાંના એક બે વાક્ય નીચે લખ્યા છે:—

- ૧ પંચચિત્તયઃસ્તદ્યપશુશીર્ષાણ્યુપધાય
- ૨ શ્વિતિઃશ્વિનોત્યેતૈરેવતછિર્પાભિરેતાનિકુસિન્ધાનિસં-
દધાર્તિ । ૬ અધ્યાય ૧-૪-૧૧
- ૩ યદૈકાદશિનાન્પશૂનાલભતે-૧૩ અ ૧-૧૪-૨
- ૪ શતમાલભતે- ૧૩ અ ૧-૧૪-૪
- ૫ ગવ્યાઉત્તમેહન્નાલભત ૧૩ અ ૨-૭-૩

એજ પ્રમાણે સામવેદનો સંહિતા અને તેને જોડેલા આઠ બ્રાહ્મણમાં યજુર્વેદનો લખેલો છે. માટે એ બીજો વૈશિષ્ઠ્ય લખવાનો જરૂર નથી:—

ચોથો વેદ અથર્વણ અને તેને જોડેલું બ્રાહ્મણ ગોપય બ્રાહ્મણ આ બે યંથમાં એવોજ વેપય છે. અને ઘણું કરીને એક વેદના મંત્ર બીજા વેદમાં એ મુજબ સંલગ્ન થયેલું છે. તે બતાવવાને શસ્ત્રે ગોપય બ્રાહ્મણમાંથી બે વાક્ય નીચે લખ્યા છે:—

- ૧ અથાતઃસવનીયસ્યપંશોર્વિભાગંવંક્ષ્યામઃ

૩ પ્ર ૦૧૮ સ્વડં.

- ૨ અથાતોયજ્ઞક્રમાઃઅગ્ન્યાધિયમગ્નાધીયાત્પૂર્ણાહુતિઃ
પૂર્ણાહુતેર્ગિહોત્રમગ્નિહોત્રાદર્શપૌર્ણમાસૌ । દર્શપૌર્ણ

માસાભ્યામાગ્રયણં । આગ્રયણાશ્ચાતુર્માસ્યાનિ । ચા
તુર્માસિક્ષેયઃપશુબન્ધઃ । પશુબધાગ્નિષ્ઠોમૌ । અગ્નિ
ષ્ઠોમાદ્રાજસૂયો । રાજસૂયાદ્રાજપેય । વાજપેયાદશ્વ
મેધઃ । અશ્વમેધાતુરુષમેધઃ । પુરુષમેધાત્સર્વમેધઃ ।
સર્વમેધાદક્ષિણાવન્તો । દક્ષિણાવજ્યોદક્ષિણાઅદ
ક્ષિણા । સહસ્રદશિણેપ્રત્યતિષ્ઠંસ્તેવાએતેયજ્ઞક્રમઃ ॥

૫ પ્ર૦ ૭ સ્વં૦

હવેર લક્ષ્યા પ્રમાણે યજ્ઞનો વીસ્તાર બતાવેલો છે તે ઘર્ણુકરીને
એકના એક પ્રમાણે ચારે વેદમાં છે શાલાનો ભેદ કોંવા વેદના ભેદથી
કર્મમાં ઘોંઘો ફરક પરચુરણ નાવતમાં પડે છે તે એવી કે એક કહેછે
કે ઘર્ણુ વાસણ જમણી નાજુ મુકવું ને બીજા કહેછે કે ઘર્ણુ વાસણ
ઢાભી નાજુ મુકવું ને એક કહેછે કે ઝમો રહીને મંથ્ર બળવો ને
બીજો કહે છે કે બેસીને બળવું આવી પરચુરણ નાવતોમાં નાભણોનો
ઘર્ણો આપદ અસલથી પડેલો છે માટે એક શાલાના નાભણ જેને
ચરણ કહેછે તે બીજી શાલાનું કર્મ કરતા નથી અસલમાં શાલા એક
એક પ્રદેશમાં હતી પણ દુષકાલ, આવર્ષણ, રાજકાતી, પરચક્ર,
યુદ્ધ, દંડા, અને પરદેશમાં પેટ ભરવાને વાસ્તે જીવાનો દુષ્ટા દુષ્ટાદો
કારણોની એક એક ઠેકાણે અનેક શાલાના લોક મેળા થઈ ગયાછે
નાભણ સીવાય બીજા કોઈને વેદ બળવાનો અધિકાર નથી.

શ્લોકશૂદ્રદ્વિજવધૂનાંત્રયોનશ્રુતિગોચરઃ ॥ ભાંગવત

મૂઠ વેદના મંથ્ર અનેક રુપો પાસે હતા તે બધાન્યાસજીએ મે-

ગા કરીએ ચાર વેદનો સન્હોતા નાધી અને પોતાના જે શીષ્ય હતા તે
 ચાર જણને એકેકી વેંચી આપી તેના નામ.

૧ પૈલ	૧ વૈશંપાયન	૧ જૈમિનિ	૧ સુમતુ
૨ ઋગ્વેદ	૨ યજુર્વેદ	૨ સામવેદ	૨ અથર્વવેદ
૩ એતરેય	૩ તૈત્તિર્ય	૩ તાઢ્ય	૩ ગોપધન્નાદ્રણ
૪ મેદ	૪ મેદ	૧૦૦૦ મેદ	૧ મેદ

તે એક એક આચાર્યના પેટામાં અનેક મેદ ઉપર વતાવ્યા પ્ર-
 માણે યથા તેની સંખ્યા પ્રાચીન યથા લખી છે, તે પ્રમાણે હાલ જો-
 વામાં આવતા નથી પણ હાલ જે શાખા મળે છે તેના નામ

૧ ઋગ્વેદ	૧ સાંખ્યાયન	૨ શાકલ	૩ વાષ્કલ
	૪ આશ્વલાયન	૫ માહુક	
૨ યજુર્વેદ	૧ આપસ્તંબ ૪ સમ્યાષાદ	૨ હિરણ્યકેશી	૩ મૈત્રાણી
૩ યજુર્વેદ		૪ ગૌધાપની	
૪ યજુર્વેદ	૧ કપ્થ ૨ શુક્લ વાજસનેયી	૨ માધ્યંદિની	૩ કાસ્યાપની
૫ સામવેદ		૨ રાણાપની	૩ ગોમિલ
૬ અથર્વવેદ	૧ પિપલાદ	૨ શૌનકી	

૧ એક એક શાખાના જે આચાર્ય થઈ ગયા તેમને પોતાની શા-
 ખાને વાસ્તે એક એક સૂત્ર બાધ્યુછે તે પ્રમાણે તે શાખાના બ્રાહ્મણ ક-
 મ કરે છે તેથી હરેક બ્રાહ્મણને નામ થાય છે તેનો તપસોલ.

૧ નામ ૨ ઉપનામ ૩ ગોત્ર ૪ પ્રવર ૫ સૂત્ર ૬ વેદ ૭ શાખા
 દામોદર પંડ્યા કાપે આર્ગરસ } સાંખ્યાયન ઋગ્ સાંખ્યાયન
 આર્મહોયવ }
 રુદ્રપત્ર }

૮ મત ૯ કુલદેવ ૧૦ જ્ઞાતિ,
સ્માર્ત શકિ, નાગર

આ દશ સીર્વાય ન્યાતી ભેદથી જાણણ વર્ણના પેટામા જ્ઞાતીનું
નામ, નાગર, અવદીચ, ચીતપોવન, ગૌડ, દ્રવિડ, રૂઝાદિ થાયછે.

વૈશંપાયન ઋષી અને યાજ્ઞવલ્કયે ઋષી લખ્યા તેથી યજુ
વેદમા શુક્લ યજુવેદ ઉપનિષદ યયો તેમા ૧૭ શાખાઓ છે તેમનું નામ
વાજસનીય પડ્યું છે તેમાના પંદરનું ઠેકાણું નથી અને બે હાલ ચાલે
છે તેનું નામ રુણ્વ અને માધ્યંદિનો.

વેદના યંય હેઠલ લખ્યા પ્રમાણે છે.

૧ સંહિતા. ૨ જાણણ. ૩ અરણ. ૪ ઉપનિષદ. ૫ પરિશિષ્ટ

આમાં ચાર અને પાંચ પ્રકારના યંયમાં મેલ વધુ થઈ છે જેને વેદ-
નો આધાર જોઈતો હતો તેણે આ યંય નવા બનાવ્યા છે એનો દાખ-
લો અલોપનિષદ. આ અકબર બાદશાહાએ કરાવેલું છે.

ઋગ્વેદસંહિતા

અ ૦ ૨ અ ૦ ૩ વર્ગ ૭/૮/૯/૧૦/૧૧/૧૨/૧૩

અશ્વમેધાદીર્ઘતમાઔચથ્યઃ । ત્રિષ્ટુપ્ ।

એપછાગપુરોઅશ્વેનવાજિનાપૂર્ણોભાગોનીયતેવિશ્વદેવ્યઃ ॥

યદશ્વસ્યક્રવિપોમક્ષિકાશયદ્વાસ્વરૌસ્વધિતૌરિતમ

સ્તિ ॥ યદ્વસ્તયોઃશમેતુર્યન્નસ્વેપુસર્વાતાતેઅપિદેવેષ્વસ્તુ ॥

યદૂવધ્યમુદરસ્યાપવાતિયઆમસ્યક્રવિપોગંધોઅસ્તિ ॥સુ

કૃતાતછમિતારઃરુણ્વંતમેધંશતપાકંપચંત ॥

ચતુઃશ્લિંશદ્વાજિનોદેવવંધોર્વિક્રીરશ્વસ્યસ્વાધિતિઃસમે
 તિ ॥ અહિદ્રાગાત્રાવયુનાકૃણોતપરુષ્યમ્મરુનુંધુપ્યાવિશંસ્ત ॥
 સુગવ્યંનોવાજીસ્વશ્યંપુંસઃપુત્રાંઽતવિશ્વાપુપંરાયિં ॥
 અનાગસ્ત્વંનોઅદિતિઃકૃણોતુક્ષત્રંનોઅશ્વોવનતાંહવિષ્માન્ ॥
 અજઃપુરોનીયતેનાભિરસ્યાનુપશ્ચાત્કવયોયંતિરેભાઃ ॥
 ઉપપ્રાગાત્પરમંયત્સધસ્થમર્વાઅછાપિતરંમાતરંચ ॥
 અદ્યાદેવાઽજુષ્ઠતમોહિગમ્યાઅથાશાસ્તેદાશુપેવાયાંણિ ॥

અર્થ—ઘોડાના આગળ આ વકરો પુષા, અને વાજા દેવોને વાસ્તે
 લાવ્યોછે, આ ઘોડાનું જે કંદ માંસ માલીઓ खाशે અને જે કંદ છરા-
 ને વળગી રહેશે અને જે કંદ અશ્વને મારનારના નલ્લમાં રહેશે તે અશ્વને
 સાથે સ્વર્ગમાં જશે.

આ ઘોડાના પેટમાંથી જે કંદ ઘાસ કાચુ નીકળશે, અને જે કંદ
 કાચુ માંસ તે સ્વચ્છ કરીને સારી પેઠે રાખવું ઘોડાના અંગમાં ચોત્રીસ
 પાસળીઓછે તેમાં છરો યુક્તિથી ફેરવીને 'કોઈ' ભાગે ન વગડતા અંગ
 જૂદા જૂદા ફહાડવા આ અશ્વમેધ કર્યાથી અમને ધર્મી દોલત મળશે
 અને ગાયો અને ઘોડા અને આરોગ્ય અને સંતાન અમને પ્રાપ્ત થશે, ઘો-
 ઢાના આગળ વકરો વાંધવો અને તેને પછવાડે મન્ન ભજનારા બ્રાહ્મણો
 ઉભા રહેવા, આ ઘોડાને હપ્પાથી તેના ગ્લાહા મા અને વાપછે એવો જે
 દેવોનું સ્નાન કર્યા એ ઘોડો જશે અને હોમ કરનારને અનેક લા-
 ભ આપશે.

ब्रह्मोवधंवेदनिंदाकौटसाक्ष्यंसुहृद्वधः।।गार्हितानाद्य

યોજગ્ધિઃ સુરાપાનસમાનપદ્ ॥

પદ્મપુરાણ

અર્થ—બ્રહ્મ હયા, વેદ નિંદા, खोटો સાધ, મિત્ર વધ; સુરાપાન અસત્ય
 એ છે અધર્મ સમાન છે.

વેદપ્રાણેહિતોધર્મોહ્યધર્મઃસ્તદ્વિપર્યયઃ॥વેદોનારાયણઃ
 સાક્ષાત્કૃતિમેનિશ્ચિતામતિઃ ॥ વ્યાસ

નકેચિદ્વેદકર્તારોવેદસ્મર્તાચતુર્મુખઃ॥ તથૈવધર્મસ્મ
 રતિમનુઃકલ્પાંતરેષ્વાપિ ॥

અર્થ—વેદમાં જે લખ્યું છે એનું જ નામ ધર્મ તેના વિરુદ્ધ ચાલે તેનું ના-
 મ અધર્મ. વેદ એ સાક્ષાત્ નારાયણ છે એ નિઃસંશય જાણવું એવું મારું
 મત છે એવું વ્યાસજી કહે છે.

વેદ કોઈએ બનાવેલો નથી, ચતુર્મુખ, જો બ્રહ્મા તેણે પૂર્વ કલ્પમાં જે
 વેદ ચાલતો હતો તેની સરત રાખીને આ કલ્પમાં પ્રકાશ કર્યો તાર
 પછી બ્રહ્માના જે પુત્ર મનુ તેમણે તેજ ધર્મ આગેલું ચલાવ્યો.

ત્રિધાવેદોવૃષ્ણભોરોરવિતિ
 મંત્રબ્રાહ્મણકલ્પૈશ્ચ ॥

વેદતુલ્પકૃતિયાસ્કાચાર્યૈણોક્તઃ

અર્થ—યજ્ઞ રૂપો ધર્મ મંત્ર, બ્રાહ્મણ, અને કલ્પ, એ ત્રણ પૈસ્તકથી ધાય છે
 માટે કલ્પ છે તે વેદ તુલ્ય છે એવું યોગેશ્વરે લખ્યું છે.

સ્વામિનારાયણનિશિષ્ઠાપત્રિમાસૂત્ર પ્રમાણે કર્મ કરવાનું લખ્યું છે.

સંસ્કારાશ્વાન્નિહંશ્રાદ્ધંયથાકાલંયથાધનં।સ્વસ્વગૃ

હ્યાનુસારેણકર્તવ્યંચ દ્વિજન્મભિઃ ૯૧.

અર્થ — સંસ્કાર અને નિલ કર્મ અને શ્રાદ્ધ જે કાલે પ્રાપ્ત થાય તે આપણા
વૈભવ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વાણીયાદિ પોત પોતાનું ગૃહ્યસૂત્ર પ્રમાણે
કરવું ગૃહ્યસૂત્ર એટલે કલ્પ.

આશ્વલાયનસૂત્ર

દરેક શાસ્ત્રાનું સુવચ્છે તેમા જે પ્રાપ્ત હોયછે ૧ શ્રૌત, ૨ ગૃહ્ય,
૩ પૈકીશ્રૌતમા યજ્ઞ ક્રીયા લેખેલી હોયછે, અને ગૃહ્યમાં ગ્રહસ્થના ધર્મ
લેખેલા હોયછે, આ યંથ સ્મૃતિમા ગણાય છે પણ વીજા યંથ કરતા
સૂત્રની યોગ્યતા મોટી છે સુત્ર વેદ તુલ્ય ગણાય છે. અનેક શાસ્ત્રાના અ-
નેક સૂત્રો છે તે વધાયનો વોધ્ય એક રીતનો છે માટે આ ગ્રંથમાંના
એક વેનો તપાસ કરીએ પ્રથમ આશ્વલાયન શાસ્ત્રાનો શ્રૌત સૂત્ર લઈને
તેના વાક્યો હેઠલ લખ્યા છે.

૧ દૈવ્યાશામિતારઆરમ્ભર્ચ ૦ । ૩ અધ્યાય ૩ કં

૨ દૈવતૈનપશુનાનાત્વં । ૩ અ ૭ કં

૩ પાન્માસ્યઃસાંવત્સરોત્ર ॥ ૩ અ ૮ કં

સોઽઅર્યનિરુદ્ધપશુઃપટ્સુપટ્સુમાસેપુકર્તવ્યઃ । સંવત્સર
સંવત્સરેવા ।

૪ સૌત્રામણ્યાં ।

નારાયણવૃત્તિ

૩-૯

૫ આશ્વિનસારસ્વતૈદ્વાઃપશવઃનાર્હસ્પત્યોવાત્તતુર્યઃ ।

રેદ્રસાવિત્રવારુણાઃપશુપુરોડાશાઃ ૩-૯

૬ દર્શપૌર્ણમાસાખ્યામિદ્વૈષ્ટિપશુચાતુર્માસ્યૈરધસોમેન

७ अथसवनीयेनपशुनाचरन्ति ५ अ० ३

८ अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्णोमउक्थः षोडशीवाजपेयोऽति

रात्रोऽतोऽर्यामइतिसंस्थाः ६--११

९ आग्नेयैन्द्राग्नैकादशिनाः पशवः उत्तरषड्क ३-२

१० वायव्यपशुः ३--२

११ सज्ञातमश्वंपल्योधून्वाति ०, ३, ०४-८

१२ तस्यविभागंषडक्ष्यामः ०, ३, ०६-९

अर्थ,

१ पशुने मारो.

२ देवने जूदा जूदा प्रकारना पशु जोइए.—

३ छ महीने के बरसे बरसे निरुद्ध पशु करवो.

४ सैत्रामर्णानि वीधान.

५ आश्विन—सौरस्वित—इंद्र ए ऋणे देवताने पशु आपवो अने ब्रह्मपतीने चोथो पशु आपवो—इंद्र—सर्वेता तथा बरुर्णे ए देवता, ओने पण पशु जोइए.

६ पुनम तथा अमासने दिवसे अने चातुर्मास अनुष्ठानया पशु मारवोः—

७ सवनी अनुष्ठानमा पशु बध करवो.

८ सात यज्ञने संस्था कहेछे.—तमना नाम.

१ अग्निष्टोम. २ अथाग्निष्टोम ३ उक्थ.

४ षोडशी ५ वाजपेय. ६ अतीरात्र.

૧, ૭ અંતેર્ણમ. ૧૧૦૫-૧૧૦૬

૯ અમિ તયા ઇંદ્રામિ આ દેવોને અંગીયાર પશુ જોડે

૧૧૦ વાયુ દેવતાને એક પશુ જોડે.

૧૧- મરી ગણા અશ્વ તથા અશ્વકરનારનો, ઘોડા બેનેને વચ્ચે નીધે

દાકુવા. ૧૧૦૫-૧૧૦૬ : ૧૧૦૫-૧૧૦૬

૧૨ વધ કરેલા પશુના કદકા કુરીને યજ્ઞ કરાવનાર બ્રાહ્મણોમાં

શી રીતે વહેંચવા તેનો પ્રકાર:—

આશ્વાલાયન શ્રૌત સૂત્રના ચોરે અધ્યાય છે તેમાંના છમાં પૂર્વ વ્રતુ લખ્યા છે, અને ત્રીજા છમાં ઉત્તર વ્રતુ લખ્યા છે. તેમનાં નામ.

૧ રાજસુય

૧૧

૨ ગવામયન.

૩ ગોસવ.

૪ અશ્વમેધ.

૫ આગિરસ વ્રતુ.

૬ સાકમેધ.

૭ પંચશારદીય વ્રતુ.

૮ વૈશ્વજીત.

૯ પૌંઢરીક.

૧૦ મર્ત્ત દ્વાદશાહ

૧૧ સવચ્છર સવ્ર.

૧૨ માહારત.

૧૩ નરાત્રીસવ્ર.

૧૪ શતરાત્ર

૧૫ લોમ.

૧૬ દ્વાદશ સંવત્સર.

૧૭ સુહસ્ર સવ્ર.

આ શૌભાય ચાર અધ્યાય ગૃહ્ય સૂત્રના છે. તેમાં ગ્રહસ્થાના ધર્મ લખ્યા છે. ગૃહ્યમાં તથા શ્રૌતમાં તફાવત જણાવે છે કે જે બ્રાહ્મણ એક અમિનો કુન્દ કે જેનું નામ સ્મર્તામિ જે રાખે છે તેનું નામ ગ્રહસ્થ — એ અમિ લખને દિવસે ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે ગ્રહસ્થ વ્રણ અમિ ઉત્પન્ન કરીને અમિદોષ લે છે તેને શ્રૌતામિ કહે છે, તેના નામ —

દક્ષિણાગ્રી ॥ ગાર્હસ્થ્યગ્રી ॥ આહવની ॥

આવા અમિહોત્રીને યજ્ઞ કરવાનો અધિકાર યાયછે. તે અમિહો-
ત્રીનાં કર્મ શ્રોત સુત્રમાં વર્ણન કરેલાં છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમીના ધર્મ
ગૃહ્ય સુત્રમાં છે. ઘેણાંક ગૃહસ્થ હાલે અમિહોત્રીનાં કરવાં સારું રા-
ખતા નથી પણ તે બાવતનું પ્રાપ્તિ કરે છે. ગૃહ્યસુત્રમાં સુધી જે ગૃ-
હસ્થ અમિ રાખે નહીં તે શુદ્ધ યાય છે એમ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલું છે. ગૃ-
હસ્થાશ્રમ લમયો શરૂ યાયછે. અને લમ યવા પછી પ્રજા ઉત્પન્ન
યાયછે. તે પ્રજાને ત્રાલ્ય કરવાં સારું સર્વ સંસ્કાર લખ્યાં છે. ગૃહ્ય
સુત્રમાં આ સંસ્કાર લખેલાં છે. તેમનું નામઃ ક્રમઃ મોક્ષનાશ્ચ ॥

ગર્ભાદાન પુંસવન જાત કર્મ, અન્નપ્રાશન, ચૂડા
ઉપનયન, વિવાહ અંત્યેષ્ઠી ० इत्यादि ०

અસલના વલતમા રાજા લોકો અમિહોત્ર લેતા હતા અને રાજ
સૂય અશ્વમેધ વીગરે યજ્ઞ કરતા હતા. સુત્રને કલ્પ-ધર્મસુત્ર-સમયચા-
રીક સુત્ર-એવા નામ કહેછે. અશ્વલોચના ચોપનું સુત્ર કેવલ ક્રગવેદ-
નો સાર છે એમ કહેવાય છે. તેનો શ્રીતિ-ભાગ ત્રીશે ઉપર લખ્યું છે. અને
અમિહોત્રી શીવાયના ગૃહસ્થના ધર્મ ગૃહ્ય સુત્રમાં કેવી રીતના વર્ણન
કરેલાં છે તે નીચે લખ્યું છે.

૧ અથપશુકલ્પઃ

૨ અ ૧૧-૨

૨ ઉત્તરતો અગ્નેઃશામિત્રસ્યાયતનકૃત્વા । પશુમા

લ્પાવ્ય । સપ્ત્લાશયાદ્રેશાશ્વયાપશ્ચાદુપસ્પૃશેત્ ।

ત્વાજુપ્તુપાકરોમિતિ । ૧-૧૧-૨

३ विहीयवमतिभिराद्विःपुरस्तान्प्रोक्षतिअमुष्मैत्वाजु

॥ १-११-३ ॥

४ आवृतैवपयमिकृत्वोदश्चनयन्ति । १-११-५

५ सिस्यपुरस्तादुत्सुकंहरन्ति । १-११-६

६ शामित्रएषभवति

७ वपाश्रपणभियांकर्तापशुमन्वारभते । १-११-८

८ पश्चाच्छामित्रस्यप्राक्शिरसंप्रत्यक्शिरसंवोदक्

९ पादंसंज्ञापपुरानभेस्तृणमतर्धायिवेपामुत्खिद्य ।

१-११-१०

नारायणवृत्ति

शामित्रस्यपश्चिमेदेशेवर्हिरूपस्तृणातिकर्ता । १० तंय

अनिहनिष्यन्तोभवन्तितदवधयुर्वहिरधस्तादुपास्यते”इति

श्रुतेः । ततस्तस्मिन्वर्हिपिप्राक्शिरसंवोदक्पादंपशुंशमय

तिशामितावपास्थानज्ञात्वातिर्यक्छित्त्वावपांउदरेत् । शा

मित्रेप्रताप्यतांवपांमभिघार्यजुहुयात् ।

अर्थ

१ गृह्य सुत्रना प्रथमाध्यायमांवा अगोयारमी कंडीकाना प्रथम सु-

त्रमां पशु यागनु वेधान ललेछेः—

- ૨ અમિના ઉત્તરમાં પશુ વધ કરવાની જગા ઠરાવવી, અને પશુને
ઠહરાવવો, અને લાલરાની લોલો ઢાઢીથી તેને સ્પર્શ કરવો અને
બોલવું કે તું દેવનું ભક્ષણ માટે તને ભક્ષણ યોગ્ય કરું છું.
- ૩ ઢાગર તથા જવ પાળીમા નાલ્લી તે પાળી પશુ ઉપર છાટવું.
- ૪ વઢતા ઢાખ લેઈને પશુની પ્રદક્ષણા કરવી.
- ૫ તેજ વઢતા ઢાખ લેઈને પશુના આગઢ ચાલવું.
- ૬ પશુને વધ કરવાને ઠેકાણે લેઈ જવું.
- ૭ વપા પાગનો મંત્ર મળવો.
- ૮ વધ કરીને પશુની નાખીને ઠેકાણે વપા હોય છે તે તે ઠેકાણે
છેદીને તે વપા કહાડવો.

નારાયણ વૃત્તિ:

વધ સ્થલમાં ઢાખ પાથરવા ને તે ઉપર પશુને મારવો.

એવી વેદ આજ્ઞા છે માટે તે મુર્જન કરીને પછી પેટ છેદન કરીને
વપા કહાડવો, અને વધ સ્થલના નર્તક આમે, ઉપર સપાવવી તાર
પછી તે ઉપર ઘી રેડવું ને તારવાદ અગ્નિમા હોમ કરવો.

વીજા અધ્યાયમા છોકરાનો અનપ્રાશન સંસ્કાર, લલ્લુપો છે તેના
સુત્ર નીચે લલ્લુપા પ્રમાણે.

- ૧ પષ્ટેમાંસ્યન્નપ્રાશનં ૧ અ ૦ ૧૬ કં ૧ સુ ૦
- ૨ આજમન્નાયકામઃ ૧-૧૬-૨
- ૩ તૈત્તિરંબ્રહ્મવર્ચસકામઃ ૧-૧૬-૩

અર્થ.

- ૧ જન્મથી છટા માસમા અન્ન પ્રાશન સંસ્કાર કરવો

२. वकरानु मास ए सस्कारमा खरावीए तो धन धान्यनी वृद्धि
करे छे.

३. तीतिर पक्षीनु मास खराववामा आवे तो,
ब्राह्मणमा ब्रह्म तेजनी वृद्धि पाय छे.

"गृह्य सूत्रना प्रथमाध्यायनी चोविंसर्ग कंडीकामा मधुपर्क वीधी
लख्यो छे तेना सूत्र नीचे लख्या प्रमाणे:-

१ अत्विजोवृत्त्वामधुपर्कमाहरेत् । १-२४-१

२ स्नातकायोपस्थिताय । १-२४-२

३ राज्ञेच ।

४ आचार्यश्चशुरापितृव्यमानुलानां च ४

५ आचान्तोदकायगावैदयन्ते २३

६ हतोमेपाप्मापाप्मा मेहत । इतिजपित्वांकुस्तुति

कारयिष्यन् २४

नारायणवृत्ति.

इममंत्रंजपित्वाओंमूंकुस्तुतित्रुयान्यदिकारयिष्य

न्मारयिष्यन्भवतितदाचदाताआलभेत् ।

७ नामांसोमधुपर्कोभवातिभवति २६

नारायणवृत्ति

मधुपर्काडभोजनंअमांसंनभवतोत्यर्थःपशुकरण

पक्षेतन्मांसेनभोजनं । उत्सर्जनपक्षेमांसान्तरेण ।

અર્થ.

૧ વજ્ર કરવા સારુ ઋત્વિજ નોમતી વસત તેને મધુપર્ક આપવો જો-
ઈયે તેજ પ્રમાણે લય થવા વાસ્તે જે વર ઘરમાં આવે અને રાંજા ઘરમાં
આવે અથવા.

૨ આચાર્ય એટલે ગરુ ઘરમાં આવે અથવા સસરો ઘરમાં આવે અગર
કાકો અગર મામા આવે તો તેમને મધુપર્ક આપવો જોઈયે.

૩ મોહો સાફ કરવા સારુ પાણી આપીને તેમના મોહ અગિયાર ગાય
મુકવી.

૪ સુત્રમાં લખેલા મંત્ર બળીને ઓમ કહીને ઘરના માલિકે ગાયનો
વધ કરવો.

૫ મધુપર્કને અંગે જે જમણવાર ધાયછે તે માસ વીના થતી નથી મા
ટે પશુનો વધ પૂર્વક મધુપર્ક કર્યો હોય તે તેજ પશુનું માસ જમણ
વારમાં કામમાં આવે અને પશુને છોડી દીધો હોય તો વીજી રીતે મા
સ મેઢવીને ભોજન કરાવવું.

૬ દત્તીયા અધ્યાયમાંથી થોંથી કંઢીકામાં અટકા વીધાને લક્ષ્ય છે
તેમાં પશુનો વધ કરવાનું લખેલું છે. તેનું સુત્ર નીચે મુજબ.

પશુકલ્પેનપશુસંજ્ઞાર્થપ્રોક્ષણોપાકરણવર્જવપામુતિવદ્ય

જુહ્યાન્ ૧૨-૪-૧૩

અર્થ.

પાછલા અધ્યાયમાં પશુ વધનું વીધાન બતાવેલું છે. તેજ પ્રમાણે
પશુ એટલે વકરે મારો તેનું કાલ્પનું કાઠાડી તેનો હોમ કરવો.

વધી વીજા અધ્યાયની પાંચમી કંઢીકામાં પહેલા સુત્રમાં અન્વ-
ષ્ટકા અનુષ્ઠાન લક્ષ્ય છે તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે.

१ अपरेदुरन्वष्ट्वयं २-५-१

२ तस्यैवमांसस्यप्रकल्प २-५-२

नारायणवृत्ति.

अपरस्मिन्नहनिनवम्यामन्वष्ट्वयं नामकर्मकार्यमित्यर्थः ।

योअष्टम्यांपशुःकृतःतस्यैवमांसंब्राह्मणभोजनार्थप्रक

ल्पसकृत्त्येत्यर्थः ।

अर्थ

१ नोमने दिवसे भग्नष्टका कर्म करवुं

२ जे पशुनो वष कयों होय तेनुं मास ब्राह्मणने जमाडवुं.

वडी चोथा अध्यापनी प्रथम कंडीकामा अपिहोत्री ब्राह्मण मरे तो तेने बाळवानो बोधी लक्ष्मो छे, ते सुत्र नीचे मुंजव.

१ आहिताग्निश्चेदुपतपेत्प्राच्यामुदिच्यामपराजितायां

वादिश्युदवस्यत्-अ-१-१

२ अगदःसोमेनपशुनेष्ट्वेष्ट्वावस्यत् ॥४-१-४

३ अनिष्ट्वा ४-१-५

४ पिठचक्तेणगोयुक्तेनेत्येके ४-२-३

५ अनुस्तरणीं ४

६ गां ५

७ अजांवैकतर्णाम् ६

૮ કૃષ્ણામેકે

૭

૯ સવ્યેવાહુવધ્વાનુસંકાલયન્તિ.

૮

૧૦ અનુસ્તરણ્યાંવપામુલ્લિવદ્યશિરોમુખંપ્રછાદયેન્

૪-૩-૧૯

૧૧ વૃક્ષાઉધૃત્યપાણ્યારાદધ્યાન્

૨૦

૧૨ હૃદયેહૃદયં

૨૧

૧૩ સર્વાયથાહંત્રિણેનિક્ષિપ્તચર્મણાપ્રછાદ્યે

૨૪

૧૪ તાંઉત્થાપયેદ્દેવરઃ। ઉદ્દીર્ષિનાયંભિઃ

૪-૨-૧૮

૧૫ સઽએવંવિદાદહ્યમાનઃસહૈવધૂમેનસ્વર્ગલોકંમેતીતિહવિ

જ્ઞાયતે

૪-૪-૭

અર્થ. ૧. શ્રીકૃષ્ણામેકે

૧ શ્રીકૃષ્ણામેકે આજારી પહે તો તેને અગ્નિ સહીત ગાંધાર
કોઈ ઠેકાણે લઈ જઈ રાખવો:—

૨ જો સારો ધાય તો એક પશુની હાથિ કરીને ઘેર આણવો:—

૩ કર્દી મરી જાય તો:—

૪ ગાઢામાં ઘાલી સ્મશાનમાં લઈ જવો:—

૫ અનુસ્તરણી એટલે એક જનાવર સાથે લેવું:—

૬ એ જનાવર ગાય જોડયે:—

૭ અથવા એક રંગની વકરી જોડયે:—

૮ અને તે વકરી કાઢી જોડયે:—

- ९ ते जनावरने गळे दोरी नाथी गडदाने जमणे हाथे ते दोरीनो
बीजो छेडो बाधवो ने तेने गडदानी साथे चलाववुं —
- १० अनुस्तरणीनो वध करी तेनो वषा कहाडो ते वती प्रेतनु माधु
ढाकवुं —
- ११ तेना यकृत कहाडो प्रेतना हाथमां मुकवुं —
- १२ हृदय ते प्रेतना हृदय उपरज मुकवुं —
- १३ ए मुजब सर्व अंग प्रेतना अंग उपरमुंको अनुस्तरणीना चामडा
वत्ते ते प्रेतनु वधु अंग टाकी देवुं —
- १४ प्रेतनी पत्नीने पुनर्विवाह करवानो उपदेश करी खशेडवी —
- १५ आ प्रमाणे जेनु प्रेत वाळवामा आवेछे, ते माणस स्वर्गमा जायछे.
- १६ गृह्य सुन्नना चोथा अध्यायनी नवमी कडीकामा शूलगवनामक
पक्ष लक्षणेछे तेना सुत्रो नीचे लक्षणा प्रमाणेछे ।

१ अथशूलगवः	४-२-१
२ शरदिवसन्तेवार्द्रया	२
३ श्रेष्ठस्वस्ययूथस्य	३
४ अकुष्टिपृथू	४
५ कल्माषमित्येके	५
६ कामकृष्णमालोहवांश्चेत्	६
७ वीहीयवमतीभिराद्विराभापेन्य	७
८ शिरस्तभाभसत्त	८
९ रुद्रायमहादेवायजुष्टोवर्धस्वेति	९

- १० प्रोक्षणादिसमानं पशुना विशेषान्वक्ष्यामः । १५
 ११ पात्र्यापलाशेन वावपां जुहुयात् इति ह विज्ञायते १६
 १२ हराय मृडाय शर्वाय शिवाय भवाय महादेवायो ग्राय
 भीमाय पशुपतये रुद्राय शंकरायेशानाय स्वाहे
 ति. १७

१३ स एष शूलगवो धन्यो लोचयः पुण्यः पुण्यः पशव्य
 आयुष्यो यशस्यः ३६

१४ इष्टान्यमुत्सृजेत् ३७
 अर्थ —

- १ शूलगव अनुष्ठान ए प्रमाणे करवुं —
- २ शरद ऋतु एटले आसो तथा कारतक तथा वसत ऋतु एटले
 चैतर तथा वैशाख मासोमां अथवा जे दिवसे आर्द्रा निक्षत्र
 होय ते दिवसे शूलगव यज्ञ करवो —
- ३ जोरावर बळगान आखलो होय ते लेवो —
- ४ ते आखलो रोगी होवो नही जोडये —
- ५ वळी ते आखलो कावरा रंगनो जोडये —
- ६ काळी जांनु रंगनो होय तो चाले —
- ७ डांगेर तथा जवनुं पाणो करीने ते बते आखला उपर अभिशेक
 करवो —
- ८ मायायी ते पुछडा सुधी —
- ९ माहादेवे गृहण करवा योग्य थाव आ मंत्र भणवो —

૧૦ બીજા, પશુનું પ્રાથેણ તથા વધ બીજે ઠેકાણે કહેલું છે તેજ મુજબ કરવું.—

૧૧ લાલરાના લાકડાના વાસણમા તેનો વણા એટલે કાઢજુ મુકી તેનો હોમ કરવો:—

૧૨ હોમ કરવો તે શીવના ચાર નામ દેઈને કરવો.—

૧૩ એ પ્રમાણે શુભગવ નામનો યજ્ઞ કરે તેને ધામ્ય-કીર્તિ, પુણ્ય-પુત્ર-પશુ સમૃદ્ધિ-આયુષ્ય વૃદ્ધિ-તથા યજ્ઞ પ્રાપ્ત થાય છે.—

૧૪ સદરહુ પ્રમાણે યજ્ઞ કરીને ફરીથી યજ્ઞ કરવા વાસ્તે બીજો આલો નીમીને છોડી દેવો.—

સદરહુ પ્રમાણે કૃગ્વેદો આશ્વલાયન બ્રાહ્મણનું ધર્મ સૂત્રનો અર્થ ઉપર લખ્યો છે. પુરાણમા બહુ ઠેકાણે કૃષ્ણ રાજા વીંગરે આવ્યાયો મધુપર્ક સહિત પુજા કરીને સત્કાર કર્યો એવા દાખલા મળ્યા આવે છે. તેથી તે વેળા મધુપર્કનો રીત બહુ હતી એમ માલુમ પડે છે. કેટલાએક બ્રાહ્મણ આપસ્તંબ શાલાના ફેહેવાય છે. તૈલંગ અને માહારાષ્ટ્રદેશમા એ શાલાના બ્રાહ્મણો ઘણા છે તેમનું આપસ્તંબીય ધર્મ સુત્રનામક શાલ છે તે ઉપર હરદત્ત વૃત્તિ કરીને ટીકા છે, તે સુત્ર હાલ મુંબઈમા સરકાર તરફથી છપાઈ બાહાર પડેલું છે તેમાથી યોડાક સુત્રો નાંધે દાખલ કર્યા છે.

પ્રશ્ન પટલ-સૂ ૦

૧ ધેન્વનદુહોભંક્ષ્યમ્

૧-૫-૩૦

૨ વ્યાક્રમોઽયમિતિહિબ્રાહ્મણમ્

૨૮

૩ મેઘમાનદુહામિતિવાજસનેયકમ્

૩૧

४ गोमधुपर्कहोवेदाध्यायः २-४-२

५ आचार्यऋत्विक्स्नातकोराजावाधर्मयुक्तः २-४-६

६ आचार्यायत्विजेश्वशुरायराज्ञइतिपीरसंव

त्सराटुपतिष्ठद्वोगोर्मधुपर्कश्च । २-४-७

७ धर्मज्ञसमयःप्रमाणंवेदाश्च १-१-२

अर्थः—

१ गाय तथा बळद भक्षण करवा योग्य छेः—

२ पक्षी, भक्षणने लायक छे एम ब्राह्मण ग्रंथमा कह्यं छेः—

३ बळद यज्ञ पशु छे एम वाजसनीय कहे छेः—

४ गायनो वध करीने मधुपर्क करवो एवी वेदान्ता छेः—

५ आचार्य-ऋत्विज-वर-तथा राजा एमने मधुपर्क आपवो जोइयेः—

६ ससरो-इत्यादी एकेक वरसने अंतरे घेर आवे तो ते मधुपर्क करवा योग्य छे—

७ धर्म जाणवानी जेनी इच्छा होय तेणे वेदनं प्रमाण राखवुं—

कात्यायनकल्पसूत्र

मधुपर्क

पडर्घ्याभवंति।आचर्यऋत्विग्वैवाह्योराजाप्रियस्नातक
इति। गौरितित्रिःप्राह ॥ आलभेत्

अन्नप्रश्न

भारद्वाजमांसेनवाक्यंसारिकामल्लकपिंजलमांसेनान्ना

૬ અંગિરા ૭ યમ ૮ આપસ્તંબ ૯ સંવર્ત ૧૦ કા-
ત્યાયન ૧૧ વૃહસ્પતિ ૧૨ વ્યાસ ૧૩ શંરવાલિચિત્
૧૪ દક્ષ ૧૫ ગૌતમ ૧૬ શાતાતપ ૧૭ વસિષ્ઠ
इत्यादि.

આ ઉપર વતાવ્યા તે તથા વીજા ઘણા છે એ સર્વ મંથોને ધર્મ
શાસ્ત્ર કહેવાય છે તેમાં મનુ તથા યાજ્ઞવલ્ક્ય એ બે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે
અને એ બે જળના બનાવેલા મંથ પેળ મોટા છે, અને તેમના મંથના
આચાર—વ્યવહાર—તથા પ્રાયશ્ચીત્ત એવી રીતના ત્રણ ભાગ કરેલા
છે. મનુસ્મૃતી ઉપર કુલુકમટની ટીકા છે તે પ્રસીદ્ધ છે તે શિવાય મેધા
ત્રીપી વીગરેનો ટીકાઓ છે. મનુનું વચન પ્રમાણ છે એમ વેદમા પણ
કહેલું છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય સંહીતા ઉપર મીતાક્ષરા નામની ટીકા છે તે
વીજ્ઞાનેશ્વર નામનો પંડીત થઈ ગયો છે તેને કરેલી છે. એ બે મંથમાથી
પ્રથમ સ્વાયંભુ મનુનું કે જે બ્રહ્મ દેવનો છોકરો હતો એવું તે પોતાની
સ્મૃતીમાં લખે છે તેનું ધર્મ શાસ્ત્ર તપાસતા નીચે લખ્યા પ્રમાણે વચનો
મઢી આવે છે:— આ મંથનો ગુજરાતી તરજુમો જબ્હેરીલાલ ડમીયાશં-
કર યાજ્ઞીકે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેના આધાર સાથે અર્થ લખવામા આવશે:—

મનુસ્મૃતિ

અ શ્લો

- ૧ इदंशास्त्रंतुकृत्वासौमामेवस्वयमादितं. ૧ ૫૮
- ૨ ब्राह्मणोजायमानोहिपृथिव्यामधिजायते,
इश्वरःसर्वभूतानांधर्मकोशस्यगुप्तये ૧ ૯૯

- ३ सर्वसन्नताणस्येदं यत्किञ्चिन्नगती गतं
 श्रेष्ठेनाभिज्ञेनेनेदं सर्ववैत्राक्षणाहंति १-१००
- ४ वेदाभ्यासोहिनिपाणांतपःपरमिहोच्यते. २-१६६
- ५ श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममनुतिष्ठति मानवः
 इहकीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखं २-२
- ६ धर्मजिज्ञासुमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः २-१३
- ७ अग्निवायुरविभ्यस्तुत्रयंत्रज्ञसनातनं ।
 तुदोहयज्ञसिध्यर्धमृग्यतुःसामलक्षणं ॥ १-२३
- ८ तिलैर्विंहियवैर्भाषैराद्रिमूलफलेन वा
 दत्तेन मासतृष्णंतिविधिवसितरोनृणाम् ३-२६७
- ९ द्वामासौमत्स्यमांसेन त्रेन्मासान्हारणेन तु ३-२६८
- १० पण्मासच्छागमांसेन पापं तेन च सप्तवै ३-२६९
- ११ दशमासास्तु तृष्णंति न राहमहिषाभिपैः
 शशकूर्मयोस्तु मांसेन मासानेकादशैव तु ३-२७०
- १२ वर्धिणसस्यमांसेन नृमिद्धादशवापिकी ३-२७१
- १३ कालशाकं महाशल्काः स्वङ्गुलोहामिषमंधु ॥
 आनंत्यायैव कल्प्यन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ३-२७२
- १४ प्रोक्षितं भक्षयेन्मासं त्राक्षणांश्च काम्यया ।

यथाविधिनियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्ययी । ५-२७

१५ प्राणस्यान्नामिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयन् ॥

स्थावरं जंगमं श्वैवं सर्वं प्राणस्य भोजनं ५-२८

१६ बभ्रुवुर्हिं पुरोडाशभक्ष्याणां मृगपक्षिणां ।

पुराणेष्वपि यज्ञेषु ब्रह्मक्षत्रसवेषु च ॥ ६-२३

१७ देवान्पितॄन्वाचार्चयेत्वा स्वादं मांसं नृभ्यति ६-३२

१८ यज्ञार्थं पशवः सृष्ट्वा स्वयमेव स्वयं भुवा ॥

यज्ञस्य भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे बधो बधः ५-३९

१९ औपध्यः पशवो बृक्षास्तिर्यः श्वपक्षिणः स्तथा ॥

यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राण्युवंत्युसृतिः पुनः ५-४०

२० मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि

अत्रैव पशवो हिंस्यानान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ५-४१

२१ एष्वर्धेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थं विद्विजः ॥

आत्मानश्च पशुश्चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ५-४२

२२ वृथा पशुध्नः प्राप्नोति प्रेत्य जन्मानि जन्मानि । ५-३८

२३ नावेदविहिता हिंसामापद्यापि समाचरेत् ५-४३

२४ यावेदविहिता हिंसानियतास्मिन् चराचरे ॥

अहिंसामेव तां विद्या देदात्तमौ ह्निनिर्बभौ ॥ ५-४४

૨૫ પાઠેનરોહિતાવાદ્યૌનિયુક્તૌહવ્યકવ્યયોઃ ૫-૧૬

૨૬ નકૃત્વાપ્રાણિનાંહિંસામાંસમુત્પદ્યતેક્વાચિત્ ।

નચપ્રાણિવધઃસ્વર્ગ્યતસ્માન્માંસવિવર્જયેત્ ૫-૪૮

૨૭ નિયુક્તસ્તુયથાન્યાયંયોમાંસંનાતિમાનવઃ॥

સપ્તેત્યપશુતાંયાતિસંભવાનેકવિંશતીમ્ ૫-૩૫

૨૮ શ્વમાંસમિછન્નેતૌત્તુધર્માધર્મવિચક્ષણઃ॥

પ્રાણાનાંપરિરક્ષાર્થંવામદેવોનલિપ્તવાન્ ૧૦-૧૦૬

૨૯ ક્ષુધાર્તશ્ચાત્તુમખ્યાગાદિશ્વામિત્રઃશ્વજાઘનીમ્ ॥

ચાળ્ડાલહસ્તાદાદાયધર્માધર્મવિચક્ષણઃ॥૧૦-૧૦૮

અર્થ.

૧ આ શાસ્ત્ર રચોને બ્રહ્માયે મને વીધી પૂર્વક ખળાવ્યું:—

૨ બ્રાહ્મણ જ-મે છે ત્યારથીજ તે પૃથ્વી ઉપર શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અને સર્વ પ્રાણીનો ઉપરી છે, ધર્મ રૂપી મહારત્નું રક્ષણ કરવાનું કામ એને સોંપેલું છે.—

૩ જે કોઈ વસ્તુ સંસારમા છે તે સર્વ બ્રાહ્મણનો પોતાનોજ હોય એમ છે, કેમકે એ પ્રથમ બ્રહ્માના મુખથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. અને સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. તેથી સર્વ વસ્તુઓનો સ્વામી બ્રાહ્મણ પડે સકે છે.—

૪ વેદાભ્યાસ છે તે બ્રાહ્મણનું પરમ તપ કહેલું છે.—

૫ શ્રુતિ તથા સ્મૃતિમા કહેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા મનુષ્યો આ લોકની કીર્તિને તથા પરલોકના ઉત્તમ મુલ્યને પામે છે —

- ૬ ધર્મ જાણવાની ઇચ્છા રાખનારાઓનું પરમ પ્રમાણ શ્રુતિ છે:—
- ૭ અપિ-વાયુ-તથા સુર્યમાર્થી અનુક્રમે ઋગ્વેદ યજુર્વેદ-અને સામવેદ એ ત્રણે વેદ યજ્ઞ સોદોને સારુ દોહી કહાડ્યા દોષ તેવી રીતે ઉત્પન્ન કર્યો:—
- ૮ તલ-ડાંગેર-જવ-અડદ અથવા મૂલ-ફુલ એઓમાર્થી કોઈ એક વસ્તુ શાસ્ત્રની રીતે આપ્યાથી એક માસ સુધી પિત્રિયો તૃપ્ત થાય છે:—
- ૯ માછલાના માસથી વૈમાસ તૃપ્ત રહેછે. અને હરણના માસથી ત્રણ માસ રહેછે:—
- ૧૦ વાછડાના માંસથી છમાસ સુધી તૃપ્ત રહેછે. અને ચીત્ર મૃગના માંસથી સાતમાસ સુધી તૃપ્ત રહેછે:—
- ૧૧ ખેંડ તથા મેંશના માસથી દશમાસ સુધી તૃપ્ત રહેછે. અને સસલા તથા કાચવાના માંસથી અગીયારમાસ સુધી પિત્રિ તૃપ્ત રહેછે:—
- ૧૨ લાંબા કાનવાળા ધોળા બકરાના માસથી બાર વર્ષ સુધી પિત્રિ તૃપ્ત રહેછે:—
- ૧૩ “કાલ્કશાક” નામનું શાક, “માહાશલ્ક” નામના મત્સ્ય અથવા મેંડા, લાલ બકરુ, એમાના કોઈ એકનું માસ આપ્યાથી, મધથી અને સર્વ પ્રકારના ઋષી ધાન્ય અને દનવગઢામાં જે થાય છે તે આપ્યાથી અનંત વર્ષ સુધી પિત્રિ તૃપ્ત થાય છે.—
- ૧૪ યજ્ઞને અર્થે જે માસનું વેદ મંત્રથી પ્રોક્ષણ થયું હોય અને બ્રાહ્મણ તેનું ભક્ષણ કરવાની આજ્ઞા કરે અગર પ્રાણ જવાની ધાસ્તી લાગતી હોયતો તેનું ભક્ષણ કરવું:—
- ૧૫ બ્રહ્માયે પ્રાણના રક્ષણ સારુ સૃષ્ટિ સરજાંછે. માટે સ્થાવર જંગમ સર્વે પદાર્થ પ્રાણના ઉપભોગને અર્થે છે.—

- १६ अगाउना कालमा ब्राह्मण तथा क्षत्रियना यज्ञमा भक्षणने योग्य
एवा जनावर तथा पक्षीना मासनुं देवताने नैवेद करवामां भाव-
तुं हतुं:—
- १७ देवनी तथा पित्रिनी पुजा करी रत्ना पछी मासनुं भक्षण करेतो
तेने दोष नथी:—
- १८ स्वयंभुए पोते पशुने यज्ञने अर्थे सरज्या छे, अने यज्ञ आ सर्व
जगतनी वृद्धि सारु ठराववामा आव्यो छे, माटे यज्ञ सारु पशु
नी हिंसा करनार हिंसक नथी:—
- १९ औषधी-पशु-वृक्ष-जनावर-अने पक्षीओनो यज्ञने अर्थे नाश थाय
तो ते परलोकमा उत्तम जन्म पामे छे:—
- २० मधुपर्कने समये-यज्ञमा-अने पीत्री कर्ममा तथा देवना कर्ममा एट-
लेज प्रसंगे पशु हिंसा मनुए कहेली छे:—
- २१ ऊपर कहेले प्रसंगे वेदना अर्थ तथा तत्त्व जाणनारो द्विजा-
ती वर्णवाळो पुरुष पशु हिंसा करे तो ते पोते तथा पशु उत्तम
गतीने पामेछे:—
- २२ मास भक्षणनी ईच्छा पूरी करवा सारु पशु हिंसा करनार पु-
रुषने ते पशुना शरीर ऊपर जेटला बाळछे तेटला मृत्यु तेणे
जन्मो जन्म परलोकमा थाय छे:—
- २३ वेदनी आज्ञा बीना आपत्तिकालमा पण पोताना अगर गुरुना
घरमा अथवा अरण्यमा पशु हिंसा करवी नही:—
- २४ वेद विहित हिंसा स्थावर जंगम जगतमा करवामा आवेछे तेने
हिंसा गणवी नही कारण के वेदमार्थी धर्म निष्पन्न थयो छे:—
- २५ पाठीन तथा रोहितनुं मास हव्य कव्यमा आव्युं होय तो ते परोणा-
ने खगवतुं:—

૨૬ પશુ હિંસા વિના કાઈ માસ મઠો સક્તુ નથી પણ પ્રાણીનો હિં-
સા કરવાથી સ્વર્ગ પ્રાપ્તો નથી માટે માસ ભક્ષણ તદન વર્જ્ય
કરવું ગૃહસ્થો છે —

૨૭ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ધર્મ કાર્યમા લાગેલો પુરુષ જો માસનુ ભક્ષણ
ન કરે તો તે મુવા પછી એકવીસ જ મ સુધી પશુ અવતરે છે —

૨૮ ધર્મ અધર્મ સમજવામા વિચિત્રણ એવો વામદેવ પણ ઘણી ભુલથી
પીડાયો હતો છારે પ્રાણનુ રક્ષણ કરવા સારુ કુતરાનુ માસ ખા-
વાની તેનો ઈચ્છા થઈ પરંતુ તેથી કાઈ તેને દોષ લાગ્યો નહીં —

૨૯ તેમજ ધર્મ અધર્મ સમજવામા જેનો વરોવરી કોઈથી થઈ ન શકે
એવો વિચક્ષણ ક્રાધિ વિશ્વામિત્ર તેણે પણ ઝપારે કુધાથી મરવા-
ની તૈયારીમા હતો છારે કુતરાનુ માસ ચઢાઢના હાથથી લેઈ
ખાવાનો નીશ્ચય કીધો —

સદરહુ પ્રમાણે મનુના ધર્મશાસ્ત્રમાથી વગ્નો લખ્યા છે, હવે
યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમા આચાર અધ્યાય છે તેમાના કેટલાક વગ્નો
નીચે લખ્યા છે —

ગ્રહસ્થધર્મપ્રકરણ

મહોક્ષંવામહોજંવાશ્રોત્રિયાયોપકલ્પયેત્ ॥ ૧૦૮

યજ્ઞેશ્વરશાસ્ત્રી

પાન ૩૬

પ્રતિસંવત્સરંત્વર્ધ્યાસ્નોતિકાચાર્યપાર્થિવાઃ ॥

પ્રિયોવિવાહ્યશ્વતથાયજ્ઞેપ્રત્યલ્વિજ પુનઃ ૧૦૯

અર્થ—શ્રોત્રીય એટલે અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ આપણે ઘેર આપ્યા

હોય તો મોટો બલ્દ અથવા મોટો વકરો તેમને મક્ષણાર્થ આવવો; એ ઉપર ટીકાકાર એમ લખે છે કે,

॥ અસ્વર્ગ્યલોકવિદ્વિષ્ઠમમપ્યાચરેન્નાત્વિતિ । નિષેધાચ્ચ ।

સ્નાતક, આચાર્ય, રાજા, મિત્ર, જમાઈ, એઓને મધુપર્ક પૂજા પ્રતિવર્ષે કરવી તથા ક્ષત્રિજ્ઞનો પ્રત્યેક યજ્ઞમા કરવી એમ લખીને આશ્વલાયન સૂત્રનું વચન દાખલ કર્યું છે.

મનુમા 'કલ્પયેત્' આ શબ્દનો અર્થ એવો લખ્યો છે.

॥ પ્રાણસ્યાન્નમિદં સર્વપ્રજાપતિરકલ્પયત ॥ ૫-૨૮૨

આ ઉપરથી 'કલ્પયેત્' આ શબ્દનો અર્થ મક્ષણનો જણાય છે. પણ ટીકાકાર તે વાત ઉઢાવી દીધી છે. વીજું એમ લખે છે કે,

॥ અર્ધશબ્દોમધુપર્કલક્ષયતિ ॥

આ પ્રમાણે મોટો માણસ ઘેર આવે તો તેને અતિથિ, કે અધ્યાગત કહેવાય છે અને તેનો સત્કાર કરવાને વાસ્તે મધુપર્ક છે:—

અને દક્ષણમા જમીનદાર લોક અને વરની મા, રાજા, રૂઝાદિકને ખેટ વકરાની કીમત આપવાની આજે વહોવટ ચાલે છે. રૂઝાણ-દેશમાં મોટો માંગસ આવે તેને વાસ્તે બલ્દ કે ગાય મારી નાખવાનો વહોવટ ચાલે છે તે મોટું માન ગણાય છે એ પ્રમાણે રૂઝાણના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે. હવે મક્ષ્યા મક્ષ પ્રકરણમાં લખે છે કે

॥ ખદ્યા:પંચનखा:सेधागोधाकच्छपशल्काः ॥

॥ शशश्चमत्स्येष्वापीहीसिंहतुंडकरोहिताः ॥ ૧૭૬ ॥

॥ तथापाठीनराजीवसशल्काश्चाद्वિज्ञातिभिः ॥

- ॥ અતઃશૂણ્ધ્વમાંસસ્યાવિધિંભક્ષણવર્જને ॥ ૧૭૭ ॥
 ॥ પ્રાણાત્યયેતથાશ્રાદ્દેપ્રોક્ષિતાંદ્વિજકામ્યયા ॥
 ॥ દેવાન્પિતૃન્સમખ્યર્ચ્યસ્વાદન્માસંનદોષભાક્ ॥૧૭૮॥
 ॥ વસેત્સનરકેઘોરોદિનાનિપશુરોમાભેઃ ॥
 ॥ સમિતાનિદુરાચારોયોહંત્યાવિધિના પશૂન્ ॥૧૭૯॥
 ॥ સ્વન્કિાંમાનવાપ્રોતિહયમેધફલંતથા ॥
 ॥ ગૃહેપિનિવસન્વિપ્રોમુનિર્માસવિવર્જનાત્ ॥ ૧૮૦ ॥

અર્થ.

- ૧ પાંચ નલવાળા પ્રાણીમાથી શાહુડી, પાટલાગો, કાચવો, શત્ક, સસલું, ગેંદી, એ પ્રાણી ભક્ષણ કરવામાલેવાય અને પાઠીન અને રાજીવ એ બે જાતના માછલા દ્વિજને ભક્ષ્ય છે.
- ૨ માસના ભક્ષણનો તથા પરિભ્રામનો વિધિ સામ્યો.
- ૩ પ્રાણસંકટમા તથા શ્રાદ્દમા માસ ભક્ષણ કરવું. પ્રોક્ષિત માસ તથા ત્રાહ્મણ ભોજનને સારુ અથવા દેવ પિતૃ કાર્યને સારુ સિદ્ધ કરેલું માસ દેવ પિતરની પુજા કર્યા પછી બાકી રહ્યું હોય તે ભક્ષણ કરે તો દોષ નથી. 'પ્રોક્ષિત' એટલે પ્રોક્ષણ નામનો સંસ્કાર કરીને યજ્ઞ કર્યા પછી બાકી રહે તે પ્રોક્ષિત માસ કહેવાય છે. તેનું અવશ્ય ભક્ષણ કરવું કારણ ન કરે તો યાગનો સમાપ્તિ ન થાય.
- ૪ જે માણસ વિધિ વિના પશુનો જીવ લે તે નરકમા જાય —
- ૫ જે માસ ભાગ્યો છે તેને અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફલ મળે છે અને તે ગૃહસ્થ હોય તો મુની જાણવો. આ વચન ટીકાકાર લખે છે કે, અ-

वृष्य भक्षण करवुं जोइए तेवु प्रोक्षितादो मासना परित्यागने
माटे नयी.

॥ श्लोक ॥

- १॥ हविष्यान्नेनवैमासंपायसेननुवत्सरम् ॥
॥ मात्स्यहारिणकौरभ्रशाकुनच्छागणपतैः ॥ २५७ ॥
२॥ ऐणरौरववाराहशाशैर्मासैर्यथाक्रमम् ॥
॥ मासवृद्ध्याभितृप्यंतिदत्तैरिहपितामहाः ॥ २५८ ॥
३॥ खड्गामिपमहाशल्कमधुमुन्यन्नमेवच ॥
॥ लोहानिपमहाशकंमांसवार्द्धिणसस्यच ॥ २५९ ॥

अर्थ

- १ अन्नवडे एक मास, दूधपाकवडे एकवर्ष मत्स्य, हरण, घेटो, पक्षी
बकरो, काळो हरण, सागर, भुंड, ससलु ए प्राणीओनुं मास पतिवृ
गणने आप्यायी एक मास अधिक तृप्ति थाय छे
२ गेंडानुं मास, महाशल्क करीने एक मत्स्यनी जाति तेनुं मास, मध
३ अने वनमा ययेलो धा य, लाल रंगनो बकरो तेनुं मास, काल-
शाक अने वार्धोणस एटले धोळो बकरो तेनु मास आप्यायी अ-
नन्त फळ दायक छे
विनायक शांतिमा वचन छे ते नीचे प्रमाणे

॥ श्लोक ॥

- १॥ मत्स्यान्पक्षास्तथैवामान्मांसमेतावदेवतु ॥ २६६ ॥
२॥ पुष्पांचित्रसुगंधचसुरांचित्रिविधामपि ॥ २६७ ॥

अर्थ — काचा पाका मत्स्य अने तेजुंज भास पुष्प, सुगंधि पदार्थ अने यण प्रकारनी दारु एटले गोळ, मट्टो, तथा लोटनी ए पदार्थनो विनायक अने तेनी माता अभिकाने निवेद करवो.

ग्रह यज्ञ करवानी विधिमा लखे छे के —

१ ॥ शुद्धौदनंपायसंचहविष्यक्षीरषाष्टिकम् ॥

॥ दध्योदनंहविश्चूर्णमांसचित्रान्नमेवच ॥ ३०३ ॥

२ ॥ दद्याद्ग्रहक्रमादेवद्विजेभ्योभोजनंद्विजः ॥

॥ शक्तितोवायथालाभंसत्कृत्यविधिपूर्वकम् ॥ ३०४

अर्थ.

१ गोळ, दुधपाक, फ्रापिधान्य, क्षीर, दही भात, घी भात चटणी, मांस, केशरी भात इत्यादि गृह तृप्ति करवा वास्ते ब्राह्मणोने ए पदार्थो बडे जमाडवा

सदरहु प्रमाणे स्मृतीयोनो विचारधरो हवे पूराणनो तपास करीये. प्रथम मच्छ पूराणना १७वा अर्घ्यायमा श्राद्धकल्प लेख्यो छे तेनो श्लोक

अन्नंतुसदधिक्षीरंगोघृतंशर्करान्वितं ॥ मांसं प्रीणाति-

वैसर्वान्पितृनित्याहकैशव, ३०श्लोक. अध्या १७

द्वौमासौमत्स्यमांसेनत्रिन्मासान्हरिणेननु ।

औग्ध्रेणायचतुरःशोकुनेनाथपंचवै ॥ ३१

षण्मासंछागमांसेनतृप्तिपितरस्तथा

सप्तपार्षतमांसेनतथाष्टावेणजेननु ३२

દશમાસાસ્તુનૃપ્પાંતિવરાહમાહિષામિષૈઃ

શશકુર્મૈજમાંસેનમાસાનૈકાદશૈવતુ ૩૩

સવત્સરંતુગવ્યેનપયસાપાયસેનતુ

વ્યાધ્યાઃસિંહસ્યમાંસેનતૃપ્તિર્દ્વાદશવાપિંકી ૩૪

કાલશાખેનધાનંતાસ્ત્રઙ્ગમાંસેનચૈવહી ।

યત્કિંચિન્મધુસંમિશ્રંગોક્ષિરંઘૃતપાયસં ॥ ૩૫

દન્તમક્તયમિત્યાહુઃપિતરઃપૂર્વદેવતાઃ ॥ ૩૬

ઉપર લખેલા શ્લોકનો અર્થ, ઉપર સ્મૃતિયોનો અર્થ લખ્યો છે તેમા જણાવેલો છે, માટે ફરી લખવાનું કારણ નથી. હવે મારકંડ ક્ષ-
ધીનું પૂરાણ છે તેમાના ૧૨મા અધ્યાયમા દેવીનું મહાત્મ છે તેને ઘંટી
પાઠ કહે છે તે લોક ઘણા વાંચે છે અને તે ઉપરથી જપ હોમ પૂજા
હ્યાદિ અનુષ્ઠાન કરે છે તેમા હેઠે લખ્યા પ્રમાણે શ્લોક મળે છે.

બલિપ્રદાનેપૂજાયામગ્નિકાર્યેમહોત્સવે અ૦ ૧૨-૧૦

પશુપુષ્પાર્ધભૂપૈશ્વગંધદૌપૈસ્તયોત્તમૈઃ અ૦ ૧૨-૧૦

સુધિરોક્તેનબલિનામાંસેનસુરયાનૃપ ॥

રહસ્ય અ૦ ૧૫ શ્લોક ૧૮

અર્થ.—દેવીની પૂજામા બલિપ્રદાન કરવું અને રાધ પુષ્પ તથા જ-
નાવર પળ આપવા અને લોહી યુક્ત માસ અને મદ્યદેવીને અર્પણ કરવું
હવે ભારત એ માટેો ઇતિહાસનો મંથ છે તેમા પણ જે જે રાજા
વહુ શીકાર કરતા અને વહુ જનાવરો મારતા તેમની કીર્તિ વ્યાસજીએ
વહુ વર્ણન કરો છે; તે વિશે થોડા વચનો નીચે લખ્યા છે.

(६३)

१ ॥ ततस्तेयौगपद्येन ययुःसर्वेचतुर्दशम् ।

॥ मृगयांपुरुषव्याघ्राब्राह्मणार्थेपरंतपाः ॥ ४ ॥

भारते द्रौपदीप्रमाथे प्रथमसर्गे ॥

२ ॥ ततोदिशःसंप्राविहत्यपार्थामृगान्वराहान्महिपांश्च
हत्वा ॥

॥ धनुर्धराःश्रेष्ठतमाःपृथिव्यां, पृथक्चरन्तः

सहितावभूवुः ॥ ५ ॥

द्रौपदीप्रमाथेपष्ठमसर्गे-

३ ॥ ततोमृगसहस्राणिहत्वासत्रलवाहनः ॥

॥ राजामृगप्रसङ्गेन वनमन्याद्विवेशह ॥ १ ॥

शकुन्त. तृतीयसर्गः, प्रथमश्लोकः--

अर्थ.

१ ब्राह्मणोने वास्ते बहु हरण मारी लाव्याः—

२ धनुर्धर, श्रेष्ठ राजाए बहु हरण तथा डुकर तथा बगडानी भैंशो मारीने आणी—

३ ए बलवान राजाये हजारो मृग मारीने बीजा मारवा साह वन-
मा चाल्योः—

एज भारतना भीष्मपर्वमा भगवत गीताना मकयंथ प्रसिद्ध छे
ते वेदाती तथा भक्तिमार्गवाळा बने वाचे छे. तेमां नीचेना वचन म-
ळी आवे छे.

સહયજ્ઞાપ્રજાસૂપ્તપુરોવાંચઃપ્રજાપતિઃ

અનેનપ્રસવિવ્યવ્ધમેપવોસ્તિષ્ટકામધુક્ ૧૦ અં ૦ ૩

યજ્ઞશિષ્ટાસનઃસંતોમુચ્ચંતેસર્વકિલ્બિષૈઃ ॥

યજ્ઞાદ્રવતિપર્જન્યોયજ્ઞઃકર્મેસમુદ્રવઃ ૧૪

૩ યજ્ઞોદાનંતપઃશ્ચૈવપાવનાનિમનીપિણામ્

યજ્ઞહાનતપઃકર્મેનત્પાઙ્યંકાર્યમેવતન્ અ ૦ ૧૮ શ્લો. ૫

અર્થ.

૧ બ્રહ્માપે સૂષ્ટી હૃદયના કરી તેજ વચ્ચત્ યજ્ઞ કરવાની યજ્ઞા કરીને કહ્યું કે યજ્ઞ કરો એટલે દેવતાઓ પ્રસંન થઈ તમારા મનની કામનાઓ પુરી કરશે:—

૨ યજ્ઞ કરીને વાકી જે રહે તે જાણ તેનું સર્વ પાપ બહી જશે, યજ્ઞ કરેતોજી, વરસાદ પડશે અને યજ્ઞ બ્રહ્મદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે છે:—

૩ યજ્ઞ દાન-તથા તપ મનુષ્યને પર્વત કરે છે માટે તે કર્મનો જાગ કોઈએ કરવો નહી, તે અવશ્ય કરવા. —

રામાયણ નામનો કાવ્ય ગ્રંથ છે તે મુલ વાલ્મીકી કવિનું કરેલું છે, અને તે ઉપરથી પુરાણમાં અનેક રામાયણ લખાયા છે તેમાંનું મુખ્ય અધ્યાત્મ રામાયણ છે તેમાના ઉત્તરકાન્ડમાં રામચંદ્રજી રાવણને જોતો સોતને લઈ જ્યારે અયોધ્યામાં આવ્યા ત્યારે વૈશ્યામીત્ર-ભૃગુ-અંગીરા-નામદેવ-અગસ્તી-દયાદી ઋષી રામચંદ્રજીને આશીર્વાદને સારુ આવ્યા તે વચ્ચત્, મધુષકં પુજા કરી રામચંદ્રજીએ ઋષીઓને માન આપ્યું, તે વિશે શ્લોક:—

દદ્વારામોમુનીનાંશેવંપ્રત્યુત્થાયરુતાંજલિઃ

પાદ્યાર્ધ્વાદિભિરાપુજ્યગાંનિવેદ્યયથાવિધિં

ઉત્તરકાંડે અ૦ ૧ શ્લોક ૧૩

ટિકા.

ગાંમધુપર્કાર્થેવૃષભંચ । મહોક્ષંવામહો

જંવાશ્રોત્રિયોપકલ્પયેદિતિસ્મરણાત્

અર્થે:—રામચંદ્રજીએ મુનીયોના દેહતાજ ઉપા ધડ હાથ જોડી પગ ધોવાનું પાણી અને અર્ધ્વે દયાદિ પુજા કરીને વીધી પ્રમાણે ગાયો- નૌવેદન કરી એ ઉપર ટીકાકાર લખે છે કે મધુપર્ક પુજા કરવાને સારુ ગાય અથવા વઢદ આવવો જોડે એવી વીધી સ્મૃતિમાં કહેલી છે.

સ્મૃતિ પુરાણ-ઈતિહાસ તથા કાવ્ય આ યંયો ઋષિ લોકોએ કરે- લા તેથી આર્ષ કહેવાય છે ચાર પછી લોકોએ એવું માન્યું કે હવે દુ- નીયામા ઋષિ નથી પરંતુ જે રહ્યા છે તે મનુષ્ય છે અને તે મનુષ્યે કરે- લા યંય તેને પૌરુષ યંય કહેવાય છે અને તેવીજ જાતના યથને નિ- બંધ પણ કહેવાય છે આવા નિબંધ સંસ્કૃત ભાષામાં ઘણા છે અને માધવ-હેમાદ્રી-કમલાકર દયાદિ નિબંધકાર ઘણા થઈ ગયા છે કેટ- લાકોએ વ્યાકર્ણ શાસ્ત્ર ઉપર પોતાના નિબંધ લખ્યા છે તેમજ કેટ- લાકોએ ધર્મશાસ્ત્ર, વૈદક દયાદિ ઉપર લખેલા છે અને તેમણે પોતાના નિબંધ રચવામાં આર્ષ યંયનો આધાર લીધેલો છે આવા નિબંધ કરનારા માનો કોસ્તુભકાર વીવાહ પ્રકરણમાં છાપેલા યથને પાને ૨૧૭ મે નીચે મુજબ લખેલું છે —

અન્નજયંતઃ । ગૌઃપ્રાતિનિધિત્વેનછાગઆલભ્યતે ।

उत्सर्जनपक्षेपि छागएव निवेदनीय इति ।

गौगौरिति गविमनसि धृतायां द्वात्रिंशत्पणात्मकनिष्क्रय ।

छागेमनसि धृतेषणात्मको निष्क्रयो देयः ।

नामांसो मधुपर्कौ भवति । इति सूत्रात् ।

उत्सर्जनपक्षेपि अन्येन मांसेन भोजनदानमिति ।

वृत्तिरुत्तमजयंतादिभिरभिधानाच्च ॥

अर्थः—गायने ठेकाणे बकरू मारवुं जोइये गाय छोडी मुकवानो पक्ष लीधो होय तोपण बकरो नोवेदन करवो, ने गायने बदले तेनी कीमत आपवी होय तो तेना रु. ३२) आपवा, बकराने बदले रु. १) आपवो, मास बीना मधुपर्क यतु नथी एवं आश्वलायन आचार्य पोताना धर्म सुत्रमा लखे छे माटे उत्सर्जन पक्ष लीधो होय तोपण बीजा प्रकारयो मास लावीने भोजन आपवुं एवं जयंतादिक वृत्तिकारनो अभीप्राय छेः—

अथ विवेकमा

अथ मांसानि ॥ गंडकमांसं विपाणसमयानुत्थितशृंगछाग
मांसं सर्वलोहितछागमांसं हरिणविचित्रहरिणकृष्णहरिण
शंवरमृगमेपशुशककूर्माऽरण्यादं राहपांसानि तिस्रिरित्वा
वक्रवर्तकौशलकौक्रूरएपांपक्षिणां मांसानि क्रूरः करा
तइति प्रासिद्धं वार्धेण संमांसं त्रिपिबंत्विन्द्रिपक्षिणं श्वेतं वृद्धं अ
जापतिं वार्धेण संतुतं प्राहुर्याज्ञिकाः पितृकर्मणि कण्ठग्रीवो

रक्तशिराःश्वेतपक्षोविहंगमःसवैवाग्निणसःप्रोक्तइत्येपानै
 गमीश्रुतिःछागपक्षिणोवाग्निणसौतयोर्मांसमंत्रसंस्कृतमांसं
 यदाछागादिकंपशुमालभ्यमांसमुपादीयतेतदाप्रथममंत्रे
 णपशुप्रोक्षणंकर्तव्यम् ॥ मंत्रश्च ॥ ओम् पितृभ्यस्त्वा
 जुष्टंप्रोक्षामि ॥ एकोद्दिष्टेनुपित्रेत्वाजुष्टंप्रोक्षामित्यादिरूपः
 अनालंभपक्षोसिंघादिहतमांसादिपुनर्मंत्रसंस्कारापेक्षेति
 ब्रह्मव्याघ्रहतहरिणमांसंलब्धक्रीतछागादिमांसमस्थराद्य
 भिघातछागादिमांसं ॥ अधमत्स्याः ॥ महाशल्करोहित
 राजीवपाठिनश्चेतशल्काअन्येपि ॥

काशिमां छापेलि प्रतनुं पान १६

अर्थ—श्राद्ध विवेक करीने एक ग्रंथ छे तेमा मावापना श्राद्धना
 विधि अनेक प्रकारना लख्या छे तेमा श्राद्धमां अनेक जनावरना मास
 भक्षण करवा विशे लख्युं छे, तेनी विगत, जंगलीभेस, बकरो, हरण,
 रोस, घेडा, ससलु, काचवा, जंगलीभूँड, अने तेतर, लावक, इत्या-
 दिक पक्षि, अने जनावरो, मंत्रर्था पवित्र करीने पाणी छाटीने, अने
 एवो मंत्र भणवो के, मारा पित्रीने बास्ते योग्य करवा सारु पवित्र क-
 रुछुं, एवं भणीने तेनुं मास लेवुं, अथवा पशु हिंसा करवाने अनुकूल
 न होयतो, व्याघ्र के सिंहे मारेला जनावरनुं मास लेवुं, अने एवं जना-
 वर मळे तो मंत्र भणवानी जरूर नथी, अथवा वेचाथी लाववुं, एज प्रमाणे,
 महाशल्क, लाल माछला, राजीव, तथा पाठिण, इत्यादि श्राद्धमा
 योग्य छे

ભવભૂતી કવી જે ભોજરાજાના વલતમાં યયો તેણે ઉત્તરરામ ચ-
 રીત્ર નાટક લખ્યું છે તે પ્રસાદ છે અને નીશાબોમાં પણ ચાલે છે તેના
 ચોથા અંકમાં વશીષ્ઠના શિષ્ય સૌધાનક અને માન્ડાયન એ બંનેનો
 સંવાદ લખ્યો છે તેમાં પ્રસંગ એવો છે કે રાજા દશરથ વશીષ્ઠ મુનીને
 ઘેર આવ્યા ત્યારે એક વાછડું મધુપર્કને સારૂ માર્યું. ત્યાર પછી જનક
 રાજા બોલ્યો ત્યારે મધુપર્ક કર્યો નહીં કારણ એ રાજા નીવૃત્તિમાર્ગનો
 હતો માટે મધુપર્કનો જરૂર નથી તે વીશે નીચે મુજબ સંવાદ છે:—

સૌધાતક--મયાપુનજ્ઞાતંવ્યાઘ્રોવા
 વૃકોવાણપદ્મતિ ।

માંડાયણ--આ:કિમુક્તંભવતિ--

સૌ૦ તેનસાવત્સતરીભાક્ષિતા ।

જા૦ સમાંસમધુપર્કદ્વિત્માશ્વાયંવહુમન્યમાના:

શ્રોત્રિયાયાજ્યાગતાયવત્સતરીં ।

મહોક્ષવામહોજંવાનિર્વપંતિ । ગૃહમેધિન: ।

તંહિધર્મસૂત્રકારાં:સમામનંતિ

સૌ૦ યેનઆગતેપુવસિષ્ઠમિત્રેપુવત્સતરીંવિશસિતા ।

અદૈવપ્રત્યાગતસ્યરાજર્પજનકસ્યભગવતાવાલ્મી

કિનાપિદધિમધુજિરેવાનિર્વર્તિતોમધુપર્ક:

જા૦ અનિવૃત્તમાંસાનામેવકલ્પમૃપયોમન્યંતે

નિવૃત્તમાંસસ્તુતત્રભવાન્જનક: ॥

પ્રપૂરણના પાતાલવંદમાં રામાશ્વમેધનો કયા છે તેના સાઠમ
ધ્યાય છે તેમાંના સાતમા અધ્યાયમાં એવું લખ્યું છે કે રામચંદ્રજનિ
અયોધ્યામાં આવ્યા પછી ત્રી પશ્ચાતાપ યયો કે યુદ્ધમાં પોતાના હાથથી
બહુ શાસ્ત્રણ રાવણાદીક મરણિયા તેનું પાપ કેમ જશે એવો પ્રશ્ન પુછા
યો ઋષીએ જવાબ આપ્યો કે એ સર્વે પાપ નાશ થવા સારુ અશ્વમેધ યજ્ઞ
કરવો તે શોભાય નીજો ઋષાય નથી અને આગલ જે મોહોટા મોહોટા
રાજાઓ ધર્મ ગયા છે તેમણે અશ્વમેધ કરીને સ્વર્ગ વાસ કર્યો તેજ
મુગ્ધ તું કર એટલે તારું સર્વે પાપ વળી જશે તે વીશે નીચે લખ્યા
મુગ્ધનાં વચન છે:—

રામકંઠં બ્રાહ્મણાસ્તુ પૂજાર્હીદાનસન્માનભોજનૈઃ ॥

તેમયાનિહતાવિપ્રાઃ શરસંઘાતસંહિતૈઃ ॥

કુર્વતોત્રુલ્લિપુર્વમેત્રહ્યાહત્યાસુનિંદિતામ્ ॥

હૃત્પુક્તવંતંતંરામં જયાદસતપોનિધિઃ

શોપકં શૃણુરામમહાવૈરલોકાનુગ્રહકારક ।

વિપ્રહત્યાયનોદાયતવયદ્વચનંત્રુવે ।

સર્વેસપાપંતરતિયોશ્વમેધંયજેતવૈ ॥

તસ્માત્વયજવિશ્વાત્મન્વાજિમેધેનશોભિના

સવાજિમેધોવિપ્રાણાંહત્યાતાપાપનોદનઃ

ઋતવાન્યંમહારાજોદિલિપસ્તવપૂર્વજઃ ॥

મનુશ્વસગરોરાજામસ્તોનહપાત્મજઃ ॥

एतेतेपुर्वजाःसर्वेयज्ञान्ठत्वापदंगताः॥३५अ.७॥

ઉપર મુજબનાં સઘળા શાસ્ત્રોના યંથ તપાસતા માલુમ પડે છે કે વધા સંસ્કૃત ગ્રંથના ત્રણ ભાગ કરેલા છે:—

૧ છાંદસ ૨ આર્ષ ૩ પૌરુષ

છાંદસ એટલે પરમેશ્વરે કરેલા મંથ-આર્ષ એટલે ઋષિઓએ કરેલા યંથ, પૌરુષ એટલે મનુષ્યોએ કરેલા યંથ. તેમા છાંદસ યંથ એટલે વેદ. તેમા મંત્ર તથા બ્રાહ્મણ, મંત્ર એટલે કર્મની પ્રવૃત્તિ કરનાર વચન:—

મંત્રરાશિવેદદ્વિત્યુચ્યંતે

કર્મપ્રવર્તકામંત્રા:

এ মন্ত্র জুদা জুদা ঋষিণ্যে भणावायी शाखा भेद पड़्यो तेनुं नाम “चरण” पण छे:—

अध्ययनभेदाच्छाखाभेदोअनादि:

चरणशब्दःशास्त्राविशेषाध्यापन

परैकतापन्नजनसंघवाची ॥

આશ્વલાયન શૌનક ઋષીનો શીષ્ય હતો, શૌનકે પણ વેદ ઉપર ઋગ્મિધાન, સર્વાનુક્રમ, ઇત્યાદી યંથ કર્યા છે. અને આશ્વલાયને ધર્મ સૂત્રકન્ય છે.

शौनकस्यतुशिष्योऽभूत्भगवान्आश्वलायनः ॥

कल्पमूत्रचकाराद्यंमहापिंगणसूत्रैतः ॥

ए प्रमाणे अनेक शाखाना अनेक आचार्य થયાછે, ધર્મ શાસ્ત્રમાં મુજ યંથ વેદના નરોવર માનેલા છે કારણ એ યંથો વેદને ઘણા મલ-

તા છે અને વેદાર્ય લેઈનેજ રચેલા છે. અને સુત્ર ઉપરથી શ્લોક
બંધ સ્મૃતીયો ધયેલીયો છે. વેદ જોતા માત્ર લાગવાને કે હિંસા કરવાને
કાંઈ નોંધેજ જણાતો નથી. સ્મૃતિના કાઢ્યા એટલે કઢીયુગના આ-
રંભમા વૈદીક ધર્મ ઉપર એક મોહોટું બંડ ઝબુ ધયું તે ઝબુ કરનાર
બુધ નામનો મગધ એટલે ગયાનો રાજા હતો તેણે બ્રાહ્મણોની બહુજ
નીંદા કરી અને વેદનો ખીંકાર કર્યો તે વીશે જય દેવ સ્વામી પોતાના
ગીત ગોવિંદ કાવ્ય મંથમા પેહેલી અષ્ટપદીમા દશાવતારનું વર્ણન ક-
યું છે તેમા બુદ્ધ વીશે લખે છે કે —

નિંદસિયજ્ઞવિધેરહહઃશ્રુતિજાતં

સદયત્તદયદર્શિતપશુધાર્ત ॥

કેશવધૃતબુદ્ધશરીરં ॥ • ગીતગોવિંદ.

અર્થ — મગવાન વીષ્ણુએ બુધ રૂપ લેઈને વેદમા કહેલા યજ્ઞ વીધીની
નીંદા કરી કારણ કે એ વીધીમા જે પશુ મરતા હતા તેમની મગવાને
દયા આવી. એજ મંથમા એક શ્લોકમા દશાવતારનું વર્ણન કર્યું છે.
તેમા બુધ વિશે લખ્યું છે કે —

કારુણ્યમાતન્વતે

અર્થ — બુધે દયા ધર્મ પ્રગટ કર્યો —

એ પંથના આચાર્ય અને પડીત દેશોમા ફરી ફરી ઉપદેશ કરતા
ઉત્તરમા ચીન દેશ બ્રહ્મદેશ સુધી બૌદ્ધ ધર્મ સ્થાપન કર્યો દક્ષાણમા
લંકામા પણ એ ધર્મ ચાલે છે હિંદુસ્થાનના બ્રાહ્મણ એમ બોલવા લા-
ગ્યા કે કઢી ઉત્પન્ન થયાથી વૈદીક ધર્મ ઘુમી ગયો કઢી એટલે ટંટો.
એ ટંટો શરૂ થયો શારયીજ જુગ જૂદો માનેલો છે. બુધના તકરાર .

ચાલતા બીજી એક તકરાર એમી ઉત્પન્ન થઈ કે કેટલાક લોક સાંખ્ય શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને એવું કહેવા લાગ્યા કે બ્રાહ્મણ લોકો અમી, વાયુ, સુર્ય, ઇત્યાદી અનેક દેવોની ઉપાસના કરે છે, અને તેમના નામથી યજ્ઞ યાગ કરે છે; પણ એ દેવ શાના. એતો પદાર્થ છે, અને આ જગતનું આદી કારણ તો એક બ્રહ્મ છે માટે કર્મ કાન્ડ તમામ સોટું છે. આત્મ-જ્ઞાન એજ મુખ્ય છે એ લોકોએ ઉપનિષદનો આધાર લીધો. આવા બંને તરફથી વૈદીક માર્ગવાળા બ્રાહ્મણોની બહુજ નીંદા થવા લાગી અને તેમના ઉપર લોકોનો વહુજ ધોંકાર થયો, તેથી વેદના પુસ્તક ઢા-કી મુરુવાની જરૂર પડી, અને કેટલીક તરેહનો વીધીનો ત્યાગ કર્યો, અને પુરાણ વીગેરે ગ્રંથમાં કહીમા ફલાણી ચીજ કરવી નહોતી એવા વચ-નો પણ દાખલ કર્યા, અને બૌદ્ધ ધર્મને મઢતું આવે એવો ઘાટ રચ્યો. અને કેટલીએક યુક્તિયો કહાડી તે એવી કે આગળના ક્રમથી જે યજ્ઞ કરતા તે જનાવરો મારી પાછા જીવંત કરતા તે મોટા સામર્થ્યવાળા હતા. કેટલાક કહે છે કે મનુનું સામર્થ્ય તેઓની સાથે મર્યું પણ એ વિષે શાસ્ત્રમાં કોઈ દાખલો મઢતો નથી એવો દાખલો મઢે છે કે જનાવર મારીને હોમતા, અને છાતા, અને તે વલત જે વેદ હતા તેજ વેદ આજ પણ છે, પરંતુ તે મુજબ આજ કોઈ કરે તો તેની ફજેતી થાય.

મનુષ્ય, અનુસ્તગણ, શૂલગવ, અશ્વમેધમાં સંવેશન પ્રકાર, આત્મીલભાષણ, ઇત્યાદી કર્મ આજ કોઈ કરે તો તેની સોબત કોઈ લોક કરશે નહીં, અને તેની સાથે વેહેવાર રાખશે નહીં અને એ કર્મ જોતા ઢેડ વાઘરી પણ કરે નહોતેવા છે ગર્ભાધાન સંસ્કારમાં મંત્ર બળે છે તે.

તાંપુપંશિવતમામેરયસ્વયસ્યાંત્રીજં

મનુપ્યાસ્ત્વપંતિ ॥ યાનડનિંશતિવિં

અયાતેયસ્યામુશંતઃપ્રહરમશેષં ॥

ઋગ્વેદઃ અ૦ ૮

આવા મંત્રનો અર્થ વતાવે તો વહુ અ મર્યાદા થાય માટે છાનુ છે તેજ સાર છે. કર્મ કાન્ડના જે અનુષ્ઠાનો હતા તે ઉપનોપદ ભાગમા અપરા વેદામા વર્ણન કરેલા છે અને અધ્યાત્મ વિદ્યા શ્રેષ્ઠ ઠરાવી છે.

તન્નાપરાઋગ્વેદોયજુર્વેદઃસામવેદોઽથર્વવેદઃ

શિક્ષાકલ્પોઽધ્યાકર્ણાનિરુક્તંચંદ્રોઽબ્યોતેપમિતિ ॥

અથપરાયયાતદક્ષરમાધગમ્યતે ॥ મુંડકોપનિપત્

અધ્યાત્મવિદ્યાવિદ્યાનાં ॥

ગીતા.

એજ ઉપનોપદમા કર્મ કાન્ડની નિંદા કરી છે તે નીચે પ્રમાણે અવિદ્યાયામન્તરેવર્તમાનાઃસ્વયંધીરાઃપણ્ડિતંમન્યમાના ॥

જઘન્યમાનાઃપરિયાંન્તિમુઢાઅન્ધેનૈવનીયમાનાઃ

યથાન્ધાઃ ॥ ૮

અવિદ્યાયાંબહુધાવર્તમાનાવયંરુતાર્યાદિત્યાભિમન્યન્તિ

૧. વાલાઃ ॥ યત્કર્મિણોનપ્રવેદયન્તિરાગાતેનાતુરાઃ

ક્ષિણલોકાઃશ્ચવંન્તે ॥ ૯ ॥

દૃષ્ટાપૂર્તમન્યમાનાવરિષ્ઠાન્યચ્છ્રેયોવેદયન્તેપ્રમુઢાઃ ॥

નાકસ્યપૃષ્ઠેતેસુરુતેઽનુભૂત્વેમંલોકંહીનતરશ્ચવિશંન્તિ ॥ ૧૦

મુંડકોપનિપત્

ત્રૈગુણ્યવિપયાવેદાનિસ્ત્રૈગુણ્યોભવાર્જુન ॥

યામિમાંપુષ્પિતાંવાચંપ્રવદંત્યાવિષાશ્ચિતઃ ॥ ગીતા.

આ પ્રમાણે નિંદા કરીને એવું ઠરાવ્યું કે જે અનેક દેવને ભજે છે તે, નીચે ગતીને પામે છે. અને જે એક ईશ્વરને ભજે છે તે અત્ય-
ધામને પામે છે.

યાંતિદેવવ્રતાદેવાન્પિતૃન્યાંતિપિતૃવ્રતાઃ

ભૂતાનિયાંતિભુતેજ્યાયાંતિમદ્યાજિનોપિમામ્ ॥

ગીતા અ. ૧૨-૨૫

અનન્યાશ્ચિતયંતોમાં ॥ ૨૨

તતઃપદંતત્પરિમાર્ગિતવ્યંયસ્મિન્ગતાનનિવર્તંતિભૂયઃ

અ. ૧૫-૪ ગીતા

આ પ્રમાણે નીર્ણય થયો કે તે ઉપરથી કેટલાએક લોક બોલે છે કે અમે કર્મ કાન્દી નથી, નીવૃત્તિ માર્ગમા છીએ, અને એક પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરીએ છીએ પણ કર્મ કાન્દના કેટલાક કર્મ તેમના કરવામા આવે છે. અને યજ્ઞ કર્મ કરવાનો અધિકાર ધારણ કરવાનું જે યજ્ઞો પવિત્ર તે ધારણ કરે છે એ રીતી મુકી દેતા નથી. કક્ત-જે સંન્યાસી થાય છે તેજુ માત્ર યજ્ઞો પવિત્ર ધારણ કરતા નથી. સારે જે પદસ્થ કર્મ કાન્દને માનતા નથી તેમને યજ્ઞો પવિત્ર શું કરવા રાખ્ જોઈએ એ પણ એક સવાલ છે અને યજ્ઞો પવિત્ર યજ્ઞ સીધ્યર્થ છે તે વીશે વેદમાં નીચે મુજબ લખ્યું છે:—

પ્રસૂતોહૈવૈજ્ઞોપવિતિનોયજ્ઞોપ્રસૂતોનુપવીતિનોયત્કિંચબ્રાહ્મણઃ

પોયજ્ઞોપવીત્યધીતેયજતેવતત્ । તસ્માદ્વજ્ઞોપવીત્યેવાધી
યીતયાયજેત્વાયજ્ઞસ્યપ્રસૂત્યા

તૈ૦ અરણ્યક અ૦ ૨ અનુવાક ૨

સેટેજાનંદ સ્વામીએ શીકાપત્રો લખી છે તેમા કેટલાએક ગ્રંથો
સત્શાસ્ત્ર ઠરાવ્યા છે તે નીચે લખ્યા મુજબ —

વેદાશ્વવ્યાસસૂત્રાણિશ્રોમદ્વાગવતાભિધમ્ ॥

પુરાણંભારતેતુશ્રીવિષ્ણોર્નામસહસ્રકં ૯૩

ધર્મશાસ્ત્રાંતર્ગતાચયાજ્ઞવલ્ક્યઋપેઃસ્મૃતિઃ ॥

એતાન્યષ્ટમમેષ્ટાનિસછાત્રાણિભવંતિહિ ॥ ૯૫ ॥

શીક્ષાપત્રિ

અર્થ—વેદ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતી એ સત્ શાસ્ત્ર છે એથી એમ જણાય
છે કે એક હિંદુવાદી અને ભક્તિવાદી એમણે વેદનો આધાર મુક્યો નથી
શંકરજીવનામનો યથ આનંદ ગીરી કૃત છે તેના છવીસમા અધ્યા-
યમા જઈને આચાર્ય અને શંકરસ્વામીનો સવાદ થયેલો તે વીશે લખે-
લું છે તેમા શંકરસ્વામી બોલ્યા છે કે વેદમાહિંસા લખી છે તે હિંસા
નથી એ તો ધર્મ છે તે પ્રાણ નીચે લખ્યું છે —

इदंआह । सर्वप्राण्यहिंसापरमोधर्मः । परमगुरुभिरिदमु

च्यते ॥ रेरेसौगतनीचतरकिंकिंजल्पासि ।

अहिंसाकथंधर्मोभवितुर्महति । यागीयहिंसा

य । धर्मरूपत्वात्तथाहिअग्निष्टોમાદિક્રતુઃ

छागादिपशुमान्यागस्यपरमधर्मत्वात् ।

सर्वदेवतृप्तिमूलकत्वाच्च । तद्वारास्वर्गादिफले
दर्शनाच्च । पशुहिंसाश्रुत्याचारतत्परैरङ्घ्रि
करणीयातद्व्यतिरिक्तस्यैवपापंण्डत्वान्तदा
चाररतानरकमेवयान्ति ।

वेदानिन्दापरायेनुतदाचारविवर्जिताः॥

तेसर्वेनरकंयान्तियद्यपित्रह्यबीजजाः॥

इतिमनुवचनात्॥ हिंसाकर्तव्येत्यत्रवेदाःसहस्रंप्रमाणंवर्तते।

ब्रह्मक्षत्रवैश्यशुद्राणांवेदेतिहासपुराणाचारःप्रमाणमेव ।

तदन्यःपातितोनरकगामीचेति

सम्यगुपदिष्टःसौगतःपरमगुरुनत्वानिरस्तसमस्ताभिमा

नःपद्मपादादिगुसशिष्याणांपादरक्षधारणाधिकारकुश

लःसततंतदुच्छिष्टान्नभक्षणपुष्टतनुरभवत् ॥ इत्यनन्ता

नंदगिरिकृतोपाङ्गिशप्रकरणं ॥

ऊपर मुजबनु शंकरस्वामीनु वचन साभली ए जैनाचार्य ए स्वा-
मीनो नोकर यई रज्यो एवं एमां लख्युं छे. सदरहु शंकरस्वामी शाक्त-
मार्गि हता एवु लोको कहेछे कारण जाहा जाहा, एमना मठ छे त-
हा-तहा शक्तीमी उपासना बेशेष चाले छे अने द्वायीकामा एमनो
शारदा मठ छे साहा “श्रीचक्र” स्थापन पथरा ऊपर कोरीने कय्युं छे.
अने घणा परमे हंस कौलीक अघोरी-नाममांगी सरभंगी ईसादी न-

હા માર્ગ કેહેવાય છે પણ મદ્ય માસ પીએછે સ્વાયછે શ્રીચક્ર વામમાર્ગિ
નું પુજા કરવાનું દેવત છે તે શંકરાચાર્ય સ્વામીએ ઠરાવેલું છે. એ વીશે
શકરવીજયના ચોસઠ તથા પાસઠમા અધ્યાયમાનોંચે મુજબ વચનો છે -

યાદેવોસર્વભૂતેષુજ્ઞાનરૂપેણસંસ્થિતાઈતિમાર્કંડેયવચનાત્
પરાદેવતાકામાક્ષિતિ । અ૦ ૬૪

एवमेतस्मिन्नर्थेनेष्पन्नेपरशक्तित्वस्याभिव्यंजकंश्रीचक्र
निर्माणंक्रियतेभवद्विराचार्यैःतत्रश्लोकंम् ।

विंदुत्रिकोणवसुकोणदशारयुग्मंमन्त्रस्त्रनागदलसंयु
तपोडशारम्॥ वृत्तत्रयश्चधराणिसदनत्रयश्चश्रीचक्रमेत
दुदितंपरदेवतायाः॥

શ્રીચક્રંશિવયોર્વપુઃ॥

इत्यादिवचनैःश्रीचक्रस्यशिवशक्त्यैक्यरूपत्वात् ।

मुक्तिकांक्षिभिःसर्वैःश्रीचक्रपूजाकर्तव्येति सर्वेपांमोक्ष

फलप्राप्तयेदर्शनादेवश्रीचक्रआचार्यैर्નર્મિતમिति ॥

પંચષાષ્ટિપ્રકરણ ॥

પછી શકરાચાર્યને રાજા લોકોની ધર્મો મદદ મળી અને બુદ્ધ ધર્મના લોકો સાથે લડાઈ કરી અને એ ધર્મના ધર્મના લોકોને મારી નાખ્યા એ વીશે માધવાચાર્યે વીજો શકરવીજય લખ્યો તેમા નીચે મુજબનો વચન મળી આવેછે —

आसेतुरातुपाद्विज्रैत्थानंवृद्धबालकं

नाहंतियासहंतव्योभृत्यंइत्पवसंनृपाः ॥

नावदेत्यवंनांभापांप्राणैःकंठगतैरपि ।

हस्तिनाताड्यमानेपेनगछेजैनमंदिरं ॥

११ जार पछी बुद्ध धर्मनु खटण थपुं ने वैदीक मत चाल्यु परंतु ते पण लोकोने पसद नही आव्याथी भक्तीमार्ग चारयो अने यज्ञने ठेकाणे पुजा शैवा करवानो प्रथा पछ्यो अने ब्राह्मणो कर्म काण्डमा ज्या दभ वापरता हता ते जगोए आ भक्तीमार्गवाळाओए तुळशी वापरी अने पुरो डाश एटले यज्ञमो शेष भागने बदले प्रसाद दाखल थयो. अने अग्निने ठेकाणे मूर्तियो यई अने माहाकतुने ठेकाणे छपन भोग ईत्यादि मोहोछव करवानु शरु थयु अने वेद पठनने ठेकाणे माळा फेरववानु आध्यु अने प्रायश्चित्तने ठेकाणे नाम स्मरण आध्यु अने अनुष्ठाननी जगो उपर भजन आध्यु मधुपर्कने ठेकाणे अर्घ्य एटले पाणीनो लौटो भरी आपवो, तोपण भक्तीमार्ग नीची पदवीनी उपासना गणाय छे तें बीशे कह्यु छे के —

अग्नौक्रियावतांदिवैदिविदेवेमनोपिणां

प्रतिमास्वल्पबुद्धिनांसर्वत्रसमदर्शनः ॥

कृतेपापेनुतापोवैयस्यपुंसःप्रजायते

प्रायश्चित्तंतुतस्यैकंहरिंसंस्मरणंपरं ॥

मनसापिस्मरेद्यस्तुवासुदेवंहरिपरं ॥

चांद्रायणशतंसाग्रलभतेनान्नसंशयः

अश्वमेधादशगुणंप्रवदंतिमनोपिणः

पौंडरीकस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवंः ।

अकामो वा सकामो वा ये स्मरन्ति च माधवः ।

हरेः संकोर्तनं चैव सर्वपापप्रणाशनं ।

येन रानाभिजानन्ति वांचितास्तेन संशयः ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हरेर्नामानुकीर्तनं ।

शंकराचार्यना मतमां आत्मा एज ब्रह्मछे बीजा बधा देव नीचा छे, ब्रह्मर्चातर्नाका-तथा ज्ञान भास्कर ग्रंथ छे तेमां नीचे लखे-
लां वचन मळी आवेछेः—

अहमेव परं ब्रह्म वामुदेवाख्यमव्ययं

इति स्यान्निश्चितो मुक्तो बन्ध एव न्यथा भवेत् ॥

आत्मानं सततं ब्रह्म संभाव्य विरहं तिये ।

तन्महापातकं हंतितमः सूर्यो दयो यथा ॥

अहं विष्णुरहं विष्णुरहं विष्णुरहं हरिः ॥

आनंदो हं मशपोहं अजो हं ममृतोऽस्मि हं ॥

अच्युतो हं मनंतो हं गोविंदो हं महं हरिः ॥

नित्यो हं निर्विकल्पो हं निराकारो ह्यमलः ॥

सच्चिदानंदरूपो हं पंचकोशातिगोऽस्मि हं ।

आदिमध्यांतमुक्तो हं न बन्धो हं कदाचन ॥

ब्रह्मैवाहं न संसारि मुक्तो हं मिति भावयेत् ॥

आनंदः सत्यबोधो हं मिति ब्रह्मानुचितनं ॥

अयंप्रपंचोमिथ्यैवसत्यंब्रह्माहमद्वयं ॥

नाहं देहो न मे देहिकेवलं हंसनातनः ॥

एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म नेहनानास्ति किंचन ॥

सदरहु मतने अद्वैत मत कहेछे अने भक्तोमार्गने द्वैत मत कहे छे. पण आ बंने मत कर्मकान्दने खंडन करनारा छे, तेज प्रमाणे बौ-
ध मत पण खंडन करनार छे, ते उपरयी ब्राह्मणनो अधिकार घणुं
करीने जवा लाग्यो ने तेथो ब्राह्मणो पोकार करवा लाग्या के कळी-
युग आव्युं अने धर्म डुववा लाग्यो ते बोधे एवं लख्युंछे के:—

धर्मः प्रवृजितः तपः प्रचलितः सत्यं च दुरंगतः ॥

पृथ्विर्मंदफलानृपाकपटिनोलोत्पंगता ब्राह्मणः ॥

नारीयौवनगर्विता पररता पुत्रापि दुर्द्वेषिणा ॥

साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्रायः प्रविष्टे कलौ ॥ १ ॥

कर्मकान्दनी नौदा करनार वधायदेशमो उत्पन्न यथा, दक्षिणमा
तुवाराम कवी यथो ते लखेछे के —

मुखबांधुनिमेंढामारा । ह्यणतिसोमयागकरा ।

ह्यणतिसर्जीवतुलसीतोडा । पुजानिर्जीवदगडा ॥

करतिवेलतोडातोडि । शिवालाखोलिरोकडि ॥

नागपूजायालाजाति । सापदेखुनडांगाघेति ।

कोणजाणेखरेखोटे । भजनचाललेउफराटे ।

तुकाह्यणेभक्तिभाव ॥ तेणेभक्तापावेदेव ॥

कमळाकर भट निर्णय सिंधुमा तृतीय परीछेदना प्रथम प्रकर-
णने अंते अनेक पुराणमां कळोयुगमां जे करु नही तें वंर्णन करेलुं
छे ते बधु आ जगाये एकठुं करेलुं छे. तेमांना वचन नीचे मुजरा:-

१ समुद्रयातुःस्वीकारःकमंडलुविधारणं ॥

द्विजानामसवर्णासाकन्यापयमःस्तथा ॥

देवराद्यसुतोपातेमधुपर्कपशोर्वधः

मांसदानंतथाश्राद्धेवानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥

दत्ताक्षतायाःकन्यायाःपुनर्दानपरस्यच

दीर्घकालं ब्रह्मचर्येनरमेधाश्वमेधकौ ॥

महाप्रस्थानंगमनंगोमेधश्चतथामखः

इमान्धर्मान्कलियुगेवर्ज्यानाहुर्मनिपिणः

॥ बृहन्नारदपुराणे

२ उढायाःपुनरुद्वाहंज्येष्ठांशंगोवधःस्तथा ॥

कलौपंचनकुर्वितभातृजायाकमंडलुं ॥ हेमाद्रि

३ गोत्रान्मातृःसपिंडाच्चविवाहोगोवधःस्तथा ।

नराश्वमेधौमद्यंचकलौवर्जौद्विजातिभिः ॥ ब्राह्मे.

४ विधवायांप्रजोत्पत्तौदेवरस्यनियोजनं

बालायाःक्षतयोन्यासुवरेणान्येनसंस्कृतिः

कन्यानामसर्णानांविवाहश्चद्विजन्मभिः

आततायिद्विजाग्याणांधर्मयुद्धेनहिंसनम् ॥
 द्विजस्याब्धौतुनौयातुःशोधितस्याप्यसंग्रहम् ॥
 सत्रादिक्षाचसर्वेषांकमंडलुविधारणं ॥
 महाप्रस्थानगमनंगोसंज्ञतिश्चगोसवे ॥
 सौत्रामण्यामपिसुराग्रहणस्य च संग्रहः
 अग्निहोत्रहवन्याश्चलेहोलीढापरिग्रहः
 वृत्तस्वाध्यायसापेक्ष्यमद्यसंकोचनंतथा
 प्रायश्चित्तविधानंचाविप्राणांमरणांन्तिकं ॥
 संसर्गदोषास्तेयान्यमहापातकानिष्कृतिः

आदित्यपुराणे

- ५ वरातिथिपितृभ्यश्चपशूपाकरणाक्रिया
 दत्तैरसेतरेषांतुपुत्रत्वेनपरिग्रहः
 शोमित्रंचैवविप्राणांसोमविक्रयणंतथा ॥
 कलौकतैवलिप्यते ॥ इतिव्यासोक्तेः ॥
 महापापेरहस्यरुतेप्रायश्चित्तंनेत्यर्थः
 ६ अग्निहोत्रंगवालंभंसन्यासंपलपैतृकं ॥
 देवराक्षसुतोमतिःकलौपंचविवर्जयेत् ॥
 सन्यासश्चनकर्तव्योब्राह्मणेनविजानतः ॥

यावद्वर्णविभागोस्तियावद्वेदः प्रवर्तते ॥

सन्यासंचाग्निहोत्रंचतावकुर्यात्कलौयुगे ॥

एतेन चत्वार्यब्दसहस्राणि चत्वार्यब्दशतानि च

कलेर्यदागमिष्यंतितदात्रेतापरिग्रहः ॥

स्मृतिचंद्रिकायां

अर्थ

१ एक जगोए नीचे मुजबना धर्म कळीयुगमा नही करवा विषे
बीचारवंत माणसे एवं कहेलुं छे —

१ समुद्रमा जवुं

२ संन्यास लेवो

३ नीची जातनी कन्या परणवो

४ दीपरवटु करवुं

५ मधुपर्कमा जनावर मारवा

६ आर्धमा मास खर्वराववुं

७ वानप्रस्थाश्रम लेवो

८ परणेली कन्यानो पुन

। । ।

९ विवाह करवो

१० बहु वर्ष सुधी ब्रह्मचर्य राखवुं

१० मनुष्य यज्ञ करवो

११ घोडानो यज्ञ करवो

१२ जन्म सुधी यात्रा करवा

१३ गायनो यज्ञ करवो

करवुं । । ।

२ वळी बीजे ठेकाणे नीचे मुजब नही करवा विषे लख्युं छे —

१ बोधवानो पुनर्विवाह । २ मोटा भाडने मोटो भाग आपवो

३ संन्यास लेवो

४ भाडनी बोधवा साथे परणवुं

५ गोवध करवो

— । । ।

३ ब्रजि ठेकाणे नीचे मुजब करवा मना करेलो छे

१ मामानी दीकरी साथे लग्न करवुं २ गोवध करवो

निवर्तितानिविद्वाद्दिव्यवस्थापूर्वकंवुधैः ॥

परीछेद ३ प्रकरण १ निर्णय ०

ब्राह्मणोंने उपनयन, विवाह, मरण कार्य इत्यादिक संस्कार, गृह्यसूत्र थकी याय छे, बीजो आधार जणातो नथी एम छता अर्धु खर अर्धु खोटुं एम शो रोते याय अने पुराणना वचन लेइए तो एक पुराणमा चार श्लोक बधारे अने बीजो प्रतमा ओछा एटले तेमा कीया श्लोक नवा बनावटना मुकायेला छे ते तपाशो शकातु नथी अने जेम जेम गरज पडती गइ तेम तेम पुराणमा नवा श्लोक घुलाय छे, श्लोक बढ स्मृतीओमा पण एवो गरबड थइ छे अने हाल गोसाइ, बेरागी, साधु, बाबा, इत्यादीक चार वर्णना लोक एकत्र जमे छे अने अनेक जातीना साधु थया छे जेवाके नामाजी भक्तमोळिनो ग्रंथ बनार ए जातनो धेड हतो. अने कबीर मुसलमान हतो, तेथी एम जणाय छे के परमार्थमा वर्णाश्रम धर्म रह्योज नथी, फकत व्यवहारमा मात्र रह्यो छे. हालनो धर्म एक रीत उपर नथी पण पंचमुख छे एटले केटला एक वेद विधी, केटला वेदात, केटला एक भक्तीमार्गी केटला एक बौध मार्ग, अने केटला एक रुढी, एवा पाचने आधार चाले छे मूळ चार वेद अने चार उपवेद तेमा आयु, धनु, शिल्प, गार्ध्व आ छे, अने छ अग एमा व्याकरण वेदनु मुख कहेवाय छे. अने सूत्र हस्त कहेवाय छे, जोतीष नेत्र कहेवाय छे. शिक्षा नाक गणाय छे, छंद पग कहेवाय छे, नीरुक्त बान कहेवाय छे. ए प्रमाणे वेद रुपी जे पुरुष तेना शरीरना ए भाग कहेवाय छे जे चौद विद्या कहेवाय छे ते आनु नाम छे वेदने लगता ग्रंथ आटलाजे छे. एमा देवता वगेरे आजना जेवा नही बिजी प्रचारना छे जेमके अमी, म-

રુત, ઇંદ્ર, વરુણ, સુર્ય પ્રજાપતી, ધુરીલોચન ધનુર્ધર, નાન્દીમૂલ, પુરુર્વાર્દ્રવ ઇત્યાદીક અને તેની ભક્તી યજ્ઞ અને હોમ દ્વારા આપ છે. શૌનક રૂપીએ જ્યારે વેદનો સર્વાનુક્રમ લખ્યો ત્યારે એણે એવો ઠરાવ કર્યો કે મંત્રમા જે પ્રદાર્થનું વર્ણન આવે તે તેની દેવતા ઠરાવવી તેથી કેટલા એક મંત્રની દેવતા ઘાસને ઠરાવી છે કેટલા એકની દેવતા દેડ-કા થયા છે. તેથી દેવતાની સંખ્યા પણ વધી છે પણ વેદમા મુખ્ય દેવતા તો પંચ તલ છે. અને બોધ અને બ્રાહ્મણ વચ્ચે જ્યારે તકરાર પડી તે વખત વેદના મંત્ર પરમેશ્વરથી થયેલા છે એમ પૂર્વમિમાસા વાળા એ ઠરાવ્યું પણ એ મત ઘણું પ્રાચીન નથી. ઘણે ઠેકાણે વેદ છે તે રૂપી વાક્ય છે એવું લખ્યું છે.

શૌનકોક્તસર્વાનુક્રમપરિશીષ્ટ-પરીમાષાસ્વંડમાં

યસ્યવાક્યંસઋપિઃ । યાતેનોચ્યતેસાદેવતા ॥

યદક્ષરપરિમાણંતછંદં ॥

નમોવાચસ્પતયેનમઋપિભ્યોમંત્રઋદ્ધ્યોમંત્રપતિભ્યોમામામૃ-
ષ્યોમંત્રઋતોમંત્રપતયઃપરાદુર્મા ॥

તૈત્તિરીયે અરણ્યકે ૪ પ્રપાઠક ૧ અનુવાક ૧

ઋગ્વેદ સંહિતામા ઘણે ઠેકાણે એવું લખ્યું છે કે રાષિઓએ મંત્ર ઉત્પન્ન કર્યા તેમાનું એક વચન નીચે લખ્યું છે.

ઋષેમંત્રઋતાસ્તોમૈઃકશ્યેપોદ્ધયન્ગિરઃ ॥

વેદ બ્રહ્મદેવે નિર્માણ કર્યા એવું જે મહેલે તેનું કારણ એમણે કે બ્રાહ્મણ એ બ્રહ્માનું મૂલ છે માટે જે બ્રાહ્મણે કર્યું તે બ્રહ્માએજ કર્યું એમજ

૩ નરમેધ કરવો. ૪ અશ્વમેધ કરવો.

૫ દારૂ પીવો.

૬ વઢીં ચોથે ઢેકાળે નીચે મુજબ વઢીંપુમમા નહીં કરવા લખેલું છે.

૧ દોયરવટ. ૨ પુનાંવિવાહ.

૩ નીચી જાતની કન્યા ૪ યુધમા બ્રાહ્મણને મારતો.

પરણવો.

૫ સમુદ્ર યાત્રા કરવો. ૬ સત્ર નામનો યજ્ઞ કરવો.

૭ સંન્યાસ લેવો. ૮ જન્મ સુધી યાત્રાર્થે ફરવું.

૯ ગોસવ નામના યજ્ઞમાં ૧૦ સૌનામણી નામના યજ્ઞમાં દારૂ પીવો.

૧૧ અપિહોત્ર. ૧૨ મરણ પ્રાપ્ત્યે.

૧૩ સંસર્ગદોષ. ૧૪ દત્ત અને ઔરસ શીવાય બીજા પુત્ર કરવા.

૧૫ શામીત્ર એટલે પશુને ૧૬ સોમ વિક્રય.

યજ્ઞાર્થે મારવાનું કામ.

૭ વઢીં બીજે ઢેકાળે નીચે મુજબ નહીં કરવા લખ્યું છે.

૧ અપિહોત્ર. ૨ ગોવધ. ૩ સંન્યાસ.

૪ શ્રાદ્ધમાં માંસ ભક્ષણ. ૫ દોયરવટ.

આ મુજબ કર્મ કરવા નહીં ને સંસર્ગનો દોષ નથી અને છાનુ પાપ પાય તે ગણવું નહીં. સંન્યાસ તથા અપિહોત્ર, વેદ તથા વર્ણ સ્પર્શ ચાલતું હોય ત્યાં સુધી કરવું:—

ઉપર લખેલા કર્મમાંથી કેટલા એક ચાલે છે ને કેટલાક બંધી ચાલતા, ચાલે છે તે; ૧મામાંની કન્યા પરણે છે. ૨મોટો ભાઈને મોટો

ભાગ અપાય છે ૨૦ હુકાલ નામનારો રહે છે. ૪૨ સંયાસ લે છે ૫ અપિટો-
ત્રી બ્રાહ્મણ છે ૬ દરીઆમા નામના વેસીને લોક જાય છે ૭ સંસર્ગ
દોષ પણ ગણાય છે. અને ૮ મટા પ્રસ્થાન એટલે જન્મ સુધી જાત્રા ક-
રવાને અર્થે કરતું તે પણ લોક કરે છે. ૯ માત્ર મક્ષણ પણ ગૌડબ્રાહ્મણ,
સારસ્વત, કાન્થકુબ્જ, મેથીલ અને કેટલા એક ઉત્કલ પણ કરે છે.
અને ૧૦ પંચ દ્રાવિડમઃ યજ્ઞ યાગાદીક કર્મમા મક્ષણ કરે છે. ૧૧ કઢી-
યુગમા અશ્વમેધ કરવાનો નોંધે છે. પણ સવાડ જેશાંચિ રાજાએ 'જયપુરમા'
કરાવ્યો હતો એમ સંભળાય છે અને ૧૨ સોમ વિવ્રય અને ૧૩ શામિત્ર એ
કેટલેક ઠેકાણે થાય છે. વળી વીજું એમ છે કે વ્યા કઢીગમા ફલાણું
કામ ન કરવું એવું કહ્યું છે. આ તે રાવત ઉપર દોષ મુકેલો
નથી પણ ફક્ત ભલામણ તરીકે લેલું છે. કે વિચારવંત માણસે ન
કરવું. જે મોસાઈ વેરાગી વિગરે લોકો દેશેદેશ કરે છે, તેઓ વધા મ-
હા પ્રસ્થાનમા ગણાય છે.

આ સિવાય કઢીના ધર્મ, હાલ ચલાવવા કે નહીં ચલાવવા એ વિશે
સંશય છે. કારણ કે કેટલા એક કહે છે કે છત્રીસ હજાર વર્ષ સુધી
કઢીયુગ ગણવો નહીં, કેમકે તેટલી મુદત સુધી, પૂર્વ યુગ પ્રમાણે વ-
ર્તવું, કેટલા એક કહે છે, ચાર હજાર, કેટલા એક કહે છે દશ હ-
જાર, એમ કહે છે. આ સિવાય વીજો એવો સંશય છે કે, વેદના વચન
અને સુત્રના વચન એનું હંડન પુરાણ વચનથી શી રીતે થાય તેથી યુ-
ગને માટે વિષેશ શાસ્ત્રાર્થ જે લખ્યો છે તે અડચણ નામ્યાથી લખ્યો
હશે અને એનું પ્રમાણ નિર્ણયસાધુમા એમ લખ્યું છે કે લોકના સંર-
ક્ષણને માટે રૂપીઓએ ઠરાવ કર્યા.

एतानिलोकगुप्थर्थकलेरादौमहात्मभिः ॥

સમજવું જોઈએ ગીતામા કહ્યું છે કે

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छंदोभिर्विविधैः पृथक् ॥ गीतायां

અર્થ—અનેક છંદ રુપિઓએ ગાયન કર્યા અને રુપિઓ ર્શ્વરના મુખ હતા એ વિશે ભારથમા લખ્યું છે કે

ब्रह्मवक्त्रं भुजौ क्षत्रं कृत्स्नं मुरुदरं विशः ॥

पादौ यस्य श्रिताः शुद्धास्तस्मै वर्णात्मने नमः ॥

भीष्मस्तવराज ૬૮

અને જે રુપિ મત્ર કર્તા ગણાતા તેમને દ્રષ્ટા ઠરાવ્યા, એનું કારણ એકે એ પુસ્તકનો વિરુદ્ધ કોઈ તકરાર ન કરે તેને માટે એમ કહેલું જણાય છે પછી વેદ ધર્મ ચાલતા ચાલતા લોકોને કંટાળ્યો આવ્યો અને હજારો દેવ અને હજારો અનુષ્ઠાન અને હોંસા એ ઠીક લાગ્યું નહીં તેથી બ્રહ્મજોજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ અને તે વાચત ઉપનોષદમા એવી વાક્ય જણાયછે

अधीही भगवो ब्रह्मेति

न कर्मणान प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमाशुः ॥

ब्रह्मविदाप्रोतिपरम्

तद्गीजिज्ञासस्व. यतोवा इमानि भूतानि जायन्ते ॥

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा.

વર્મ ઉપરથી શ્રધા ઝઠી અને બ્રહ્મઉપર આત્મ એવું ઉપરના વાગ્વેદોથી જણાય છે અને વેદોંક પુસ્તકોમા જે દેવતા અને તેમની પ્રાર્થના

જે મલેછ તેનો નમુનો વ્રતાવવાને વાસ્તે ગૃહ્યસુત્રના ત્રિતીયાધ્યાયના ચોથી કુંડીકાના પેહેલા સુત્રમા તર્પણ કરવાનો દેવતાનો યાદ લખ્યા છે તેમા દેવતા નિચ્છે પ્રમાણે.

૧ પ્રજાપતી. ૨ વ્રહ્મા. ૩ વેદ. ૪ દેવ ૫ ઋષી. ૬ સર્વાળી છંદાસી. ૭ ઝંકાર. ૮ વષટ્કાર. ૯ વ્યાહતયા ૧૦ સાવિત્રી ૧૧ યજ્ઞ. ૧૨ વાવાપ્રયોગિ. ૧૩ અંતરિક્ષ. ૧૪ અહોરાત્ર. ૧૫ સંખ્યા ૧૬ સિદ્ધા. ૧૭ સમુદ્રા. ૧૮ નદ્યા. ૧૯ ગિરય. ૨૦ ક્ષેત્રોષધીવન-સ્પતિગંધર્વાન્સરસા. ૨૧ નાગા. ૨૨ વ્યાસી. ૨૩ માતા. ૨૪ સાધ્યા. ૨૫ વિમા. ૨૬ યથા. ૨૭ રક્ષાસિ.

આજના લોક આ દેવતા વિષે તો કેટલોક વાધો કાઢે. અને નાગ હુંગર દરીયો, નદી, વનસ્પતિ, સંખ્યા વ્યાહતી, વષટ્કાર, યજ્ઞ, રૂપાદિને દેવ કેહેવાને આચરો ત્યાય

પ્રાર્થના કરવામા શતરુદ્રીય કે જેને રુદ્રિકેહેછે. એ મહામન્ત્ર ગણાય છે તેમા શિવનું વર્ણન છે તેના થોડા વાક્ય નીચે લખ્યા છે

નમોસ્તુનીલગ્રોવાય-સહસ્રાક્ષાયમોદુષે-વિજ્યંધનુઃકપાદે
નો-નમોહિરણ્યવાહવે-વનાનાંપતયે-નિપંગોણેસ્તેનાનાંપતયે-
વંચતેપરિવંચતે-તસ્કરાણાંપતયે-નક્તંચરદુયઃ-ગિરિચ
રાય-તક્ષજ્યઃ- ॥

અસૌયઃ તામ્રો- અરુણઃ- ॥

અહીંશ્વસર્વાંજભયં ॥

રથકારેજ્યઃ-કુલારેજ્યઃ-કર્મારેજ્યઃ-શ્વજ્યઃ-શ્વપાતેજ્યઃ-

શિતિકઠઃકવચિને-આરાત્તેગોમ્નતપૂરૂપન્ને-અગ્રેવધાય
 દુરેવધાય-કુલ્યાય-શણ્યાયચર્ણાય-સિકતાય-ત્રજાય-
 દ્વપુઠ્ઠદ્વયઃધન્વરુદ્વયઃ-ગન્ધરેષ્ટાય-ધન્વરુદ્વયઃપશુનાંમાભે
 મા-મારીરીપા-માનસ્નોકેમાનાધિ-ભેષધિ-વિશિશ્વાસઃ-અ
 સંખ્યાતાનિસહસ્રાણીયેરુદ્ધાઃ-યેપયાંપથિરક્ષય-યેતીર્થાનિ
 પ્રચરંતિયેઅન્નેપુવિવિધ્યાંતિ-દશપ્રાચીર્દશઠાક્ષિણાદશપ્રતી
 ચીર્દશોઠિચીદશોર્ધ્વાયશ્વનોદ્વેષ્ટિર્તમેપાંજભેદધામિ.

વાજશ્વમેક્રતુશ્વમે-યજ્ઞેનકલ્પેતામ્-ઓજશ્વમે-શં
 ચમે-રાયિશ્વમે-ગ્રીહ્યશ્વમે-અશ્માચમે-અગ્નીશ્વમેઆગ્રયણ
 શ્વમે-હ્યુચઃશ્વમઆયુર્યજ્ઞેનકલ્પતાં ॥

સદ્વિ

દેવાયદ્વજંતન્વાનાઅબ્રંપુરુષંપશું ॥ નારાયણ સૂક્ત

અર્થ — નમસ્કાર કરુ છું તારો કંઠ કાઢોછે. તને હજાર આશ્વો
 છે વળી તું જલ્લી વૃષ્ટિ કરનાર છે. તારું ધનુષ તૈયાર છે. તું જટા-
 વાઢોછે તારો લાપે સુવર્ણના અલકાર છે. તું વગડાનો રાજા છે. તું
 લઢગપારી છે, મે ગુપ્ત ચોરોનો ઉપરી છે તું દગાવાજી કરનારો અને
 તું ચોરનો ધણી છે. રાત્રે કરનાર, ઢંગરમા કરનાર અને સુતાર પણ
 તું છે. વળી તું લાલ અને મગલો પણ છે. સર્વ ઠેકાણેના સર્પ મારનાર
 તું છે. ગાદી કરનાર તું છે. કુંભાર તું છે લુહાર પણ તું છે તું કુતર
 છે અને કુતરાનો પાલનાર પણ તું છે ખોલ્ય ગળાવાળો છે. ને વકત-
 ર પેદરેલો છે વળી તું ગાયોને મારનાર અને પુરુષોને મારનાર. સામો

આવે તેને મારનાર અને દુર હોય તેને મારનાર શાઢમા રહેનાર અને ઘાસમા રહેનાર તું છે. વઢી પાદઢામા રહેનાર રેતીમા રહેનાર, ઢોરા ના ઢોઢામા રહેનાર તીર કરનાર, ધનુષ કરનાર, જંગલમા રહેનાર, જનાવરોને બીવઢાવશો નહીં. મારશો નહીં. અમારા છોકરાને ન મારશો. તું વૈદ છે તારે શિશ્ના નથી છે તારી મુર્તી ગણતી નહીં એટલી છે. તુ રસ્તા વચે બેસે છે કેટલા એક તીર્થમા રહો છો કેટલા એક રસોડમા વીઘ્ન કરો છો પૂર્વ દોશમા તમે દશ, દક્ષણમા, દશ પશ્ચીમમા દશ, ઉત્તરમા દશ, અને આકાશમા પણ તમે દશ છો. જે અમારો જ્ઞાન હોય તેને તુ ઢાઢમા ઘાલીને ચાવી જા. અંજ આપ. યજ્ઞ કરવાની શક્તિ આપ. યજ્ઞ કરવાને ઉપયોગી કર તેજ આપ કલ્પાણ આપ દ્રવ્ય આપ ઢાગર આપ તુ પથરા આપ અમ્ની આપ આગ્રયણ નામનો યજ્ઞ કરવા સામર્થ આપ યજ્ઞના પાત્રો તે આપ આયુષ આપ તે યજ્ઞના કામમા ઉપયોગ આવે એવું કર.

રુદ્રિમા રુદ્રદેવની પ્રાર્થના છે તેમા યજ્ઞ કરવાને સર્વ પ્રકારની સામગ્રી મને આપ્ય અને તે સામગ્રી વિગતવાર લખી છે તે નીચે પ્રમાણે.

દૂધ્મઃશ્વમેવર્હિશ્વમેવૈદિશ્વમેધિણિયાશ્વમે૦ શતરુદ્રિય

ઉપર મંત્રનું મૂઢ્ઢ બતાવ્યું છે પણ મંત્ર તો બે ત્રણ વર્ગ સુધી લાંબા છે તેમા વિગતવાર યજ્ઞના લવાજમા વાસ્તે મહાદેવની પ્રાર્થના કરી છે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે યજ્ઞ કરવાનું લોકોને વધુ ગમતું હતુ અને માધ્યંદીની શાલામા યજ્ઞ વિધિ વધુ બતાવ્યો છે માટે એ શાલાના બ્રાહ્મણ હિંદુસ્તાનમા, ગુજરાતમા, ને દક્ષણમા ઘણા છે મહારાષ્ટ્ર દેશમા અશ્વલાયન બ્રાહ્મણ ઘણા અને તેલંગદેશમા આપસ્તમ્બ શાલાના બ્રાહ્મણ ઘણા વગાલામા સામવેદના બ્રાહ્મણ ઘણા ઝુનાતાઢામા બ

પવેદી, બ્રાહ્મણ ઘણા છે પણ માખંદીની શાલાના વિસ્તારને કોઈ પો
હોયે નહીં બૌદ્ધ ધર્મવાળા એમ વિચાર કર્યો કે ચારેવેદમાં યજ્ઞ સિ-
વાય બીજો કોઈ સાત્વિક ધર્મ નથી અને યજ્ઞમાં હિંસા આવે છે માટે એ
ચારે વેદનો આપણે ત્યાગ કરવો એમ સમજાને ફક્ત બુદ્ધીનો આધાર
લેઈને દયા ધર્મ ચલાવ્યો.

નારાયણ સુક્તમાં લખ્યું છે કે દેવાએ યજ્ઞોની વૃદ્ધિ કરીને પુરુષ
પશુને વાપ્યો.

અને ગીતામાં અનેકે યજ્ઞ બ્રહ્માના મુખથી ઉત્પન્ન થયા, તેનો શ્રેષ્ઠ
જે પ્રકરણ કરે છે. તેને મુક્તિ મળે છે એવું લખ્યું છે.

एवंबहुविधायज्ञावितताब्रह्मणोमुखे॥ ગીતા. અ૦૪-૩૨

यज्ञशिष्टांमृतभुजोयांतेब्रह्मसनातनम् ॥ ૪-૩૧ ગીતા

બ્રહ્માનું મુખ તે બ્રાહ્મણ, બ્રાહ્મણના મુખથી જે વિધિ નિકળ્યા તે
બ્રહ્માના મુખથી કહેવાય, અને આજ્ઞાએજ મુખ છે વેદના ઋષી કેટલા
એક શુદ્ધ છે કેટલા એક ક્ષત્રી છે. એતરેય બ્રાહ્મણમાં એક કથા છે
તેમાં કવચ એલુપ એ દાસો પુત્ર છતાં ઋષી પદ વાપ્યો તેજ પ્રમાણે
કલિવત્ રાજા ક્ષત્રી છતાં વેદનો ઋષી થયો વિશ્વામીત્ર પેણ એજ પ્રકાર
નો છે. પુરાણોમાં નરુપ, વેણ, સહદ્વાર્જુન આ વ્રજ જણા બ્રાહ્મણો સાથે
લડ્યા અને પરશુરામે ક્ષત્રીઓ સાથે યુદ્ધ કર્યું બૌદ્ધ પણ ક્ષત્રી હતો, વેદ
પછી અનેક પંથ નીકળ્યા, તે મહામનસ્તોત્રમાં એક ઠેકાણે વર્ણન
કર્યો છે

त्रयोसाख्ययोगंपशुमत्तंवैष्णवमिति ॥

અર્થ.—વેદ, અસલ વ્રજ હતા ત્રોયો પાછલ્લથી થયેલો હોય એમ
જણાય છે કારણ કે ઘણે ઠેકાણે વેદ ત્રયો એવું આવે છે

મગલના વ્યવસ્થામાં વેદ વ્રજ હતા કારણ ઘણેઠેકાણે વેદત્રયો

એમ લલ્યા છે અને વેદમા ઘણે ઠેકાણે વર્ણજ લલ્યા છે

ઋક્ ચમે સામ ચમે સ્તોમ ચમે યજુશ્વમે

રુણ્યજુઃ સંહિતાશતસૃદ્રિયસૂક્ત
તસ્માદ્યજ્ઞાત્સર્વહુતઋચઃ સામાનિ જજિરે ॥

હંદાસિ જજિરે તસ્માદ્યજુઃ સ્તસ્માદ જાયત ॥

ઋગ્વેદસંહિતાપુરુષસૂક્ત

અર્થ:—ઋગ્વેદ અને સામવેદ અને યજુરવેદ એ ત્રણે મને આપ
એ પ્રમાણે ભક્ત, રુદ્ર દેવતાને પ્રાર્થના કરે છે.

પુરુષ યજ્ઞ કરીને ઋગ્વેદ અને સામવેદ અને યજુરવેદ ત્રણે નિ-
ર્માણ કર્યા.

બ્રહ્મવક્ત્રં ભુજૌક્ષત્રં કસ્તં મુરુદરં વિશઃ ॥

પાદૌ ચ સ્યાસ્થિતાઃ શુદ્રાસ્તસ્મૈર્વર્ણાત્મને નમઃ ॥

ભારત

અર્થ—બ્રાહ્મણ ઇશ્વરનું મૂલ્ય છે ક્ષત્રી એ ઇશ્વરના સ્વભા છે વર્ણીયા
એ ઇશ્વરના સાપલ છે શૂદ્ર એ ઇશ્વરના પગ છે.

ઋગ્યજુઃ સામ એવ ચ ॥

ત્રાયિવિદ્યામાંસોમપાઃ ॥ ગીતા

બ્રહ્મવલિ ઉપનીષદમા અયર્વવેદને પુછું કહ્યું છે.

તસ્ય પુરુષાવિવતાં ॥ તસ્તય જુરે વાશિરઃ ॥ ઋગ્દક્ષિણઃ પક્ષઃ

સામોત્તરઃપક્ષઃ|આદેશઆત્મા|અથર્વાંગિરસઃપુછંપ્રતિષ્ઠા

ગૌધે વેદ ઉપર દોષ મુક્યો છે. કે વેદ વાક્યમાં પુનરુક્તિ અને વિરુદ્ધ આવે છે અને અનૂત આવે છે.

અનૂતવ્યાઘાતપુનરુક્તિદોષેભ્યઃ

ઉપર જે વેદનો નમુનો લખાવ્યો છે તે ઉપરથી માલુમ પડશે ગ્રંથો ગ્રંથો દાખલા

નમોસ્તુસર્પેભ્યોયેકેચપૃથ્વીમનુઃ ।

યેઅંતરિક્ષેયેદિવિતેભ્યઃસર્પેભ્યોનમઃ

હોતાયક્ષદશ્વિનૌછાગસ્યવપાયામેદસોજુપેતા^૧હવિહોતયજ

હોતાયક્ષસરસ્વતીમેષસ્યવપાયામે૦

હોતાયક્ષદિન્દ્રમૃષભસ્યવપાયામે૦ ૨૧-૪૧

યાઽઅસ્મભ્યમરાત્રીયાદ્યશ્વનોદ્વેષતેજનઃ

નિદ્રાદ્યૌઅસ્માન્ધિષ્ણાચ્ચસર્વતંભસ્મસાકુસ્ત્||અ૦૧૧-૮૦

યેજનેપુમલિમ્લવસ્તેનાસસ્તસ્કરાવને ॥

યકક્ષેષ્વઘાયનસ્તાંસ્તેદધામિજંભયોઃ ॥ અ૦૧૧-૭૯

। -શુક્રયજુ સંહિતા.

ઉપલા મંત્રોમા પહેલા મંત્રમાં સર્પનો સ્તુતી છે ગ્રંથોમા વપાયાગ છે. ગ્રંથોમા શત્રુ નાશનો મંત્ર છે અને ચોથામા ચોર નાશનો મંત્ર છે ગૌધે તે ધર્મ ચલાવ્યો તેમા વેદ, ગ્રંથો, વર્ણ, આ વળ વાના કાઢી નાખ્યા તે દયાધર્મ સમ, તપ ડયાદીક પ્રમત્તકર્મો તેદીક ધર્મમા તપ

એટલે મ્વાધ્યાય એટલે મળવું એનેજ તપ કહેતા બોજું દેહ દંડનું તપ હતું નહીં, બૌધ પછી જે વોજા પંથ નીકળ્યા તે વધા એ વેદને માને છે એટલે તેઓ વેદ વિરુદ્ધ બોલતા નથી પણ તેમનો ધર્મ વેદથી ઘણો વેગલો છે. સાર પછી જ્યારે લોકોનો વેદમા કહેલા ધર્મ ઉપરથી આસ્તા ઊઠી ગઈ સારે એક ઇશ્વર કોયો તેનો તપાસ કરવાને પડ્ શાસ્ત્ર વાંધ્યા તેના નામ.

કર્તા	નામ
ગૌતમ.	ન્યાય.
કણાદ.	વૈશેષિક.
પતંજલો.	યોગ.
કર્ણીલ.	સામ્ય.
જયમિની	પૂર્વમીમાસા
વ્યાસ.	વેદાંત.

આ પંથ ઉપરથી એક ઇશ્વર છે અને અનેક દેવ નથી એ નકી થઈ ગયું અને કર્મકાન્ડનું વજન ઓછું થયું અને શમ, દમ, ઉપરતી, તી સીક્ષા સમાધી, શ્રદ્ધા, નીત્યાનીતિ વસ્તુ વિવેક દ્રશ્યાદિક સાધન ઉપર નીષ્ઠા બેઠી ફક્ત એઓ જ્ઞાનને માનતા હતા તીર્થાર્દકને માનતા નહોતા વેદાંત સારમા કહ્યું છે કે.

તનુંત્યજતિવાકાશ્યાંશ્વપચસ્યગૃહેથવા ।

જ્ઞાનસંપ્રાપ્ત્યસમયેમુક્તોસૌવિંગતાશયઃ ॥

નકર્મણામનુષ્ઠાનૈલભ્યતેતપસાપિવા ॥

કૌવલ્પંલભતેમત્યઃકિંતુજ્ઞાનેનકેવલં ॥ શીવગીતા

कुटस्थानेहो कर्माणि कोटिजन्माजितानपि ॥

ज्ञानेन तु विनश्यन्ति न तु कर्मायुतैरपि ॥ शी० अ० १३

तीर्थे चांडालगेहे वा स्मशाने वा सुरालये ॥

परित्यजन् देहमिदं ज्ञानादेव विमुच्यते ॥

कुरुते यत्र कुत्रापि भक्ष्यं वा अभक्ष्यमेव च ॥

शेते स्वेच्छालयगतो ज्ञानात्मा परिमुच्यते ॥

शी०

कर्मणा बध्यते जंतुर्विद्यया च विमुच्यते ॥

तस्मात्कुर्मन् कर्तव्यं ततः पारदर्शिनः ॥ उपनिषद्भाष्य.

सदरहु विषे प्राकृत, कबो तुकारामे कबुं छे के.

तुह्यीनकाकरुगवे ॥ नीचयाति ह्यणुनी सर्व ॥

शुक्रशोणिताचिखणि-तुह्याभाह्यायेकचयोनि ॥

रक्तमांसचर्महाडे ॥ सर्वाठाईसमपाडे ॥

अन्नउदकघरोवरी ॥ निष्ठानाहीहोतुसरी ॥

तुकाह्यणेहेचिखरे ॥ नाहिदेवाशीदुसरे ॥ १ ॥

शुनिचैव श्वपाके च पांडिताः समदर्शनः ॥ गीता

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिं ॥ गीता ॥

आदौ कृतयुगे वृणो नृणां हंस इति स्मृतः ॥

कृतं कृत्या प्रजा जाता तस्मात्कृतयुगां विदुः ॥

સદરહુ પ્રમાણે જ્ઞાનમાર્ગી લોકોએ વર્ણાશ્રમને કર્મનો ઉપહાસ કર્યો કેટલાએક વરસ સુધી આ પ્રમાણે જ્ઞાનમાર્ગ ચાલ્યો ત્યાર પછી ઉપાસના માર્ગ ઉત્પન્ન થયો અઢાર પુરાણ અને ઉપપુરાણ એમો ઉપાસના માર્ગનું પ્રતીપાદન કરે છે તેની અંદર શૈવ અને વૈષ્ણવ આ બે સંપ્રદાય બહુ વધેલા છે તેમા શૈવમાર્ગ પુરાતન છે, અને વૈષ્ણવમાર્ગ ત્યાર પછી થયેલો છે. વૈષ્ણવના મુખ્યચાર સંપ્રદાય ૧ રામાનુજ, ૨ નૈર્વાર્ક, ૩ મધ્વ, ૪ વિષ્ણુસ્વામી, એ ચારે જણાએ શંકરાચાર્યે સ્થાપેલો અદ્વૈતમત ધ્વંસ કરી દ્વૈત મત ચલાવ્યો. એમને આધાર ઘણું કરીને પુરાણનો. અને શ્રુતીનો આધાર લેવાને વાસ્તે કેટલાએક નવા ઉપનીષદ બનાવ્યાં. રામતાપીની, ગોપાલ તાપીની, નૃસિંહતાપીની इत्यादिक—પણ વેદના મંત્ર ભાગમા ઉપાસના વિષે કંઈ જણાતું નથી. તેમો જે ઉપાસના છે તે અગ્નીદ્વારા, અને પંચમહાભૂતાદિકની છે. પણ પુરાણમાં અવતારાદીકની છે. આ ઉપાસના પુરાણો પ્રમાણ, સારથી તે આ સંપ્રદાય નીકળ્યા ત્યાં સુધી ઉપાસનાના વિષય ઘણા નીકળ્યા. જેવાં કે—કોઈ શૈવમાર્ગી, કોઈ વિષ્ણુ, કોઈ ગણપતી, કોઈ રાધાકૃષ્ણ કોઈ બાલકૃષ્ણ કોઈ હનુમાન, અને પોતપોતાના ઉપાસક દેવને પરબ્રહ્મ કહે છે. કેટલા એક એકબોજાને ઊંચા નીચા ગણે છે. કહ્યું છે કે.

गणेशं पूजयेद्यस्तु विघ्नस्तस्य न बाध्यते ॥

आरोग्यार्थं च ये सूर्यधर्ममोक्षाय माधवं ॥

शिवंधमार्थमोक्षाय च नृवं गાયં ચાંડિકા ॥

પછી અનુક્રમ સંપ્રદાય વાળાએ પોતપોતાના સંપ્રદાયનાં ચિન્હ ઠરાવ્યા. શૈવમાર્ગીએ ભસ્મ, રુદ્રાક્ષ, માળતીંગ इत्यादीक वैष्णवे, તત્સમુદ્રા

તુલસી, ગોપીચંદન, શાલીગ્રામ, ઇત્યાદીક નીશાનીઓ ઠરાવી તેઓ
 ચંદન વિષ્ણુપાદાકૃતી કરે છે. કોઈ શ્રીનું ચિન્હ ધારણ કરે છે આ
 મુરુખ વે, માર્ગોની તકરાર વધ્યાથી એકના વિરુદ્ધ બીજાએ વધુ શાસ્ત્ર
 લક્ષ્યાં છે. તેમાં એક બીજાનો નીંદા કરી છે. એ વાક્યો ક્ષેપક અથવા
 કલ્પાત્તે કે અસંલનાં હશે તેનો નીર્ણય કરવાનું મુશ્કિલ છે. પુરાણ
 અને શ્રદ્ધા ઉપર પણ એ લોકોએ દોષ મુકેલો છે. કેટલાં એક પુરાણો
 સાત્તીક ઠરાવ્યાં છે. કેટલાં એક સામસી પુરાણો ઠરાવ્યાં છે.

સત્યપારાશરં વાક્યં સત્યં વાલ્મિકિ મેવ ચ ॥

વ્યાસવાક્યં ક્વચિત્ સત્યં અસત્યં જૈમિની વચઃ ॥

સાત્તિકામોક્ષદા પ્રોક્તારાજસાસ્વર્ગદાશુભા ॥

તથૈવતામસાદેવીનીરયપ્રાપ્તિહેતવે ॥

વૈષ્ણવં તારદીયં ચ તથા ભાગવતઃ શુભં ॥

ગારુડં ચ તથા પાદ્મવારાહોરાજસસ્મૃતઃ ॥ ઇત્યાદી.

અને એક બીજાં ઉપર દોષ મુક્યા છે તે નીચે પ્રમાણે.

વૈષ્ણવમતમાં.

બ્રાહ્મણઃ કુલજો વિદ્વાન્ભસ્મધારી ભવેદ્યદી ॥

વર્જયેતાદશં દેવીમદ્યોછિષ્ટં ઘટં યથા ॥ ૧ ॥

વેદાંતચિંતામણી

ત્રિપુંડ્રશૂદ્રકલ્પાનાં શૂદ્રાણાં ચ વિધીયતે ॥

ત્રિપુંડ્રધારણાત્ત્રિપ્રઃપાતિતસ્યાન્નસંશયઃ ॥ ૨ ॥

(९९)

योददातिद्विजातिभ्यः श्वंदनंगोपिमर्दितं ॥ १ ॥
 अपिसर्षपमात्रेण पुनात्यासप्तमंकुलं ॥ ३ ॥
 उर्ध्वपुंड्रविहीनस्य स्मशानसदृशं मुखं ॥ ५ ॥
 अवलोक्य मुखं तेषामादित्यमवलोकयेत् ॥ ४ ॥
 यज्ञोदानतपश्चैव स्वाध्यायपितृतर्पणं ॥ ६ ॥
 व्यर्थं भवति तत्सर्वं उर्ध्वपुंड्रविना कृतं ॥ ५ ॥
 शालग्रामोद्भवं देवं देवद्वारावतीभवः ॥ ७ ॥
 उभयोसंगमो यत्र तत्र मुक्तिर्न संशयः ॥ ६ ॥
 शालग्रामोद्भवं देवं शैलं चक्रांकमंडितं ॥ ८ ॥
 यत्रापि नियते तत्र वाराणस्यां शताधिकं ॥ ७ ॥
 म्लेच्छदेशेषु चैवापि चक्रांको यत्र तिष्ठति ॥ ९ ॥
 वाराणस्यां यवाधिक्यसमंताद्भोजनत्रयम् ॥ ८ ॥
 यन्मुले सर्वतीर्थानीयन्मध्ये सर्वदेवताः ॥ १० ॥
 यदग्रे सर्ववेदाश्च तुलसीतानि माम्यहं ॥ ९ ॥
 पुष्कराद्यानि तीर्थानीं गंगाद्यासरीतस्तथा ॥ ११ ॥
 वासुदेवादयो देवावसंतितुलसीदले ॥ १० ॥
 तुलसीकाष्ठमालांतु प्रेतराजस्य दूर्तकाः ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा नश्यंति दुरेणवा तोधूतं यथारजाः ॥ ११ ॥

तुलसिमालिकांधृत्वायोभुंक्तोगरिनेदिनी ॥ ११७ ॥

सिक्थे सिक्थेसलभतेवाजपेयफलंशुभं ॥ ११८ ॥

तुलसीकाष्ठमालांधृत्वास्नानं समाचरेत् ॥ ११९ ॥

पुष्करेचप्रयागेचस्नानं तेन मुनिश्चर ॥ १२० ॥

आलोक्य सर्वशास्त्राणीवेचार्यच पुनः पुनः ॥ १२१ ॥

इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयोनारायणः सदा ॥ १२२ ॥

चक्रलांछनहीनस्य विप्रस्यावफलं भवेत् ॥ १२३ ॥

क्रियमाणं च यत्कर्म वैष्णवानां विशेषतः ॥ १२४ ॥

रुष्णमंत्रविहीनस्य पापेष्टस्य दुरात्मनः ॥ १२५ ॥

श्वानावेष्टा समंचान्नं नलं च मदिरां समं ॥ १२६ ॥

शैवमतमां

विना भस्म त्रिपुष्टेण विना रुद्राक्षमालया ॥

पूजितोऽपि महादेवन तस्य फलदो भवेत् ॥ १२७ ॥

महापातकयुक्ता वायुक्ता वाचोपपातकः ॥

भस्मस्नानेन तत्सर्वदहत्याग्निरिव धनं ॥ १२८ ॥

पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनाय च ॥

शिवलिङ्गे वसंत्येव तानि सर्वाणि नारद ॥ १२९ ॥

महेशाराधनादन्यं नास्ति सर्वार्थदायकं ॥

अतःसदासावधानंपूजनोयोमहेश्वरः ॥ ४ ॥

अमितान्यापिपापानि नश्यतिशिवपूजया ॥ ५ ॥

तावत्पापानि तितितनयावच्छिवपूजनं ॥ ६ ॥

लिंगार्चनविहीनस्यसमस्तानिष्फलाक्रियः ॥ ७ ॥

ततःसर्वार्थसिद्ध्यर्थंलिंगपूजाविधीयते ॥ ८ ॥

सर्ववर्णाश्रमाणांचकलौपाधिमेवही ॥ ९ ॥

लिंगमहीजसंपूज्यशिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ १० ॥

दर्शनात्खिलवृक्षस्यस्पर्शनात्खदनादापि ॥ ११ ॥

अहोरात्रकृतं पापं नश्यतीनात्र संशयः ॥ १२ ॥

अरुद्राक्षधरोभूत्वायात्किंचित्कर्मवैदिकं ॥ १३ ॥

कुर्वन्निप्रस्तुमोहेन नरकेपततिध्रुवं ॥ १४ ॥

देवाधिदेवःसर्वपात्र्यंत्रकःस्त्रिपुरांतकः ॥ १५ ॥

तस्यैवानुचराःसर्वेब्रह्माविष्णवादयःसुरः ॥ १६ ॥

विहायसावमीशानंयजतेदेवतांतरं ॥ १७ ॥

तेमहाघोरसंसारेपततिपरिमोहिताः ॥ १८ ॥

तेधन्याशिवपादपूजनपराःअन्योनधन्योजनाः ॥ १९ ॥

सत्यंसत्यामिहोच्यतेमुनिवरासत्यंपुनःसर्वथा ॥ २० ॥

शंखचक्रेतापपित्वायस्यदेहप्रदह्यते ॥ २१ ॥

સર્જિવઃકુપણઃસ્ત્યાજઃસર્વધર્મત્રહિષ્કતાઃ ॥ ૧૩ ॥

યસ્તુસંતપ્તમુદ્રાભિઃલિંગાંકિતતનુર્નરાઃ ॥

સર્વયાતનાભોગીચાંડાલોજન્મકોટિષુ ॥ ૧૪ ॥

ભક્ત્યાપંચાક્ષરેણૈવયઃશિવસરુદ્ધર્ચયેત્ ॥

સોપિગદ્ગેશિવસ્થાનાંશિવમંત્રસ્યગૌરવાન્ ॥ ૧૫ ॥

પંચાક્ષરેણમંત્રેગવિલ્વપત્રૈશિવાર્ચનં ॥

કરોતિશ્રદ્ધયાયુક્તોસગછેદૈશ્વરંપદં ॥ ૧૬ ॥

આવી વચનો હજારોજ નહોતજ પણ લક્ષા વધી મોટા મોટા યુધ-
માં મઠી આવે છે તેથી લોકોને વ્યામોહ બહુ થાય છે કે આટલા મા-
ર્ગમાં ભરો કોયો આ વચન માનવું કે પેલું માનવું, દેવ પણ ઘણા ચંચળ
છે. પુરાણના દેવાતે જુદા, ગામ ગામના તે જુદા, દેશ-દેશના જુદા
અને પ્રત્યેકનું પ્રસ્થાન જુદું અને એક બીજામાં અપવાદ ઘણા. ધર્મ શા-
સ્ત્રની વ્યવસ્થા પણ આવીજ છે પણ ઘણા મત થયાથી ફલાણું મત
સરુ છે એમ કહેવાતું નથી ધર્મ શાસ્ત્ર કામધર્મ જેવું થયું છે. જે વાતનો
દિહા કરો તે તેમાં મઠી આવે પુત્રવૈવાહિ વાવતમાં સ્મૃત્યર્થ સાર ધ્ર-
મમાં એક વચન લખ્યું છે તેથી શી રીતે મત ભેદ પડ્યો છે તે જણાશે.

મૃતેન્યસ્મૈપ્રદાતવ્યામૃતેસપ્તપદાત્પુરા ॥

પુરાપુરુપસંયોગાન્મૃતેદેયેતિકેચન ॥

ઋતાવદ્દેષ્ટકંન્યૈવપુનર્દેયેતિકેચન ॥

આગર્ભધારણાત્કન્યાંપુનર્દેયેતિચાપરે ॥

પ્રાચીન કાલમાં બ્રાહ્મણ લોક પોતાનો ધર્મ અને વિદ્યાનો આધિ-
માન રાખતા અને જે વાદ કરવા આવે તેનો પરાભવ કરવાને વાસ્તે
વહુ મહેનત લેતા તે ઉપરથી કેટલા એક લોકોએ દીગ્વીજય કર્યો.
આજના બ્રાહ્મણોએ એ શરમ મુકી દીધી છે. એજ પ્રમાણે ક્ષત્રી પણ જે
યુદ્ધ કરવા આવે તેમને ના પાડતા નહોતા પણ આજ તો વધાઈ લોક
તેજહીન થયા છે. કોઈ કોઈને જવાબ દેતો નથી કે પુછતો નથી વિદ્યા
વહુ ઘટી ગઈ છે. શિવગીતામાં લખ્યું છે કે.

શક્તિવાદરતાઃસાંખ્યાઃબુધ્યાબૌધ્યાત્મવાદિનઃ॥

इश्वरात्मैतवैशेष्यामीमांसाकर्मवादिनः॥

सर्वनास्तितिर्चार्वाकवेदांताब्रह्मवादिनः॥

एवंभ્રમતિવૈસર્વેશાસ્ત્રમોહસમન્વિતાઃ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेनशास्त्राभ्याસंत्यજેબુધઃ ॥

આ સર્વ વિચાર ઉપરથી ધર્મની સુધારણા અવશ્ય છે કે નહીં આ
પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે:—હાલ જે બ્રહ્મસમાજ બંગાળી પંડીતોએ નવો સંપ્ર-
દાય ચલાવ્યો છે તેમા વેદાત્મમાંથી એકેશ્વરમત લે છે અને દૈત્તમાંથી
ઉપાસના લેછે અને કર્મકાંડ થોડું રાખેછે. એ સંપ્રદાય સાંપ્રતકાલની
સ્થિતિની અનુકૂળ છે કે નહીં એ પણ વિચાર ગહન છે. એનો નિર્ણય
યશી માણસ ન કરે તો કાલ કરશે એમા સંશય નથી. આશ ધર્મ
જે હતો તે આજ ચાલે એવો નથી. એ સિદ્ધ થયું છે. અને અનેક દેવોની
ઉપાસના હાલ ચાલે છે તે પણ નમશે એવું લાગતું નથી. માટે આ
નવો વિચાર વિચારવંત લોકોએ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે એજ વિનંતી.

વેદાદિક શાસ્ત્રમા જે હિંસા કરવાની લક્ષો છે તેનું ન્યાન કરી

વતાધ્યુ છે હવે હિસા કરવાની શાસ્ત્ર વિના જે રહી છે તે વીશે વિ-
 ચાર કરીયે છીયે. હિસાનુ મુલ એજ છે કે લોકોએ નાના પ્રકારના
 દેવતાઓ છે એમ માન્યું અને તે દેવતા શા-ત તથા સત્ત્વ ગુણી છે,
 એવું માનેલું નહો, વધા દેવતા એવા માનેલા છે કે તેઓકોને પી
 ઢા કરી સમે છે અને જુદા જુદા પ્રકારના વિદ્યો ઉત્તન કરે છે, કુ-
 ણોને હરકત કરે છે ને તેથી મનુષ્ય તથા પશુ બાઝક તથા છો એ
 સઘબાને દુઃખ દે છે અને દેવ માહાકુર તથા નાદંય છે અને તે-
 મને મદ્ય માસ, અને આખો વિના તેમનો તૃપ્તિ થાય નહો એવું મુઝ્યો
 ધારેલું તેથી તેમની તૃપ્તિને, વીસ્તે અને પોતાની પીઢા મટવાને સાર
 હિસા કરીને દેવતાઓને ભક્ત આપવાની ત્રાલ પડી વેદમા જે દેવોનું
 વર્ણન કરેલું છે તે એજ પ્રકારનું છે તંમમા જે વર્ણન કરેલું છે તે પણ
 એજ પ્રકારનું છે મત્ર શાસ્ત્રમાં અને રહીમાં જે દેવતાઓ માનેલા તે
 પણ આવાજ પ્રકારથી ત્રાણની સધ્યામાં પીશાઓને નસાડેલાં સાર
 મૈરવ, અને ચામુ-ઢા આ વે દેવોની પ્રાર્થના છે તે વેને શ્લોક નીચે
 મુજબ —

ઉર્ધ્વકેશીવિરૂપાક્ષીમાંસશોણિતભોજની ॥

તિષ્ઠદેવીશિશ્વાવદ્દેચામુંડેહ્યપરાજિતે ॥૧॥

તિક્ષ્ણદંટ્રામહાકાયકલ્પાંતદહનોપમ ॥

ભૈરવાયનમરતુષ્યંઅનુજ્ઞાંદાનુમર્હસી ॥૨॥

અપક્રામંતુભૂતાનિપિશાચાઃસર્વતોદિશં ॥

સર્વંપામવિરોધેનબ્રહ્મકર્મસમારભે ॥૩॥

રમેશ્વરને વહીદાન આપે છે અને તે રૂંદ જીલહેજ મહીનામા આવે છે. જીલહેજ એટલે મુસલમાનોની જાયાનુ ઠેકાણું જે મક્કા તાંહાં જવાનો મહીનો. જે માળસ મકે જઈ આવે છે તેને હજ કરી આવ્યો કહે છે. જે જાત્રાએ જાય છે તે તાહાં જાત્રામાં વહીદાન આપે છે અને નહીં ગયો હોય તે પોતાના ઘરમાજ આપે છે અને પશુનો વધ કરવો તે “નીયત” એટલે વિસ્મોલહા કહીને કરવો. “મીસ્મીલાહ એ શબ્દનો અર્થ ફક્ત પરમેશ્વર દયાલું છે એટલોજ છે. ઉપર મુજબ “નીયત” ધખ્યા શીવાય વધ જનાવરનો થાય છે તેને તે લોકો હરામ કહે છે એટલે તેવા પશુનુ ભક્ષણ કરવું તે અપવિત્ર ગણાય છે અને “નીયત” મળી જેનો વધ ધયેલો તેવા પશુનુ ભક્ષણ કરવું તે હલાલ એટલે પવિત્ર ગણે છે. એજ મુજબ બ્રહ્માણ લોકોમાં જાહાં વૈદીક કર્મ થાય છે તાહાં “આધ્યાયન સંસ્કાર,” “પ્રોક્ષણ, સંસ્કાર” “ઉપાકરણ સંસ્કાર.” જે પશુને ધયો હોય તેનુ માંસ હવ્ય તથા કવ્ય સમર્જીને ભક્ષણ કરવાનો નિષેધ રાખતા નહતા. ઉપર મુજબની બ્રાહ્મણની વ્યવસ્થા હતી. હવે શુદ્ધાદીક લોકો શાસ્ત્રનો આધાર બીલકુલ રાખતા નથી તથા કોઈ જાતનો સંસ્કાર પણ કરતા નથી પરંતુ વહીદાન ઘણા કરે છે. દસરાને વીવશે ઘોડાની પાયગામા, હાથોલાનામા, રથલાનામા, રથાદી, અરાઢે કારલાનામાં બકરા મારે છે. તોપો આગલ પણ એજ પ્રમાણે કરે છે. અને શર્માનુ પુજન કરવા સ્વારી જાય છે તાહાં પણ પાડાનો વધ કરે છે અને હોર્બીમા કેટલાક ગામોમા અને રજવાડામા જીવતુ બકરું હોમે છે. કાશી પાસે વિધ્યાવાસની દેવી છે ત્યાં વારે માસ આવી તરેહના બકરાના વહી ચાલુ રહે છે. એજ મુજબ પુનાની પાસે કોન્ડનપુર છે ત્યાં પણ ઉપર મુજબ ચાલુ છે. તેથી પોસ માસમા ચારે જાત્રા એ કુન્દ-

नपुरमा भराय छे तारे आखो ए मास त्या लहुनी नेहेर चाले छे.
 पुनानाज पासै बळी बीजु जेजोरी गाम छे त्या खंडोरा नामना देवुनं
 देवळ छे. आ खंडोवाने हजारो ब्राह्मण पोतानो इष्ट देव माने छे
 त्या पण बळोदान आपवानो रीत छे. पण त्या आवा काममा ब्राह्मणो
 सामेल थता नथी कारण के ए रूढो मार्ग गणे छे शास्त्र मार्ग छे
 नही एम ब्राह्मणो कहे छे. परंतु बंगाळामा एवाज, स्थानको छे त्याहा,
 आवी रीतना कर्म करवामा ब्राह्मणो सामेल थाय छे अने श्रौत
 यज्ञ ज्या थाय छे तेमा बधा देशना ब्राह्मणो सामेल थाय छे. अग्नि-
 होत्री शीवाय बीजो कोइ यज्ञ करतुं नथी. पशु यज्ञ, अग्निहोत्र, संन्या-
 स आ गुजरात प्रातमा तथा मारवाडमा विशेष चालता नथी तेनुं
 कारण आ प्रातोमा श्रावक, वैष्णवनी वस्ती घणी छे माटे ब्राह्मण पोते
 धारे ते प्रमाणे करी शकता नथी पण द्रावीड, तेलंग, कर्नाटक, मा-
 हाराष्ट्र, हिंदुस्थान, काशी प्रयाग सुधा प्रातोमा यज्ञ थाय छे. वैष्णवी
 मार्गना ब्राह्मणो छे ते लोटनो पशु करे छे पण शंकराचार्यना पंथना
 जे स्मार्त ब्राह्मण छे ते तेमनी नोंदा करे छे ते बिशे केदलाक पीष्ट
 पशु मीमांसा इत्यादिक ग्रंथ लखाया छे. बीनायकराव पेशवा स्मार्त
 छता पीष्ट पशुनो यज्ञ कयों माटे काशीना तमाम ब्राह्मणो ए एने न्यात
 बहार मुक्यो हतो. सवाई जेइसीधराजा जयपुरमा एक कळीयुगमा अ-
 श्वमेध कयों तेथी ते यज्ञ करावनारा, ब्राह्मणो हजु सुधी नात बहार
 छे. दक्षणमा “वारकरी” एटले बीठावानो पंथ थोडा वरसधी एक नवो
 नीकळ्यो छे ते लोक बीजा, वैष्णव पंथना लोको प्रमाणे बनती भे-
 नत करी हींसा बंध करे छे पण हींसानो पंथ प्राचीन काळ्यो मोटो
 चाल्यो आब्यो ते मुजब चालनारा लोको घणा छे. केदलाक लोक
 अज्ञानथी एम समजे छे के लोकाने ताव आब्यो के क्षय रोग थयो

તો તે દેવનો એટલે પોતાના ડટ દેવનો ક્રોધ થયો માટે તે ડટ દેવની
 જગો હોય ત્યાં જઈ દસ પાંચ રૂપૈયાં સ્વરૂપ કરી વહીવટ કરે છે.
 આ મુજબ લોકો ચાલે તે ડપરથી તેમને આપણે કુર વિગેરે વિશેષણ
 લગાડી શકીએ નહીં કારણ કે તે લોકો માત્ર પોતાની ચાલતી આ-
 વેલી સુદી મુજબ ચાલે છે, ચારે તેઓને સત્ધર્મ તથા એક સ્વરૂપે ઇ-
 શ્વરનું જ્ઞાન થશે ચારે તેઓના મનની દેવતાઓ ભક્ત માગે છે વિગેરે જે
 હાલ કલ્પનાઓ છે તે પોતાની મેલેજ મનમાર્થી નીકળી જશે. બ્રાહ્મ-
 ãો સમજે છે કે યજ્ઞ કર્યા શિવાય વરસાદ થાય નહીં તે ડપરથી એમ
 વિચાર કરે છે કે વરસાદ થાય ચારે હજારો જીવનું કલ્યાણ થાય તે-
 માં દસ પાંચ જીવનો કદી નાશ થાય તો તે કાંઈ પાપ ના કહેવાય.
 કારણ આત્મા કુટુંબનું સંરક્ષણ થતું હોય તો તેમાના એકનો નાશ થ-
 વાનો હોય તો ધવા દેવો એવું શાસ્ત્ર મુજબ છે. અને એક કુટુંબ
 નાશથી આત્મ ગામ બચતું હોય તો તે કુટુંબનો નાશ ધવા દેવો.
 અને ગામ બચાવવું. એક આત્મા ગામનો નાશ થતો હોય ને આત્મા
 દેશનો બચાવ થતો હોય તો દેશને બચાવવો અને ગામનો નાશ ધવા
 દેવો એવી નીતિ છે. તે પ્રમાણે દેવતા ચારે પ્રસંન થાય છે અને વરસાદ
 સમૃદ્ધી વિગેરે સઘળી ઝોડતી વસ્તુઓ આપી દેશને આબાદ કરે છે ચારે
 યજ્ઞ કરી ધોડા પશુ વહીવટના આપણાં તેમાં શી ચિંતા છે એવો વિચાર
 કરી લોકો વહીવટ આપે છે હવે આ વાત સાચી હશે તો વહીવટ કર-
 વામાં દોષ નથી એ વાત સ્પષ્ટ છે પણ એ વાત વાસ્તવ હાલ આપણે
 શકાય ત્યાં સુધી શકીએ છીએ. પરંતુ જે વાસ્તવના લોકોએ આ ધર્મ પ્ર-
 મદ કરી ચલાવ્યો તેમને કશો સંશય પડ્યો હોય એમ માલમ પડતું
 નથી. તેમનો એવો જ નીશ્ચય હતો કે ડપર મુજબ યજ્ઞ વિગેરે કરેયો
 તો તરફ મુલો થાય છે તેમજ એ અધર્મ માલમ પડ્યો નહીં પણ

પક્ષ કરવા તે ન્યાય પ્રમાણે છે એમ સમજતા, એ વિશે મોટી તકરાર થો-
ડ્યે ચલાવી પણ ચોખ્ખા અવતાર થઈને વૈદીક ધર્મ ડુવાળ્યો એવાં પણ
નવનો ઘણેક ઠેકાણે લલેલા મઝી આવે છે. પણ નોંધપાત્ર હોવાથી
કેટલાક બ્રાહ્મણ દયા ધર્મ માનવા લાગ્યા, પણ વેદ શાસ્ત્ર છે તે
કાયમ છે તેથી વેદ ધર્મ દયા ધર્મને ચોરદા છે કે નથી એ સમજતું
મુશ્કેલ નથી, આં સુધી બ્રાહ્મણ વેદને માને છે આસુધી એ વેદ ધ-
ર્મિજ રહેવાય પછી મતલબને વાસ્તે ગમે તેમ ગોળે તેની જીકર નથી.

બુદ્ધરૂપં સમાસ્થાય સર્વરૂપવરાયણઃ

મોહયન્ સર્વભૂતાનિ તસ્મૈ મોહાત્મને નમઃ ૮૬

મીષ્મસ્તવરાજભારતે

જે માણસ એમ કહે છે કે વેદ મારા ધર્મ પુસ્તક છે અને પક્ષ
કરાવાને વાસ્તે હું યજ્ઞો પવિત્ર ધારણ કરું છું તેણે દયા ધર્મ પ્રતિપા-
દન કરવાનો અધિકાર નથી, સ્વામી શંકરાચાર્ય પણ એમ ગોળ્યા છે.
હાલના બ્રાહ્મણ કોઈ અજ્ઞાન પળાયો, પ્રતિપાદન કરે તો એટલું જ
કહેવાય કે વેદશાસ્ત્ર અને યજ્ઞો પવિત્રનો અર્થ જાણતો નથી, કોંઈ
જાણીને સ્વાર્થને વાસ્તે કપટ કરે છે વેદનું લંઢન કરીને જે કરશે
તે સસવાદી જાણવો નહિ તો શાસ્ત્રમાત્ર એક પેટમાત્ર એક મોહમાત્ર એક,
એવું જે ચલાવશે તે સસવાદી કેમ થાય ?

शुद्धे पृष्ट.

पृ.	पं.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२	६	अच्युतं	दच्युतं
४	१०	त्रिविध्या	त्रिविद्या
२९	६	छापा	छापि
३१	६	दक्षिणे	दक्षिणे
४३	१४	द्वितीया	द्वितीया
४४	१४	तू	त्
५७	२२	श्रोतीय	श्रोत्रिय
६५	२	रा	सं
६८	८	ज्ञा	ज्ञां
७२	२३	उ	उरु
७७	२०	पार्द्रिं	पारार्द्रिं
९६	८	कुर्मनकुर्वति	कर्मनकुर्वति

निगम प्रकाश

ग्रंथनु परिशिष्ट.

हिंसा विशेषे वेदमां कशि सकरार छेज नही, जनावरोनी दया ए ग्रंथमां नथी, एटलुज नही पण मनुष्यने पण बलि करता, अने नरमेधना मोटा बिधानो लखेलां छे, नरमेध थयेला तेनि कथा पण वेदमां ठेकाणे ठेकाणे छे, ऐतरेय ब्राह्मणमां शुनःशेषाख्यान छे ते एज प्रमाणे छे, भागवतमा जइभरतनी कथा एज प्रकारनी छे, वैदिककालमा हिंसा विषे कोइना मनमां संशय हतौज नही, शाक भाजी कांपवामां तथा समारवामां अने लावामां हाल कोइना मनमां संशय नथी, ते प्रमाणे ते कालमा जनावर विशेषे हतु, तेना प्रकार व्रण छे, देवकार्य अने पितृकार्यमां जनावर मारवा ए पुण्य गणता, केवल स्वर्ग जवानु साधन एनेज समजता, मनुष्य पोताने निर्बाह अर्थे लायतो विधि छे एमां पाप के पुण्य कांइ गणता नहोता, अने बिना कारण कोइनो जीव लेवो ए पाप, ए प्रमाणे वेदनु अनुशासन छे, पछि बौध्य अवतार थयो अने कळि उत्पन्न थयो सारे हिंसा अहिंसानो मोटो टंटो उभो रह्यो, बौध्य मतनो सारी पेठे असर थयो ते वखत भारत ग्रंथ थयो एम लागे छे, ब्राह्मण, क्षत्रि, वैश्य, एमणे पोतानां वेदनो अभिमान छेक मुक्यो नहंतो अने बौध्यनो उपदेश एमना मनमा सारी पेठे असर थई गयो हतो तेथो भारतमा हिंसा ए शुं? अहिंसा ए शुं? मांस खावूं के न खावूं? ए विषे घर्गो तकरारो अने प्रश्नोत्तर लखेला छे, ते सर्वनो इत्यर्थ एटले सारांश एम जणाय छे के वेद विहित

હિંસા કરવી અન્યથા અહિંસા પાલવી. તે વસ્તુ તે પંથ નિકળ્યા હતા એક પ્રવૃત્તિ અને વીજો નિવૃત્તિ. પ્રવૃત્તિ માર્ગવાળા વેદને અનુસરીને ચાલતા. અને તે વેદના અભિમાની હતા. આજના અગ્નિહોત્રે, દિશી-ત, શ્રૌતિ, યાત્રિક, રૂઝાદિ કર્મકાંડ ચલાવેછે તેવા એ પ્રવૃત્તિ માર્ગવાળા હતા. વીજા નિવૃત્તિવાળા તેમણે વેદ માર્ગનો ત્યાગ કર્યો અને સાધુ સંપ્રદાયી થયા હતા તેમનો આગ્રહ એવો હતો કે કોઈ પ્રકારથી હિંસા ન કરવી વેદમા મંજૂર કરી હોયતો ફિકર નહીં પણ વૈદિક કર્મ ન કરવા.

કેટલાએક વેદના અને શ્રૌત સૂત્રના વચનો નિગમ પ્રકાશ પુરા થયા કેહે જોવામા આવ્યા, તેનો સંગ્રહ આ પરિશિષ્ટમા કર્યો છે. તેજ પ્રમાણે ભારતનો યંથ મુંબઈમા છાપ્યો છે તે ઉપરથી શ્લોક લખ્યા છે તે પણ યાચવા લાયક છે.

તાળંડય મહાત્રાહ્મણ.

આ યંથ સામવેદના પેટામા છે, તે ઉપર શાયના ચાર્યનું માધ્ય છે તેમા એમ લખ્યું છે કે.

યસ્યાનિઃશ્વસિતંવેદાયોવેદેભ્યોસ્વિલન્જગત્ ॥

નિર્મમેતમહંવન્દેવિદ્યાતીર્થમહેશ્વરં ॥૧॥

તત્કટાક્ષેણતદૂપંદધદ્વુક્કમહીપતિઃ ॥

આદીશત્સાયનાંચાર્યવેદાર્થસ્યપ્રકાશને ॥૨॥

અર્થ—વેદ એ પરમેશ્વરનો શબ્દ છે વેદથી સર્વ જગત્ નિર્માણ થયું છે માટે તે કશ્વરજ મુકરાજા ઉપર કૃપા કરી છે તેનો આભારી

વેદનો પ્રકાશ કરવાને વાસ્તે માગ્ય કયું છે. ॥ એ સાયનાચાર્ય ૫૮૦
વરસ પહેલા વિજયનગરીમા કર્ણાટક પ્રાતમા, બુક્કરાજાનો આશ્રિત
હતો એને માધવ પણ કહે છે. અને સંન્યાસિ થયા પાછી વિદ્યારણ્ય સ્વા
મિ પણ કહેછે.

આ ગ્રંથમા અનેક ક્રતુ વિધાનો લખ્યા છે તેના નામ.

૧ અગ્નિષ્ઠોમાદિસત્ત ક્રતુ	૧ રાટ્ ક્રતુ
૧ ઔપસદ ક્રતુ	૧ જ્યોતિ ક્રતુ
૧ ચતુષ્ઠોમ ક્રતુ	૧ ક્ષુધાખ્ય ક્રતુ
૧ ઉદ્વાદલભિત ક્રતુ	૧ કુલાપાખ્ય ક્રતુ
૧ ઇંદ્રસ્તોમ ક્રતુ	૧ ત્રિકદ્વુક ષડ્રાત્ર
૧ નિધન ક્રતુ	૧ પ્રજાપતિ સત્તરાત્ર
૧ વસિષ્ઠ ચતુર્ગાત્ર	૧ ઐંદ્રસત્તરાત્ર
૧ વિશ્વામિત્રસંજય ચતુર્ગાત્ર	૧ જનક સત્તરાત્ર
૧ પંચશારદોય પંચરાત્ર	૧ દેવ નવરાત્ર
૧ વિશ્વજિત્ એકાદશરાત્ર.	૧ વિંશતિરાત્ર
૧ પ્રજાખ્ય ક્રતુ	૧ ત્રય ત્રિંશદ્વાત્ર
૧ ચૈત્રાય ક્રતુ	૧ ચત્વારેંશ દ્વાત્ર
૧ ગર્ગ ક્રતુ	૧ એકપાટિરાત્ર ક્રતુ.
અંગિરસામયન ક્રતુ	સહરત્ર સંવત્સરસત્ર
શત્તરાત્ર ક્રતુ	સર્પ સત્ર
દ્વાદશ સંવત્સરસત્ર	વિશ્વસૃજમયન ક્રતુ
ષડ્ત્રિંશ સંવત્સરસત્ર	આદિત્યપૃષ્ઠમયન ક્રતુ
સારસ્વતસત્ર	સંવત્સરસત્ર.

સર્વ સૂત્રમાં બ્રાહ્મણ ધાત્રિ વૈશ આ ત્રિ વર્ગનું કર્મ, ઉપનયન વિ-
વાહ, અંત્યેષ્ટિ, રૂપાદિ યોગ્ય કરકથી પ્રતાવેલા છે. યજ્ઞ કરવાનો પણ
એ ત્રિ વર્ગને અધિકાર છે.

તાળ્ય યજ્ઞાણના વચનો નીચે લખ્યા છે.

પરિશ્વૌપશ્ચાન્નિયુંજન્તિ । અધ્યાય ૧૭ સ્વંડ ૧૩ મંત્ર ૪
વૈશ્યંયાજયેત્ ॥ ૧૮--૪--૫

એતદ્વૈશ્યસ્ય સમૃદ્ધ્યત્પશવઃ પશુભિરેવૈનં
સમર્ધયતિ ॥ ૧૮--૪--૬

જ્યોતિર્વાં એપો ઽગ્નિષ્ઠો મોઽજ્યોતિષ્મંતં પુણ્યલોકં જયતિ ય
એવં વિદ્વાને તે નયજતે ૧૯--૧૧--૧૧

સ્વારાજ્યં ગૃહ્ણતિ ય એવં વેદ ॥ ૧૯--૧૩--૨

પરમેષ્ઠિતાં ગૃહ્ણતિ ય એવં વેદ ॥ ૧૯--૧૩--૪

અથૈવ વિધનઃ ॥ ૧૯--૧૮--૧

ઈંદ્રો ઽકામયત પાપ્માનં ભ્રાતૃવ્યં વિહન્યામિતિ. સ્વ એતં વિધનમ
પદ્યત્ ॥ ૧૯--૧૮--૨

एकादशरशना एकादशपशवः एकादशयूपा भवन्ति ॥
૨૦--૨--૪

તયા સમુદ્યત યારાઝ્યાયંયંકામંકામયતેતંતંમભ્યશ્રુતે
ય એવં વેદ ॥ ૨૦--૨--૫

વિઘન યજ્ઞ વતાવું	૧૯--૧૮--૧
પૂર્વે ઇંદ્રદેવે ઇછાકરો, કે આપણા શત્રુ શિ રિતે મરશે,	
ત્યારે તેણે આ યજ્ઞ વિધી કર્યો	૧૯--૧૮--૨
અગીયાર દોરડા વહે અગીયાર યામલાને અને અગીયાર જનાવ-	
રો વાધવા,	૨૦--૨--૪
આ યજ્ઞ કર્યાંથી જે મનમા ધારે તે સિદ્ધ થાય છે,	૨૦--૨--૫
અગ્નિષોમ દેવને બકરો આપવો	૨૧--૧૪--૧૧
ઇદ્ર અને મરુત દેવને ગાય આપવો અને મરુત દેવને વા-	
છડો આપવો.	૨૧--૧૪--૧૨
જેને પશુનિ વૃદ્ધિ જોડ્યે તેણે યજ્ઞ કરવો	૨૨--૬--૨
સોમ અને પુષા દેવતાને અર્ધે પશુ મારવો	૨૨--૧૬--૪

ગોપથ બ્રાહ્મણ, દ્વિતીય પ્રપાઠક ॥

ૐ મા ૫ સીયંન્તિવાઆહિતાગ્નેરગ્નયઃતએનમેવાગ્નેઽ
ભિધ્યાયન્તિયજ્ઞમાનંયએતમૈંદ્રાગ્નંપશુષષ્ટેષષ્ટેમાસેઆલભતે॥

આશ્વલાયન

શ્રૌતસૂત્ર, ઉત્તરપટ્ક, ૬, ધ્યાયે

સત્પમોકાંઙિકા

વૈશ્વકર્મણમૃપમંમહાવ્રતે ૧૩

નારાયણવૃત્તિ.

એતેસર્વેગોપશવઃ

अन्वहंवैकैकशएकादशिनाम् ८

नारायणवृत्ति

एकादशिनामेवैकैकमादितआरभ्यअहन्यहनीक्रमेणा
लभेरन्

उत्तरषड्क ३ ध्याये

सूर्यस्तुतायशस्काम :

गोसवविवधौपशुकाम :

वाजपेयेनाधिपत्यकाम :

४ अध्याये

ज्योतिर्ऋद्विकामस्यनवसत्पदशःप्रजातिकामस्य

५ ध्याये

आङ्गिरसंस्वर्गकामःचैत्ररथमन्त्राद्यकामः

अत्रैश्वतुर्वीरवीरकामःजामदग्नेपुष्टिकामः

ऋतूनापडर्हप्रतिष्ठाकामःसंभार्यमायुष्कामः

संवत्सरप्रवल्हंश्रीकामःअथगवामयनंसर्वकामः

अर्थ — प्रत्येक छ छ मासे ऐंद्राणि देव प्रीत्यर्थं पशुनो यत् न र
वो गोपय ब्राह्मणे

महा त्तत यज्ञमा ऋषभ एटले बळद आपनो आश्वलायन

पशु एकादशनीमा निय एक एक पशु माखो	आश्वलायन
सूर्य स्तुता यज्ञ कर्माथी अश मळेछे	आ०
गोसव यज्ञ कर्माथी पशु प्राप्ति थायछे.	आ०
वाजपेय यज्ञ कर्माथी अधिकार मळेछे	आ०
ज्योति यज्ञ कर्माथी संमृद्धि थायछे.	आ०
नव सतदशथी प्रजा थायछे	आ०
आङ्गिरसथी स्वर्ग प्राप्ति थायछे	आ०
चैत्ररथथी धान्य वृद्धि थायछे	आ०
अत्रेश्वतुर्वार कर्माथी धैर्य वृद्धि थायछे	आ०
जामदग यथी प्रकृति सारी थायछे	आ०
पडूहथी प्रतिष्ठा मळेछे	आ०
सभार्यथी आयुष्य प्राप्ति थायछे	आ०
सवसरप्रवरहथी लक्ष्मी मळेछे ।	आ०
गवामयनथी सर्व कामना सिद्ध थायछे	आ०

लाट्यायनियश्रौतसूत्र

लक्षाचेदनूबन्ध्यऔक्ष्णोरन्ध्रे

प्रथमप्रपाठक.पाष्टिकण्डिका.सूत्र ४२

ऋषभआर्पणं.	१--६--४३
अन्नआजिगं.	१--५--४६
मेघऔर्णावयं.	१--६--४७

वपायांहुतायांधीष्ण्यानुपतिष्ठेरन्	२--२--१०
नशूद्रेणसंभापेरन्.	२--२--१६
गोष्ठेपशुकामः	३--५--२१
स्मशानेऽभिचरन्.	३--६--२३
अनुबन्ध्यवपायांहुतायांदक्षिणेवेद्यंतेकेशस्म	
श्रूणिवापयेरन्.	४--४--१८
प्रथमश्चाभिह्वयंपंचाक्षंकृत्वामासान्तेसवन	
विधःपशुः	४--८--१४
यथाचात्वालेतथायूपेशामित्रेचपशौ.	५--१--९
वप्रायाहुतायामिदमापइतिचात्वालेमार्ज	
यित्वासर्वपशूनांयथार्थस्यात्.	५--३--१७
अग्निषोमीयवपायांहुतायांयशेतमुदङ्अति	
क्रम्यचात्वालेमार्जयेत्.	५--९--१४
जनेतिस्त्रोवसतीतिराजन्यबंधुर्जनोब्राह्मणः	
समानजनइतिशाण्डिल्य.	८--२--१०
विवाह्योजनःसगोत्रःसमानजनइतिधानं	
जप्यः	८--२--११
प्रतिवेशोजनपदोजनोयत्रवसेत्ससमानज	

नइतिशाण्डिल्यायनः ८-२-१२

एतंमृतंयजमानहविर्भिःसहजीपेयज्ञपात्रेथाहव

नीयेप्रहृत्यप्रव्रजेयुरितिशाण्डिल्यः ८-८-६

आस्येहिरण्यमवधायानुस्तरणिक्पागौर्मुखंव

पयाप्रछाद्यतत्राग्निहोत्रहवर्नीतिरश्रीम्, ८-८-२२

वैश्यंयंविशःस्वराजानःपुरस्कुर्वीरन्सगो

सवेनयजेता, ९-४-२२

विघ्नाभ्यांपशुकामोयजेताभिचरन्वा, ९-४-३३

राजाश्वमेधेनयजेत, ९-९-१

पंचशारदीयेपशुबन्धयजेत, ९-१२-१०

लाव्यायनसूत्र

अर्थ

बळदनो यज्ञ करता बळदनो मंत्र भणवो, १-६-४२

आललानो यज्ञ करता आललानो मंत्र भणवो, १-६-४३

बकरानो यज्ञ करता बकरानो मंत्र भणवो, १-६-४६

गाढरानो यज्ञ करता तेनो मंत्र भणवो, १-६-४७

काळजानो होम करता उपस्थान मंत्र भणवो, २-२-१०

यज्ञनी दीक्षा लीधा पछी शूद्र साथे भाषण न करवुं, २-२-१६

गाय नाधवाने ठेकाणे यज्ञ करता जनावरोनी वृद्धि घाय छे, ३-९-२१

स्वस्थानमा कर्यायी शत्रु नाश घाय छे, ३-९-२३

જનાવરના કાઢજાનો હોમ કર્યા પછી વતું કરાવવું	૪-૪-૧૮
એક માસ પછી પશુ કરવો.	૪-૮-૧૪
પશુ ઉપર પાણિ છાટવું	૫-૩-૧૭
અધિ ધોમ દેવને કાઢજાનો હોમ કરતિ વસતે પાણિ છાટવું	૫-૯-૧૪
ગ્રાહ્ય જ્ઞાતિ વૈશ્ય એ જ્ઞાતિ સામાન્ય છે એવું જાણિત્યાચાર્યે કહ્યું છે.	૬-૨-૧૦
સગા વહાલાં એ પણ સામાન્ય છે એવું ધાનજીપાચાર્યે કહ્યું છે.	૬-૨-૧૧
સ્વદેશીય જન સામાન્ય છે એવું જાણિત્ય બોલ્યો છે	૬-૨-૧૨
યજ્ઞકર્તા યજમાન મરી જાય તો તેના ઉપર યજ્ઞના પાત્ર નાલવા	૬-૮-૬
તેના મોંમા સુવર્ણ ચાલીને ગાયનુ કાઢજું કાઢીને તેના મુલ ઉપર મુકવું એ ગાયનુ નામ અનુસ્તરણી	૬-૮-૧૨
વાણિયાએ ગોસત્ર કરવો	૯-૪-૨૨
વિધન યજ્ઞથી પશુ વૃદ્ધિ થાય છે.	૯-૪-૩૩
રાજાએ અશ્વ એટલે ઘોડાનો યજ્ઞ કરવો	૯-૯-૧
પચશારદીય યજ્ઞમા પશુ મારવો	૯-૧૨-૧૦

॥ ભારત ॥

યુધિષ્ઠિરુવાચ ॥

ગાર્હસ્થ્યસ્ય ચ ધર્મસ્ય યોગધર્મસ્ય ચોભયોઃ ॥

અદુરસંપ્રાપ્તિતયોઃ કિંસ્વિશ્રેયઃ પિતામહ ॥૧॥

भीष्मउवाच ॥

उभौधर्मौमहाभागावुभौपरमदुश्चरौ ॥

उभौमहाफलौतौतुसद्विराचारितावुभौ ॥

कपिलउवाच ॥

नाहंवेदान्विनिंदामीनविवक्ष्यामि कर्हिंचित्

पृथगाश्रमिणां कर्माण्येकार्थानीति नः श्रुतं ॥

स्यूमराश्मिस्त्वाच ॥

स्वर्गकामो यजेतेति सततं श्रूयते श्रुतिः ॥

फलं प्रकल्पपूर्वहिततो यज्ञः प्रतायते ॥१॥

अजश्चाश्वश्चमेघश्चगौश्चपक्षिगणाश्चये ॥

ग्राम्यारण्याश्चौपधयः प्राणस्यान्नामिति श्रुतिः ॥

तथैवान्नं ह्यहरहः सायं प्रातर्निरूप्यते ॥

पशवश्चार्धधान्यंच यज्ञस्यांगमिति श्रुतिः ॥

एतानि सह यज्ञेन प्रजापतिरकल्पयत् ॥

तेन प्रजापतिर्देवान्यज्ञेनायजत प्रभुः ॥

तदन्योन्यवराः सर्वे प्राणिनः सप्तसप्तधा ॥

यज्ञे पुपाकृतं विश्वं प्राहुस्तत्तमसंज्ञितं ॥

एतच्चैवाभ्यनुज्ञातंपूर्वैः पूर्वतरैस्तथा ॥

कोजातुनविचिन्वीतविद्यान्स्वांशक्तिमात्मनः ॥

पशवश्चमनुष्याश्चद्रुमाश्चौपधिभिः सह ॥

स्वर्गमेवाभिकांक्षंतेनचस्वर्गस्ततोमखात् ॥

औषध्यः पशवोवृक्षावीरूदाज्यंपयोदधि ॥

हविर्भूमिर्दिशः श्रद्धाकालश्चैतानिद्वादश ॥

ऋचोयजूंषिसामानियजमानश्चषोडश ॥

अग्निज्ञेयो गृहपतिः सप्तदश उच्यते ॥

अंगान्येतानियज्ञस्य यज्ञो मूलमिति श्रुतिः

यज्ञार्थानि हि सृष्टानि यथार्थाभूयते श्रुतिः

एवं पूर्वतराः सर्वे प्रवृत्ताश्चैव मानवाः ॥

यज्ञांगान्यपि चैतानियज्ञोक्तान्यनुपूर्वशः ॥

विधिना विधियुक्तानि धारयन्ति परस्परं ॥

न तस्य त्रिपुलोके पुनरलोकं भयं विदुः

इति वेदावदंति हि सिद्धाच परमर्पयः ॥

यजतः स्वर्गविधिना प्रेत्य स्वर्गफलं लभेत् ॥

इति श्रीमहाभारतेशान्तिपर्वणि मोक्षधर्मगोकपिलिये अष्टप

ष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६८ ॥

स्यूमराश्मिस्त्वाच ॥

यथामातर माश्रित्यसर्वे जीवन्तिजंतवः ॥

एवंगार्हस्थ्यमाश्रित्यवर्ततइतराश्रमाः ॥

गृहस्थएवयजतेगृहस्थःस्तप्यतेतपः ॥

गार्हस्थ्यमस्यधर्मस्यमूलंयन्किंचिदेजते ॥

सर्वमेतन्मयाब्रह्मन्शास्त्रतःपरिकीर्तितं ॥

नह्यविज्ञायशास्त्रार्थप्रवर्ततेप्रवृत्तयः ॥ अ० २, ६९

युधिष्ठिरउवाच ॥

अहिंसापरमोधर्मःइत्युक्तंबहुशस्त्वया ॥

श्राद्धेषुचभवानाहपितृनामिषकाक्षिणः ॥

मांसैर्बहुविधैःप्रोक्तंस्त्वयाश्राद्धविधिःपुरा ॥

अहत्वाचकुतोमांसमेवमेतद्विरुध्यते ॥

जातोनःसंशयोधर्मेमांसस्यपरिवर्जने ॥

दोषोभक्षयतःकःस्यात्कश्चाभक्षयतोऽगुणः ॥

भीष्मउवाच ॥

अप्रोक्षितंवृथामांसंविधिहीनंनभक्षयेत् ॥

प्रवृत्तिलक्षणोधर्मःप्रजार्थिभिरुदाहृतः ॥

यथोक्तंराजशार्दूलंनतुतन्मोक्षकाक्षिणां ॥

हविर्यत्संस्तरतमंत्रैः प्रोक्षिताभ्युक्षितं शुचि ॥

वेदोक्तेन प्रमाणेन पितृणां प्रक्रिया सुच ॥

अतो न्यथा वृथामांसमभक्ष्यमनुरव्रजीत् ॥

एतत्ते कथितं राजन् मांसस्य परिवर्जने ॥

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च विधानमृषिनिर्मितं ॥

इति श्री महाभारते अनुशासनपर्वणि दानधर्मे मांसभक्षणानि-
पेधे पंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

युधिष्ठिर उवाच ॥

किंचाभक्ष्यमभक्ष्यं वा सर्वमेतद्ददस्व मे ॥

दोषाभक्षयतो ये पितन्मे ब्रूहीति तामह ॥

भीष्म उवाच ॥

एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि भारते ॥

न मांसात्परमं किंचिद्रसतो विद्यते भुवि ॥

सद्यो वर्धयति प्राणां न्युष्टिमग्रं दधाति च ॥

न भक्ष्योऽभ्यधिकः कश्चिन्मांसादस्ति परंतप ॥

विवर्जिते तु बहवो गुणाः कौरव नन्दन ॥

ये भवंति मनुष्याणां तान्मे निगदतः शृणु ॥

विधिना वेददृष्टेन तदुक्ते ह न दुष्यति ॥

यज्ञार्थेऽश्वःसृष्टा इत्यपिश्रुयते श्रुतिः ॥
 अतो न्यथा प्रवृत्तानां राक्षसो विधिरुच्यते ॥
 क्षत्रियाणां तु यो दृष्टो विधिस्तमपि मे शृणु ॥
 वीर्येणोपाजितं मांसं यथा भुञ्जन्नदुष्यति ॥
 आरण्याः सर्वदेवत्याः सर्वशः प्रोक्षिता मृगाः ॥
 अगस्त्येन पुरा राजन्मृगया येन पूजिते ॥
 अतो राजर्षयः सर्वे मृगयां यांति भारत ॥
 न हिलिप्यंति पापेन न चैतत्पानकं विदुः ॥
 पितृदेवतयज्ञेषु प्रोक्षितं हविरुच्यते ॥
 प्राणदानात्परं दानं न भुतो न भविष्यति ॥
 अनिष्टं सर्वभूतानां मरणं नाम भारतं ॥
 सर्वयज्ञेषु वादानं सर्वतीर्थेषु वा श्रुतं ॥
 सर्वदानफलं वापि नैतत्तुल्यमहिंसया ॥
 इति श्रीमहाभारते अनुशासनपर्वणी आनुशासनोद्दानधर्मे
 अहिंसाफलकथने षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ११६

व्यास उवाच.

यज्ञेन तपसा चैव दानेन च नराधिप ॥
 प्रयतेन रशार्दुलनरादुष्कृतकारिणः ॥

राजसूयाश्वमेधौ च सर्वमेधं च भारत ॥
 नरमेधं च नृपते त्वमाहरयुधिष्ठिर ॥
 यजस्व वाजिमेधेन विधिवद्दक्षिणावता ॥
 बहुकामान्ना वित्तेन रामो दाशरथिर्यथा ॥
 इति श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥
 ततो यूषोऽब्रूय प्रोपद्वा विल्वान् भरतर्षभ ॥
 खादिरान् विल्वसमितांस्तावतः सर्ववर्णितः ॥
 देवदारुमयोदौनु यूषौ कुरूपते र्मुखे ॥
 श्लेष्मांतकमयं चैकं याजकाः समकल्पयन् ॥
 इष्टकाः कांचनीश्चात्र चयनार्थं कृता भवत् ॥
 शुशुभे चयनं तच्च दक्षस्येव प्रजापतेः ॥
 ततो नियुक्ताः पशवो यथाशास्त्रं मनीषिभिः ॥
 तंतं देवं समुद्दिश्य पक्षिणः पशवश्च ये ॥
 ऋषभाः शास्त्रं पठितास्तथा जलचराश्च ये ॥
 यूषेषु नियता चासीत्पशूनां त्रिशती तथा ॥
 अश्वरत्नोत्तरायज्ञे कौंतेयस्य महात्मनः ॥
 स यज्ञः शुशुभे तस्य साक्षाद्देवर्षि संकुलः ॥
 सिद्धविप्रनिवासैश्च समंतादभिसंवृतः ॥

तस्मिनसदसिनित्यास्तुव्याससिष्याद्विजर्षभाः ॥

सर्वशास्त्रप्रणेतारःकुशलायज्ञसंस्तरे ॥

नारदश्चब्रभूवात्तुंबुरुश्चमहाद्युतिः ॥

इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्व
मेधारंभेअष्टाशितितमोऽध्यायः ॥८८॥

वैशंपायनउवाच ॥

अपयित्वापशूनन्यान्विधिवद्विजसत्तमाः ॥

ततुरंगंयथाशास्त्रमालभंतद्विजातयः ॥

ततःसंश्रप्यतुरगंविधिवदाजकाःस्तदा ॥

उपसंवेशयन्राजंस्ततस्तांदुपदात्मजां ॥

उधृत्यतुवपांतस्ययथाशास्त्रंद्विजातयः ॥

उपाजिघ्रक्षथाशास्त्रं सर्वपापापहंतदा ॥

शिष्टान्यंगानिन्यान्यासंस्तस्याश्वस्यनराधिप ॥

तान्यग्रौजुहुवुर्धोराःसमस्ताःपोडशर्त्विजः ॥

व्यासःसशिष्योभगवान्वर्धयामासतनृपं ॥

ततोयुधिष्ठिरःप्रादाब्राह्मणेभ्योयथाविधि ॥

गोविंदंचमहात्मानंबलदेवंमहाबलं ॥

तथान्यान्वृष्णिर्ब्रह्मरांश्चप्रदुग्माद्यांसहस्रशः ॥

પૂજયિત્વામહારાજયથાવિધિમહાદ્યુતિઃ ॥

एवंबभूवयज्ञःसधर्मराजस्यधीमतः ॥

वद्बहन्नधनरत्नौद्यःसुरामैरेयसागरः ॥

सर्पिःपंकाहृदायन्नवभुवुश्चान्नपर्वताः ॥

पशुनांवध्यતાंचैवનાતંદદાશિરેજનાઃ ॥

विपाप्माभरतश्रेष्ठःकृतार्थःप्राविशत्पुरं ॥

તંમહોત્સવસંકાશંત્દષ્ટપુષ્પજનાકુલં ॥

इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणि

अश्वमेधसमाप्तौऊननवातितमोऽध्यायः ॥८९॥

અર્થ.

પુષ્પિષ્ઠિર, ધર્મરાજા મીઠ્ઠાચાર્યને પ્રશ્ન કરે છે, કે ગ્રહસ્થ અને સાધુ આ વેમાર્થી ઉત્તમ ધર્મ કોનો ?

તે ऊपर मीठ्ठाचार्ये जवाब दीधो के वे धर्म साराँ છે '

પછિ કપિલજી બોલ્યા કે વેદની નિંદા હુ કરી શકતો નથી આ શ્રમ પ્રમાણે ધર્મ હોય છે.

સ્યુમરઝમી ઋષી બોલ્યા કે સ્વર્ગે જવાને યજ્ઞ કરો એ પ્રમાણે હમેષ વેદ બોલ્યો છે તેથી પરપરાથી યજ્ઞ કરતા આવ્યા છે. વકરાનો, અને ઘોડાનો, અને ગાઢરનો, ગાયનો, અને પશુ જનાવરોનો, યજ્ઞ થાય છે. ગામમાં અને સિમમાં જે જનાવરો છે અને વનસ્પતિ છે તે સર્વે ભક્ષણ કરવા એવું વેદમાં કહ્યું છે અને જનાવરો અને ધાન્ય આ વેધી યજ્ઞ થાય

છે એમ વેદ કહ્યું છે, એ પ્રમાણે પ્રજાપતિ દેવે ઠરાવ કરીને યજ્ઞ વિધિ, જનાવરો, અને ધાન્ય એ સર્વ ઉત્પન્ન કર્યા. તે પ્રમાણે દેવ પ્રજાપતિના ઠરાવ પ્રમાણે યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. યજ્ઞને વાસ્તે જનાવરનો ઉપયોગ કરવો તે બ્રહ્મદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે છે. અને તે પ્રમાણે પુર્વાપરથી કરતા આવ્યા છે. જનાવર, મનુષ્ય, વનસ્પતિ, એ સર્વ સ્વર્ગે જવામાં इच्छા કરે છે. જનાવર, ધાન્ય, રૂપાદિ ૧૨ પ્રકારની સામગ્રી યજ્ઞમાં જોડાઈ તે અને વેદ મઝી એકંદર ૧૬ અને સત્તરમો અગ્નિ આ પ્રમાણે યજ્ઞનાં સામાગ્રિ વેદમાં લખી છે. તેથી પૂર્વેથી મનુષ્યો યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. આ સર્વ વદાર્થ યજ્ઞાર્થ કર્યા છે. એમ વેદમાં લખ્યું છે. એજ પ્રમાણે સર્વ વેદ, સિદ્ધ પુરુષ, મહાકૃષ્ણ એ સર્વ જળનો એજ પુરુષ છે. ત્યારે એમાં પાતક શાનું હોય ? યજ્ઞથી પરમવત્તા સારું થાય છે.

શાંતિપર્વમાં એ પ્રમાણે કથા ૨૬૮માં અધ્યાયમાં છે.

સ્વપ્રભાસિ ક્રષ્ણો કહે છે કે—સર્વ જીવ, માનના આશ્રયથી જીવે છે. તે પ્રમાણે ગૃહસ્થને આશ્રયે, સર્વ સાધુ રૂપાદિક જીવે છે. ગૃહસ્થથી યજ્ઞ થાય છે તથા ધાય છે માટે ગૃહસ્થાશ્રમી લોક ધર્મનો ટેકો છે. આ ગાંધિ બાબત શાસ્ત્ર વિચાર કરીને મેં કહ્યો છે.

આ પ્રમાણે કથા ૨૬૯માં અધ્યાયમાં છે.

ધર્મરાજા કહે છે હે આચાર્ય અહિંસા મોટો ધર્મ છે એમ પણ ધર્મી વસ્તુ કહ્યું, અને સમેજ શ્રાદ્ધમાં અનેક પ્રકારનું માંસ લાવવાની છુટ આપી છે. ત્યારે હિંસા કર્યા વિના માંસ શી રીતે મળશે. મારો આ સંશય જતો નથી. માટે એનો છુલાસો કરો. યજ્ઞ સિવાય, અને શાસ્ત્રે છુટ આપી છે તે સિવાય, માંસ

ન લાવું. એનું નામ પ્રવૃત્તિ ધર્મ પરંતુ મોક્ષનો ઇછા હોય તેનો આ ધર્મ નથી. વેદના મંત્રથી પવિત્ર થઈ, અને પાણી છાંટીને પ્રોક્ષણ કરેલું માંસ પવિત્ર છે તે લાવાની હરકત નથી, આ સિવાય માંસ લાવું નહીં. પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ એ બે ધર્મ કંઈ લોકે કહ્યા છે.

અનુશાસન પર્વમાં એ કથા ૧૧૬માં અધ્યાયમાં છે.

ધર્મરાજા પુછે છે કે હે આચાર્ય શું લાવું ને શું ન લાવું એ મને કહો. મીઠા જવાન દે છે કે હે ધર્મરાજા, આ પૃથ્વી ઉપર માંસ જેવો ઉત્તમ પદાર્થ નથી, જીવને પુષ્ટિ આપનાર, શારિરને વૃદ્ધિ કરનાર, માંસ જેવો વિજો પદાર્થ છેજ નહીં. તત્કાપિ તેમો ત્યાગ કરવામાં. ધનં. વહુ ગુણ છે. વેદાંતા પ્રમાણે માંસ લાવામાં દોષ નથી. કારણ યજ્ઞાર્થે પરમેશ્વરે પશુ જનાવરો ઉત્પન્ન કર્યા છે. એમ વેદમાં લખ્યું છે. તે સિવાય માંસ લાવું એ રાક્ષસી કર્મ છે. ક્ષત્રિ જાતિનો ધર્મ છે, તે કહું છું. કે તેમણે પોતાના બઢ્યા જનાવરો માર્યા હોય તે લાવામાં. તેમણે દોષ નથી. આગસ્તિ કાપિને ધનં. સર્વે મૃગ, પક્ષીનું માંસ આવ્યું હતું, સર્વે રાજર્ષી શિકાર કરે છે. તે કરવામાં તેમને પાપ નથી. શ્રાદ્ધમાં યજ્ઞના જે માંસ લાયક છે, તે દેવોનું ઉછિટ લાયક છે. પ્રાણ સર્વને પ્રીય છે માટે પ્રાણ રક્ષણ કરવો એ મોટું દાન છે. અહિંસા રાહુપાથી સર્વ યજ્ઞ તપ તિર્થનું ફલ મેળે છે.

એ પ્રમાણે કથા ૧૧૬ માં અધ્યાયમાં છે.

ધ્યાસર્જી કહે છે. પાપી છે તે યજ્ઞ, તપ, દાનથી પવિત્ર થાય છે. રાજસૂય યજ્ઞ, અશ્વમેધ યજ્ઞ, નરમેધ એવા અનેક પ્રકારના યજ્ઞ છે, તેમાંનો ઘોડાનો યજ્ઞ તું કર. પૂર્વે રામચંદ્રજીએ એ યજ્ઞ કર્યો હતો.

છે એમ વેદ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે પ્રજાપતિ દેવે ઠરાવ કરીને યજ્ઞ વિધિ, જનાવરો, અને ધાન્ય એ સર્વ ઉત્પન્ન કર્યાં. તે પ્રમાણે દેવ પ્રજાપતિના ઠરાવ પ્રમાણે યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. યજ્ઞને વાસ્તે જનાવરનો ઉપયોગ કરવો તે બ્રહ્મદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે છે. અને તે પ્રમાણે પુર્વાપરથી કરતા આવ્યા છે. જનાવર, મનુષ્ય, વનસ્પતિ, એ સર્વ સ્વર્ગે જવાની ઇચ્છા કરે છે. જનાવર, ધાન્ય, ઇત્યાદિ ૧૨ પ્રકારની સામગ્રી યજ્ઞમાં જોડે તે અને વેદ મઝી એકંદર ૧૬ અને સત્તરમો અગ્નિ આ પ્રમાણે યજ્ઞનાં સામગ્રિ વેદમાં લખી છે. તેથી પૂર્વેથી મનુષ્યો યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. આ સર્વ પદાર્થ યજ્ઞાર્થે કર્યા છે. એમ વેદમાં લખ્યું છે. એજ પ્રમાણે સર્વ વેદ, સિદ્ધ પુરુષ, મહાકર્ષણ એ સર્વ જળની એજ પુકાર છે. સારે એમાં પાતક શાનું હોય ? યજ્ઞથી પરમવમાં સારું થાય છે.

શાંતિપર્વમાં એ પ્રમાણે કથા ૨૬૮માં અધ્યાયમાં છે.

સ્વપુરુષાદિઃ ક્રયો કહે છે કે—સર્વ જીવ, માના આત્મયથી જીવે છે. તે પ્રમાણે મહસ્થાને આશ્રમે, સર્વ સાધુ ઇત્યાદિક જીવે છે. ગૃહસ્થ-થી યજ્ઞ થાય છે તથા ધાવ છે માટે ગૃહસ્થાશ્રમી લોક ધર્મનો ટેકો છે. આ બધે વાંદત શાસ્ત્ર વિચાર કરીને મેં કહી છે.

આ પ્રમાણે કથા ૨૬૯માં અધ્યાયમાં છે.

ધર્મરાજા કહે છે હે આચાર્ય આદિસા મોટો ધર્મ છે એમ પણ ઘણી વસ્તુ કહ્યું, અને સમેજ શ્રાદ્ધમાં અનેક પ્રકારનું માંસ खाવાની છુટ આપી છે. સ્થાપે હિંસા કર્યા વિના માંસ શી રીતે મળશે. મારો આ સંશય જતો નથી. માટે એનો છુલાસો કરો. યજ્ઞ સિવાય, અને શાસ્ત્રે છુટ આપી છે તે સિવાય, માંસ

ન ત્વાત્સુ એનું નામ પ્રવૃત્તિ ધર્મ પરેનુ મોક્ષનો ડાઘા હોય તેનો આ ધર્મ નથી. વેદના મંત્રથી પવિત્ર થઈને, અને પાળી છાટીને પ્રોક્ષણ કરેલું માંસ પવિત્ર છે તે ત્વાત્સુની હરકત નથી, આ સિવાય માંસ ત્વાત્સુ નહીં. પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ એ બે ધર્મ ક્રપો લોકે કહ્યા છે.

અનુશાસન પર્વમા એ કથા ૧૧૫મા અધ્યાયમા છે.

ધર્મરાજા પુછે છે કે હે આત્મા શું ત્વાત્સુ ને શું ન ત્વાત્સુ એ મને કહો. મીઠમ જવાબ દે છે કે હે ધર્મરાજા, આ પૃથ્વી ઉપર માંસ જેવો ઉત્તમ પદાર્થ નથી, જીવને પુષ્ટિ આપનાર, શારિરને વૃદ્ધિ કરનાર, માંસ જેવો ત્રિજો પદાર્થ છેજ નહીં, તત્ત્વાપિ તેમો ત્યાગ કરવામાં પણ વહુ ગુણ છે. વેદાન્તા પ્રમાણે માંસ ત્વાત્સુમાં દોષ નથી. કારણ યજ્ઞાર્થ પર-મેશ્વરે પશુ ગનાવરો ઉપજાવ્યાં છે, એમ વેદમાં લખ્યું છે. તે સિવાય માંસ ત્વાત્સુ એ રાક્ષસી કર્મ છે. ક્ષત્રિ જાતિનો ધર્મ છે, તે કહું છું કે તેમણે પોતાના બહારી જનાવરો માથાં હોય તે ત્વાત્સુમાં તેમણે દોષ નથી. આગસ્તિ કાવિને પણ સર્વે મૃગ, પક્ષીને માંસ ઔષ્ણ્ય હેતુ, સર્વે રાજર્ષી શિકાર કરે છે. તે કરવામાં તેમણે પાપ નથી. શ્રોત્રમાં યજ્ઞમાં જે માંસ લાય છે, તે દેવોનું ડહિણ લાય છે. પ્રાણ સર્વને પ્રાપ્ય છે માટે પ્રાણ રક્ષણ કરવો એ મોટું દાન છે. અહિંસા શાસ્ત્રીથી સર્વ યજ્ઞ સર્વ તિર્થનું કલ્પ મેળે છે.

એ પ્રમાણે કથા ૧૧૬ મા અધ્યાયમા છે.

વ્યાસજી કહે છે પાપી છે તે યજ્ઞ, તપ, દાનથી પવિત્ર થાય છે. રાજસૂય યજ્ઞ, અશ્વમેધ યજ્ઞ, નરમેધ એવા અનેક પ્રકારના યજ્ઞ છે, તેમાંનો ઘોડાનો યજ્ઞ તું કર પૂર્વે રામચંદ્રજીએ એ યજ્ઞ કર્યો હતો.

ए प्रमाणे अश्वमेध पर्वना ३ जा अध्यायमा ए कथा छे.

बिलिना, खेरना, देवदारुमा अनेक खोटा यज्ञमा कर्मा हता. इटो सुवर्णनी करो हनि, चयन कुंड सुंदर रच्यो हता. अने एक एक देव ने वास्ते पशु पक्षी बळव जलचर जनावरो एकदर त्रणसे बाध्या हता तेमा अश्व एटले घोडो बहु शोभिवंत देखातो हतो, सिद्ध अने ब्राह्मण, व्यासजी अने तेमना बहु शिष्य, सबै कर्म जाणमारा अने नारदजी मोटा तेजस्वी अने तुनरुक्मणी, सभामा हता.

ए प्रमाणे कथा ८८ मा अध्यायमा छे.

वैशंपायन कहे छे. पछो ब्राह्मणोए सबै जनावरोनु मास राधीने तैयार कयुं. अने शास्त्र प्रमाणे घोडानु मास पण राधु राजा अने द्रौपदी राजपत्नीने उपसंवेशन संस्कार थयो. सार पछो घोडानु काळजु ब्राह्मणोए राजाना हाथमा आप्युं तेयो राजानु सबै पाप गयुं. बीजा अंगनु मासनो सोळ यात्रि के मळीने हवन कयौ ते सभामा श्रीकृष्णजी तेमनो भाइ बलदेवजी प्रद्युम्न बीगेरे हता सार पछो ब्राह्मणोनो पूजा अने दान कया ए प्रमाणे धर्मराजाना घोडानो यज्ञ थयो, तेमा धन, धान्य, रत्न, अने दारु पीवानो पुष्कल आप्यो हतो, अने घीनो कादव थयो हतो. अने अश्वना पर्वन थया हता ने जनावर केटला माया तेनी संख्या नहाते. ए प्रमाणे यज्ञ कर्पायो राजानु पाप गयुं, जने प्रजा तृप्त थइ.

ए प्रमाणे कथा ८९ मा अध्यायमा, अश्वमेध पर्वमाछे.

निगमशास्त्रना ग्रंथ हजार भातना छे तेयो यक्ष प्रश्नमा युधिष्ठिर राजाए पण एवो जवान दीधो के

શ્રુતિર્વિભિન્નાસ્મૃતયોપિભિન્ના ॥

નાનાઋષીણાંમતયોપિભિન્નાઃ ॥

સારે આપણો તો શો હિસાબ, શાસ્ત્ર મનહુ અને ચાલે નહિ એવું
 યવું સારે રુઢો એના માયાપર ચઢો નેઠી, સરેસર વિચાર કરતા એવું ન
 યવું જોડે; કારણ કે રુઢના કર્તા મુર્ખ લોક હોય છે, અને શાસ્ત્ર-
 ના કર્તા ઢાહ્યા હોય છે પણ ઘણાં વરસથી શાસ્ત્ર લખવાનું કે સુધા-
 રવાનું વંધ પડ્યું અને ઘણો કાઢ વિતી ગયો, સારે શાસ્ત્ર કાઢીને
 જોડે તો સાપ્રતકાલને કશું મળતું નથી, અનેક ખાતના શાસ્ત્ર ઉ-
 ધ્વજ ધયાં તેથી શ્રાતિનો ડુંગર લોકોની આગળ પડ્યો, તેમાંથી સાર
 અસાર વિચાર કરવાની શક્તિ વધાય લોકોને ક્યાંયો હોય, ધર્માધ્યક્ષ
 અને હિંદુરાજા સર્વ મુર્ખ ધયા, શક્ષિણ પદ્ધતિ કે પરિષદ રહ્યાં નથી તે-
 થી મન માને તેવા પંથ અને સાંપ્રદાય નિકળ્યા, ચંગી, મંગી
 લોકો મહંત થઈ પડ્યા, હાથે પ્રસંગે ધુતારા લોકોને સારી પેઠે કામ્યું,
 આઢસું નિરુપયોગી લોક લાય તેનું નામ પુણ્ય, અને મેહેનતુ લાય તે
 પાપ, વ્રત, તીર્થ, શાંતિ, ઉદ્યાપન ઇત્યાદિ શાત્તિક પૌષ્ટિકના યંથ મોટા
 મોટા લખાને ત્રાશ્યણ લોકોએ પોતાનો ધંધો વધાર્યો, તેથી મિત્ર મા-
 ગનારની સંખ્યા દેશમાં વધુ વધી, પણ ઉદ્યોગ વધ્યો નહી, ઉદ્યોગ અ-
 ને વિદ્યા તરફ કોઈનું લક્ષ નથી, અને તે કામમાં પૈશો કોઈ આપતું ન-
 થી તોફાની કામમાં દેશનું દ્રવ્ય સ્તર્ચાય છે, માટે હાવા કાઢ્યા જુ-
 ના લોકોને કશું સુજાતું નથી, તેમની અવકાલ કાઢના પ્રસર પ્રકાશ
 થી ગુમ થઈ છે, તવા લોકોએ આ કામમાં મન ઘાલીને તપાસ કરવો
 જોડે, અને સાર શું છે, અસાર શું તેનો નિર્ણય કરાવે લોકોએ કિ

યે રસ્તે ચાલવું અને ખોલ બોલી ધાય અને ઉદ્યોગ રૂપે એવી યોજના કરવી જોઈએ એજ મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક છે પરમેશ્વર કૃપા કરીને જે બુદ્ધિ આપશે તે સ્વર્ગ.

કર્મકાંડ નિરૂપયોગી છે. આ સિદ્ધાંત વેદમા એટલે અરણ્યક અને ઉપનિષદમાં લખ્યો છે. ત્યારે વ્રાહ્મણ કર્મકાંડનો નિશાની, શિ-
લા અને સૂત્ર તોડીને કર્મ અને ઉપાસના ઉપરથી હાથ ઝઠાવેછે,
ત્યારે આપણ એમ નથી કેહેતા કે એ વટલો ગયો; પણ તપો અને નારાયણ
રૂપ ધયો એમ કહાયે છીએ ત્યારે કર્મનો ત્યાગ એ નર્કનું સાધન ન-
થી એ વાત સિદ્ધ છે. પણ વ્યવહારમા ક્યાં સુધી રહીયે ઊંચે ત્યાં સુ-
ધી એનો ગહર પરમાર્થ વિષે ક્રમ ઉપયોગી નથી એ સિદ્ધાંત જે દિવ
સથી સમ્યાસ હિંદુ લોકોના આચારમાં પેઠો તે દિવસથી કર્મની કોવ-
લ નિંદા થઈ. આ પ્રમાણે પરસ્પર નિંદા થયાથી જેટલા આધાર રૂપ
શાસ્ત્ર છે તે સર્વની નિંદા થઈ. નિંદા વગર એક પણ આધાર રહ્યો
નાહિં. વેદાંતિ કર્મની નિંદા કરેછે. વૈષ્ણવ શૈવની કરેછે, શ્રોતિ વામિ
ની કરેછે, એ સમજીને લોકે શાસ્ત્ર મુકી દધિું અને રુઢીને ધર્મ સ-
મજીને રુઢીને વળગી રહ્યાછે. શાસ્ત્ર સંબંધિ વાદ કોડીને ગમતો નથી;
કારણ તેમાંથી કાલું નિકળવાનું, અને વધારે કંજેતીનું કારણ બનવાનું,
તેથી કોઈ પણ ચર્ચા કરતું નથી. એ વાત આજ યદુ એમ નથી, પણ
ભારતમા પણ એમ કહ્યું છે કે.

ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયો

મહાં જનોયે ન ગતઃ સંપંથાઃ ॥

રુઢો ઉપર લોકોની નિષ્ઠા એવિ મજબૂત બેઠી છે કે જરા કોઈ

રૂઢી વિરુદ્ધ કરે તો તેની બુમો વડે છે, પણ તે વિશે શાસ્ત્ર શું છે એ વિચાર કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી, અને ઇચ્છા પણ રાખતું નથી. લોક એમ કહે છે કે જુના પોથીમા ગમે તેમ દશે પણ દાલ ચાલે છે તે લઈ એમ ધંધાથી સુધારો કોડકરો સકતું નથી. મનુ એમ કહે છે કે

“પક્ષાન્નંફલવત્ગ્રાહ્યં”

પણ એ વાતનો રૂઢી નથી તેથી તે શાસ્ત્ર રદ થયું. તેજ પ્રમાણે.

કાર્પાશંકાટિનિર્મુક્તકૌશેયકૃતભોજનં

એથી રૂઢી ઝલટી છે. પોતાપાને જેટલું અશુચિત્વ અડકે છે એટલું યજ્ઞોપવીતને અડકતું નથી. સર્વ જ્ઞાત્રણ, શાસ્ત્રમા સમાન છતાં જુદા ધર્મા છે, અને વર્ણમા જાતિ, અને જાતિમા જાતિ રૂઢીથી ધડે છે. આ રૂઢીનું જોર અને શાસ્ત્રનો નિર્વિઘ્નતા સમજાને રમેજ સરકારે અદા, લતને સારુ કાપદો ઠરાવ્યો તેમા પણ શાસ્ત્રથી રૂઢી વધારે બલ્લાન ઠરાવી છે. સારે રૂઢીના અનુવાયે લોક તે સુધારાના રસ્તા ઉપર શી રીતે આવશે તે મોટો વિચાર છે.

રૂઢીનું જોર એવું છે કે વૈષ્ણવી મંદિરમા યજ્ઞ ન કરવો એવો મત રાખે છે, પણ, વેદના પારાયણથી મંદિર પવિત્ર થાય છે. તેમા યજ્ઞનો વિધી, અશ્વમેધ, નરમેધ, ઇત્યાદિ વિધિ ચોળ્યા છે, તે સામ્રાજ્યમા ઘણું પુણ્ય જાણે છે. સામ્રાજ્ય, પણ કરવું નહિ. સારે ન કરવાનો વિધિ શ્રવણ કરવામા પુણ્ય છે કે નહિ! આ પ્રશ્નનો મોટો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે યજુર્વેદ સંહિતામા ૬૦૦, જનાવર અશ્વમેધમા મારવા તેના નામ વિગતવાર લખ્યા છે, તેજ પ્રમાણે આશ્લીલ ભાષણ લખ્યા છે, તે

હોઢિમા નીચ લોક બોલે છે તેથી નઠારા. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય યજ્ઞના
 વસે નરજાતિના નામ લહ્યા છે, તે સામઢવામાં પુણ્ય દશે સહં? સર્વ
 શાસ્ત્ર કહે છે કે દેહ શુધ્યર્થ કર્મ છે.

ગીતા

યજ્ઞોદાનંતપશ્ચૈવપાવનાનિમનીપીણાં ॥

એ પ્રમાણે વેદાંતિ પણ બોલે છે, સારે ઉપર લલેલા કર્મથી દેહની
 અને ચિત્તની શુદ્ધિ થાય સારી. અનુસરણીથી મુલો માણસે સ્વર્ગે જાય,
 એ પણ મોટો સંશય છે. દુહોથી દેહને કોઈ અડકતો નથી. તેનું કાર-
 ણ એમ કહે છે કે દેહ જનાવરો લાય છે, સારે મુસલમાન વિગેરે શુદ્ધ
 થાયો થયા? તે ઘરમા આવે પણ દેહ ચામડિયો ન આવે તેનું કારણ
 કદાપિ દેહ હરામ એટલે મુલો જનાવરો લાય છે, અને મુસલમાન હ-
 લાલ એટલે મારીને લાય છે, માટે પવિત્ર થયા હશે? આગગાઢિમા,
 દેહ વેસે તો લોક પુકાર કરે છે, અને યવનાદિક વેસે તો કોઈ બો-
 લતો નથી. એનું કારણ દરિદ્ર હશે, કે વિજુ હશે, તે કોણ જાણે?
 સારે દરિદ્રો તે નીચ એમ કહેતા ન કાવે. ઉચવર્ણના ઘણા દરિદ્રિછે.

ભારતમા ધોષ્માચાર્યે કહેલો સિદ્ધાંત સામઢી ને ધર્મરાજાએ ધો-
 ષ્મનોં નિર્ણય પછી અશ્વમેધ કર્યો અને વ્રણસો જનાવરો મારી ને
 પાપ મુક્ત થયા. હવે ધિષ્માચાર્યના સિદ્ધાંતનો અર્થ કોઈ વિજે પ્રકારે
 કરશે તારે પ્રચલ્લ યુધિષ્ઠિર રાજા સામઢનાર હતા અને ધોષ્માચાર્ય
 વહે વૃદ્ધ અને ધર્મજ્ઞ હતા તેથી તેમના મરણ સમયે ધર્મ, વ્યાખ્યાન
 સામઢવાને વાસ્તે મોટી ઋષીની સભા મરાદ હતી. તેમા યુધિષ્ઠિર
 રાજા મુખ્ય હતા તેણે અશ્વમેધ કેમ કર્યો? તેના ધ્યાનમા ધોષ્માચાર્ય

યનો સિદ્ધાંત નરો નર ભાવ્યો નહો કે કેમ?

વેદ, પુરાણ, ઇતિહાસ, આસાં પુસ્તકો પરમેશ્વરે નિર્માણ કરેલા છે, અને એ તેની વાણી છે, એ પ્રમાણે હિંદુ લોક માને છે, એ પ્રમાણે ન માને તેને નાસ્તિક કહે છે. તેમાં વેકાળદ છે, કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ. એક જોવાને વિરુદ્ધ છે. તારે જ્ઞાન નાસ્તિક કેશુ? જી. જ્ઞાનકાંડની દીક્ષા એટલે સંન્યાસ લે છે તે આસ્તિક કે નાસ્તિક કદાપિ ને જણા આસ્તિક કહિયે, તો કર્મ કરનારા દિક્ષીત અમિ હોત્રિ પણ આસ્તિક અને ચોટલી અને જનોઈનો સાગ કરનારા સંન્યાસિ અને પરમહંસ પણ આસ્તિક છે, એમ જણાય છે. તેમાં કર્મ કરતાંને પુનર્જન્મ અને જ્ઞાન ને મોક્ષ એટલો સરક છે. તારે કર્મકાંડ મા શુ કરવા પડે? એ સમજાતું નથી, નીચ માર્ગ કર્મનો છે, તારે જ્ઞાની કેમ ન થવું? સંસારમાં પણ જ્ઞાની થઈએ તો હરકત નથી.

કૃષ્ણભોગીશુકલ્યાગીરાજાજનકરાધૈ ॥

વસિષ્ઠકર્મકર્તાચિપંચૈતેસમજ્ઞાનિનઃ ॥

એ પ્રમાણે બદાય લોક કર્મ મુકો દેઈને પોત પોતાના પંધા કરીને જ્ઞાની થાય તો શિ હરકત? પણ લોક કહેશે કે હાં નથી માટે સંન્યાસ લેવો જોઈએ. તારે કૃષ્ણ, રામ, જનક, એમણે સંન્યાસ ક્યારે લિધો હતો ?

હાલ રુઢીનું જોર એવું છે કે ધર્મના આચાર્ય જો નાવા હોય તો તેને પયો લાગે, તેમનો ઉપદેશ લે, તેથી મોક્ષે જાય. એમ સમજે, પણ જ્ઞાતનો ટંટો હોય, અને આચાર્ય કહે તારે તેનું વચન કોઈ માને નહીં. નાવાને ગુરુ કહે પણ તેનું વાણી ન ધિયે એક તરફથી એમ સ

મજે છે કે હું પવિત્ર જ્ઞાત જાતમાં છું, વાવાં અને સાધુ વટલેલા છે. તેનું, પાળી પિંડું નહીં, અને વિજિ વરફયો એમ સમજે છે કે વાવો મને મોક્ષે મોકલશે. તારે એનો મેલ કશો નથી. રુઢી પ્રમાણ.

એક ઠેકાણે અન્નમાં મેઘ્ય આવ્યું એમ ઋગ્વેદમાં લખ્યું છે, પણ તે અન્નનો પ્રશંસાપર વાક્ય છે. પણ તેણે પણ હિંસા-વર્જન યદ્ય એમ નથી. કારણ હજારો વેદ અને સૂત્ર પ્રમાણ છે. મિત્ત્રાચાર્ય અને શંકરાચાર્ય એમજ વોળ્યા છે, અને યજ્ઞની વાતો ભારત્તાદિકમાં આવે છે, યુધિષ્ઠિરે અશ્વમેધ કર્યો, તેમાં વ્યાસ શિષ્ય સહવર્તમાન હાજર હતા અને ત્રણસે પણ માન્યો, તારે વ્યાસજીને મેઘ્ય જનાવરમાં રહ્યું નહીં એ વાત માલુમ પડે નહોતી? અને હાલના પંડિતોને માત્ર માલુમ પડે, એ પણ કહેવું મુશ્કેલ છે. જનાવરોમાંથી નિકળીને મેઘ્ય અન્નમાં પેટું, એ વાક્યનો અર્થ એટલોજ છે કે અન્ન પણ હોમવા લાયક છે. વૈકુંઠના ભગવાનનો અવતાર, અયોધ્યામાં થયો તારે વૈકુંઠ ચાલે, પડ્યું એમ યત્ન નથી. તેજ પ્રમાણે જનાવરમાંથી મેઘ્ય નિકળીને અન્નમાં આવ્યું એનો અર્થ બે મેઘ્ય છે. એમ ન કહિયે. તો હજારો વેદ, અને યજ્ઞની આસ્થાપિકા હજારો છે, તે છોડી ઘસો. અને તે કરનારા પ્રાચીન નહિં, વ્યાસ, યુધિષ્ઠિર, ભરત્તાદિક, સર્વ મૂર્ખ ઠરશે. કોઈ પંડિતોનો મત એવો છે કે હિંસા કરતા તેનું કારણ અન્ન મલતું નહોતું, પણ એ વાત સોડી છે. એ પ્રમાણે ભારતના અશ્વમેધ પર્વના શ્લોક દાખલ કર્યા છે, તે ઉપરથી સમજાશે. લક્ષા વધી લોકોને જમાવવા અન્ન મલ્યું. અને હોમવાને ડાંગર કેમ ન મળે? વિષ્ણુ અનુસ્તરણીનો હોમ લખ્યો છે તે જાણને વાસ્તે નથી. ફક્ત પ્રેત સંસ્કારમાં જનાવરને ચાલવું એટલુંજ લ-

હ્યું છે તારે અન્ન કમતિનું કારણ ક્યાં આવ્યું તારે આ તર્ક પણ મિથ્યા છે. ગુર્જર દેશના લોકે એ હિંસા વર્જ કરેલિ છે તેનું કારણ એમને શાસ્ત્રનો સ્વરો અર્થ જાણ્યો અને પ્રાચીન વ્યાસાદિક ઋષિ અને શંકરાચાર્યાદીક આચાર્યોએ વેદનો અર્થ જાણ્યો નથી એમ નહીં, ગુજરાતના બ્રાહ્મણો શાસ્ત્ર ધુરંધર મુલ્યથી નથી ગુજરાતમાં કોઈ શાસ્ત્ર ઉપર ગ્રંથ થયેલો નથી, દક્ષણમાં હૈમાદ્રો માધ્વાદિક પ્રસિદ્ધ છે, વંગ-દેશમાં ગદાધર ઇત્યાદિ પ્રસિદ્ધ છે, પણ ગુજરાતમાં કોઈ કાલ્પના ગ્રંથ થયેલો નથી, ફક્ત જૈનધર્મના ચર્ચા બ્રાહ્મણ દવાયા માટે યજ્ઞાદિક વિધિ મુકી દિધો. તારપછિ વૈષ્ણવ લોકોએ પણ અહિંસા પ્રતિપાદન કરી તેથી બ્રાહ્મણ તેમને મલ્લતા રહ્યા, એ સ્વરૂપ કારણ કબૂલ કરવાને તેમને સ્થરમ લાગે છે, તેથી વેદનો અર્થ એમ નથી એમ કહે છે, પણ એ વાત જુઠિ છે. તેનું પ્રમાણ આ મંથમાં પાને પાને મલ્લશે. ગુજરાતમાં દિક્ષિત નામના, યાત્રિક નામના, બ્રાહ્મણ છે તારે તેમણે પૂર્વે યજ્ઞયાગ કર્યા હશેજ, પણ હાલ મુકી દિધું છે, તેનું કારણ ફક્ત જૈનધર્મનો ફેલાવ છે. વેદનો અર્થ હિંસાપર છે એમ ઘણા પુરાવાથી સાબિત છે. પ્રસિદ્ધ વેદના મંત્રો. તે પ્રમાણે પુર્વેના રાજાદિકે કર્મ કરેલા તેનો ઇતિહાસ. સામ્રાજ્યનો કાશી વિગેરે ઠેકાણે યજ્ઞ કર્મ થાય છે એ સર્વ પ્રમાણ ફક્ત ગુજરાતના હાલના બ્રાહ્મણોથી મિથ્યા કેમ થશે? ૧. એ સંશયનિ નિવૃત્તિ સ્વરૂપે કોઈ કરશે એવો આશ્વા છે. હજારો પ્રમાણથી વિરુદ્ધ બોલવામાં શો માર?

મૂર્તિની ઉપાસના તંત્ર અને પુરાણથી ઉત્પન્ન થઈ. પણ વેદમાં કોઈ ઠેકાણે નથી. સંખ્યા બ્રહ્મ યજ્ઞ ઇત્યાદિક બ્રહ્મ કર્મમાં મૂર્તિ નથી મૂર્તિ-

નો માર્ગ નિકળ્યો તેથી લોકોને મોટી છૂટ માઠી. પંથ પંથમાં ગામો-ગામ અને વાઢામાં અનેક મૂર્તિયો યદ, એકે એક કરો, સ્થાપિત વીજાણ વીજી કરો. કોઈ ઘ્યાર હાથની કોઈ આઠ અને દશ હાથની કરો, કોઈ ચાર મુલની, કોઈ છ મુલની, કોઈ શાત રૂપની કોઈ વીરની, કોઈ સ્ત્રીની, કોઈ જનાવરોની, કોઈ અર્ધ જનાવર અને કોઈ અર્ધ માણસ એવી, કરો. પછી તેનું ભક્ષણ, સેવો પૂજાપો, તેનું વાહન, પાત્ર, આપુષ્પ આભરણ શૃંગાર, તેનું કુટુંબ. અને તેનો વિસ્તાર, અને નોકર, ચાકર, તેની રાણીયો, અને રાણેલો છાંયો, અને તેની રુચી, અને તેનું ભક્તિનું પટલ, પદ્ધતિ, ન્યાસ, સુદ્રા, યંત્ર, મંત્ર, વીજ, પંચાગ, રિત્યાદિ હાથ કર્યા. એથી હિંદુ લોકો મહા ભ્રમ અને અંધ:કારમા પડ્યા. એનો નિર્ણય કાઢ કરશે તે સરો. આગમમા, રજસ્વલા, ભંગણ રિત્યાદિક પણ પૂજા યોગ્ય મૂર્તિ યદ છે, તેથી તેનો અંત પાર રહ્યો નથી, ધર્મમા એ મોટું તોફાન ઢાલ્યું યદ, એમ લાગે છે. એ વિશે કોઈ છુલાસો કરશે તો સારું.

એમ કહે છે કે કૃષ્ણ અવતાર છે, અને કૃષ્ણનું વાક્ય ગીતા રિત્યાદિક માનવા બુદ્ધ અવતાર છે, પણ બુદ્ધના વચન માનવા નહીં.

બલભાચાર્યે પ્રમાણ એટલે સરા શાસ્ત્ર ઠરાવ્યાછે તે એ પ્રમાણે.

વેદાઃશ્રીરુષ્ણવાક્યાનીવ્યાસસૂત્રાણિચૈવહી ॥

સમાધિભાષાવ્યાસસ્યપ્રમાણંતત્તુષ્ટયં ॥૧॥

ઉત્તરતો બલવાન્

અર્થ.

વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને ભાગવત એ ચાર એક કરતા એક વધારે માનવા લાયક તેજ પ્રમાણે શિવને ईश्वर કહેછે, પણ શિવે ર-ચેલા તંત્રો માનવા નહીં. એમ કેટલાએક પંડિતોનો મત છે. તારે આ વદાયનો સાર એવો નિકળે છે કે, ગમે તે દેવ, કે કાપિ શાસ્ત્રનો લેખનાર હશે પણ તેનો લેખ આપણા ધ્યાનમાં ઊતરશે કે બરોબર છે તારે તે માનવો. અને મનમાં નઠારો એમ લાગે તારે માનવા નહિ. તારે શાસ્ત્રમાં સારુ કિયું અને નઠારુ કિયું એ જાણવાને વાસ્તે આપણું મન પ્રમાણ છે, શાસ્ત્ર પ્રમાણ નથી. કારણ શાસ્ત્રો સાગે અને નઠારા અનેક ખેલ શેલ થયા. તારે બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરવાનો રહ્યો.

કહ્યું છે કે.

શ્રુતિસ્મૃતિવિરેધેનુયુક્તિરેવલીયસી ॥

યુક્તિહીનેવિચારેતુંધર્મહાનિઃપ્રજાયતે ॥૧॥

વેદ પણ પ્રમાણ નહી. તેમાં જેટલું આપણે કાવતું આવે, તેટલું સારુ, બાકી છોટું. તે છોટું ઠરાવાને વાસ્તે હું મેં તે પ્રયત્ન વાક્ય લે-
 ષુ. ભારતથી કે પુરાણ વચનથી વેદને રદ કરીયે, તેની ચિંતા નહી. તારે મન એજ મોટું શાસ્ત્ર છે. એમ સિદ્ધાંત ઠરાવીયે તો અનેક પ્રકારના માણસના, અનેક પ્રકારના મન છે. તારે કયા માણસના મનનો આધાર કરીયે, એ પણ મોટો સંશય છે? જે ગુરુ પાસે જડ્યે તો તે-
 નિ એક ડપસના હોયજ, તે પોતાની ડપાસના બતાવશે. વૈષ્ણવ હશે તો વિષ્ણુનું બતાવશે, કાલિકાનો ડપાસક હશે તે, તે બતાવશે. વેદા-
 તિ, હશે તો સર્વ કર્મ કાળકાળે વ્યર્થ છે અને એક બ્રહ્મની ડપાસના ક-

રહી એમ વતાવશે. તારે વિજા વઢાય માર્ગે ઓટા અને મારો મત લ-
રો એમ પણ કહેવું વિચારમા ઠીક આવતું નથી. કદાપિ સર્વ દેવતા
છે, તે એક ઇશ્વરનું રૂપજ છે. નામ રૂપ લોકે એ જુદું કલ્પ્યું, માટે
શિ ચિંતાછે વઢાયને પરમેશ્વર કહિયે એમ કેટલાએક મત ધરાવેછે,
અને કોઈયો વિરુદ્ધ ચાલતા નથી તેમણે એક સંકુટ મોટું પડેછે,
તે એજ કે નંઠારા અને સારા શાસ્ત્ર જે ઉપર વતાવ્યાછે તે સર્વને મા-
ન્ય કરવા પડેછે વિવેક જાયછે અને સુધારો કરવાની બુદ્ધી ક્ષીણ પા-
યછે. આઘસુ, અવિવેકી, ને એ મત ગમશે પણ, વઢાયને એ મત ગમ-
વાનો નથી. હજારો તકરારો સ્વામિનારાયણ વિગરેની ચાલે છે તે
ઉપરથી એમ માલમ પડેછે. તારે શાસ્ત્ર સર્વ કિયું એ સાર કાઢવાની ઘણી
જરૂર છે. પણ એ કામ કોણ કરશે, તે હજી સમજાતું નથી વિદ્વાન
લોકે એમ ઠરાવ્યું છે કે:—

અગ્નૌક્રિયાવતાદેવેદિવિદેવેમત્રીપિણાં ॥

પ્રતિમાસ્વલ્પબુદ્ધિનાંસર્વત્રસમદર્શિનાં ॥

આગમવાળાએ જેમ, જંતર મંતર અને દુષ્કા કલ્પનાથી ઉત્પન્ન
કાયા તેજ પ્રમાણે નિગમવાળાએ ચારસે પાંચસે વ્રત ઠરાવ્યા છે. તેજ
પ્રમાણે દાન ઠરાવ્યા છે વ્રતાર્ક, ચતુર્વર્ગ ચિંતામણી વીગેરે યંથમા
વઢાય મેળા કન્યા છે પ્રત્યેકમા એક એક કાહાણિ લખી છે. તેની
રિતિ એવી.

“એક જાણણ હતો તે દરિદ્ર થયો તેથી પોઢા પાખો અને બ-
ટકતો ફરતો હતો તેની એક દર્હાડે મેળાને કાઠે એક ઋષિની મુ-
લાકાત થઈ તેણે કંઈ કે આજ નોમ છે આજ જેકો કિલાપશી સો-

नानो करीने पूजा ररशे, अने ब्राह्मणने दान देशे, तो तेनुं दरिद्र जशे. ते साभळीने ते प्रमाणे करताज बीजे दहाडे लक्ष्मी प्राप्त यद्. घरमा खोदता द्रव्य मळयूं, अने ब्राह्मण सुखी धर्गो ए व्रतनी कथा रामचन्द्रजीए लक्ष्मणजीने कहीं तेयो जगतमा प्रसिद्ध यद्. एवं ए व्रत लक्ष्मी आपनार छे. "

आवि कथा हजारो लखीछे. अने तेणे आधारने सादृजे मोटा पुरुषो यद् गया, तेमना नाम दाखल कऱ्या छे एटलुज नहीं, पण स्थावर पदार्थना नामधी केटलीएक कथा लखी छे जेमके धरणी अने दोए-नो संवाद, सूर्य अने, अरुणनो संवाद,, सागर, अने आकाश, चंद्र अने शनि, अपि अने कार्तिक स्वामी, हिमालय, अने इंद्र, इसादि जड, स्थावर, कस्मिंत, पुरुषना नामधी कथा लखी छे. तेमा मोटी, मोटी करामतो, अद्भुत चमत्कार सिद्धि, अनेक तरेहना रस, अने रंग, पण ते बढायनो मतलब एज के ब्राह्मणनुं महात्म वृधारवूं अने, तेमणे जेटली अने एटली मिलकत आपावी ए प्रमाणे सर्व कथानो सारछे. ब्राह्मण पहेला श्राप देता अने वर आपता, तेनी बहु कथाओ लखी छे कोइना श्रापधी राजा मरी गया, समुद्र सुकायो, यादवकुळनुं स-त्थानाश गयु, मोटा देव, पर्वत,, नदीयो, ए पण बिहिने चालता. अ-ने ए बोले तेम करता ए मतलबनी हजारो कथाओ लखीछे. संस्कृत पुस्तकनो-मोटो भाग ए मतलब उपरजछे. अने ब्राह्मणनी लायने रीमा सर्व पुस्तको एज प्रकारना होयछे जेणे आवा पुस्तको नाहा नपणधी वाच्या होय, तेना मनउपर असर तेज प्रकारनो, लागे संस्कृत भणेलो मोटो पढित होय, तो ए बियाया बहु कुशल होयछे भूगोल, पंचज्ञान के इतिहास, वगैरे सखतिशायो ए बहु दूर होयछे. स-

સૂર્ય અને અસૂર્ય, તે વિષે એનો વિચાર નહીં થાય છે. બુદ્ધિમાન કુતરું વૃદ્ધિ પામે છે. દરદી દુધ, અને શોર્ડિના રસનો સમુદ્ર છે, સૂર્યનો વંશ પૃથ્વી ઉપર રાજ કરવા આવ્યો, તિમાલયની દિશા ને શિવગીર્ણ, અને સૂર્યની કન્યા તાપિનીદિ, અને યમનો વેતેન યમુના, કશ્યાદિ અદ્ભુત કલ્પના વિશે સંસ્કૃત પંડિતોના મનમાં કશો સંશય આવતો જ નથી, અને સંશય આવ્યા વિના શાસ્ત્રનો વૃદ્ધિ કે શોધન થતું નથી. માટે હિંદુસ્થાનમાં વિદ્યાને વૃદ્ધિ વેધ પડે, ને રાજા અને વિધવા એ બે જણા બ્રાહ્મણોના મોટા ઘરાન ધરાય છે. આ હિંદુસ્થાનમાં યજ્ઞકાંડ કમતિ થયું, એમ સમજીને શાંતિક પૌષ્ટિક કર્મનો વૃદ્ધિ કરી દાનના વિધિ લખ્યા છે, તેમાં પ્રત્યેકમાં જુદા જુદા દેવતા તેમની પૂજા, હોમ, શૃંગાર, અને તે પ્રમાણે કરવાયો કલ થાય છે તેનું વર્ણન, લખ્યું છે. હેમાદ્રે ગ્રંથ ઉપરથી થોડા દાન નિચે લખ્યા છે.

હલકુંભદાન	ઈછા ભોજન દાન	અશ્વદાન
ગોદાન	ભૂમી દાન	બ્રહ્માદાન
કન્યાદાન	ઘંટા દાન	માહિષીદાન
કદલિદાન	ઘૃતદાન	રજતદાન
કાશ્ય પાત્રદાન	છન્નોપાનહદાન	સુવર્ણદાન
ગજદાન	દક્ષિણા મૂર્તિદાન	વૃષભદાન
કૃષ્ણાજીનદાન	તિલદાન	વસ્ત્રદાન
પુસ્તકદાન	ગોધૂમદાન	શયાદાન
ગૃહદાન	તુલાદાન	યજ્ઞો પત્રીતદાન
ગોપાલમૂર્તિદાન	દશમહાદાન	શ્વેતાશ્વદાન
ગોમુહદાન	ધાન્ય પર્વતદાન	કાપિલાદાન

પ્રપાદાન	દીપદાન	અશ્વત્થદાન
મળીદાન	વૃક્ષદાન	સર્વસ્વદાન
લવણ પર્વતદાન		રત્નદાન

દ્રવ્યાદિ જેટલા ઉપયોગી પદાર્થ તેટલા દાન છે અને બ્રાહ્મણ શિવાય ધીજાને આપવાના નહીં અને ધીજાને જમાડવા નહીં, એ વા-
ચત સત્ત્વન નિયમ લખ્યા છે. ને એવા હજારો દાન લખ્યા છે. તેજ પ્ર-
માણે વ્રતાર્ક ઉપરથી થોડા નિચે વ્રતના નામ લખ્યા છે.

एकादशीव्रत	मुक्ताभरण	गोत्रिरात्र
सोमवारव्रत	रथसप्तमी	प्रदोष
हरितालिका	बुधाष्टमी	नृसिंहजयंति
हस्तगौरी	जन्माष्टमी	अनंतचतुर्दशी
परशुराम जयंति	महालक्ष्मी	वैकुण्ठचतुर्दशी
चतुर्थी	दुर्वाष्टमी	वटसावित्री
ऋषीपंचमी	रामनवमी	कोकिलाव्रत
उषागलालिता	रुद्रवर्जितव्रत	सोमशति
कपिलाष्टि	लक्षदीपव्रत	शिवामुष्टि
शीतलाव्रत	विजयादशमी	मंगलागौरी
लक्ष्मनमस्कार	दशाहार	सकाતિ
	लक्षप्रदक्षिणा	तुलसीविवाह

પ્રત્યેક કથામા એમ લખે છે કે—

शृणुराजन्प्रकथ्यामीव्रतानां उत्तमं व्रतं ॥

એનું ફલ વતાયું તે એ પ્રમાણે—

અશ્વમેધસહસ્રાણીવાજપેયશંતાનિચ ॥

વંધ્યાનાંપુત્રજનનંધનધાન્યવિવર્ધનં ॥

પ્રત્યેક વ્રત-કર્મમા એમ લખે છે કે

આચાર્યચસપત્નીકંવસ્ત્રાલંકારચંદ્રનૈઃ

તોપયિત્વાશુચૌદાંતાંગાંચદદ્યાત્પયસ્વિનીં ॥

બ્રાહ્મણાંભોજયેત્પશ્વાદક્ષિણાભિઃપ્રદાપયેત્ ॥

દરેક વ્રતમા, નવા નવા દેવ આવે છે, કેલ્લું જાહ કદલી વ્ર-
તમા પુજાય છે તેની પ્રાર્થના કરેછે તે નિચે પ્રમાણે

આગલ્લકદાલિદેવીસૌભાગ્યફલદાયિની ॥

રૂપંદેહીજયંદેહીયશોદેહીસુનિશ્ચિતં ॥

એજ પ્રમાણે પિપ્પ્લો, વડ, ઇલાદિકની કોઈ બ્રહ્મા, કોઈ વિષ્ણુ,
કોઈ રુદ્ર, એવા નામથી પ્રાર્થના પશુ પાક્ષી જાત્રુ, ધાન્ય, પાપાણ, ચા-
મડું, ઇલાદિને પરમેશ્વર ઠરાવ્યા છે એ પુરાણ અને તંત્રનો ધર્મવેદથી
જુદો છે, અર્જુને વાળ મારીને તોરનો ઢગલો સ્વર્ગ સુધી ક્યો, તે ર-
સ્તેથી ઇંદ્રનો હાથિ લેઈ આવ્યા એ કથા પણ ગજગૌરીવ્રતમાછે જેમ
જેમ સ્ત્રિયો ઉપર જુલમ વધતો ગયો, તેમ તેમ આવી કયા સામઝવામા
અને વ્રતાદિક કરવામા વધારે સામિલ થઈ એમને વાસ્તેજ એ ધર્મે ઠ-
રાવ્યો એમ પણ ઘણે ઠેકાણે લખ્યું છે. આ હિંદુસ્થાનમા વિધવા જેવો
દુર્દેવો અમગલ અને કુરૂપ પ્રાણી નથી સામિ મળે તો દુ શુકન થાય,
મંગલ કામમાં ઝામિ રહે તો મર્યાદા તુટિ કહેવાય, ત્રે વાર જમે તો
અધર્મ, ચર માઢે તો વટાલિ જાય, સારુ લુગડુ પહેરેતો લુચ્છિ કહેવાય,
એવિ વલ્લતરા કોઈ પ્રાણીને ન હોય

વેટલાદિ પુરાણમાં યુગના વર્ષ લખ્યા છે તેની ગિત ૩૬૦ વર્ષના ૧ દિવ્ય વર્ષ થાય છે.

આ દિવ્ય વર્ષ,	મનુષ્ય વર્ષ
કૃતયુગમાં ૪૮૦૦	૧૭૨૮૦૦૦
ત્રેતાયુગમાં ૩૬૦૦	૧૨૯૬૦૦૦
દ્વાપરમાં ૨૪૦૦	૮૬૪૦૦૦
કલિયુગમાં ૧૨૦૦	૪૩૨૦૦૦

પ્રત્યેક યુગના આરંભે સર્વકાલ અને અંતે સંધ્યાકાલ આવે છે તેનું કોષ્ટક,

સંધિ	મુખ્યકાલ	સંધ્યાંશ
૪૦૦	૪૦૦૦	૪૦૦
૩૦૦	૩૦૦૦	૩૦૦
૨૦૦	૨૦૦૦	૨૦૦
૧૦૦	૧૦૦૦	૧૦૦

તારે કલિયુગનું હાલ ૪૯૭૫ મું વર્ષ ચાલે છે. અને સો દિવ્ય વર્ષ એટલે ૩૬૦૦૦ છાતિસ હજાર વર્ષ સુધી કલિની સંધી ચાલશે તે માં પૂર્વ યુગના ધર્મ ચાલવાના એમ લખ્યું છે, તે સ્વરૂપે જોડું ૧ આ પ્રશ્નો જવાબ કોણ દેશે?

એજ પ્રમાણે શ્રાદ્ધ વિધાનો વિસ્તાર થયો છે.

નિત્યશ્રાદ્ધ	માસિક	દાધિશ્રાદ્ધ
દર્શશ્રાદ્ધ	વાર્ષિક-સાવરસરી	ઘૃતશ્રાદ્ધ
શણ્ણવતિશ્રાદ્ધ	ચંદ	एकोदिष्ट
નાદિશ્રાદ્ધ	હિરણ્યશ્રાદ્ધ	પાર્વણ
તીર્થશ્રાદ્ધ	આમાન્યશ્રાદ્ધ	સંપિદશ્રાદ્ધ

એક એક શ્રાદ્ધમા લાખ રૂપયા સ્વર્ચ થાય છે. રાજા અને શ્રીમા
ન પ્રહસ્થો રાહિરાહો હજારો રૂપૈયા પિતૃકાર્યમા સ્વર્ચ કરે છે એંડા
પરથી, બારમુ, જમવાની રીત, નાત જમવાની રીત ગુજરાતમા પડી
છે સાઠોદ્રા નાગર સાત વસત નાતો જમાડે છે. અને ઔદીચ બ્રાહ્મણ
એક વાર નાત જમાડે છે. તેમાં ગરીબ માણસ હોય તો ઘરબાર વેચીને
કર્જ કરીને નાત જમાડે છે. આ દેશમા, ગામોમા, અને શહેરમા કુ-
ર્જ છે તેમાનો ઘણો ભાગ એજ કારણથી છે. એ કારણથી, ભિલારી,
વિદ્યાહીન, ને નિરૂપયોગી લોક બહુ થયા.

અન્નદાનાત્પરંનાસ્તિવિદ્યાદાનંતતઃપરં ॥

અન્નેનક્ષણિકાતૃપ્તિયાવઙ્ગીવંતુવિદ્યતા ॥

અન્નદાનથી ક્ષણિક તૃપ્તિ થાય છે વિદ્યાર્થી આમરણ તૃપ્તિ છે.
આમાનો ઘણો ભાગ જતો રહ્યો. એવા અનેક કારણથી આ દેશની પ-
ડતિ થઈ છે.

વૈદિક ધર્મમા વ્રણ ઋણ લેખ્યા છે એક દેવ ઋણ--પિતૃઋણ
અને ઋષિઋણ. આ વ્રણે, યજ્ઞથી શ્રાદ્ધથી અને સ્વાધ્યાયથી અપાયછે.
યજ્ઞ એટલે હોમ--મન્વ.ઋતુ-માગ મેધ-અન્ધર ડયાદિ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

યદ્યદગ્રૌજુહોતિસદેવયજ્ઞઃ

આશ્વ. સૂત્ર અ. ૩ કં. ૧

શત યજ્ઞ કરે તેનું નામ શત ઋતુ કહેવાય છે. એવા રાજા પણ
યજ્ઞ છે, એના પેટામાં, સપ્તહાવિર્યજ્ઞ, સપ્ત પાક યજ્ઞ, સપ્ત સોમ યજ્ઞ, શ્રૌત
યજ્ઞ, ઋત્તર ઋતુ ઇત્યાદિક ભેદ છે. કેટલાએક અન્નના, અને ઘીના,
અને કેટલાએક વશુના છે. વશુ એટલે સર્વ પ્રકારના જનાવર, માણસ,
વઢદ, વરુરા, ઘેટાં, ઘોડા ઇત્યાદિ. ઋગ્વેદનો બે ઋચા નિચે લખ્યો

છે તે આશ્વલાયન ગૃહ્ય સૂત્રનો પહેલા અધ્યાયનો પ્રથમ કાઢિકાનો પા-
ચમા સૂત્રમા દાખલ કર્યા છે.

વિશ્વમનાઋપિ, ઇન્દ્રદેવતા ॥

અગોરુધાયગાવિપેદ્યુક્ષાયદસ્મ્યંવચઃ ॥

ઘૃતાત્સ્વાદિયોમધુનશ્વોચતે ॥

ઋ ૦ અ ૦ ૬ અ ૦ ૨ વર્ગ ૨ ૦

મારદ્વાજઋપિ. અગ્નિદેવતા ॥

આતેઅગ્નઋચાહવિદ્વદાતૃંભંરામસી ॥

તેતેભવંતૂક્ષણઋપમાસોવશાઽત ॥

ઋગ્વેદ.

અ ૦ ૪ અ ૦ ૫ વર્ગ ૧૮ ઋ ૦ ૪૭ આશ્વલાયન

નારાયણવૃત્તિ

અસ્યમંત્રસ્યતાત્પર્યંઽક્ષાદિમાંસેનતવયાવતિ

પ્રીતિસ્તાવતિતવવિદ્યાયાપિભવતીત્યર્થઃ ॥

અર્થ.

હે ઇન્દ્ર હે અગ્ની તમારી બઢદ અને ગાયનો માસ ઉપર પ્રીતી છે.
તે પ્રમાણે હમારી વિદ્યા ઉપર પ્રીતિ થાય. યજ્ઞને દેવ યજ્ઞ કહે છે.
મહસ્થ લોક, રાજા, શ્રોતિ બ્રાહ્મણ પાસેથી પૈસા અર્પાને યજ્ઞ કરાવે છે.
વામમાર્ગી પાસેથી પૂજન કરાવે છે તેથી પોતાનું કલ્યાણ જાણે છે.

શ્રાદ્ધ એટલે પિતૃ યજ્ઞ એમા પણ અનુસ્તરણી રૂપાદિક માસના વિ-
ધો છે. એને પિતૃ યજ્ઞ પણ કહે છે. આશ્વલાયન સૂત્રનો ટીકાકાર
નારાયણ શ્રાદ્ધની વ્યાખ્યા એમ કરે છે.

પિતૃનુદ્દેશ્યયદ્દિયતે બ્રાહ્મણેભ્યઃશ્રદ્ધયાતતશ્ચાદ્ધં ॥

આ--૪--૭

અર્થ:—વહિલોના નામથી બ્રાહ્મણને ભક્તિયો આપવું, એનું નામ શ્રાદ્ધ.

સ્વાધ્યાય એટલે વેદ પઠણ કરવા, એને બ્રહ્મ યજ્ઞ પણ કહે છે.

આ યજ્ઞ યજ્ઞ છે. વેદનો મુખ્ય ભજન માર્ગ એજ છે. પૌરાણિક ધર્મ ચાખ્યો તેમા યજ્ઞને ઠેકાણે પૂજા સ્થાપન કરી, તેમા બે ભાગ છે, દક્ષિણ અને વામ. દક્ષિણ માર્ગમાં વૈષ્ણવ મત સૌથી સાત્વિક છે, તેમા હિંસા નથી, અને વામમા બલિદાન, મદ્ય માસાદિક અનેક પ્રકારના દુરાચરણો છે. સાત્વિક માર્ગનો કર્તા બુદ્ધ, કૃષ્ણ દેવ અને તેની પરંપરામા વૈષ્ણવાચાર્ય, નારદ, પરાશરાદિક તેમનું પણ કહેવું એવું કે પૂજામા હિંસા નહિ, પણ વૈદિક અને શ્રૌત કર્મ કરિયે તો હિંસા કરવા પણ તે હિંસા છે. એમ કહેવું નહીં. વાંજા ત્રિરાશ્વર વાદી જૈન અને શ્રાવક છે. વાંજો વામમાગ એનો ચલાવનાર શિવજી અને તેમના પરંપરાના નાથાદિક ધયા, તે આ પ્રમાણે હાલ વૈષ્ણવ અને શૈવ બે મોટા પ્રધાન હિંદુસ્થાનમા છે.

યજ્ઞધર્મ અસલથી સર્વે દેશમા હતો એમ ઇતિહાસથી માલૂમ પડે છે, હાલ જેમ હિંદુસ્થાનમા ભક્તિ અને જ્ઞાન ધર્મનો ફેલાવ થયાથી યજ્ઞ કર્મ પાછું હઠ્યું, તે પ્રમાણે અન્ય દેશમા પણ યજ્ઞ કર્મ બંધ પડ્યું છે.

કબોર પંથી, રામસ્નેહી, માધવગીરી, નરહિયાદનો સંત રામબાવા, એ પંથમા મૂર્તિનો ત્યાગ છે વેદાંતિમા બે પક્ષ પ્રાચીન અને અર્વાચીન છે. પ્રાચીનમા સગુણ બ્રહ્મના દ્વૈત માટે ઉપાસના કરે છે પ્રાર્થના સમાજનું મત એજ છે અર્વાચીન મતનો સ્થાપન કરનારા શંકરાચાર્ય તે બ્રહ્મને નિર્ગુણ ઠરાવોને અદૈત માને છે અને હું બ્રહ્મ છું એમ સમજે છે.

उपोद्घात.

शेकराम रामनाथ शास्त्री शेहेर अमदावाद एमने निगमप्रकाश
ग्रंथ तपासवा आप्यो हतो तेमने ते ग्रंथनुं खडण लखी आप्यू छे ते
आगळ छापनामा आव्यू छे

શાસ્ત્રિ સેવકરામ રામનાથ રાચિત હિંસા પ્રધાન ધર્મ
સ્વંડનની ચોપડી વેદાભિગ્રાય વોધની.

શ્રીગણેશાયનમઃ ॥ ॥ જગતની સૃષ્ટિને વિષે દેવ મનુષ્ય અસુર
તથા ઉચ્ચ નીચ વર્ણ તથા દરિદ્રી તથા ધનવાન તથા રાજા રંકુ એ જુદાં
જુદાં કરવા રૂપ જે વિષમ ભાવ ને નિદર્શ પળું તે રૂંધરને તે નથી સારે
એ દેવાદિ વિષમ ભાવ શાથી છે તો સૃષ્ટિ વેળાપે રૂંધર જે તે જીવનાં પૂર્વ
કર્મ જોડને તેને અનુસરીને વિષમ સૃષ્ટિ કરે છે માટે જીવના કર્મ એજ
વિષમ ભાવનું કારણ છે. પાપ કરે છે તે પાપિ થાય છે સારું કરે છે
તે સારો થાય છે. જીવને જીવના કર્મનો પ્રવાહ બનાવીનો છે કોઈ દિ-
વસ જીવ કર્મ વનાતો નોતા એમ નથી એમ જો હોય તો ન કરેલું આવે
ને કરેલું જાય.

॥ ઉક્તંચશારીરકમીમાંસાયામ્ ॥

વૈપમ્યનૈર્ઘૃણ્યેનસાપેક્ષત્વાત્તથાહિદર્શયતીતિ ॥

સાધુકારીસાધુર્ભવતિપાપકારીપાપોભવતીતિશ્રુતિઃ ॥

નકર્માવિભાગાચ્છેન્નાનાદિત્વાદુપપદ્યતેચાપ્યુલ્ભયતેચેતિ ॥

અન્યથાઽકૃતાભ્યાગમરુતવિપ્રનાશપ્રસંગાત્ ॥

પ્રકૃતિંપુરુષંચૈયવિદ્વનાદીઽભાવતીતિસ્મૃતિઃ

વેદપ્રણિહિતોધર્મોહ્યધર્મસ્તદ્વિપર્યયઃ ॥

વેદોનારાયણઃસાક્ષાત્સ્વયંભૂરિતિશુશ્રુમ ॥૧॥

તથાચશ્રુતિઃ॥ અસ્યમહતોભૂતસ્યાનિઃ

શ્વસિતમેતદ્દદ્ધ્વેદોયજુર્વેદોઃસામવેદોઽથર્વેતિ

તે જીવ સાત્ત્વિક રાજસ તામસ એ ત્રણ પ્રકારના છે તે મહા પ્રલય-
મા માયા મધ્યે લીન થાય છે જેમ સૂર્યના તેજમા રાત્રી લીન થાય છે.

उक्तंचस्कांढे

सकार्यमूलप्रकृतिःसकालाक्षरतेजसि ॥

प्रकाशोर्कस्यરાત્રીવતિરોભૂતાતદાઽભવત્ ॥

तिरोभवंतिजीवेशायत्राव्यक्तेहरीच्छया ॥ १ ॥

અનાદિ જીવ પોત પોતાના કર્મે સહિત માયામા સુતેલા છે તે
અનુશાયિ જીવ રહેવાય છે તેને સૃષ્ટિ વેળાયે ભગવાન્ જે તે બુદ્ધિ ઇન્દ્રિ-
યોને મનને પ્રાણ આલે છે તથા દેહ આલે છે શા વાસ્તે વિષય ભોગને
અર્થે તથા જન્મ પ્રભૃતિ કર્મ કરવાને અર્થે તથા લોકાતરમા જવાને અર્થે
રહેતા તે તે લોકના ભોગને અર્થે તથા મોક્ષને અર્થે.

॥ उक्तंचश्रीमद्भागवते ॥

बुद्धीद्वियमनःप्राणाजनानामसृजत्प्रभुः ॥

માત્રાર્થચભવાર્થચહ્યાત્મનેકત્પનાયચ ॥ ૧ ॥

તેમા સાત્ત્વિક જીવે છે તે સચ્છાન્ત્ર સપુરુષના સંગે રહે મોક્ષ
માર્ગમા પ્રવર્તે છે રાજસ તામસ જીવ છે તે પામર છે તે સર્વે જીવ ક
ર્મે શાન્ત્ર તથા વિરો નિષેધ સમજતા નથી ગમે સદા માત્ર મક્ષણ કરે
છે પરદારા સગ કરે છે સુગપાન કરે છે તેને નિયમમા લાગવા સારું

મગયાને વેદ રૂપ શાસ્ત્ર કયું છે તે સૃષ્ટિકાળે વૈરાજના આસમા ઝંઝાર
રૂપે આવી ચતુર્મુખ બ્રહ્માના ચાર મુક્તમાથી અધરાત્મક મન્ત્ર ગણ રૂપે
ઉત્પન્ન થાય છે

ઉક્તંચશ્રીમદ્ભાગવતે

સપ્તજીવોવિવરપ્રસૂતિઃપ્રાણેનઘોષેણગુહાંપ્રવિષ્ટઃ

મનોમયંસૂક્ષ્મમુઘેત્પરૂપંમાત્રાસ્વરોવર્ણદ્વિતિસ્થવિષ્ટઃ

તથાચત્ર્યુતિઃ

ચત્વારિવાક્યરિમિતાપદાનિતાનિવિદુર્બ્રાહ્મણાયેમનીપિણઃ॥

ગુહાત્રીણિનિહિતાનેંગયંતિતુરીયંવાચોમનુષ્યાવદંતિ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતેચ નૃ. અ ૦ ૧૨

ઋગ્યજુઃસામાધર્વાખ્યાન્વેદાન્પૂર્વાદિભિર્મુસૈઃ ॥

શસ્ત્રમિજ્યાંસ્તુતિસ્તોમંપ્રાયશ્ચિત્તંવ્યધાત્ક્રમાત્ ॥૧॥

આયુર્વેદંધનુર્વેદંગાંધર્વેવેદમાત્મનઃ ॥

સ્થાપત્યંચાસૃદ્ધેદંક્રમાત્પૂર્વાદિભિર્મુસૈઃ ॥ ૨ ॥

દ્વિતિહાસપુરાણાનાંપંચમંવેદમીશ્વરઃ ॥

સર્વેભ્યએવવત્ક્રેભ્યઃસસૃજેસર્વદર્શનઃ ॥ ૩ ॥

વેદમા ને પુરાણમા વર્ણો ભેદ નથી વેદમા અસ્પષ્ટ વાર્તા છે ને
પુરાણમા સ્પષ્ટ વાર્તા છે એટલો ભેદ છે પુરાણ ને વેદનું ઉપરહકપણ
રહે છે.

उक्तंचमाश्रये

यन्नदष्टं हि वेदेषु तदष्टं स्मृतिभिः किल ॥

उभाभ्यां यन्नदष्टं हितत्पुराणेषु गीयते ॥ १ ॥

इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपवृंहयेत् ॥

विभेत्यत्यश्रुताद्देवो मामयंचालयेदिति ॥ २ ॥

मामयं निहनिष्यतीति क्वचित्पाठः ॥

ब्रह्मना मुखमासी वेद उत्पन्न यथा ते वेद मरीच्यादि पीताना पु-
त्र ब्रह्माये भणाय्या पण प्रथम युगमा एक ब्राह्मणनीज सृष्टि हति ते सर्वे
सत्त्वगुणी पापे रहित हता ने ध्यान निष्ठ हता वास्ते उपासना तथा
ज्ञान ए ने वेदना भाग प्रवर्त्त्या पण कर्म मार्ग न प्रवर्त्त्यो पछे सत्ययुग
उत्तरो ने त्रेतायुग वेठो सारे कर्म मार्ग प्रवर्त्त्यो सार पहेले बहुधा प्र-
कारे केबल उंकारात्मक वेद हतो.

उक्तंचश्रीमद्भागवते

नवमस्कंधे सप्तदशोऽध्याये ॥

वेदः प्रणव एवाग्रे धर्मो हं वृष रूपधृत् ॥

उपासते तपो निष्ठा धर्ममां मुक्त किल्बिषाः ॥ १ ॥

त्रेतायुगे माहाभाग प्राणान्मेह दयात्रयी ॥

विद्या प्रादुरभूत्तस्या अहमा सं त्रिवृन्मखः ॥ २ ॥

त्रेतायां संप्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्त्तत ॥

स्थालीस्थानंगतोऽश्वत्थंशमीगर्भविलक्ष्यसः ॥ ३ ॥

तेनद्वेअरणीकृत्वाउर्वशीलोककाम्यया ॥

उर्वशीमंत्रतोध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् ॥ ४ ॥

आत्मानंयत्तयोर्मध्येयत्तत्प्रजननंप्रभुः ॥

तस्यानेर्मथनाज्जातोजातवेदोविभावसुः ॥ ५ ॥

त्रय्यासविद्ययाराज्ञःपुत्रत्वेकल्पितास्त्रिवृत् ॥

तेनायजतयज्ञेशंभगवंतमधोक्षजम् ॥ ६ ॥

उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वलोकमयंहरिम्

एकएवपुरावेदःप्रणवःसर्ववाङ्मयः ॥

देवोनारायणोनान्यएकोभिर्वर्णएवच ॥ ७ ॥

पुरुवरसएवासीन्त्रयन्त्रेतामुखेनृप ॥

अग्निनाप्रजयाराजालोकंगंधर्वमेयिवान् ॥ ८ ॥

ते यज्ञ पण भगवाने त्रण प्रकारना कया छे एक तो साक्षात्प-
शुषे करिने वीजो पशु ते पिष्टनो करवो पण साक्षात्पशु नाहि तेने प्र-
कृति ने विकृति रूप केहे छे ते शास्त्रमा प्रसिद्ध छे ने ए ने थकी
त्रिजो केवल अहिंसक यज्ञ त्रण वर्षनी डागेरे करिने करवानों कछो
छे पण

यागात्स्वर्गोभवाति ॥ अक्षय्यंहवैसुकृतंचातुर्मास्पया

जिनोऽभवाति

ઇત્યાદિ જે વેદમા કબ્જે શ્રુતિ લખિછે તેને જોડને હિંસામય યજ્ઞમા સકામિક રાજસ તામસ જન ઘણા આસક્ત થાય છે પણ ઘટવત્સ્વર્ગાદિ વિનશ્યતિ ઇત્યાદિ જ્ઞાનમાર્ગનો શ્રુતિયોનો વિચાર નથી કર્તા ને હિંસામય યજ્ઞ કરેછે તે વારંવાર, જન્મ મરણને પામે છે કે ત્યાં એમનું કલ્યાણ થતું નથી.

॥ તથાચશ્રુતિઃ ॥

પ્લવાદ્યેતેઅદ્દહાયજ્ઞરૂપાઅષ્ટાદશોક્તમવરંયેપુકર્મૈતચ્છ્રે
યોયેઽભિનંદંતિમૂઢાસ્તેજરામૃત્યુપુનરેવાપિયંતિ ॥

અર્થઃ—આ યજ્ઞ રૂપી પ્લવ જે નાવ છે તે અદ્દહ કેતા દદ્દ નથી ને અષ્ટાદશ પુરાહિત યજ્ઞમાનાદિક જે તેમણે કર્યું એવું જે કર્મ હિંસા રૂપી તે નીચ છે તે હિંસામયયજ્ઞના કરનારા પુરુષ વારંવાર જન્મ મરણને પામે છે એકનો એક વેદ બે વાર્તાઓ કેમ કહે છે પામર જીવને વિષયો કરવા સારું યજ્ઞ કહ્યા હતા પાછા એ જીવ વિષયમા આસક્ત થયા તેને છોડાયા વાસ્તે પોતે ને પોતે એનાં નિષેધનાં વચન કહ્યા છે ત્યાં દદ્દાત છે જેમ પિતા શાબ્કને સંકલદુકાદિયે કારિને લોભાવતા સંતા ઔપધ પાય છે એટલે રુરો કાય સંક લાડનું લાભનું પ્રયોજન નથી સારે શું પ્રયોજન છે સારે આરોગ્ય થાય એ પ્રયોજન છે એમ તેટલું પણ કૃપાલું છે તે કર્મને મુકાવા સારું કર્મ કરાવે છે,

ઉક્તચશ્રીમદ્વાગવતે એકા. તૃ. ધ્યાયે

પરોક્ષવાદોવેદોયંત્રાલાનામનુશાસનમ્ ॥

કર્મમોહાયકર્માણિવિધત્તેહ્યાગદંયથા ॥ ૨ ॥

અન્યચ્છ્રીધરીટીકાયા -

પિવનિવંપ્રદાસ્યામિખલુતેસ્વંડલડુકાન્ ॥

પિત્રૈવમુક્તઃપિત્રતિનફલંતાવદેવતુ ॥ ૧ ॥

ઉક્તંચભાગવતે

નાચરેદ્યસ્તુવેદોક્તંસ્વયયજ્ઞો જિતેન્દ્રિયઃ ॥

વિકર્મણાહ્યધર્મેણમૃત્યોર્મૃત્યુમુપૈતિસઃ ॥ ૧ ॥

વેદોક્તમેવકુર્વાણોનિઃસંગોઽર્પિતમીશ્વરે ॥

નૈઽકર્મ્યાલભતેસિદ્ધિરોચનાર્થાફલશ્રુતિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—જો કર્મનો મોક્ષ એ પુરુષાર્થ છે ત્યારે વેદ પ્રથમજ કર્મનો ત્યાગ વચ્ચે કરાવતો નથી ત્યાં કહે છે અજિતેન્દ્રિ છે વાસ્તે અજ્ઞાનિ છે પોતે જો વેદોક્ત કર્મ નાચરે તો કર્મના ચરણ લક્ષણ જે અધર્મ તેણે કરી મૃત્યુ થકી અનંતર મૃત્યુનેજ પામે છે,

તથાચશ્રુતિઃ

મૃત્વાપુનર્મૃત્પુમુપપદ્યતેઅર્ચમાનઃસ્વકર્મભિઃ ॥

હિસામય યજ્ઞનો નિંદા કહિ છે શ્રુતિમા

કાશ્ચિદ્ભવાઅસ્માલ્લોકાત્પ્રેત્યાત્માનાંવેદઅયમહયસ્મીતિ

કાશ્ચિદ્ભવંલોકંનપ્રતિજાનાતિઅગ્નિમુગ્ધોહૈવધૂમતાંતિ

અર્થ —કોઈક પોતાનો લોક જે બ્રહ્મ ધામ આત્મ તત્ત્વના તેને જાણતો નથી જે પુષ્પ જે અવાવર ફલમા પરમ ફલનો માનનારો તે

आग्ने साध्य कर्ममा आ सकिये करि लोपाइ गयो छे विवेक जेनो तेने
अंते धूम मार्ग छे.

उक्तंचश्रीमद्भागवतैकादशेएकविंशतितमाध्यायेच

फलश्रुतिरियंनृणांश्रेयोरोचनंपरम् ॥

श्रेयोविवक्षयाप्रोक्तंयथाभैषज्यरोचनम् ॥ १ ॥

उत्पत्यैवाहिकामेषुप्राणेषुस्वजनेषुच ॥

आसक्तमनसोमर्त्याआत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २ ॥

नतानविदुषःस्वार्थंभ्राम्यतोवृजिनाध्वनि ॥

कथंयुंज्यात्पुनस्तेपुतांस्तमोविशतोबुधः ॥ ३ ॥

एवंव्यवसितंकोचिदविज्ञायकुबुद्धयः

फलश्रुतिंकुसुमितांनवेदज्ञावदंतिहि ॥ ४ ॥

कामिनःकृपणालुब्धाःपुण्येषुफलबुद्धयः ॥

अग्निमुग्धाधूमतांताःस्वलोकंनविदंतिते ॥ ५ ॥

नतेमामंगजानंनितिद्वादिस्थंयद्दंदयतः ॥

उक्थशस्त्राह्यसुतृपोयथानीहारचक्षुषः ॥ ६ ॥

तेमेमतमविज्ञायपरोक्षांविपयात्मकाः ॥

हिंसायांयदिरागःस्याद्यज्ञएवचोदना ॥ ७ ॥

हिंसाविहाराह्यालब्धैःपशुभिःस्वसुखेच्छया ॥

यजंतेदेवतायज्ञैःपितृभूतपतीन्खलाः ॥ ८ ॥

स्वप्नोपमममुंलोकमसंतंश्रवणप्रियम् ॥

आशिषोद्वादिसंकल्पत्यजंत्यर्थान्यथावणिक् ॥ ९ ॥

रजःसत्वतमोनिष्ठारजःसत्वतमोजुपः ॥

उपासतेइंद्रमुख्यान्देवादीन्नतथैवमाम् ॥ १० ॥

इष्ट्वेहदेवतायज्ञैर्गत्वारंस्यामहेदिवि ॥

तस्यांतइहभूयास्ममहाशालामहाकुलाः ॥ ११ ॥

एवंपुष्पितयावाचाव्याक्षितमनसांनृणामू ॥

मानिनांचातिस्तब्धानांमद्वार्त्तापिनरोचते ॥ १२ ॥

वेदान्ब्रह्मात्मविषयात्रिकांडविषयाइमे ॥

परोक्षवादान्द्रष्टव्यःपरोक्षंममचाप्रियम् ॥ १३ ॥

किंविधत्तेकिमाचष्टेकिमनूद्यविकल्पयेत् ॥

इत्यस्याहृदयंलोकेनान्योमद्वेदकश्चन ॥ १४ ॥

मांविधत्तेऽभिधत्तेमांविकल्पापोह्यतेह्यहम् ॥

एतावान्सर्ववेदार्थःशब्दआस्थायमांभिदा ॥ १५ ॥

एकादशमा छत्रोशमा अध्यायमा सर्वं व्रतमा आहिंसाव्रत छे ते
पोतानुं स्वरूप कह्युं छे.

यज्ञानांजपयज्ञोहंव्रतानामविहिंसनम् ॥

एकादशना १७ अध्यायमां अहिंसा ए सर्वे वर्णनो धर्म कर्हो छे
वाले हिंसामय यज्ञ करवा अवश्य एवं वेदनुं तात्पर्य नथी.

अहिंसासत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभ्यता ॥

भूताप्रियाहितेहाचधर्मोयंसार्ववर्णिकः ॥ १ ॥

श्री भारतना मोक्ष धर्ममा एकसोनेचोसेठमा अध्यायमा कल्याणना
मारगमा चाल्या जे, वेणव तेने हिंसामय यज्ञ न करवा एम कर्हो छे, ते
अध्यायना आदि नीलकंठे अवतारणिका लखि छे.

यदाभगवतोऽत्यर्थमित्यादिरध्यायो

वैष्णवानांहिंस्त्रयज्ञानिपेधार्थः ॥

युधिष्ठिर उवाच.

यदाभगवतोत्यर्थमासीद्वाजामहान्वसुः ॥

किमर्थसपरिभ्रष्टोविवेशविवरंभुवः ॥ १ ॥

भीष्मउ-अत्रापुदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥

ऋषीणांचैवसंवादंनिदशानांचभारत ॥ २ ॥

अजेनयष्टयमितिप्राहुर्देवाद्विजोत्तमान् ॥

सचछागोष्पजोज्ञेयोनान्यःपशुरातोस्थितिः ॥ ३ ॥

ऋषयउ-त्रीजैर्यज्ञेषुयष्टयमितिवैवैदेकीश्रुतिः ॥

अजसंज्ञानित्रीजानेछागंनोहंतुमहंथ ॥ ४ ॥

नेपधर्मःसतांदेवायत्रवधेतवैपशुः ॥

इदं कृत्युगं श्रेष्ठं कथं वक्ष्ये तवैष शुः ॥ ५ ॥

भीष्म उ-ते पांसवदता मे वऋषीणां विबुधैः सह ॥

मार्गागतो नृप श्रेष्ठस्तं देशं प्राप्तवान्वसुः ॥ ६ ॥

अंतरिक्षचरः श्रीमान्समग्रबलवाहनः ॥

तं दृष्ट्वा सहसा यातं वसुं ते त्वं तरिक्षगम् ॥ ७ ॥

ऊचुर्द्विजातयो देवाने पच्छेद्यति संशयम् ॥

यद्वादानपतिः श्रेष्ठः सर्वभूतहितप्रियः ॥ ८ ॥

कथं स्विदन्यथा ब्रूयादेपवाक्यं महान्वसुः ॥

एवं ते संविदं कृत्वा विबुधा ऋषयस्तथा ॥ ९ ॥

अपृच्छन्सहसाभ्येत्य वसुं राजानमंतिकात् ॥

भो राजन् केन यष्टव्यमजेनाहोस्विदोषधैः ॥ १० ॥

एतन्नः संशयं छिधि प्रमाणं नो भवान्मतः ॥

स तान् कृतांजलिर्भूत्वा परिपृच्छ वै वसुः ॥ ११ ॥

कस्य चैकोमतः कामो ब्रूत सत्पद्विजोत्तमाः ॥

ऋषय उ-धान्यैर्यष्टव्यमित्येव पक्षोऽस्माकं नराधिप ॥

देवानां तु पशुः पक्षो मतो राजन् वदस्व नः ॥ १२ ॥

भीष्म उ-देवानां तु मतं ज्ञात्वा वसुना पक्षं श्रयात् ॥

छागेनाजेन यष्टव्यमेव मुक्तं वचस्तदा ॥ १३ ॥

કુપિતાસ્તેતતઃસર્વેમુનયઃસૂર્યવર્ચસઃ ॥

ઋચુર્વસુંવિમાનસ્થંદેવપક્ષાર્થવાદિનમ્ ॥ ૧૪ ॥

સુરપક્ષોગૃહીતસ્ત્રેયસ્માત્તસ્માદ્વિવઃપત ॥

અદ્યપ્રભૃતિતેરાજન્નાકાશોવિહતાગતિઃ ॥ ૧૫ ॥

અસ્મચ્છાપાભિષાતેનમહીભિત્વાપ્રવેક્ષ્યસિ ॥

તતસ્તસ્મિન્મુહૂર્તેઽધરાજોપારિચરસ્તદા ॥ ૧૬ ॥

અધોવૈસંબભૂવાશુભૂમેર્વિવરતોનૃપ ॥

સ્મૃતિસ્ત્વેવંનવિજહૌતદાનારાયણાજ્ઞયા ॥ ૧૭ ॥

इति श्री भारते मोक्ष धर्मे शतोपरिचतुः पट्टितमेऽध्याये ॥

एम् वार्ता बापु पुराणमा पण छे, स्कंद पुराणमा पण छे लार्थी
जोइ लेजो घणा विस्तारे छे.

यावेदविहिताहिंसानसाहिंसेतेकीर्त्यते ॥

ए स्मृति वाक्यमा कह्युं जे वेदमा रुहि एवी जे हिंसा ते हिंसा न
कहेवाय, यज्ञ विना अमयी हिंसा करवानुं कोइ ठेकाणे कह्युं नथी जे
हिंसा निषेध करे एतो जे ठेकाणे हिंसाना निषेध छे ते वेदे विहित
हिंसानाज निषेध छे.

ऐतरेब्राह्मणनीद्वितीयपांचिकामांपुरुषंवैदेवाःपशुमालभंत

ए पुरुष मेधना निषेध श्रीमद्भागवतना पंचम स्कंधना छेला अ-
ध्यायमा निषेध ~~अध्याय~~ यातना

• तथाहियोत्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृप
 शून्स्वादंतितांश्चताश्चतेपशवइहनिहतायमसदनेपात
 यंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनाविदार्यासृक्पि
 वंतिनृत्यंतिगायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः ॥१॥

सोमक राजा हता तेने एक पुत्र जंतु नामे हतो तेने एक दिन
 कीडिये चटको भयो लारे पुत्रे बकोर पाज्यो लारे राजाये मुख हलाव्युं
 ने कह्युं जे एक पुत्र ते पुत्रमा नहि तारे पासे उभा एवा जे पुरोहित
 तेणे कह्युं जे ए पुत्रने यज्ञ करि होमो तो घणा पुत्र थरो लारे राजाये
 कह्युं जे होमोशुं यज्ञ करो पछे ए गोर हता तेणे यज्ञ करिने पुत्रने
 होमाव्यो पछे राजाने पुत्र एकसोने एक थपा पछे काळे करि गोर मरि
 गया लारे पुरुष मेध कैरयो तेना पापे करिने गोरने नरकमा नाख्या
 पछे राजा मरि गया लारे राजा पण नरकमा गया ला गोरने देखिने
 यम राजाने राजाये कह्युं जे आ गोरने नरकमा सा सारुं नाख्या लारे
 यमे कह्युं जे तमोने पुरुष मेध कराव्यो तेना पापे करिने तमारे नरक
 भोगवो छे ने गोरने पण भोगववानो छे ए वार्ता बन पर्वमा सबिलर
 ते जोवि ए रीसे वेदोक्त हिंसानुं फळ पण नरक प्राप्ति छे कलिमा तो
 सर्वथा हिंसामय यज्ञनो निषेधज लख्यो छे जो ए हिंसामय यज्ञनो सख
 पक्ष होय तो निषेध शु करवा करेकाळ निर्णय दीपिकामा निषेध ल-
 ख्यो छे

वर्ज्यगोनरवाजिमेधकरणंमद्यंविवाहः

पुनर्व्यूढायाश्चकलौकमंडलुधृतिर्ब्रह्मव्रतंनौष्टिकम् ॥

જ્યેષ્ઠાંશોદરણંવરાતિથિસુસદ્યર્થપશોર્હિંસનંભ્રાતુ.
સ્ત્રીપુનિયોગતઃસુતઙ્ગનિસ્તદ્વદ્વનસ્થાશ્રમઃ ॥ ૧ ॥

આદિત્યપુરાણેચ.

નરાશ્વમેધૌમદ્યંચકલૌવડ્યંદ્વિજાતિભિઃ ॥

ઝઢાયાઃપુનરુદ્ધાહોજ્યેષ્ઠાંશોગોવધસ્તથા ॥૧॥

શાસ્ત્રમા કર્મ વે પ્રકારના કહ્યા છે પ્રવૃત્ત કર્મ તથા નિવૃત્ત કર્મ
તેમા અગ્નિહોત્રાદિ હિંસ્ર કર્મ છે તે અજ્ઞાતિનું કરનાર છે વારંવાર
જ-મમરણને આપે છે નિવૃત્ત કર્મ મોક્ષ આપે છે.

ઉક્તંચશ્રીમદ્ભાગવતેસપ્તમસ્કંધે.

પ્રવૃત્તંચનિવૃત્તંચદ્વિવિધંકર્મવૈદિકમ્ ॥

આવર્તેતપ્રવૃત્તેનનિવૃત્તેનાશ્રુતેઽમૃતમ્ ॥ ૧ ॥

હિંસ્રંદ્રવ્યમયંકામ્પમગ્નિહોત્રાદ્યશાંતિદમ્ ॥

દર્શશ્વપૂર્ણમાસશ્વચાતુર્માસ્યંપશુઃસુતઃ ॥૨॥સોમયાગઃ

એતદિષ્ટંપ્રવૃત્તાલ્યંહુતંપ્રહુતમેવચ ॥

પૂર્ત્તસુરાલયારામકૂપાજીવ્યાદિલક્ષણમ્ ॥૩॥

દ્રવ્યસૂક્ષ્મવિષાકશ્વધૂમોરાત્રિરયલ્પયઃ ॥

અયનંદાક્ષિણંસોમોદર્શંઉપધિવીરુધઃ ॥ ૪ ॥

અન્નરેતઙ્ગતિક્ષ્મેશપિતૃયાનંપુનર્ભવઃ ॥

एकैकश्येनानुपूर्वभूत्वाभूत्वेहजायते ॥ ५२ ॥

निषेकादिश्मशानांतैः संस्कारैः संस्तुतोद्विजः ॥ ५३ ॥

इंद्रियेषु क्रियायज्ञान्ज्ञानदीपेषु जुहुति ॥ ५४ ॥ इत्यादि.

प्राचीन बर्हिष राजाये यज्ञे करि बधु वसुधात लेंदभे करि आस-
त कर्पु ए रीत्ये कर्मने विषे आसक्त छे मन-जेमुं एवा प्राचीन बर्हिषने
जोई कृपालु नारदजी बोध करता हवा हे राजात् क्रिया कर्म करि दु-
खहानि सुखनी प्राप्ति छे राजाये कहुं महाराज मने कांश समजण
नथी पछे नारदजीये प्रत्यक्ष मार्या पक्षुने देखाड्या जे कुठारे लइने
राजाने मारवा उभा छे ते राजा जोई कंष्याने हिंसीमय यज्ञ छोडीने
निष्काम अहिंसक कर्म करि परमात्माने पाय्या ॥ ५२ ॥

उक्तं च श्रीमद्रागवते चतुर्थस्कंधे.

बर्हिषत्सु महाभागो हाविर्द्वानि प्रजापतिः ॥ ५५ ॥

क्रियाकाण्डेषु निष्णातो योगेषु च कुरुद्वह ॥ ५६ ॥

यस्पेदं देवयजनमनुयज्ञं वितन्वतः ॥ ५७ ॥

प्राचीनाग्रैः कुशैरासीदास्तृतं वसुधातलम् ॥ ५८ ॥

प्राचीनबर्हिषं राजन्कर्मस्वासक्तमानसम् ॥ ५९ ॥

नारदोऽध्यात्मतत्त्वज्ञः कृपालुः प्रत्यबोधयन् ॥ ६० ॥

श्रेयस्त्वं कतमद्राजन्कर्मणात्मन ईहसे ॥ ६१ ॥

दुःखहानिः सुखावाप्तिः श्रेयस्तन्नेह चेप्यते ॥ ६२ ॥

राजोवाच--नजानामिमहाबाहोपरं कर्माप्रविद्धधीः ॥

ब्रूहिमेविमलं ज्ञानं येन मुच्येय कर्माभिः ॥ ५८ ॥

गृहेषु कूटधर्मेषु पुत्रदारधनार्थधीः ॥ ५९ ॥

न परं विदते मूढो भ्राम्यन् संसारवर्त्मसु ॥ ६० ॥

श्रीनारद उवाच ॥

भोभोः प्रजापते राजन्पशून्पश्यत्वया ध्वरे ॥ ६१ ॥

संज्ञापितान् जीवसंघान्निर्घृणेन सहस्रशः ॥ ६२ ॥

एते त्वां संप्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसंतवः ॥ ६३ ॥

संपरेतमयः कूटैश्छिदंस्तुत्थितमन्यवः ॥ ६४ ॥

युधिष्ठिर उवाच ॥ प्रथमं स्कर्धे ॥

यथापकेन पंकाभिः सुरया वा सुराकृतम् ॥ ६५ ॥

भूतहत्यां तथैवैकानयज्ञैर्माष्टुर्महति ॥ ६६ ॥

वेदना व्रण कांडछे एकतो कर्मकांड बीजो उपासना कांड बी-
जो ज्ञानकांड धर्मी श्रीमद्भागवतने श्रेष्ठ पण्डित कहे छे श्रीपरस्वामीपे
धर्म प्रोज्झित ए श्लोकनो दोकामा ॥

इदानीं श्रोतुं प्रवर्तनाय श्रीमद्भागवतस्य कांड ॥ ६७ ॥

त्रयविषयेभ्यः सर्वशास्त्रेभ्यश्चेष्टुं दर्शयति धर्म इति ॥

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां ॥ ६८ ॥

सतांवेद्यवास्तवमत्रवस्तुशिवदंतापत्रयोन्मूलनम् ॥ १ ॥
 श्रीमद्भागवतेमहायुनिरुतेकिंवापरैरीश्वरः ॥ २ ॥
 सद्योहृदयवस्थ्यतेऽत्ररुतिभिःश्रुश्रुषुभिस्तत्क्षणात् ॥ ३ ॥
 निगभकल्पतरोर्गलितंफलंशुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् ॥
 पिवतभागवतंरसमालयमुहुरहोएसिकाभुविभावुकाः ॥ ४ ॥
 श्रीधरस्वामिनःसर्वटीकाकाराग्रगण्यविदविद्वारि ॥
 ध्याव्याचख्युः ॥ ५ ॥
 अत्रश्रीमतिमुंदरेभागवतेपरमोधर्मोनिरूप्यते ॥ ६ ॥
 परमत्वेहेतुः ॥ ७ ॥
 प्रकर्षेणोद्भिन्नतंकैतवंफलाभिसंधिलक्षणंकपटंयस्मिन्सः ॥
 प्रशब्देनमोक्षाभिसंधिरपिनिरस्तः ॥ ८ ॥
 केवलमीश्वराराधनलक्षणोधर्मोनिरूप्यतइति ॥ ९ ॥
 अधिकारितोऽपिधर्मस्यपरमत्वेमाहानिर्मत्सराणां ॥
 परोक्तर्पासहनंमत्सरस्तद्रहितानांसतांभूतानुकंपिनाम् ॥
 एवंकर्मकांडविषयेभ्यःशास्त्रेभ्यःश्रौष्ठ्यमुक्तम् ॥ १० ॥
 ज्ञानकांडविषयेभ्योऽपिश्रौष्ठ्यमाहवेद्यामिति ॥
 वास्तवंपरमार्थभूतंवस्तुवेद्यम् ॥ ११ ॥
 नतुवै शोपिकाणांमिवद्रव्यगुणादिरूपम् ॥ १२ ॥

शिवदं परमसुखदम् किंच ॥

आध्यात्मिकादितापत्रयोन्मूलनंच ॥

अनेन ज्ञानकाण्डविषयेभ्यः श्रेष्ठ्यं दर्शितम् ॥

कर्त्तुं तोषि श्रेष्ठ्यमाह

। महामुनेः श्रीनारायणस्तेन प्रथमं संक्षेपतः कृते ॥

देवताकाण्डगतं श्रेष्ठ्यमाह परैः शास्त्रैस्तदुक्तसाधनैर्वा ॥

ईश्वरोहदिकि वा सद्य एवावस्थते स्थिरीक्रियते ॥

वा शब्दः कटाक्षे किंतु विलंबेन कथंचिदेव ॥

अत्र तु भ्रुभ्रुपुमैः श्रोतुमिच्छद्भिरेव तत्क्षाणा देवावस्थते ॥

। इदमेव तर्हिकिमिति सर्वे न भृष्वंतितत्ताह कृतिभिरिति ॥

श्रवणे छानुपुण्यैर्विनानोत्यद्यत इत्यर्थः ॥

तस्मादत्र काण्डत्रयार्थस्यापि यथावत्प्रतियादनादिदमेव

सर्वं शास्त्रेभ्यः श्रेष्ठमतो नित्यमेतदेवं श्रोतव्यमिति भावः ॥

इदानीं तु न केवलं सर्वं शास्त्रेभ्यः श्रेष्ठत्वादस्य श्रवणं

विधीयते अपितु सर्वं शास्त्रं फलरूपमिदं मतः परमादि-

रेण सेव्यमित्याह निगमोति ॥

चातुर्होत्रं कर्म शुद्धं प्रज्ञानां वीक्ष्य वैदिकम् ॥

व्यदधाद्यज्ञसंतत्यैवेदमेकं चतुर्विधम् ॥ १२ ॥

ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यावेदाश्चत्वारउद्धृताः ॥ १॥

इतिहासपुराणानिपंचमोवेदउच्यते ॥ २॥

तत्रग्वेदधरःपैलःसामगोजैमिनिःकविः ॥ ३॥

वैशंपायनएवैकोनिष्णातोयजुषामुत ॥ ४॥

अथर्वागिरसामासीत्सुमंतुर्दारुणोमुनिः ॥ ५॥

इतिहासपुराणानांपितामेरोमहर्षणः ॥ ६॥

तएतच्छ्रयोवेदस्वस्वव्यस्पन्ननेकधा ॥ ७॥

शिष्यैःप्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्तेशांखिनोभवन् ॥ ८॥

तएववेदादुर्मधैर्धार्यतेपुरुषैर्यथा ॥ ९॥

एवंचकारभगवान्व्यासःकृष्णवत्सलः ॥ १०॥

स्त्रीशूद्राद्विज्रवंधूनांत्रयीनश्रुतिगोचरः ॥ ११॥

कर्मश्रेयसिमूर्ठानांश्रेयएवंभवेदिह ॥ १२॥

इतिभारतमाख्यानंकृपयामुनिनाकृतम् ॥ १३॥

एवंप्रवृत्तस्पसदाभूतानांश्रेयसिद्विजाः ॥ १४॥

भारतव्यपदेशेनह्यात्रायार्धश्वर्दाज्ञितुः ॥ १५॥

दृश्यतेयत्रधर्मादिस्त्रीशूद्रादिभिरप्युत ॥ १६॥

मुमुक्षुबोधोरूपान्हित्वाभूतपंतीनयः ॥ १७॥

नारायणकलाःशांताभजंतिह्यनसूयवः ॥ १८॥

रजस्वमः प्रकृतयः समशीलान्मजंतिवै ॥

पितृभूतप्रजेशादीन्त्रिभ्यश्चर्यप्रबोक्ष्वः ॥ १२ ॥

वासुदेवपरवेदावासुदेवपरमखाः ॥

वासुदेवपरायोगावासुदेवपराः क्रियाः ॥ १२ ॥

वेदार्थाभारतेन्यस्तादृशित्वं ॥

वेदान्वयासयतिनिरूपयतिभारतादिष्विति वेदः ॥

व्यासइतिनामनिरुक्तेः ॥

इतिहासपुराणानिपंचमवेदमीश्वरइत्यादिवाक्यैः ॥

पुराणानां वेदाभिन्नत्वनिश्चयः ॥

॥ महाभारते मानवीये च ॥

इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपवृंहयौ दित्युक्तम् ॥

तेन पुराणानां वेदोपवृंहकत्वात् ततो विजांतीयत्वम् ॥

तस्मान्न पुराणोक्तवाक्येष्ववैदिकत्वशंकाकार्या ॥

॥ तथा च नारदीये ॥

वेदार्थादधिकं मन्ये पुराणार्थवरानने ॥

वेदाऽप्रतिष्ठिता देवि पुराणेनान्न संशयः ॥

पुराणमन्यथा ज्ञात्वातिर्यग्योतिमवाप्नुयात् ॥

सुदांतोऽपि सुशान्तो वानगतिं प्राप्नुयात्सतीम् ॥

वेदपुराणयोर्भिन्नत्वे त्वस्पष्टपरोक्षार्थत्वस्पष्टांपरोक्ष-
 क्षार्थत्वे एव प्रयोजके भवतो न त्वाधिक्यन्यूनत्वे ॥
 उभयोरपि भगवन्मुखादेवा विभूतत्वात् ॥
 तथा हि वेदे नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामित्यादिना
 प्रथमांतनित्यचेतनशब्दाभिधेयो भगवान् त्वस्पष्टप्रतीयते ॥
 पुराणेतु कृष्णमेव नमो हित्व मात्मानमखिलं त्मना
 मिति स्पष्टप्रतीयते ॥
 तथा वेदे स देवसोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीय
 मिति सामान्यतोऽस्पष्टमुच्यते ॥
 पुराणेतु तत्रोद्बृहत्पशुपवंशशिशुत्वनाम्यब्रह्मादयः
 परमनंतमगाधबोधम् ॥
 वत्सान्सखीनिवपुरापरितो विचिन्वदेकं स प्राणिकवलं
 परमेष्ठयच्छेति स्पष्टमुच्यते ॥
 तथा वेदे यदूर्ध्वगार्गदिवो यदवाग्पृथिव्या यदंतरा-
 द्यावापृथिवी स्यादिना भगवतो ब्रह्मांडाश्रयलक्षणं
 माहात्म्यमुक्तं तच्चास्पष्टम् ॥
 पुराणेतु काहंतमोमहदहं खचराग्निवाम्भू-
 संवेष्टितां डघटसप्तवितस्ति कायः ॥

केद्विधाविगणितांडपराणुचर्यावाताध्वरोम

विवरस्यचतेमहित्वमितिस्पष्टमुक्तम् ॥१॥

तथावेदेमायांचतमोरूपासदसदानिर्वचनी

येतिमायायादुज्ञेयत्वमुक्तंचास्पष्टम् ॥२॥

॥ पुराणैतुआत्मांशभूतांतांमायांभवानींभगवान्भवः

शंसतामृषिमुख्यानांप्रीत्याचष्टाथभारतेति

श्रीपार्वतीरूपामायेतिस्पष्टयुक्तम् ॥

मुंडकोपनिषदि

द्वेविद्येवेदितव्येइतिहास्मयद्ब्रह्मविदोवदन्तिपराचैवाप-

राचतत्रापरात्सग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदोब्रह्मवेदःशिक्षांक

ल्पोव्याकरणनिरुक्तच्छंदोव्योतिषमितीतिहासःपुराणं

न्यायामीमांसाधर्मशास्त्राणीत्यथपराययातदक्षरमधिग

म्यतयत्तददृश्यमग्राह्यमगोत्रमवर्णमचक्षुःश्रोत्रतदपाणि

प्रादंनित्यविभुसवगतसुसूक्ष्मतदव्ययंयदूतयानिपरिपश्यं

तिधीराः ॥

ए श्रुतिमां कस्य जे वेद पुराणं ने इतिहास एकज छे एमां कर नया.

॥ तृतीयस्कंधे ॥

जीवाःश्रेष्ठाह्यजीवानांतंतःप्राणभृतःशुभे ॥

તતઃસચિત્તાઃપ્રવરાસ્તતશ્ચેદ્રિયવૃત્તયઃ ॥ ૧ ॥

તત્રાપિસ્પર્શવેદિભ્યઃપ્રવરાસવેદિનઃ ॥

તેભ્યોગંધવેદઃશ્રેષ્ઠાસ્તતઃશબ્દવેદોવરાઃ ॥ ૨ ॥

રૂપભેદવેદસ્તત્રતતશ્ચોભયતોદતઃ ॥

તેષાંબહુપદઃશ્રેષ્ઠાશ્ચતુષ્યાદસ્તતોદ્વિપાન્ ॥૩॥

તતોવર્ણાશ્ચચત્વારસ્તેષાંબ્રાહ્મણઉત્તમઃ ॥

બ્રાહ્મણેષ્વપિવેદજ્ઞોત્થર્થજ્ઞોઽભ્યાધિકસ્તતઃ ॥ ૪ ॥

અર્થજ્ઞાત્સંશયચ્છેત્તાતતઃશ્રેયાન્સ્વકર્મકૃત્ ॥

મુક્તસંગસ્તતોભૂયાન્નદોગ્ધાધર્મમાત્મનઃ ॥ ૫ ॥

તસ્માન્મય્યર્પિતાશેષક્રિયાર્થાત્માનિરંતરઃ ॥

મય્યર્પિતાત્મનઃપુંસોમાયિસંન્યસ્તકર્મણઃ ॥ ૬ ॥

નપશ્યામિપરંભૂતમકર્તુઃસમદર્શનાત્ ॥ ૭ ॥

હિંસામય યજ્ઞે કરિને રાજસ તામસ જીવને સ્વર્ગાદિકનો પ્રાપ્તિ નિ-
વિષ્ણે કરિ યજ્ઞ કરે તે મારુ માંય આરાધન કરે તો થાય છે પણ એનું
પુણ્ય થઈ રહે 'હારે પાછો મતર્પ લોકમાં પડે છે તે ગોતામાં' ભગવાને
કહ્યું છે

ત્રૈવિદ્યાઃસોમપાઃપૂતપાપાર્યજ્ઞૈરિષ્ટાસ્વર્ગતિંપ્રાર્થયંતે ॥

તેપુણ્યમાસાદ્યસુરેન્દ્રલોકમશ્રંતિદિવ્યાન્દિવિદૈવભોગાન્ ॥

तेतंभुक्तास्वर्गलोकांविशालंक्षीणेपुण्येमर्त्यलोक
विशंति ॥ १ ॥

एवंत्रयीधर्ममनुप्रपन्नागतागतंकामकामालभंते ॥

पण एम मोक्ष यतो नयी वास्ते जेने मोक्षनो इछा होय तेने
वपारेय पण हिंसामय यज्ञ न करवा निष्काम अहिंसक यज्ञ करवा ते
कलिमा जे अश्वमेधादि यज्ञ करवानो निषेध कयों छे ते तो कदापि
करवाज नार्हे.

उक्तंचश्रीमद्वागवते

कृतेयद्वायतोविष्टमुन्नेतायांयज्ञतोमस्वैः ॥

द्वापरेपरिचर्यायांकलौतद्वारिकीर्त्तनात् ॥ १ ॥

भारतना मोक्ष धर्ममा विशमा अध्यायमा हिंसामय यागादि कर्म
निर्दिष्ट छे.

लोष्टमर्द्दितृणछेदीनखवादीतुयोनरः ॥

निस्रोच्छिष्टःशंकुशुकोनेहायुर्वैदतेमहत् ॥ १ ॥

यजुषासंस्कृतंमांसंनिवृत्तोमांसभक्षणात् ॥

नभक्षयेद्वथामांस्पृष्टमांसंचवर्जयेत् ॥ २ ॥

अस्यटीकायांनीलकंठः ॥

अमृतंब्राह्मणोच्छिष्टमित्यस्यप्रशंसार्थहिंसामयं -
यागादिकर्मनिर्दिष्टे

लोष्टेतिः--लोष्टमर्हीयज्ञीयवेदिकरणार्थतृणछेदी
बर्हिंराहरणार्थनखादिनखैच्छित्वायज्ञशोपमांसं
खादतीतितथा ॥

नित्योच्छिष्टं नित्यसोमपानं पिता पितामहो वापि सोमं
यस्य न पीतवान् स वै कर्त्रा ह्यणो नामेत्युक्तः तेन उच्छि-
ष्टः सोमपायी शंकुसुकः फलाभिष्वंगी महदायुर्ब्रह्म
न विंदते ॥१॥

यजुषाय जुवेदविदा ऽध्वर्युणामांसं यज्ञीयं यद्यपि निवृत्तो
न भक्षयेत् ॥

वृथामांसं असंस्कृतमांसं पृष्ठमांसं चरममांसं श्राद्ध-
शेषमित्यर्थः ॥

पृष्ठं चरममात्रे स्यादिति विश्वः ॥

एतेन हिंसायुक्तो धर्मो न कर्त्तव्य इत्युक्तम् ॥ २ ॥

श्रीभारतना मोक्ष धर्ममा अध्याय ८८, ८९, ९०, ए त्रय अध्या-
यमा तुलाधार जाजलिनो संवाद आर्हसक धर्मे युक्त छे.

यदा चायं न विभेति यदा चास्मान्न विभ्यनि

यदानेच्छाति न द्वेष्टि ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १ ॥

यदान कुर्वते भावं सर्वभूतेषु पापकम् ॥

कर्मणामनसावाचात्रह्यसंपद्यतेतदा ॥ २ ॥
 नभूतो न भाविष्योऽस्ति न च धर्मोऽस्तिकश्चन ॥
 योऽभयः सर्वभूतानां स प्राप्नोत्यभयं पदम् ॥ ३ ॥
 यस्मादुद्विजते लोकः सर्वमृत्युमुखादिव ॥
 वाक्कूराहं डपरुपात्सं प्राप्नोति महद्वयम् ॥ ४ ॥
 यथा वदुर्त्तमानानां वृद्धानो पुत्रपौत्रिणाम् ॥
 अनुवृत्ता महेवृत्तं महिं स्त्राणां महात्मनाम् ॥ ५ ॥
 अहिं स्त्राणामिति हिंसा मय कुलचारोऽप्यप्रमाण
 मिति नीलकंठः ॥

वेद तथा भारत तथा सर्वे पुराणनो अभिप्राय तो हिंसा मय यज्ञ
 न करवो एज छे सकामिक पुहषने हिंसा करवानुं सुते छे काम्य
 एवं जे हिंसा मय कर्म तेनी निंदा करि छे.

स एव सुभगो भूत्वा पुनर्भवति दुर्भगः ॥
 व्यापत्तिकर्मणां दृष्ट्वा जुगुप्सन्ति जनाः सदा ॥ १ ॥
 अकारणो हि नैवास्ति धर्मः सूक्ष्मो हि जाजले ॥
 भूतं भवार्थमेवेह धर्मप्रवचने कृतम् ॥ २ ॥
 सूक्ष्मत्वान्तसंविज्ञातुं शक्यते बहु निन्दकः ॥
 उपलभ्यान्तरात्मान्यानाचारानवबुध्यते ॥ ३ ॥

टीका अस्यैवस्तुत्यर्थकाम्यं कर्मक्षविष्णुवैननि
दतिस एवेति ॥

सुभगः स्वर्गा व्यापत्तिनाशं कर्मणां कर्मफलानां ,
स्वर्गादीनाम् ॥ १ ॥

अकारणः कारणमनुष्ठानं प्रयोजकं फलं तद्धीनः
सूक्ष्मोऽभयदानात्मकः ॥

भूतं ब्रह्म भव्यं स्वर्गादि उभयार्थमेव धर्माणां शमानीनां
यज्ञादीनां च प्रवचनमध्ययनं वेदेकृतं अतः स्थूलधर्मा
द्यज्ञादेरन्यः सूक्ष्मधर्मोऽस्तीति भावः ॥ २ ॥

कुतः सूक्ष्मधर्मो दुर्ज्ञेयः ॥

यतः बहुनिहवः सप्तदश प्रजापत्यान्यशूना लते सप्तदशो
वै प्रजापतिः प्रजापतेरास्या इत्यादिविधयः श्रेयः साधनत्वे
न हिंसा मुपदिशतः अहिंसा शास्त्रमुपद्रवंतीत्यर्थः ॥

तर्हितदप्रमाणमेवेत्याशंक्याह उपलभ्येति ॥

उक्षाणावावेहते चाक्षदंते महोक्षं वा महाजं वा श्रोत्रियायोप
कल्पयोदिति श्रुतिस्मृतिविहितो मधुपर्को गवालंवन एक
आचारः यागामनागामादिति वधिष्ठेति मंत्रालिंगावगतोग
वोत्सर्गविधिस्ताद्विरुद्धोऽन्य आचारस्तत्र प्रमाणमिति वि

शेषणात्क्रत्वर्थहिंसाविधेरहिंसाविधिर्ज्यायानितिगम्यते
अनागस्त्वस्यप्राजापत्यपशुष्वपितुल्यत्वादित्यास्तांतावत्
तपोभिर्यज्ञदानैश्वराक्यैःप्रज्ञाश्रितैस्तथा ॥

प्राप्नोत्यभयदानस्ययद्यत्फलमिहाश्रुते ॥ १ ॥

लोकेयःसर्वभूतेभ्योददात्यभयदाक्षिणाम् ॥

ससर्वयज्ञैरीजानःप्राप्नोत्यभयदाक्षिणाम् ॥ २ ॥

नभूतानामहिंसायाज्जपायान्धर्मोऽस्तिकश्चन ॥

यस्मान्नोद्विजतेभूतंजातुकिंचित्कथंचन ॥ ३ ॥

सोऽभयंसर्वभूतेभ्यःसंप्राप्नोतिमहामुने ॥

यस्मादुद्विजतेलोकःसर्पाद्वैश्वगतादिव ॥

नसधर्ममवाप्नोतिइहलोकेपरत्रच ॥ ४ ॥

सर्वभूतात्मभूतस्यसम्यक्भूतानिपश्यतः ॥

देवापिमार्गेमुह्यन्तिअपदस्यंपदैषिणः ॥ ५ ॥

दानंभूताभयस्याहुःसर्वदानेभ्यउत्तमम् ॥

ब्रवीमितेसत्यमिदंश्रद्धस्वचजाजले ॥ ६ ॥

अर्थः—आ श्लोकोनो अर्थ ए छे जे अहिंसायो बीजो कोइ उ-
त्तम धर्म नथी.

अध्याइतिगवांनामकएताहंतुमर्हति ॥

મહાચકારાકુશલંવૃપંગાંવાલભેત્તુયઃ ॥ ૧ ॥

આપ્યાયધ્વમધ્યાદેવભાગમિતિશ્રુતિપ્રસિદ્ધંગવાંનામ ॥

નહંતુંશક્યાઅધ્યાશતિયોગાત્ગવામવધ્વત્વંશ્રીતમિત્યર્થઃ ॥

ચકારકૃતવાન્આલભેત્તહિંસ્યાન્ ॥

અર્થ — ગાસે યજમા વા અતિથિને અર્પે ગાયને તથા વૃષભને મારે છે એ મોટું અકુશલ કર્મ કરે છે

તથાચાપસ્તંત્રઃ ॥ હૃષ્ટોદ્દૃષ્યતિદૃષ્ઠોધર્મમાતિક્રામતિધર્મા

તિક્રમાન્નશ્યતીતિક્રુદ્ધોહન્યાત્પિત્ત્વનપીતિ ॥

તસ્માત્સર્વભૂતાભયપ્રદાનમેવમહાન્ધર્મઃત્યાજ્યઃ ॥

અર્થઃ—તે કાળમાં માટે સર્વ ભૂતને અભય દાન આલવું એજ મોટો ધર્મ છે પણ હિંસામય યજ્ઞ એતો મોટો ધર્મ નથી એતો નિશ્ચ હિંસા કરે છે તેને મુકવાને અર્પે છે ને પામર જીવને વિષયો કરવા ને વિષયોને મુમુક્ષુ કરવાને અર્પે છે.

વક્ષ્યામિજાજલેવૃત્તિનાસ્મિબ્રાહ્મણનાસ્તિકઃ ॥

નયજ્ઞંચવિનિંદામિયજ્ઞવિત્તુસુદુર્લભઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ — તુલાધાર જાજલિ રુષિને કહે છે હે જાજલિ'હે'બ્રાહ્મણ હું જે તે હિંસા રહિત જીવિકા તેને કહુ છું યજ્ઞની નિંદા નથી કરતો સુ નાસ્તિક નથી.

યજ્ઞો । વૈવિષ્ણુરિતિશ્રુતેયોયજ્ઞમોક્તા

યજ્ઞ એ વિષ્ણુ વાચક શબ્દ છે તે પરમાત્મા તેનો જાણનાર દુર્લભ છે તે પરમાત્માનું પુરાડાશે કરી યજ્ઞન કરવું એજ ઉત્તમ યજ્ઞ છે પણ પશુ હોમો યજ્ઞ તો કેવલ સકામિક તામસી પુરુષને ને પામરને વિષયો કવવા સારુજ છે સંકોચને અર્થે નિયમ છે પરંતુ વિધિ નથી.

નમોબ્રાહ્મણયજ્ઞાયચેચયજ્ઞવિદોજનાઃ ॥

સ્વયજ્ઞંબ્રાહ્મણાહિત્વાક્ષત્રયજ્ઞમિહાસ્થિતાઃ ॥ ૨ ॥

ટીકા. બ્રાહ્મણાનાં બ્રહ્મવિદાંયજ્ઞઃ બ્રહ્માગ્નૌજીવહવિ
ષસ્ત્યાગસ્તસ્મૈયોગાયેત્પર્યઃ ॥ સ્વયજ્ઞંયાગમ્ ॥

ક્ષત્રયજ્ઞંહિંસામયંજ્યોતિષ્ટોમાદિમ્ ॥

અર્થઃ—બ્રાહ્મણ જે તે પોતાનો યજ્ઞ જે યોગ તેનો યાગ કરે ક્ષત્રિનો યજ્ઞ જે હિંસામય જ્યોતિષ્ટોમાદિક તેને આશ્રા છે,

ક્ષત્રયજ્ઞંવિદિશનષ્ટિલુબ્ધૈરિતિ ॥

લુબ્ધૈર્વૃત્તિપરૈર્બ્રહ્મનાસ્તિકૈઃ સંપ્રવર્તિતમ્ ॥

વેદવાદાનવિજ્ઞાયસત્યાભાસમિવાનૃતમ્ ॥ ૩ ॥

ટીકા. હેબ્રહ્મન્ ॥ આસ્તિકૈર્વેદપ્રામાણ્યવાદિભિઃ ॥

વેદવાદાનર્થવાદાનુતેપાંસ્તુતિમાત્રતાત્યર્યામિત્યવિજ્ઞાય
સત્યવેદાભાસમાનંસ્વરૂપતઃ અનૃતં આવિદ્યકબ્રાહ્મણ્યા
દ્યધ્યાસમૂલત્વાત્લુબ્ધૈઃ પ્રવર્તિતમ્ તથાચશ્રુતિઃ ॥

નીહારેણપ્રાવૃતાજલવાશ્વાસુત્રપટ્તવ્યશાસશ્ચરંતીતિ ॥

अज्ञानेन आवृताः जल्प्या अर्थवादगिरः ॥

असुतृपः प्राणपोषकाः उक्थशासकमानुशासनपराः ॥

आस्तिक जे तेमणे वेदमा जे अर्थ वाद छे तेने स्तुति मात्रने विषे तापर्य छे एम न जाणि ससर्वा पेठे भासुते ने स्वरूपे करिने तो अनृतने लोभि पुरुषे हिसामय पणुं प्रवर्ताव्युं छे.

एवंक्षत्रयज्ञानिदित्वा ब्राह्मणस्वरूपमाह्यदेवेति ॥

यदेवसुकृतं हव्यं तेन नुप्यंति देवताः ॥

नमस्कारेण हविषा स्वाध्यायैरोपधैस्तथा ॥ ४ ॥

टीका. सुकृतं सुकृताजितं हव्यम् ॥

तदेव त्रिविधमाहनमइति ॥

नमस्कारात्मकेन हविषेति सामानाधिकरण्यम् ॥

यो नमसामध्वरइतियज्ञोवैनमइति हि ब्राह्मणं

भवतीति श्रुतिस्मृतिभ्यां नमस्कारस्यैव यज्ञत्वावगतेः

तथा स्वाध्यायैर्हविषेति संबंधः ॥

वयमग्ने अर्वता वासुवीर्यं ब्रह्मणा वाचिंतयेम जानीम

अनीतिवेदस्यापि यज्ञत्वश्रुतेः ॥

अर्वता अश्वेन ब्रह्मणा वेदेन वाऽग्नेत्वांचिंतयेम जानीम ॥

तथा चाश्वमेधतुल्यत्वं यज्ञस्योक्तम् ॥

आश्वलायनगृह्येपि आते अग्रं च हविर्हृदात्तष्टं भग
 मसिते ते भवन्तूक्ष्णऋषभा सो वशा उतेत्यत एव उक्षा
 णश्च ऋषभाश्च वशाश्च भवेति यद्दमं स्वाध्यायमधीयत इति ॥
 तथार्जुणधैव्रीहि यवादिभिः पशुभ्यो वैमेधा उदक्रामंस्तौ
 व्रीहिश्चैव यवश्च भूतामावजायेतां तस्मादाहुः पुरोडाशसन्नं
 लोक्यमिति च तयोर्हविष्ठावगमात्पुरुषाश्च गोजादीनां
 पशुनाममेध्यत्वश्रुतिश्चात एव उक्रामं मेधा अमेध्याः
 पशव इति ॥

तथा चैतैश्चिभिर्हविर्भिर्देवता पूजायज्ञाख्या कर्त्तव्येति
 शास्त्रवेदे निदर्शनं प्रत्यायकवचमस्ति तदप्युदाहृतमेव ॥
 पूजास्याद्देवतानां हियथाशास्त्रानि दर्शनम् ॥

इदं पूर्वव्याख्यातम् ॥

इष्टापूर्त्तादसाधूना विगुणा जायते प्रजा ॥

टीका ननु इष्टान्भोगान् हिवो देवादास्यन्ते यज्ञभाविता
 इति भगवता यज्ञानां धनपुत्रत्वादि प्रीत्यर्थं त्वोक्तेः
 किं तैर्मोक्षानुपयोगिभिरित्याशंक्या हङ्ष्टेति ॥

इष्टं इष्टिपशुसोमादि आपूर्त्तं तटाकारामादि ॥

असाधूनां कामनावनां यज्ञाः तादृगेवलुब्धमपत्तं भवति-

સમેભ્યોરાગદ્વેપગૂંન્યેભ્યદ્વેષાદિકર્તૃભ્યોનીપ્સિતાપિતા
દશીપ્રજાજાયતદ્વિત્યર્થઃ ॥

ભારતે મોક્ષધર્મે અધ્યાય ૯૦

યન્નગત્વાનગોચંતિનચ્યવંતિવ્યથંતિચ ॥

તેતુતદ્બ્રહ્મણઃસ્થાનંપ્રાપ્નુવંતીહસાલ્લિકાઃ ॥ ૧ ॥

નૈવતેસ્વર્ગમિચ્છંતિનયજંતિયશોધનૈઃ ॥

સતાંવર્ત્માનુવર્ત્તેતેયેયજંતેત્વહિંસયા ॥ ૨ ॥

વનસ્પતીનોપધીશ્વફલંમૂલંચતેવિદુઃ

નચૈતાનૃત્વિજોલુઘ્વાયાજયંતિફલાર્થિનઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—આ લોકને વિષે જે સાલિક છે હિંસામય પણ કર્તા નથી
તેતો પરમાત્માના સ્થાનને પામે છે.

તેને વિષે જડને શોક કરતા નથી તથા વ્યવતા નથી ને ક્યથા
પામતા નથી

અર્થ —તે સ્વર્ગને પણ ઇચ્છતા નથી

તસ્પનામમહદ્દશદ્વિતિશ્રુ । તેર્યશોબ્રહ્મધનૈર્ધનસાધ્યૈઃ

ધન સાધ્ય એવા કર્મે કરિ યજતા નથી સત્પુરુષનો માર્ગ જે યોગ
તેને અનુ વર્તે છે જે અહિંસાએ કરિને પણ કરે છે તે પુરુષ યજ્ઞ શાને
કરિને કરે છે તો વનસ્પતિ તથા ઋષધિ ગ્રીહિયવાદિ તથા ફલ મૂલ
તેનેજ યજમા હોમવાની સામગ્રી જાણે છે પણ પશુને નથી જાણતા લો
ખીયાને ધનથી એવા દુલ્લિજ જે તે એવા સમજના છે તેને યજ કરાવ
તા નથી

वेद ने हिंसाने विषे तात्पर्य नहीं किंतु राग प्राप्त हिंसा संकोचने
अर्थे महा पत्काल निर्वाहने अर्थे अभ्यनुज्ञा मात्र छे

तथाचोक्तमूर्तीर्थेपुप्रतिदृष्टेपुराज्ञामेध्यपशून्वने ॥

यावदर्थमल्लुब्धोहन्यादिति नियम्यते ॥ २ ॥

लोकेव्यवायामिपमद्यसेवानित्यास्तुजंतोर्नहितत्रनोदना ॥

व्यवस्थितिस्तेषुविवाहयज्ञसुराग्रहैरासुनिवृत्तिरिष्टा ॥ २ ॥

टीका. श्रीधरः नहिमृगयाविधीयते रागप्राप्तत्वात् ॥

किंतु नियम्यते प्रवृत्तिः संकोच्यते ॥

नियममेव षड्विधं दर्शयति ॥ यद्यलमत्यर्थलुब्धो रागी

स न्हन्यात्तर्हि तीर्थेषु श्राद्धादिष्वेव तत्रापि प्रतिदृष्टेपु

प्रख्यातेष्वेव न नित्यश्राद्धादिपुत्रत्रापिराजैव

मेध्यानेत्रयावदुपयोगमेव अतो नावश्यकत्वमिति ॥

नित्यारागत एव नित्यप्राप्ताः ॥ जंतोः प्राणिमात्रस्य

तत्रतासु चोदनाविधिर्नास्ति ॥ ननु ऋतावुयेयादुतशे

पंभक्षयोदित्यादिविधिर्दर्शितः सत्यम् नत्वयमपूर्वविधिः

रागतः प्राप्तत्वात् किंतु नियमविधिरूपेण सक्तमानां

राजसतामसप्रकृतीनां हिंसा रागिणां क्षत्रियाणामे

वाभ्यनुज्ञा मात्रं क्रियते न तु सात्विकानां मुमुक्षुणामिति ॥

ભારતે મોક્ષધર્મે અ. ૯૦

તસ્માત્તાનૃત્વિજોલુબ્ધાયાજયંત્યશુભાન્નરાન્ ॥

પ્રાપયેયુઃપ્રજાસ્વર્ગેસ્વધર્માચરણેનૈ ॥ ૧ ॥

યે કારણ માટે સાત્ત્વિક પુરુષને લોભીયા સ્ત્રિજનથી યજ્ઞ કરાવ-
તા તે પણ તેને નગીં ડછતા તે કારણ માટે મોસેછા રહિત પુરુષને
તે લોભીયા સ્ત્રિજન યજ્ઞ કરાવે છે, યોજા શુધ્ધ જે તેતો સ્વધર્મા ચરણે
કરિને પરને ઉપકાર કરે છે પણ ધર્મ ફલને નથી ડછતા, સમ
બુદ્ધિ છે માટે એમ કહે છે પ્રાપયેયુ એને કરીને

ભારતે મોક્ષધર્મે અ. ૯૦

ઉતયજ્ઞાઉતાયજ્ઞામર્ચનાર્હતિતેકચિત્ ॥

અર્થ —જે દામિક છે તે યજ્ઞ કરે છે તોયે પણ શ્રદ્ધા રહિત છે
માટે અ યજ્ઞ છે તે કોઈ દિનમાં વ અથવા વાયળ યજ્ઞ કરવા યોગ્ય નથી

આજ્યેનપયસાદધ્રાપૂર્ણાહુત્યાવિશેષતઃ

વાલૈઃશૃંગેણપાદેનસંભરત્પેવગૌર્મિશ્વમ્

અર્થ —શ્રદ્ધા વાળા છે તેને તો એક યાગે કરિનેજ વાહ્ય યજ્ઞની
સિદ્ધિ છે એમ કહે છે આજ્યેન એ શ્લોકે કરિને ઘાંયે કરી તથા દુધે
કરીને તથા દાધિયે કરિ તથા ઘોની પૂર્ણાહુતિયે કરિને યજ્ઞ યાય છે
ગાય જે તે વાલે કરિત શૃંગે કરિત, પાદર જે યજ્ઞ પૂર્ણ કરે છે

નીલકંઠઃ

ટકિા એતેપાંગોસ્પર્શનાદીનાંચસદ્યઃપા

पनाशकत्वंपरलोकप्रदत्वंचस्मृत्युक्तंदर्शितम्

पशु हिंसाये रहित घृतादिये करिने साध्य एवा यज्ञनी वार्ता ताह
मोक्ष धर्मेना ९० मा अध्यायमा

पाछी हिंसा रहित यज्ञनी पुष्टिने अर्थे कहे छे

पत्नीचानेनविधिनाप्रकरोतिनियोजयन् ॥

इष्टुदैवतंकृत्वायथायज्ञमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

टीका. ननुपह्यभावेविशेषवान्श्रौतोमखःकथंस्पादित्य
तआहपत्नीमिति ॥ अनेन पशु हिंसारहितेनआज्या
दिसाध्यक्रतुविधिनाआज्यादिद्रव्यंदेवतार्थेविनियोजयन्
हेतौशनृप्रत्ययःविनियोगहेतोः पत्नीचमानसीमेवकरो
ति ॥ श्रद्धामितिशेषःतस्मादपत्नीकोऽग्निहोत्रमाहरेत्त
स्मादपत्नीकस्पाधानंकुर्वतीत्युक्ताश्रद्धापत्नीसत्यंयजमा
नइतिवद्वजब्राह्मणेअपत्नीकस्याग्निहोत्राधानादौश्रद्धायाः
पत्नीत्वदर्शनात् ॥ इष्टंभावेक्तः॥ यागमेवदैवतवदस्यं
तसेवनीयंकृत्वायथायथावदज्ञंविष्टुंप्राप्नुयात् ॥
तत्रयागविशेषानियमयतिपुरोडाशोहीतिहिशब्देनतएत
दक्रांतमेधाअमेध्याःपशवइतिपशूनाममेध्यत्वम् ॥
तस्मादाहुःपुरोडाशसत्रंलोक्यमिति ॥

पुरोडाशसत्रप्राशस्त्यंचश्रुतिप्रसिद्धं द्योत्यते ।

मेधोयज्ञस्तदहर्हःमेध्यःसर्वेषांवाएषपशूनांमेधेनयजतेयः

पुरोडाशेनयजतइतिश्रुतेःमूलेपशूनामिति न निर्द्धारण

पष्ठीपशूनाममेध्यत्वात् । पुरोडाशस्यचापशुत्वात्तेन

पशुसंत्रधीयोमेधस्तदहर्हःपुरोडाशइतिश्रुत्यनुसारेण

स्मृत्यर्थोवर्णनीयः ॥

पुरोडाशोहिसर्वेषांपशूनांमेध्यउच्यते ॥

इदंपूर्वादिप्रथमंव्याख्यातम् ॥ सर्वानद्यः

सरस्वत्यःसर्वेपुण्याःशिलोच्चयाः ॥ १ ॥

एवंश्रद्धावतामविदुपांयज्ञमुक्तीविदुपांयसमाहसर्वाइति ॥

ए रीत्ये ९० मा अध्यायमां श्रुतिनोर्बरोधे न आवे ए रीत्ये अहि
सरु धर्म प्रतिपादन कर्षो छे ने वेदमां हितामय यत्तनुं जे वर्णन छे
तेतो नित्य हिंसा कर्ता होय तेने संकरावी सर्वथा मरुावी ते कल्याण
मार्गे चलावी ते मोक्ष करवाने अर्थे छे एज सर्व वेदनो सिद्धात छे पण
वेद हिंसा करवी एम कहैता मयी.

भारत मोक्ष धर्म अध्याय ९२

प्रजानामनुकंपार्थगीतं राज्ञा विचख्युना ॥ १ ॥

टीका---प्रजानांपुरुषादिपशूनांमू

• अर्थ.—यज्ञमा होमर्ता एवा जे पुरुषादि पशु ते उपर दया कर-

વાને અર્થે વિચર્યુ રાજાએ ઋણું છે

અર્થ —તે વિચર્યુ નામે રાજા જે તે ગર્વાલંબ યજ્ઞને વિષે છેદા-
યું છે શરીર જેનું એવો વૃષ જે નલી વર્દ તેને જોડને ગાયોનો અસંત
વિલાપ તેને જોડને યજ્ઞ વાટમા રહ્યા એવા નિર્દય બ્રાહ્મણને જોતા સ-
તા ચોલતા હવા.

ભારતે મોક્ષ ધર્મે અધ્યાય ૯૨

સ્વસ્તિગોભ્યોસ્તુલોકેપુતતોર્નિર્વચનંકૃતમ્ ॥

હિંસાયાંહિ પ્રવૃત્તાયામાશરિરેપાકાત્પિતા ॥ ૩ ॥

અવ્યવસ્થિતમર્યાદૈર્વિમૂઠૈનીસ્તિકૈર્નરૈઃ ॥

સંશયાત્મભિચ્છ્યક્તૌહિંસાસમનુવર્ણિતા ॥ ૪ ॥

અર્થ —નિર્વચન કર્યું તે કહે છે હિંસામય યજ્ઞ છે તે રાજસ તા
મસં ક્ષત્રિનો યજ્ઞ છે તે ધર્મી ધોરવૃત્તે કારિ કરવો એ બ્રાહ્મણનો યજ્ઞ
છે એ પ્રકારની મર્યાદા છે નયો મર્યાદા જેમને વાસ્તે વિમૂઢ એવા તે
નયો વ્રજ્ઞ એ પ્રકારે કહેતા.

આત્માદેહોઽન્યોવાઅન્યોઽપિકર્ત્તાઽકર્ત્તાવા

અકર્ત્તાપ્યેકોઽનેકોવાएकोઽપિસંગવા નસંગોવા

હયાદિ રૂપને સંશય તે ચાલું છે ચિત્ત જેમનું એવાને યજ્ઞ
દિ દ્વારાયે કરિ ધ્યાતિને ઇછતા એવા પુરુષ જે તેમણે હિંસા વર્ણન
કરિ છે કે હા યજ્ઞમા પશુ મારવો એ શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે

ભારતે મોક્ષ ધર્મે અધ્યાય ૯૨

સર્વકર્મસ્વાહિતાંહિધર્માત્મામનુરબ્રવીત્ ॥

કામકારાદિહિંસંતિવહિવેદ્યાંપશૂન્નરાઃ ॥

અર્થ:—ધર્માદિમા એવા મનુ જે તે સર્વ કર્મને વિષે ડ્યો.તિ છો.માદિ
યત્તને વિષે પણ અહિંસાનેજ વળાણતા દવા નર જે તે કામ કારણ ધ-
ર્મકોજ વહિવેદી ને વિષે પશૂને મારે છે પણ શાસ્ત્ર ધર્મો નાહિ વિશેષ
વાર્તા એ શ્લોકનો ટીકામાર્થી જોવો ટીકામા શ્રુતિ લખો છે તે હિં-
સામય યત્તને વિંદે છે.

હવાદ્યેતેઅદૃઠાયજ્ઞરૂપાઅદૃશોક્તમવરંયેપુકર્મતત્ત્વે
યોયેઽભિનંદંતિમૂઠાજરામૃત્યૂતેપુનરેવાપિયંતીતિ ॥

તસ્માત્પ્રમાણતઃકાર્યોધર્મઃસૂક્ષ્મોવિજાનતા
અહિંસાસર્વભૂતેભ્યોધર્મેભ્યોઽયાયસીયતા ॥૬॥

અર્થ:—તે કારણ માટે પ્રમાણનુ બળાબલ જાણ તો પુરુષ જે તેને
સૂક્ષ્મ ધર્મ જે તે કરવો તે કહે છે અહિંસા જે તે સર્વ ધર્મ ધર્મા
મોટો છે.

ગૃહસ્થસ્યપંચસૂનાનામપરિહાર્યત્વાત્કથમ
હિંસાકાર્યેત્યતઆહોપોષ્યેતિ ॥

ઉપોષ્યસંશિતોભૂત્વાહિત્વાદેવકૃતાઃશ્રુતીઃ ॥

આચારદૃત્યનાચારઃકૃપણાઃફલહેતવઃ ૭

ટીકા---ઉપસમીપેગ્રામસ્યવાસંકૃત્વાભિક્ષાર્થ

ગ્રામંપ્રાવિશેદિતિવિધેઃસંન્યસ્યેત્યર્થઃ

સંશિતસ્તીક્ષ્ણન્નતોભૂત્વાદેવેનકૃતાઃશ્રુતી.ફલશ્રુતીઃ

अक्षव्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवतीत्याद्याः

हित्वाआचारइतिबुध्याअनाचारः

गृहस्थाचारहीनःस्यान् पुरुषस्येदमेवश्रेयइति

बुद्धयानैष्कर्म्यश्रेयोदित्यर्थःकृपणाक्षुडाः

फलमेवकर्माणिप्रवृत्तौहेतुःकारणंयेपांतथाभूताः

यदियज्ञांश्चवृक्षांश्चयूपांश्चोद्दिश्यमानवाः ॥

वृथामांसानिखादंतिनैपधर्मःप्रशस्यते ॥८॥

अर्थ — यज्ञादिवर एवा मानव जे ते यज्ञादि ने उद्देशिने वृथा मांस खाय छे ए धर्म प्रशस्त नथी.

सुरांमस्यान्मधुमांसमांसवंकृशरोदनम् ॥

धूतैःप्रवर्तितंह्येतन्नैतद्देहेषुकल्पितम् ॥

मानान्मोहाच्चलोभाच्चलौह्यमेतत्प्रकल्पितम् ॥९॥

वैदिक कर्मणि निन्दा करिने कामकार कृत जे कर्म तेने निन्दा छे सुरामद्य मधु मांस आसव केता मद कृशरोदन केता तिल मिश्रोदन एने खावानुं धूनारा पुरुषोये प्रवर्तव्युंछे ए वेदने विषे नथी कल्प्य मान मोह लोभ थकी ए ललुता पण कल्प्युं पण वेदनो अभिप्राय नथी ॥

विष्णुमेवाभिजानंतिसर्वयज्ञेषुब्राह्मणाः ॥

पायसैःसुमनोभिश्चतस्यापियजनंस्मृतम् ॥१०॥

અર્થ—બ્રાહ્મણ જે તે સર્વ યજ્ઞને વિષે વિંન્નુને મુખ્ય જાણે છે ॥

તે વિંન્નુનું યજન પાચસે કરિને તથા પુણ્યે કરિનેજ કહ્યુ છે ॥

યજ્ઞિયાશ્ચૈવયેવૃક્ષાવેદેષુપારિકલ્પિતાઃ ॥

પચાપિકિંચિત્કર્ત્ત્તિવ્યમન્યઘોક્ષૈઃસુસંસ્કૃતમ્ ॥

મહઞ્ચત્ત્વૈઃશુદ્ધભાવૈઃસર્વદેવાર્હમેવત્ ॥૧૧॥

અર્થ—શુદ્ધ ભાવકારિ શુદ્ધ પુરુષે શોધેલું એવું જે અન્ન દુધથી તે સર્વે વિંન્નુ યજન કરવું તે યોગ્ય છે તે પશુપે કરિને યજન કરવું એતો તામસી પામર એવા જે જાંવ જેને મોક્ષ પામવાની ઇચ્છા નથી ગામગરા-સ છોી ઉપર જેનું ચિત્તછે તેમનું કામછે પૂર્વના અધ્યાયમા નિષ્કામ ધર્મને શ્રેષ્ઠ કહ્યો ॥ તે હિંસા શુન્ય એવાજ નિષ્કામ ધર્મ તે શ્રેષ્ઠછે એ મ કહેવાને હિંસામય યજ્ઞનિ નિંદાને અર્થે આ અધ્યાય આરંભ્યોછે વિ-દર્ભદેશમા ઝંછ વૃત્તિ નામે બ્રાહ્મણ હતો યજ્ઞ કરવાને તત્પર થયો તારે મૂલ કલે કરિ યજ્ઞ કરવા માહચો તેની છોી પુસ્કર ધારિણી તે પળ સ્વામિની ભાજાથી આવી એજ પ્રકારે કરતો હવો તારે વનની વિષે સ-મીપ રહ્યો એવો મૃગ જે તે બોલતો હવો જે તે આદુષ્કૃત કર્યું પશુવના નો યજ્ઞ મંત્રાગ્રહી ન કરયો મને અગ્નિમા હોમને સ્વર્ગમા જાતો પળ માન્યુ નહિ તારે સવિતૃ મંડલા પિષ્ટાગ્રી દેવતાયે અગ્નિને કહ્યુ તો પળ માન્યું નહિ પછે વલી હરિણે આવીને કહ્યુ જે મને યજ્ઞમા હોમો તુ સ્વર્ગ મા જાને મુને પળ પમાદે પછે મૃગને અગ્નિમા હોમ્યો પછે એને મોટુ તપ કર્યું હતુ તે નાશ પામ્યુ ને મોટું દુઃખ પડ્યુ.

એતો ધર્મ હતા તે કોડ કારણથી મૃગ યજ્ઞ હતા તેમને પાછું ધર્મ રૂપે થી સ્વર્ગમા જવુ હતું તે એ રીતે રૂપટ વગિને પોતાના સ્થા

नमा गया षण षशु होमवो ए यज्ञनो विधि नथी ॥

तथा चोक्तम् ॥

सतुधर्मोमृगोभूत्वाबहुवर्षोपितोवने ॥

तस्यनिष्कृतिमाधत्तनत्सौयज्ञसंविधिः ॥ १ ॥

टीका--सत्त्वितिकेनचिन्निमित्तैनमृगतांप्राप्तः

धर्मःतस्यनिमित्तस्यानिष्कृतिंप्रतीकारंम् ॥

स्वात्मानंमोचितवान्नत्वसौयज्ञस्यसमीचीनोविधिः॥

हिंसामयत्वात् ॥ तस्यतेनानुभावेनमृगहिंसात्मनस्तदा॥

तपोमहश्यमुच्छिन्नतस्माद्धिंसानयज्ञिया ॥२॥

टीका--अनुभावेनपशुंहत्वास्वर्गप्राप्त्यामीत्यभिप्रायेण ॥

यज्ञियायज्ञायहिता ॥

ततस्तंभगवान्धर्मोयज्ञयाजयतस्वयम्

समाधानंचभार्यायालेभेसतपसापरम् ॥३॥

अहिंसासकलोधर्मोहिंसाधर्मस्तथाहितः ॥

सत्यंतेहंप्रवक्ष्यामिधर्मःसत्यवादिनाम् ॥

टीका--तथातेनस्वर्गप्रदत्वेनरूपेणहितःसत्यवादिनां

ब्रह्मवादिनांतुअसौनोधर्मःयोधर्मइतिपाठे तेतुभ्यं

सत्यंवक्ष्यामिकित्सत्यम्यःसत्यवादिनांधर्मः

यद्वातिविधेयापेक्ष्यं पुंस्त्वम् ॥ अत्राख्यायिकातात्पर्यम् ॥
 पशुकायैश्यामाकादिविकारान् चरुपुरोडाशादीन्
 कुर्यादिति गम्यते तथा च गृह्ये अथ श्वोभूतोष्टकाः
 पशुना स्थालीपाको विधीयत एव मन्यत्र पुरोडाशा
 मीक्षादीनामपि पशुस्थाने विधानमवगंतव्यं तस्मान्न
 हिंसायज्ञः श्रेयानिति ॥

नारद पंचरात्रे च

श्रुतिर्वदति विश्वस्य जननी वहितं सदा ॥

कस्यापि द्रोहजननं न वक्ति प्रभुतत्परा ॥१॥

न तच्छास्त्रं तु यच्छास्त्रं वक्ति हिंसा मनर्थदाम् ॥

यतो भवति संसारः सर्वानर्थपरं परः ॥२॥

अंतरंगं विजानाति भगवत्याः श्रुतिस्वयम् ॥

चराचरात्मा भगवान्नापरः कोऽपि तत्त्ववित् ॥

आत्मवत्सर्वभूतानि मान्यानीत्येव स ब्रुवन् ॥

भगवान् कथमत्रे मां हिंसा मुपादिशेत्कचिन् ॥

हिंसाविधिस्तु हिंसाया निवृत्य धौंस्ति सर्वथा ॥

आत्मवत्सर्वभूतानि ततः पश्येच्च नान्यथेति ॥

वृद्धपराशरेणोक्तम्

शौचंचपानशुद्धिश्चश्रद्धाचपरमायदि ॥

अनंततृप्तिरुच्छ्राद्धेएतदेवनचाभिषम् ॥१॥

यस्तुप्राणिवधंरुत्वापित्दन्मांसेनतर्पयेत् ॥

सोविद्वांश्चदनंदग्ध्वाकुर्यादंगारलेपनम् ॥

सूक्ष्मजंतुनाद्रोहनुंफलपणअंधकृपाख्यनरकलख्योच्छे

श्रीमद्भागवतने विषे.

यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्त

परव्यथानांस्वयंपुरुषोक्तलितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथो

व्यथामाचरतिसपरत्रांधकूपेतदभिद्रोहेणनिपतति

तत्रहासौतैस्तैर्जंतुभिःपशुपक्षिमृगसरीसृपैर्मश

कयूकामन्कुणमाक्षिकादिभिर्येकेचाभिदुग्धास्तैः

सर्वतोऽभिदुह्यमाणस्तमसिविहतनिद्रानिर्वृत्तिर

लब्धावस्थानःपरिक्रामतियथाकुशरीरेजिविः ॥

नब्रह्मदंडदग्धस्यनभूतभयदस्यच ॥

नारकाश्चानुगृह्णांतियांयांयोनिमसौगतः ॥

तस्मान्नकस्याचिद्रोहमाचरेश्यतथावेधः ॥

आत्मनःक्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वैपरतोभयम् ॥

भागवते च :

नदद्यादामिषं श्राद्धेन चाद्याद्धर्मतत्त्ववित् ॥

मुन्यन्नैः स्वात्परा प्रीतिर्यथानपशुहिंसया ॥१॥

नैतादृशः परो धर्मो नृणां स धर्ममिच्छताम् ॥

न्यासोदंडस्य भूतेषु मनोवाकायजस्पयः ॥२॥

स्कंदपुराणे च :

न श्राद्धे क्वापि मांसं नुदद्यान्नाद्याद्यमानवः ॥

मुन्यन्नैः क्षीरसर्पिर्भ्यातृष्यंति पितरो भृशम् ॥

ईदृशी महिंसा च योगशास्त्रे साधनपादे महाव्रत

त्वेन सूत्रयामास भगवान्यतं जलिः ॥

अहिंसा सत्पास्ते य ब्रह्मचर्यापरिग्रहायमाः ॥

जातिदेशकालसमयानवच्छिन्नाः

सार्वभौमी महाव्रतमिति ॥ तत्राहिंसामहाव्रतं

व्याचख्यौ भाष्यकारौ भगवान्वादरायणः ॥

सर्वथा सर्वदा भूतानामनभिद्रोहः

अहिंसा सा च मध्येष्वेवाहिंसानान्यत्रेति जात्यवाच्छिन्नान

तीर्थे हनिष्यामीति देशावच्छिन्नान चतुर्दश्यां न पुण्ये हनीति

सैव कालावच्छिन्ना तथा त्रिभि रुपरतस्य देवब्राह्मणार्थे हनि

वृद्धपराशरेणोक्तम्

शौचंचपात्रशुद्धिश्चश्रद्धाचपरमायदि ॥

अनंततृप्तिरुच्छ्राद्धेऽतदेवनचामिषम् ॥१॥

यस्तुप्राणिवधंरुत्वापित्तेन्मांसेनतर्पयेत् ॥

सोविद्वांश्चदनंदग्ध्वाकुर्यादंगारलेपनम् ॥

सूक्ष्मजंतुनाद्रोहंनुफलपणअंधकूपाख्यनरकलख्योऽत्रे

श्रीमद्भागवतने विषे.

यस्त्विहवैभूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्त

परव्यथानांस्वयंपुरुषोक्तहितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथो

व्यथामाचरतिसपरत्रांधकूपेतदभिद्रोहेणानिपतति

तत्रहासौतैस्तैर्जंतुभिःपशुपक्षिमृगसरीसृपैर्मश

कयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्येकेचाभिदुग्धास्तैः

सर्वतोऽभिदुग्धमाणस्तमसिविहतनिद्रानिर्वृतिर

लब्धावस्थानःपरिक्रामातिथयाकुशरीरेजिवः ॥

नब्रह्मदंडदग्धस्यनभूतभयदस्यच ॥

नारकाश्चानुगृह्णांतियांयांयोनिमसौगतः ॥

तस्मात्रकस्याचिद्रोहमाचरेद्यतथाविधः ॥

आत्मनःक्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुवैपरतोभयम् ॥

भागवतेच

नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित् ॥

मुन्यन्नैःस्वात्पराप्रीतिर्यथानपशुहिंसया ॥१॥

नैतादृशःपरोधर्मोनृणांसधर्ममिच्छताम् ॥

न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायजस्पयः ॥२॥

स्कंदपुराणेच.

नश्राद्धेकापिमांसंनुदद्यान्नाद्याद्यमानवः ॥

मुन्यन्नैःक्षीरसर्पिर्भ्यातृप्यंतिपितरोभृशम् ॥

ईदृशीमहिंसांचयोगशास्त्रेसाधनपादेमहाव्रत

त्वेनसूत्रयामासभगवान्यतंजलिः ॥

अहिंसासत्पास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहायमाः ॥

जातिदेशकालसमयानवच्छिन्ना :

सार्वभौमीमहाव्रतमिति ॥ तन्नाहिंसामहाव्रतं

व्याचख्यौभाष्यकारोभगवान्वादरायणः ॥

सर्वथासर्वदाभूतानामनभिदोहः

अहिंसासाचमश्नेष्वेवाहिंसानान्यत्रेतिजात्यवाच्छिन्नान

तीर्थेहनिप्यामीतिदेशावच्छिन्नानचतुर्दश्यांनपुण्येहनीति

सेवकालावच्छिन्नातथान्निभिरुपरतस्यदेवव्रात्सणार्थेहनि

ध्यामिनान्यथेति समयावच्छिन्नायथाक्षत्रियाणां युद्ध एव हि
 सानान्यत्रेति एभिर्जातिदेशकालसमयैरनवच्छिन्ना अहिं
 सा सर्वथैव परिपालनीया सर्वभूमिषु सर्वभूविषयेषु सर्वथैवा
 विदितव्यमिचारासार्वभौमी महाव्रतमित्युच्यते ॥

मोक्षधर्मे द्वितीयेऽध्याये

न हिंसा यतियोजंतून्मनोवाक्कायहेतुभिः

जीवितार्थोपनयनैः प्राणिभिर्न सवध्यते ॥१॥

भागवते

न कर्मभिस्तांगतिप्राप्नुवंति

विद्यातपोयोगसमाधिभाजाम् ॥१॥

तस्मात्सर्वात्मनाराजन्हरिः सर्वत्र सर्वदा ॥

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताऽभयम् ॥२॥

एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ॥

त एवात्मग्निना शायकल्पन्ते कल्पिताः परे ॥३॥

प्रायेण वेदतादिर्दण्डमहाजनोऽयं देव्या विमोहितमतिर्वत

माययाऽलम् ॥ त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्टितायां वेता

निकेमहातर्कमणियुज्यमानः ॥४॥

मनुस्मृतौ

अनुमंताविशसितानिंहताक्रयविक्रयी ॥

संस्कृत्ताचोपहृत्ताचखादकश्चेतिघातकाः ॥१॥

नकृत्वाप्राणिनांहिंसांसांसमुत्पद्येतक्वचित् ॥

नचप्राणिवधःस्वर्ग्यस्तस्मान्मांसंनभक्षयेत् ॥२॥

मांसभक्षयितामुन्नयस्यमांसमिहाद्र्यहम् ॥

एतन्मांसस्यमासत्वंप्रवदंतिमनीषिणः ॥

दानधर्मेपुंभक्षिः

योयजेताश्वमेधेनमासिमासियतव्रतः ॥

वर्जयेन्मधुमांसंचसममेतद्युधिष्टिर ॥ १ ॥

सप्तर्षयोवालिखित्यास्तथैवचमरीचिपाः ॥

अमांसभक्षणंराजन्प्रशंसंतिमनीषिणः ॥२॥

पूर्वैतुमनसात्पत्कातथावाचाचकर्मणा ॥

नभक्षयतियोमांसंनिविधंसविमुच्यते ॥३॥

नहिमांसंतृणात्काष्ठादुपलाद्वापिजायते ॥

जंतुघाताद्भवेन्मांसंतस्मादोषोस्तिभक्षणे ॥४॥

ऋषिभिःसंशयंपृष्टोवसुश्चोदिपतिः पुरा ॥

अभक्ष्यमपिमांसंसप्राहभक्ष्यमितिप्रभो ॥५॥

आकाशात्पतितःसदाभूमौसन्नृपतिस्तथा ॥
एतदेवपुनश्चोत्तकाविवेशधरणीतलम् ॥६॥

भगवद्गीतायां

यज्ञशिष्टाशिनःसंतोमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ॥
भुंजतेतेत्वघं पापायेपचंत्यात्मकारणात् ॥

अर्थ —यज्ञमायी शेष रह्युं तेने जमे तो सर्व पापयो मुकाप ने जे पोताने अर्थ पाक करि जमे छे ते तो पाप जमे छे ते वाक्य पण मांस भक्षण विषय नथी तारे देवकृत वृष्टि निष्पन्न संधितात्रनु वैभदे-
वानंतर भोजन विषय छे तेज प्रकारे श्री गीता भाष्य ने विषेत श्री
धोस्व टीका ने विषे व्याख्यान कर्युं छे.

तथाहिवैश्वदेवादिपंचमहायज्ञावशिष्टमन्नयेऽश्रंति
तेपंचसूनाकृतैःसर्वैःकिल्बिषैर्विमुच्यंतेपंचसूनाश्च
स्मृतावुक्ताः ॥

कंडनीपेपणीचुलीउदकुंभीचमार्जनी

पंचसूनागृहस्थस्पताभिःस्वर्गनविंदति ॥१॥

श्रीवैष्णवाचार्यास्तुयज्ञोवैविष्ट्मुरितिश्रुतेः

श्रीवासुदेवनवेदावशिष्टान्नभोजिनःसकल

किल्बिषमुक्ताभवंतीत्यस्यार्थमाहुरित्यन्नविस्तरः ॥

पक्ष करीने पक्षमायी शेष मांस भक्षण करि ए मांस भक्षणनी.शु-

द्विने अर्धे चांद्रायण व्रत लक्ष्यु छे स्मृत्यंतरने विषे जो हिसामय यज्ञ
अपूर्व विधि होय तो एनुं प्रायश्चित्त शु करवा लखे वास्ते वेदनुं ता-
त्पर्य हिसा मुकावानुं छे.

तथाहिद्विजोयोभक्षयेन्मांसंयज्ञशेषमपिक्वचित् ॥

सनुचांद्रायणेनैवशुद्धिमाप्नोतिनान्यथा ॥१॥

तथाचमनुः

सुरावैमलमनांपाप्याचमलमुच्यते ॥

तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौवैश्यश्चनसुरापिबेत् ॥१॥

गौडीमाध्वीतथापैष्टीविज्ञेयान्निविधासुरा

यथैवैकातथासर्वानपातव्याद्विजोत्तमैः ॥२॥

पुलस्त्यः

पानसंद्राक्षमाधूकंखड्गूरंतालमैक्षवम् ॥

माधूत्थंसैरमारिष्टंमैरेयंनालिकेरजम् ॥३॥

समानानिविजानीयान्मद्यान्येकादशैवतु ॥

द्वादशंतुसुरामद्यंसर्वेषामधमंस्मृतम् ॥४॥

प्रत्वेताः

सुरापगुरुतल्यगौचीरवल्कलवाससौ

द्वादशाष्टद्व्यब्रहत्याव्रतंचरेयाताम् ॥

सुरापीत्वाद्विजोमोहादाग्निवर्णांसुरापिबेत् ॥

सौत्रामण्यामपिसुराग्रहनिषेधः

भागवते

यद्घाणभक्षोविहितःसुरायास्तथापशोरालभनंनहिंसा ॥
 एवंव्यवायःप्रजयानरत्याइमंविशुद्धंनविदुःस्वधर्मम्॥१॥
 इत्यादीनिवेदवेदोपवृंहकपुराणेतिहासादीनांहिंसामय
 यज्ञनिषेधकानिमांसभक्षणनिषेधकानिचसहस्रशोवाक्या
 निसंतिततःसर्वथासर्वदामुमुक्षुभिर्हिंसामययज्ञोमांसभ-
 क्षणंचवर्जनीयमिति

भारतेआनुशासनपर्वणियःसर्वमांसानिनभक्षायीतपु
 मान्सदाभावितोवर्मयुक्तः ॥

मातापित्रोरर्चिताधर्मयुक्तःशुभ्रपिताब्राह्मणानाम
 नित्यः ॥१॥

ईदग्गुणोमानवस्तंप्रयातिलोकंगवांशाश्वतंचाव्ययंच ॥
 नपारदारीपठयतिलोकमेतंनवैकृतघ्नोनमृषासंप्रलापि ॥

योगीश्वरः

गुरुणामध्यधिक्षेपोवेदार्निदासुत्तद्वधः ॥

ब्रह्महत्यासमज्ञेयमधतिस्यचनाशनम् ॥१॥

ईश्वरमंतरावेदतात्पर्यतुनकोपिजानातिवेदेषुहिंसामय

યજ્ઞવર્ણનં રાજસતામસજીવાનાં મુમુક્ષુકરણાર્થં નિત્યમાસ
ભક્ષણાદિસંકોચાર્થં ચેત્યવસેદ્યમ્ ॥

અત્રાયથાકિંચિલ્લિખિતં યદિ પ્રતિભાતિ તદ્વેપભાવમુત્સૃજ્ય
શોધનીયં પાંડિતૈઃ ॥

ભારતે મોક્ષ ધર્મે અ. ૯૨

સુરામશ્યાન્મધુમાંસમાસવંકૃશરૌદનમ્

ધૃત્તૈઃ પ્રવર્તિતં તદ્વેતન્નૈતદ્વેદેપુંકલ્પિતમ્

માનાન્મોહાચ્છલોભાચ્છલૌલ્પમેતત્પ્રકલ્પિતમ્

સુરામશ્યાદિનું ભક્ષણ પૂતારાયે પ્રવર્ત્યાંસુ એ વેદમા નથી મોહથી
લોભથી લલુતાપણથી કલ્પ્ય છે

ભારતે વૃહત્પરાશરસ્મૃતૌચ

મત્સ્યગ્રાહસ્યયત્પાપંષળમાસાભ્યંતરેભવેત્ ॥

एकाहेनैव तत्पापमगालितं जलं पिबेत् ॥ १ ॥

અર્થ — માછીને છમાસ માછલા મારવાનું જે પાપ તે પાપ જે
કોઈ પ્રાણી એકદીન અગાલિત ગાળ્યા વિનાનું જલ પીયે તેને છે,

उपोद्घात.

निगममकाश ग्रंथ भोळानाय भगवान् शास्त्री रायकवाळ पासे त-
पासवा आप्यो हतो तेंमणे तेनुं बीजुं खंडन लखी आप्युं छे ते आगळ
जोवामा आवशे,

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ विहितोपि धर्मः पूर्वमहद्वि-
राचरित एवान्यैरन्वाचर्यत इति परंपरा यज्ञादिपुष्पशुहन-
नात्मको धर्मः पुरातनकाले कैराचरितः किमर्थं च तैराचरि-
त इत्याकांक्षा समाधानपूर्वकं यज्ञार्थं पशुहननविषयानुज्ञामा-
ह मनुर्मांसभक्षणप्रकरणोपक्रमकाले ॥

यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्याः प्रशस्ता मृगपक्षिणः

भृत्यानां चैव वृत्यर्थं मगस्त्यो ह्याचरत्पुरा १

यस्मान्पुरातनकाले ऽवश्यं भरणायानां जीवनार्थं म-
गस्त्येनाचरितं तस्माद्यज्ञार्थं पशवो हन्तव्या इति भावः क-
स्मिन्कालाचारितमित्याकांक्षायामाह स एव

वभूवुर्हि पुरोडाशा भक्ष्याणां मृगपक्षिणाम्

पुराणेष्वपि यज्ञेषु ब्रह्मक्षत्रसर्वेषु च २

यस्मिन्काले ब्रह्मक्षत्रसर्वेषु भक्ष्याणां मृगपक्षिणां मांसेन पु-
रोडाशा आसन्स्तस्मिन्काले हता इति भावः श्रुत्यादिपुपुरो-
डाशा व्रीहियवयोरेव विहितास्तस्मिन्काले तु व्रीहियवौ न वभूव-
नुस्तस्मान्मांसपुरोडाशास्तेन कृता इति तात्पर्यम् एतावता ऽ-
न्नाभावकाल एव केवलं स्वकीयानां जीवनार्थमेवागस्त्येन य-
ज्ञादिपुष्पशवो हतास्तस्मादन्यैरप्यन्नाभावकालेन प्राणधा-

रणार्थमेवहन्तव्याइतिमनोराशयः एतदेवाभिप्रेत्यपराश
रोपितथैवाह

सर्वथान्नंयदानस्यात्तदैवामिषमाश्रयेत्
ब्राह्मणश्चस्वयंनाद्यात्तच्चश्वादिहतंयदि ३

ब्रह्मस्पातिरपि

अभून्मांसपुरोडाशभक्षणंमृगपाक्षिणां
पुराणेष्वेवयज्ञेषुब्रह्मक्षत्रसवेपुच ४

यस्मिन्कालेपुरातनयज्ञेषुमांसपुरोडाशआसीत्तस्मिन्ने
वकालेमृगपाक्षिणांभक्षणमभून्ननुग्रीहियवयोःपुरोडाशः
काले अन्नाभावकालएवमांसभक्षणाभितिपर्यवसितं तत्का
लेपिपूर्वकेवलेनागस्त्येनतदनुसारिभिश्चवंगस्यैरेवार्यक्रौर्य
विशिष्टोधर्मआचरितोननुसर्वापिभिस्तस्मादन्नाभावकालेपि
तदुर्मानननुप्रानेमहत्फलभावत्वमाहमनुः

योबंधनवधक्लेशगन् प्राणिनान्नाचिकीर्षति

ससर्वस्यहितप्रेप्सुःसुखमन्यंतमश्रुते ५

यद्वयायतियत्कुरुतेधृतिंवभ्रातियत्रच

तदवाप्नोत्ययत्नेनयो हिनस्तिनकिंचन ६

नारत्वाप्राणिनांहिंसांमांसमुत्पद्यतेकचित्

नचप्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ७
 समुत्पत्तिचमांसस्य वधबंधौ च देहिनां प्रसमीक्ष्य
 निवर्त्तंत सर्वमांसस्य भक्षणात् फलमूलाशनैर्मे-
 ध्यैर्मन्यन्नानां च भोजनैः न तत्फलमवाप्नोति य-
 न्मांसपरिवर्जनान् ८

मांसभक्षयितामुत्रयस्य मांसमिहाम्ग्रहं
 एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदंति मनीषिणः ९
 अनुमंता विशसितानिहंता क्रयविक्रयी
 संस्कृताश्चोपहृताश्च खादकश्चेति घातकाः १०
 वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः
 मांसं न खादयेद्यस्तु तयोः पुण्यं फलं समं ११

याज्ञवल्क्योऽपि

सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधफलं तथा
 गृहेऽपि नित्यं सन्निप्रो मुनिर्मांसविवर्जनात्

यमः

सर्वेषामेव मांसानां महान्दोषस्तु भक्षणे
 निवर्त्तने महत्पुण्यमित्याह सप्रजापातिः १२

बृहस्पतिः

रोगातोभ्यर्थितोवापियोमांसनात्यलोलुपः

फलंप्राप्नोत्ययत्नेनसोश्वमेधफलंतथा १३

किंचतत्कालेप्यगस्त्येनवक्ष्यमाणविधिनैवायंधर्मोऽनुष्ठित
स्तस्मादविधिनाचरणेदोषमाहमनुः

नाद्यादविधिनामांसंविधिज्ञानापदिद्विजः

जग्ध्वाह्याविधेनामांसंप्रेत्यतैरद्यतेऽवशः १४

असंस्कृतान्पशून्मंत्रैर्नाद्याद्विप्रःकदाचन

मंत्रैस्तुसंस्कृतानद्याच्छाश्वतंविधिमास्थितः १५

नभक्षयतियोमांसंविधिंहित्वापिशाचवत्

सलोकेप्रियतांयातिव्याधिभिश्चनपीड्यते १६

स्वमांसंपरमांसेनयोवर्द्धयितुमिच्छति

अनभ्यर्च्यपितृन्देवांस्ततोऽन्योनास्त्यर्पुण्यकृत् १७

याज्ञवाल्क्योपि

वसेत्सनरकेघोरे वर्षाणिपशुरोमाभिः

सम्मितानिदुराचारोयोहंत्याविधिनापशून् १८

विधिमाहमनु

मधुपर्केचयज्ञेचपितृदैवतकर्मणि

एणेवपशवोहिंस्यानान्यत्रेतिकदाचन १९

याज्ञवल्क्योपि

प्राणास्येतथाश्राद्धेप्रोक्षितेद्विजकाम्यया

देवान्पितृन्समभ्यर्च्यस्वाध्वान्मांसन्नदोषभाक् २०

विधेरपिदेवराक्षसभेदाभ्यांद्वौवेध्यमाहमनुः

यज्ञायजग्धिर्मांसस्येत्येपदैवोविधिस्मृतः

अतोऽन्यथाप्रवृत्तिस्तुराक्षसोविधिरुच्यते २१

यज्ञेमांसभक्षणंदैवविधिस्तदातिरिक्तश्राद्धमधुपर्कदेवार्च
नादिषुमांसभक्षणंराक्षसोविधिरित्यर्थः नचात्रयज्ञशब्देन
श्राद्धदेवार्चनादीन्युपलक्ष्याणिमधुपर्कचयज्ञेचेत्यादिवाक्ये
पुमधुपर्कादिभ्योयज्ञशब्दस्यपृथक्करणात्नचायंयज्ञस्यैव
प्रपञ्चइतिवाच्यंराक्षसोविधिरुच्यतइत्यत्रविधिशब्दोपादा
नेन तदुचितग्राह्याभ्यविधेरदर्शनान् नचपिशाचवद्भक्षणं
राक्षसोविधिरितिवाच्यंनभक्षयतियोगांसंविधिहित्वापिशा
चवादित्यादिवाक्येषुपिशाचवद्भक्षणस्याविधित्वप्रदर्शनात् ॥
नचायंराक्षसोविधिरनर्थकरःपठितइतिवाच्यंसर्वधानाभा
वकालेपिशाचवद्हिंसायांप्रवृत्तानांवंगस्थानांराक्षसविधे
रन्यत्रहिंसानिवर्त्तकत्वेनतस्याप्यर्थकरत्वात् नचतत्रत्याना
मापिविदुषाम्ग्राह्यस्तस्यरक्षःकर्मत्वात्अत्राभावकालेषूनां

दिभिः प्रतिपादितं. अन्यथातिमांसलानां गोजाश्वादीनामे
 व भक्ष्यत्वं ब्रूयात् अत्यल्पमांसानां कच्छपादिनां च भक्ष्यत्वं नो
 ब्रूयात् किंचागस्तेनान्नाभावकाले केवलमवश्यं भरणीयानां
 प्राणधारणार्थमेव यज्ञादिषु पशवो हतान्तु शरीरपुष्ट्यर्थं न अ
 न्यथा गोजाश्वादीनेव स्वीकुर्यात् मन्वादीनामप्यगस्त्याचर
 णानुसरणमेवाभिप्रेतम् अतएव तैरप्यगस्त्यस्वीकृता एवानुस्वी
 कृताः किंच यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयं भूवेत्यादिवाक्यैः
 पशूनां यज्ञार्थं सृष्टत्वेऽपि तत्र मूलमगस्त्याचरणमेव नो चेदयज्ञा,
 र्थं पशवो वध्याः प्रशस्ता मृगपक्षिण इति वाक्ये प्रशस्ता इति प
 दं नो ब्रूयात् त्रिभुवुर्हि पुरोडाशा भक्ष्याणां मृगपक्षिणामिति वा
 क्ये च भक्ष्याणामिति पदं च नो ब्रूयात् सर्वेऽपि पशवा वध्याः सन्ति
 कुतः प्रशस्ता मृगपक्षिणो वध्या इत्युक्तं कुतश्च भक्ष्याणां मृगप
 क्षिणां पुरोडाशा आसन्नित्युक्तं तत्रागस्त्याचरणस्य मूलत्वे
 नुयेये पशवस्तेन स्वीकृतास्तेषां यज्ञार्थं सृष्टत्वं ये चाऽस्वी
 कृतास्तेषां मया ज्ञेयत्वम् एव मप्रशस्तानां भक्ष्याणां
 व्यावृत्त्यर्थं प्रशस्तपदमभक्ष्याणां मिति पदं च तेन नि
 र्दिष्टं किंच न मांसं भक्षणे दोषो न मद्येन च मैथुने प्रवृत्तेरेषाभू
 तानां निवृत्तिस्तु महाफलेति मनुनोपसंहारकाले प्रदर्शितं ते

नमांसभक्षणेमद्यपानेमैथुनेचनदोषोऽयंतुप्रवृत्तिलक्षणोधर्म
 इतिकेपांचिद्विदुषांभ्रान्तिरुत्पद्यतेपरंतुनायमर्थोमनोर
 भिप्रेतःतथासतिवृथामांसभक्षणेप्रायश्चित्तविधेरविधिनामां
 सभक्षणेदोषप्रदर्शनस्यचवैयर्थ्यस्यात्तथाचसुरांपित्वादि
 जेमोहादग्निवर्णासुरांपिबेदित्यादिभिर्मद्यपानेऽतिदुष्कर
 प्रायश्चित्तविधानस्यनैरर्थ्यस्यात्तथापरस्त्रीगमनेप्रायश्चित्त
 विधानस्यचनिष्फलत्वंस्यात्तदकरणेकुंभीपाकादिनरक
 पतनप्रदर्शनस्यचनिरर्थकत्वंस्यात्तस्मान्नायमर्थोमनोरभि
 प्रेतःकिंतुसर्वथान्नाभावकालएवयज्ञार्थमांसभक्षणेनदोषः
 सौत्रामण्यांचमद्येनदोषःस्वभार्यायामृतौगमनेचनदोष
 इत्ययमेवाधोमनोरभिप्रेतः

अतएवबृहस्पतिः

अभून्मांसपुरोडाशे भक्षणंमृगपक्षिणां

पुराणेष्वेवयज्ञेषुब्रह्मक्षत्रसवेपुच २८

सौत्रामण्यांतथामद्यंश्रुतौभक्ष्यमुदाहृतम्

ऋतौचमैथुनंधर्म्यपुत्रोत्पत्तिनिमित्ततः

स्वर्गप्राप्नोतिनैवंतुप्रत्यवायेनदुष्यति २९

तथासत्यन्नसत्वेयत्रकर्मणिप्रत्यक्षपशुःप्रदेयत्वेनोक्तस्त

त्रिकं कार्यमित्यपेक्षायामाहमनुः

कुर्याद्घृतपशुंसंगेकुर्यात्पिष्टपशुंस्तथा

नत्वेवतुवृथाहन्तुं पशुमिच्छेत्कदाचन ३०

अत्रमनुनोभयकार्यमभिप्रेत्यतन्त्रेणयंस्मृतिः पठिता तथाहि
आसक्तिश्चेद्घृतपशुंस्तथापिष्टपशुं कृत्वा खादयेत् तथा च
यज्ञादिप्रसंगेषु यत्र प्रत्यक्षपशुः ॥ प्रदेयत्वेनोक्तस्तत्रापिष्टपशुं कु-
र्यात् अतएवान्नमनुना कुर्यादपिष्टपशुं संगृह्यति पशुं च निर्विष्टम् अ-
न्यथा सक्तिश्चेत्पिष्टपशुं कृत्वा खादयेदिति स्पष्टं श्रुयान् अत-
एव यवमयं मेपं मेपी च कृत्वा वरुणदेवतामुद्दिश्याग्नौ निर्वप-
न्ति नायं पिष्टपशुः प्रत्यक्षपशोरभावे तत्प्राप्तिनिधिरिति वाच्यं
वेदे पिष्टपशोरेव प्रत्यक्षपशुत्वप्रतिपादनात् तथा हि शतप-
थब्राह्मणे

हारेः ॐ वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः । प्रजाः ससृजे ता
अस्य प्रजाः सृष्टा वरुणस्य यदान्जक्षुर्वरुण्यो
ह वाऽअग्रे यवस्तद्यन्नेव वरुणस्य यवान्प्रादंस्त-
स्माद्वरुणप्रवासानाम ॥१॥ ता वरुणोजग्राह ।
ता वरुणगृहीताः परिदीणां अनस्यश्च प्राणस्यश्च
शिडियरे च निपेदुश्च प्राणोदानौ हैवाभ्यो नाप-

चक्रमनुरथान्याः सर्वा देवता अपचक्रमुस्तयो-
हँवास्य हेतोः प्रजा न परावभूवुः ॥२॥ ता

एतेन हविषा प्रजापतिरभिषज्यत् । तद्याश्चैवा-
स्य प्रजा जाता आसन्याश्चाजातास्ता उभयीर्वरु-
णपाशात्प्रामुञ्चत्ता अस्यानमीवा अकिल्बि-
पाः प्रजाः प्राजायत ॥३॥ अथ यदेष एतैश्च
तुर्थे मासि यजते । तन्नाह न्वेवैतस्य तंथा प्रजा
वरुणो गृह्णातीति देवा अकुर्वन्निति न्वेवैष एत-
त्करोति याश्च न्वेवास्य प्रजा जाता याश्चाजा-
तास्ता उभयीर्वरुणपाशात्प्रामुञ्चति ता अस्या-
नमीवा अकिल्बिपाः प्रजाः प्राजायते तस्माद्वाऽ
एष एतैश्चतुर्थे मासि यजते ॥४॥ तद्वै द्वे वेदी
द्वावग्नी भवतः । तद्यद्वे वेदी द्वावग्नी भवतस्तदुभ-
यत एवैतद्वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतश्चोर्ध्वा इ
हेश्वावाचीस्तस्माद्वे वेदी द्वावग्नी भवतः ॥५॥
स उत्तरस्यामेव वेदौ । उत्तरवेदिमुपकिरति न
दक्षिणस्यांक्षत्रं वै वरुणो विशो मरुतः क्षत्रमेवै-
तद्विश उत्तरं करोति तस्मादुपर्यासीनं क्षत्रीय-

मधस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादुत्तरस्यामेव
 वेदाऽउत्तरवेदिमुपाकिरति नदक्षिणस्याम् ॥६॥
 अथैतान्येव पञ्च हवींषि भवन्ति । एतैर्वै ह-
 विभिः प्रजापतिः प्रजा असृजतैतैरुभयतो वरुण
 पाशात्प्रजाः प्रमुञ्चादितश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्त
 स्माद्वाऽएतानि पञ्च हवींषि भवन्ति ॥७॥
 अथैन्द्राग्नौ द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ।
 प्राणोदानौ वाऽइन्द्राग्नी तद्यथा पुण्यं चक्रुषे पुण्यं
 कुर्यादेवं तत्तयोर्हैवास्य हेतोः प्रजा न परावभूवु-
 स्तत्प्राणोदानाभ्यामेवैतत्प्रजा भिपज्यति प्राणोदा-
 नौ प्रजासु दधाति तस्मादैन्द्राग्नौ द्वादशकपालः
 पुरोडाशो भवति ॥८॥ उभयत्रपयस्ये भवतः ।
 पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति पयसः सम्भूतास्त-
 द्यत एव सम्भूतायतः सम्भवन्ति तत एवैतदुभ-
 यतो वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतश्चोर्ध्वा इतश्चा-
 वाचीस्तस्मादुभयत्र पयस्ये भवतः ॥९॥ वारु-
 ण्युत्तरा भवति । वरुणो ह वाऽअस्यप्रजा अ-
 गृह्णात्तत्प्रत्यक्षं वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति मा

रुती दक्षिणाजामितायै न्वेव मारुती भवति जा-
मि ह कुर्याद्यदुभे वारुण्यौ स्यातामतो ह वाऽ
अस्य दक्षिणतो मरुतः प्रजा अजिघांसस्ता-
नेतेन भागेनाशमयत्तस्मान्मारुती दक्षिणा ॥१०॥

तयोरुभयोरेव करीराण्यावपति । कं वै प्रजाप-
तिः प्रजाभ्यः करिरैरकुरुत कमेवैप एतत्प्रजाभ्यः
कुरुते ॥११॥ तयोरुभयोरेव शमीपलाशान्या-
वपति । शं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः शमीपलाशै-
रकुरुत शमेवैप एतत्प्रजाभ्यः कुरुते ॥१२॥

अथ काय एककपालः पुरोडाशो भवति । कं
वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः कायेनैककपालेन पुरोडा-
शेनाकुरुत कमेवैप एतत्प्रजाभ्यः कायेनैकक-
पालेन पुरांडाशेन कुरुते तस्मात्काय एककपा-
लः पुरोडाशो भवति ॥१३॥ अथ पूर्वेषु ।

अन्वाहार्यपचनेऽनुपानिव यवान्कृत्वा तानीपदिवो
पतप्य तेषां करम्भपात्राणि कुर्वन्ति यावन्तो गृह्या
स्युस्नावन्त्येकेनातिरिक्तानि ॥१४॥ तत्रापि मेपं
च मेपीं च कुर्वन्ति । तथोर्मेपे च मेप्यां च य-

द्यनैडकीरुणां विन्देत्ताः प्राणिज्य निश्लेषयेद्यदुः
 अनैडकीर्णं विन्देद्यथोऽपि कुशोर्णा एव स्युः
 ॥१५॥ तद्यन्मेपश्च मेपी च भवतः । एष वै-
 प्रत्यक्षं वरुणस्य पशुर्यन्मेपस्तत्प्रत्यक्षं वरुणपा-
 शात्प्रजाः प्रमुञ्चति यवमयौ भवतो ययान्हि
 जक्षुपीर्वरुणोऽगृह्णान्मिथुनौ भवतो मिथुनादेवै-
 तद्वरुण पाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति ॥१६॥ स उ-
 त्तरस्यामेव पयस्यायां मेपीमिवदधाति । दक्षिणस्यां
 मेपमेवमिवही मिथुनं क्लृप्तमुत्तरतो हि स्त्री पु-
 मांसमुपशेते ॥१७॥

एवंयत्रयत्रकर्मणिप्रत्यक्षपशुःप्रदेयत्वेनोक्तस्तत्रतत्र
 पिष्टपशुरेवाभिप्रेत्तेनतुसाक्षात्पशुःसाक्षात्पशवोहिहनन
 कालेशोचन्तितस्मात्तेयज्ञाहर्निभवन्तिअतएवसृष्ट्यारंभक
 लेत्रंसिसृक्षुणाप्रजापतिनादौस्वमनसःसकाशान्पुरुषोनि-
 र्मितश्चक्षुषोऽश्वःप्राणाद्गौःश्रोत्रादविर्वाचोजश्चानिर्मि-
 तः एवंसृष्टैतेपशवोनिर्वपनकालेयदाअशोचन्तदेत्थंतेपां
 शोकोपहतः लोकेपुपुरुषरूपोद्विषादपशुर्नहिंस्यस्तथाश्व
 रूपश्चतुष्पादपशुर्नहिंस्यः एवंगौरविरजश्चनहन्तव्याःकिंचै

तेपशवउत्क्रान्तमेधाअमेध्याअयज्ञियाःसन्तितस्मादेते
पांमांसनाशितव्यमित्याहशतपथब्राह्मणे.

हरिः ॐ प्रजापतिर्वाऽइदमग्रऽआसीदेक एव सोऽका
मयतान्नं सृजेय प्रजायेयेति स प्राणेभ्य एवाधि
पशून्निरमिमीत मनसः पुरुषं चक्षुषोऽश्वं प्राणा
द्वां श्रोत्रादविं वाचोऽजं तद्यदेनान्प्राणेभ्योऽधि
निरमिमीत तस्मादाहुः प्राणाः पशव इति मनो
वै प्राणानां प्रथमं तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत
तस्मादाहुः पुरुषः प्रथमः पशूनां वीर्यवत्तमइति
मनो वै सर्वे प्राणा मनसि हि सर्वे प्राणाः प्राति
ष्ठितास्तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत तस्मादाहुः
पुरुषः सर्वे पशव इति पुरुषस्य ह्येवैते सर्वे भव
न्ति ॥६॥ तदेतदन्नं सृष्ट्वा

हरिः ॐ अथोत्सर्गैरुपतिष्ठत । एतद्वै यत्रैतान्प्रजा
पतिः पशूनालिप्सत तऽआलिप्स्यमाना अशोचं
स्तेषामेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहंस्तथैवैषामय
मेतदेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥२८॥
तद्धैके । यं-यमेव पशुमुपदधति तस्य तस्य शु

द्यनैडकीरुर्णा विन्देत्ताः प्राणिज्य निश्लेषयेद्यद्युः
 अनैडकीर्नं विन्देदथोऽपि कुशोर्णा एव स्युः
 ॥१५॥ तद्यन्मेपश्च मेपी च भवतः । एष वै-
 प्रत्यक्षं वरुणस्य पशुर्यन्मेपस्तत्प्रत्यक्षं वरुणपा-
 शात्प्रजाः प्रमुञ्चति यवमयौ भवतो यवान्हि
 जक्षुपीर्वरुणोऽगृह्णान्मिथुनौ भवतो मिथुनादेवै-
 तद्वरुण पाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति ॥१६॥ स उ-
 त्तरस्यामेव पयस्यायां मेपीमवदधाति । दक्षिणस्यां
 मेपमेवमिवही मिथुनं क्लृप्तमुत्तरतो हि स्त्री पु-
 मांसमुपशेते ॥१७॥

एवंयत्रयत्रकर्मणिप्रत्यक्षपशुःप्रदेयत्वेनोक्तस्तत्रतत्र
 पिष्टपशुरेवाभिप्रेत्तो न तु साक्षात्पशुःसाक्षात्पशोर्हिहनन
 कालेशोचन्तितस्मात्तेयज्ञाहर्निभवन्तिअतएवसृष्ट्यारंभका
 लेत्रंसिसृक्षुणाप्रजापतिनादौस्वमनसःसकाशान्पुरुषोनि-
 र्मितश्चक्षुषोऽश्वःप्राणाद्गौःश्रोत्रादविर्वाचोजश्चानिर्मि-
 तः एवंसृष्टैतेपशवोनिर्वपनकालेयदाअशोचन्तदेत्यंतेपां
 शोकोपहतः लोकेपुपुरुषरूपोद्विपादपशुर्नहिंस्यस्तथाश्व
 रूपश्चतुष्पादपशुर्नहिंस्यः एवंगौरविरजश्चनहन्तव्याःकिंचै

तेपशव उत्क्रान्तमेधाअमेध्याअयज्ञियाः सन्तितस्मादेते
पांमांसं नाशितव्यामित्याह शतपथब्राह्मणे.

हरिः ॐ प्रजापतिर्वाऽइदमग्रऽआसीदेक एव सोऽका
मयतान्नं सृजेय प्रजायेयेति स प्राणेभ्य एवाधि
पशून्निरमिमीत मनसः पुरुषं चक्षुषोऽश्वं प्राणा
द्वां श्रोत्रादविं वाचोऽजं तद्यदेनान्प्राणेभ्योऽधि
निरमिमीत तस्मादाहुः प्राणाः पशव इति मनो
वै प्राणानां प्रथमं तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत
तस्मादाहुः पुरुषः प्रथमः पशूनां वीर्यवत्तमइति
मनो वै सर्वे प्राणा मनसि हि सर्वे प्राणाः प्रति
ष्ठितास्तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत तस्मादाहुः
पुरुषः सर्वे पशव इति पुरुषस्य ह्येवैते सर्वे भव
न्ति ॥६॥ तदेतदन्नं सृष्ट्वा

हरिः ॐ अथोत्सर्गैरुपतिष्ठत । एतद्वै यत्रैतान्प्रजा
पतिः पशूनालिप्सत तऽआलिप्स्यमाना अशोचं
स्तेपामेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहंस्तथैवैपामय
मेतदेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥२८॥
तद्धैको । यं-यमेव पशुमुपदधति तस्य नस्य शु

चमुत्सृजन्ति नेच्छुचं पाप्मानमभ्युपदधामहाऽइति
 ते ह ते शुचं पाप्मानमभ्युपदधति यां हि पूर्वस्य
 शुचमुत्सृजन्ति तामुत्तरेण सहोपदधति ॥ २९ ॥
 विपरिक्राममु हैकऽउपतिष्ठन्ते । ऊर्ध्वा शुचमु
 त्सृजाम इति ते ह ते शुचं पाप्मानमनूद्यन्त्यूर्ध्वां
 ह्येतेन कर्मणैत्यूर्ध्वामु शुचमुत्सृजन्ति ॥ ३० ॥ वा
 ह्येनैवाग्निमुत्सृजेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरेभ्य
 स्तल्लोकेभ्यो बहिर्धा शुचं दधाति बहिर्वेदीयं वै
 वेदिरस्यै तद्वहिर्धा शुचं दधात्युदङ् तिष्ठन्नेतस्यां
 ह दिश्येते पशवस्तद्यत्रैते पशवस्तदेवेज्वेतच्छुचं
 दधाति ॥ ३१ ॥ पुरुषस्य प्रथममुत्सृजति । तं हि
 प्रथममुपदधातीमं मा हिंसीर्द्विपादं पशुमिति द्वि
 पाद्वाएव पशुर्यत्पुरुषस्तं मा हिंसीरित्येतत्सहस्रा
 क्षो मेधाय चीयमान इति हिरण्यशकलैर्वाऽए
 प सहस्राक्षो मेधायेत्यत्रायेत्येतन्मयुं पशुं मेध
 मग्ने जुपस्वेति किम्पुरुषो वै मयुः किम्पुरुषमग्ने
 जुपस्वेत्येतत्तेन चिन्वानस्तन्वो निपीदेत्यात्मा वै
 तनूस्तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतन्मयुं ते

शुगृछतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्विति तन्मयौ च
 शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥३२॥ अथा
 श्वस्य । इमं माहिंसीरेकशफं पशुमित्येकशफो
 वाऽएष पशुर्यदश्वस्तं माहिंसीरित्येतत्कनिक्रदं
 वाजिनं वाजिनेष्विति कनिक्रदो वाऽएष वाङ्मू वा
 जिनेषु गौरमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गौ
 रमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निपीदेति
 तेन चिन्वानआत्मानं संस्कुर्वेत्येतद्वीरं ते शुगृ
 छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्विति तद्वीरे च शुचं
 दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥३३॥ अथगोः ।
 इमं साहस्रं शतधारमुत्तममिति साहस्रो वाऽएष
 शतधार उत्सो यद्वैर्व्यच्यमानं सरिरस्य मध्य
 ऽइतिमे वै लोकाः सरिरमुपजव्यमानमेषु लोके
 ष्वित्येतद्घृतं दुहानामदिति जनायेति घृतं वाऽए
 षपादितिर्जनाय दुहेऽग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्नि
 तीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा हिं
 सीरित्येतद्गवयमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै
 गवयमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो नि

पीदेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्क्रुष्वेत्येतद्भव
यं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति तद्भवये
च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥३४॥ अ
थावेः । इममूर्णायुमित्यूर्णवलमित्येतद्वरुणस्य ना
भिमिति वारुणो ह्यविस्त्वचं पशूनां द्विपदां चतु
ष्पदामित्युभयेपां हैप पशूनां त्वग्द्विपदां च चतु
ष्पदां च त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमित्येतद्ध
त्वष्टा प्रथमं रूपं विचकाराग्ने मा हिंसीः परमे
व्योमन्नितीमे वै लोकाः परमं व्योमैषु लोकेष्वेनं
मा हिंसीरित्येतदुष्ट्रमारण्यमनु ते दिशामीति त
दस्माऽउष्ट्रमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो
निपीदेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्क्रुष्वेत्येत
दुष्टं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति त
दुष्ट्रेच शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥३५॥
अथाजस्य । अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोकादिति य
द्वै प्रजापतेः शोकादजायत तदग्नेः शोकादजा
यत सोऽपश्यब्जनितामग्रऽइति प्रजापतिर्वै
जनिता सोऽपश्यत्प्रजापतिमग्रऽइत्येतत्तेन देवा दे

वतामग्रऽआयन्निति वाग्वाऽअजो वाचो वै देवा
 देवतामग्रमायंस्तेन रोहमायन्नपमेध्यास इति स्व
 गौ वै लोको रोहस्तेन स्वर्गं लोकमायन्नप मेध्या
 स इत्येतच्छरभमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै
 शरभमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो नि-
 षीदेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्कुरुष्वेतत्छर
 भं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति तच्छ
 रभे च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च॥३६॥
 तदाहुः । यां वै तत्प्रजापतिरेतेषां प्रभूनां शुचं पा
 ष्मानमपाहंस्तऽएते पञ्च पशवोऽभवंस्तऽएतऽउ
 त्क्रान्तमेधा अमेध्या अयज्ञियास्तेषां ब्राह्मणो
 नाश्रीयान्तानेतस्यां दिशि दधाति तस्मादेतस्यां दि
 शि पर्जन्यो न वर्षको यत्रैते भवन्ति ॥३७॥
 नह्यधुनाप्येतादृशाः के पिपशवो विद्यन्ते ये वैहननकाले
 किमपि शोचेषुस्ततः शोचतां साक्षात्पशूनां यज्ञाऽनर्हत्वा
 दुत्सृज्यत्वमेवास्ति न तु हननीयत्वमिति भावः न च तेषां यज्ञानर्ह
 त्वेकेवलस्तच्छोक एव हेतुरिति वाच्यं तेषाममेध्यत्वस्यापि हेतु
 त्वात्कथममेध्यत्वमिति चेदुच्यते सर्वथाऽन्नाभावकाले देवाः

प्रथमं यज्ञियसारं मेधं पुरुष एव प्रददृशुः ततो यज्ञासिध्यर्थं प्रथमं
 पुरुषमालेभिरेतदानिमालब्धात्पुरुषान्मेधोऽपक्रम्याश्वं प्रावि
 ष्टः पुरुषस्तु किं पुरुषो जातः पश्चात्पुरुषं परित्यज्य प्राविष्टमेधत्वे
 नाश्वं मेध्यं प्रददृश्य मेधार्थमश्वमालभन्त तदालब्धादश्वदपि मे
 धउत्क्रभ्यगां प्राविवेश अश्वश्च गौरमृगो बभूव ततोऽश्वं त्यक्त्वा
 मेधार्थं प्राविष्टमेधत्वेन गां मेध्यं ज्ञात्वा तमालेभिरेतस्मादपि मेधो
 निःसृत्या विं प्राविशत् गौश्च गवयोऽभवत्ते गां परित्यज्याऽविं
 मेध्यं प्रज्ञाय मेधार्थं तमप्यालेभिरेततोऽपि मेधोऽपक्रम्याजं प्रावि
 ष्टः अविस्तूष्रे भवत् अविं परित्यज्याऽजो यदालब्धस्तदामेधः
 पृथिवीं प्राविशत् अजश्च शरभोऽभवत्तदनंतरं देवाः पृथिव्यां
 मेधमनुजग्मुस्तदामेधो ग्रीहि रूपो भूत्वा बहिर्निःसृतस्ततो ब्रीहि
 मैव्योऽभवत् एवं पूर्वोक्तरीत्या पुरुषस्य मेध्यत्वेऽप्युत्क्रान्तमेध
 त्वादमेध्यत्वं जातमश्वदृजपर्यन्तानां तु प्राविष्टमेधत्वेन मेध्य
 त्वे जातेऽप्युत्क्रान्तमेधत्वादमेध्यत्वं निष्पन्नम् अन्येषां पशूनां
 तु स्वभावत एव मेधवत्त्वाभावात् सर्वेऽपि पशवोऽमेध्याः सन्ति अ
 तः सर्वेषां पशूनाममेध्यत्वेन यज्ञानर्हत्वात् कदापि तदर्थं न हन्त
 व्यास्तन्मांसादीनि च नाश्रीयान् किंच पूर्वोक्तमेधो यस्मात्
 ग्रीहिरूपो भवत्यस्माच्चाश्वादिपशुपुप्राविशन्ताभ्यां हेतुभ्यां

ग्रीहिनिर्मितपशुः केवलो ग्रीहिरेव वा तत्तत्पशुसंज्ञया संस्क्रियमाण आलभ्यते न तु साक्षात्पशुः न चानेन केवलैर्न हास्येन ग्रीहिपशुनैव यद्व्यं किंतु पुरोडाशेन सह यद्व्यं ततो यद्वैवस्यः पशुर्भवति तद्वैवस्यं पुरोडाशमनुनिर्वपन्ति न चास्य ग्रीहेः पुरोडाशस्य चरो मत्वगादि मत्वाभावात्पशुत्वं न संगच्छत इति वाच्यं तत्तु पपिष्ट किं शारुफलीकरणादिनां त्वग्मांसरोमासृगादित्वप्रतिपादनेन पशुत्वप्रतिपादनात् तथा च स्पष्टम् ग्वेदान्तर्गतैतरेयब्राह्मणे

हरिः ॐ पुरुषं वै देवाः पशुमालभन्त-तस्मादालब्धान्मेध उदक्रामत्सोऽश्वं प्राविशत्तस्मादश्वो मेध्योऽभवदथैनमुत्क्रान्तमेधमत्यार्जत, स किंपुरुषो भवत्तेऽश्वमालभन्त. सोऽश्वादालब्धा दुदक्रामत्स गां प्राविशत्तस्मान् गौर्मेध्यो भवदथैनमुत्क्रान्तमेधमत्यार्जत, स गौरमृगो भवत्ते गामालभन्त. स गोरालब्धा दुदक्रामत्सोऽविं प्राविशत्तस्मादविर्मेध्यो भवदथैनमुत्क्रान्तमेधमत्यार्जत, स गवयो भवत्तेऽविमालभन्त. सोऽवेरालब्धा दुदक्रामत्सोऽजं प्राविशत्तस्मादजो मेध्यो भवदथैनमुत्क्रान्तमेधमत्यार्जत, स

उष्ट्रो भवत्सोऽ जे ज्योक्तमामिवारंमत. तस्मादे
 प एतेषां पशूनां प्रयुक्ततमो यदजस्तेऽ जमाल
 भंत. सोऽजादालब्धादुदक्रामत्स इमां प्राविशत्त
 स्मादियं मेध्या भवदधैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जत,
 स शरभोऽभवत्त एव उत्क्रांतमेधा अमेध्याः प
 शवस्तस्मादेतेषां नाश्रीयत्तमस्यामन्वगच्छंत्सोऽ
 नुगतो व्रीहिरभवत्तद्यत्पशौ पुरोळाशमनु निर्वपं-
 ति, स मेधेन नःपशुनेष्टमसत् केवलेन नः पशु
 नेष्टमसदिति. स मेधेन हास्य पशुनेष्टं भवति के
 वलेन हास्य पशुनेष्टं भवति य एवं वेद ॥ ८॥

स वा एष पशुरेवालभ्यते यत्पुरोळाशस्तस्य
 यानि किंशारुणितानि रोमाणि, ये तुपाःसा त्व
 ग्ये फलीकरणास्तदसृग्यात्पिष्टं किक्वन्सास्तन्मां
 सं; यत्किञ्चित्कंसारं तदस्थि. सर्वेषां वा एष प
 शूनां मेधेन यजते य पुरोळाशेन यजते. तस्मा
 दाहुः पुरोळाशसत्रं ह्येवयमिति युवमेतानि द्विवि
 रोचनान्यग्निश्चसोम सकृन् अधत्तं; युवं सिंधू०
 रभिश्शस्तेरवद्यादग्नीषोमानमुंचतं गृभीतानिति न

पायै यजति. सर्वाभिर्वा एष देवताभिरालब्धो भ
 वति यो दीक्षितो भवति. तस्मादाहुर्न दीक्षितस्या
 श्रीयादिति स यदग्नीषोमावमुंचतं गृभीतानिति व
 पायै यजति, सर्वाभ्य एव तद्देवताभ्यो यजमा
 नं प्रमुंचति. तस्मादाहुरशितव्यं वपायां हुतायां
 यजमानो हि स तर्हि भवति. आन्यं दिवो मात
 रिठ्वा जभारेति पुरोळाशस्य यजति. अमथ्ना
 दन्यं परि श्येनो अद्वेरितीति इव च ह्येष इत इव
 च मेध समाहृतो भवति. स्वदस्व हव्या समिपो
 दिदीहिति पुरोळाशःस्विष्ट कृतो यजति. हविरे
 वास्मा एतत्स्वदयतिपमूर्जमात्मन् धत्त. इळामुप
 ष्हयते. पशवो वाइळा पशूनेव तदुपष्हयते पशू
 न्यजमाने दधति ॥९॥

॥ तथैवयुजवैदांतर्गतशतपथब्राह्मणेपि ॥

परिः ॐ पशुर्ह वाएष आलभ्यते यत्पुरोडाशः॥९॥

पुरुषं ह वै देवाः । अग्रे पशुमालेभिरे तस्याल
 व्धस्य मेधोऽपचक्राम सोऽश्वं प्रविवेश तेऽश्व
 मालभन्त तस्यालव्धस्य मेधोऽपचक्राम स गां

प्रविवेश ते गामालभन्त तस्यालब्धस्य मेवोऽप
 चक्राम सोऽविं प्रविवेश तेऽविमालभन्त तस्या
 लब्धस्य मेधोऽपचक्राम सोऽजं प्रविवेश तेऽज
 मालभन्त तस्यालब्धस्य मेवोऽपचक्राम ॥६॥
 स इमां पृथिवीं प्रविवेश । तं खनन्तइवान्वीपु
 स्तमन्वविन्दंस्ताविमौ व्रीहीयवौ तस्मादप्येतावेत
 हिं खनन्त-इचैवानुविन्दन्ति स यावद्वीर्यवद्ध वा
 ऽअस्यैते सर्वे पशव आलब्धाः स्युस्तावद्वीर्यव
 द्धास्य हविरेव भवति य एवमेतद्वेदान्नो सा स
 म्पद्यदाहुः पाङ्क्तुः पशुरिति ॥७॥ यदा पिष्टान्य
 थ लोमानि भवन्ति । यदाप आनयत्यथ त्वग्भ
 वति यदा संयौत्यथ मांसं भवति संतत-इव हि
 स तर्हि भवति संततमिव हि मांसं यदा नृतोऽ
 थारिथ भवति दारुण-इव हि स तर्हि भवति दा
 रुणमित्यस्यथ यदुद्धासयिष्यन्नभिघारयति तंम
 ङ्जानं दधात्येषो सा सम्पद्यदाहुः पाङ्क्तुः पशुरि
 ति ॥८॥ स यं पुरुषमालभन्त । स किम्पुरुषो
 ऽभवद्यावश्चं च गां च तौ गौरश्च गायश्चाभव

तां यमविमालभन्त स उष्ट्रोऽभवद्यमजमालभन्त
 स शरभोऽभवत्तस्मादेतेषां पशूनां नाशितव्यम
 पक्रान्तमेधा हैते पशवः ॥९॥

अत्रपुरुषवैदेवाः पशुमालभन्तेति पुरुषस्य पशुत्वप्रदर्श
 नं ब्रीहेः पुरोडाशस्य च पशुत्वदृढीकरणार्थमन्यथा पुरुषमा
 लेभिरइत्येव ब्रूयात् पशुपदं नो ब्रूयात् यथा पुरुषस्य पशुत्वप्रद
 र्शनमनवद्यंत्यैव ब्रीहेः पुरोडाशस्य च पशुत्वं निरवद्यमिति भा
 वः न चान्नपरिसंख्याताश्वादीनामेव मांसाद्यशनं निषिध्यते
 किंतु सर्वेषां पशुत्वजातिविशिष्टानां निषिध्यते परिसंख्या
 तानां निषेधेऽमेध्यत्वस्य हेतुत्वेन प्रदर्शितत्वात् अत्रायं
 भावः येषां येषां पशूनाममेध्यत्वं तेषां तेषां पशूनां मांसाद्यश
 नं प्रतिषिध्यते तत्र परिसंख्यातानामश्वादीनाममेधोत्क्रमणात् पू
 र्वपुरुषानिःसृतमेधप्रवेशेनैव हेतुनाममेध्यत्वप्रातिपादनात् येषां
 येषां पशूनां प्राविष्टमेधत्वं तेषां तेषां पशूनामेवमेध्यत्वम् अतः प
 रिसंख्याताश्वादिव्यतिरिक्तानां पशुत्वजातिविशिष्टानां स
 र्वेषामपि पशूनां प्राविष्टमेधत्वाभावाद्मेध्यत्वं निष्पन्नं परिसं
 ख्यातानां त्वपक्रान्तमेधत्वाद्मेध्यत्वं प्रातिपादितमेव ब्रीहेः पशु
 त्वेन तत्पिष्टादिनां मांसादित्वेऽपि तस्यमेध्यपशुत्वात्तदशनं

न प्रतिपिदुं तथा च यत्र यंत्रमांसादिनां हवनीयत्वेन भक्षणी
 यत्वेन च प्रदर्शनं तत्र सर्वत्र ग्रीहिपिष्टादिकमेवाभिप्रेतमिति बो-
 ध्यं नो चेत्तत्पिष्टादिनां मांसादित्वप्रतिपादनस्य वैयर्थ्यस्यात्स
 वा एष पशुरेवा लभ्यत इत्यत्र चावधारणार्थे नैवाव्ययेन सर्वे
 प्यपांक्ताः पशवः पुनरपि व्यावृत्यन्ते उता हो केवलेन पांक्तपशु-
 नापुगोडाशेन यजमानास्तन्त्रेण सर्वे पांशूनां मेधेन यजन्त इति
 महदलभ्यलाभोक्तिः किंच साक्षादश्वदीनामालभनेन न ह्य-
 श्वमेधादियज्ञसिद्धिः कुत इति चेदुच्यते अश्वस्य मेधो यस्मि-
 न्निति व्युत्पत्त्या श्वसंबंधी यज्ञियसरो मेधो मुख्यो हवनीयो य-
 स्मिन्यज्ञे स यज्ञो अश्वमेधशब्देनाभिधीयते तथा च गोसंबंधी
 मेधो मुख्यत्वेन हवनीयो यस्मिन्यज्ञे स गोमेधशब्देनोच्यते पुरु-
 षसंबंधी मेधो मुख्यत्वेन हवनीयो यस्मिन् स पुरुषमेधशब्देना-
 ख्यायते एवं सति साक्षादश्वदिष्वा लब्धपुतत्तत्संबंधी मेधो ह-
 वनार्थेनैव लभ्यते ते पामपक्रान्तमेधत्वेन मेधवत्त्वाभावादतस्ते
 पामालभनं वृथैव ग्रीहिपशुना यजने तु तस्य सर्वपशुमेधरूप-
 त्वादश्वदिसंबंधी मेधो हवनार्थं लभ्यत एव न चात्र मेधशब्द-
 स्यात्प्रशस्तमपि यज्ञवाचकत्वमंगीकृत्याश्वमेधादिशब्दे पुपुष्टी-
 तपुरुषः कार्यः तथा सति पुरुषमेधयज्ञाः अश्वमेधयज्ञादिशब्दे

पुयज्ञशब्दस्य पुनरुक्तत्वेनानर्थक्यापत्तिः स्यात्ततो बहुव्रीहि
 रेवयुक्तः नचव्यधिकरणो बहुव्रीहिरन्याय्यइतिवाच्यंसंभ
 वतिसमानाधिकरणएवव्यधिकरणस्यान्याय्यत्वान्सप्तमी
 विशेषणे बहुव्रीहावितिसूत्रे सप्तमीग्रहणेन व्यधिकरणबहुव्री
 हेरपिज्ञापितत्वाच्चयद्वाऽधुनाव्रीहेर्मेधरूपत्वादश्वसंज्ञकोमे
 धोव्रीहिर्मुख्यो हवनीयोयस्मान्नितिसमानाधिकरणे बहुव्रीहा
 वपिनकापिक्षातिः नाप्यत्रमेधशब्दस्ययाज्ञियसाराऽतिरिक्तः
 काश्चिदप्यन्योगौणोर्थः स्वीकार्यः मुख्यार्थपरित्यज्यगौणार्थ
 स्वीकारेगानाभावात्सायनाचार्यादिरुतभाष्येपुतस्ययाज्ञिय
 सारवाचकत्वप्रतिपादनान्सर्वेष्वप्यश्वमेधादियज्ञेष्वश्वदिमे
 धएवमुख्योहूयतेतस्मादश्वमेधपुरुषमेधादिशब्देपुमेधशब्दउ
 द्विष्टः तदर्थत्यागेतत्स्वारस्यभंगापत्तिरपिस्यात्किंचवस्तुतः
 साक्षादश्वाद्यालभनेमुख्यत्वेनालभनशब्दोपेनप्रवर्ततेआ
 समन्तात्लभ्यतेअनेनेतिप्राप्त्यर्थकाल्लभ्धातोः सकाशात्
 करणेल्युटिसत्यालभनशब्दः सिध्यति लभ्धातोश्चसकर्म
 कत्वात्कर्मभूतोमेधआक्षिप्यतेतेनयत्संस्कारविशेषेणमेधः
 प्राप्यतेससंस्कारविशेषआलभनशब्देनोच्यतेतथासतिनहि
 साक्षात्पशुसंस्कारविशेषेणतन्मेधः प्राप्यतेसाक्षात्पशूनांमे

धवत्वाभावात्ब्रीहिपशौतुसंस्कारविशेषेणाश्वादीनांमेधःप्रा
 प्यतएव ब्रीहेःसर्वमेधरूपत्वात् तस्माद्ब्रीहिपशोःसंस्कार
 विशेषएवमुख्यत्वेनालभनशब्दःप्रवृत्तते नचासमंतात्ल
 भ्यतेअनेनेत्यत्रमांसादिनःकर्मत्वंवाच्यं तस्येप्सिततमत्वा
 भावात् यजमानानामालभनाख्यसंस्कारविशेषेणमेधएव
 प्सिततमोनतुमांसादि यद्यपिमांसादिनोपोप्सितत्वंभवति
 तथापीप्सिततमत्वाभावान्नकर्मत्वं कर्त्तुरीप्सिततमंकमेति
 सूत्रेणोप्सिततमस्यैवकर्मत्वविधानात्एतावतासाक्षान्पश्वभा
 वेप्रतिनिधिब्रीहिपशुरितिकेपांचित्कुतर्कःपरास्तः देवकृतप
 श्वालभनेनतुब्रीहियवात्मकोमेधःप्राप्तस्तस्मात्तत्रालभनश
 ब्दोमुख्यत्वेनप्रवृत्तः ब्रीहिपश्वालभनेनयजमानेप्सितंमांसा
 दिकमपिपिष्टादिरूपंप्राप्यतएव इयंब्रीहियवयोरुपत्पत्तिर्देव
 कृतपश्वालभनस्यस्तृप्तारम्भकालोद्धूतत्वमन्नाभावकालोद्धूत
 त्वंचज्ञापयति देवालब्धाश्वादीनामृगादिरूपैर्भवनंकेवलंदे
 वाचरणंज्ञात्वैतद्वन्मनुष्यैर्नाचरणीयामितेध्वनयाते एवंशू
 वोक्तरीत्याब्रीहियवौब्रीहियवसंज्ञाभ्यामपशुसंज्ञाभ्यांचनि
 गमादिपुसंव्यवाह्रियेते तत्राश्वमेधेब्रीहिर्यवोवामुख्यत्वेनाश्व
 संज्ञयापुरुषमेधेमुख्यत्वेनपुरुषपशुसंज्ञयागोमेधेगोसंज्ञया

ज्योतिष्टोमादिपुचछागादिसंज्ञाभिव्यवहित इतिवेदसं
 केतः नोचेत्यज्ञविषयकमंत्रब्राह्मणादिपुसर्वत्राश्वादीनांवि
 शेषणतयोच्चारितस्यमेध्यपदस्यवैयर्थ्यस्यात्वावर्त्याभावा
 त्नाहिलोकेपुमेध्यत्वामेध्यत्वभेदाभ्यामुभयाविधाःसाक्षादश्वा
 दयःप्रदृश्यन्तेतस्माद्व्यावर्त्यतावच्छेदकावच्छिन्नानाममेध्या
 नामन्येषांसाक्षादश्वादीनामनुपलम्भात्तद्व्यावर्तकतावच्छे
 दकावच्छिन्नस्यमेध्यपदस्यवैयर्थ्यस्यात्तन्चात्रविशेषणस्यस्व
 रूपज्ञापकत्वंमेध्यत्वस्यस्वरूपाभावात्मेध्यत्वममेध्यत्वंचशा
 स्त्रानिष्पन्नमेवनतुस्वरूपनिष्पन्नंशास्त्रेणचसाक्षादश्वादीनाम
 मेध्यत्वंनिष्पादितंब्रीहियवयोश्चमेध्यत्वंनिष्पादितंतस्माद्व्या
 वर्तकतावच्छेदकावच्छिन्नेनमेध्यपदेनव्यावर्त्यतावच्छेदका
 वच्छिन्नाःसाक्षादश्वादयएवव्यावृत्यन्ते अतःसर्वेषांसाक्षाद
 श्वादीनांमेध्यपदेनव्यावर्त्यत्वात्यज्ञविषयकमंत्रब्राह्मणादि
 ष्वश्वादिशब्दैर्ब्रीहियवावेवसंज्ञायेतेतत्संज्ञाकरणेकारणंतु
 मेधस्याश्वादिपुप्रवेशएव देवकृतालभनकालेब्रीहिरूपोयं
 साक्षान्मेधोश्चशरीरप्रवेशनेनाश्वत्वंप्राप्तस्तस्मादश्वमेधेमु
 ख्यत्वेनाश्वसंज्ञयासंस्क्रियमाणःसन्नालभ्यतेगोमविष्टत्वेनगो
 त्वंप्राप्तस्ततोगोमेधेगोसंज्ञयासंस्क्रियमाणःसन्नालभ्यते देव

कृतानलभनान्पूर्वपुरुषस्थितत्वेनपुरुषत्वमासीत्तस्मात्पुरुष
 मेधेपुरुषसंज्ञयासंस्कुर्वन्तश्च व्रीहिंयवमेववालभन्तेएवंसोयं
 साक्षान्मेधोव्रीहिरूपोजातस्तस्माद्व्रीहिसंज्ञयापौर्णमासादि
 सर्वयागेपुसंस्क्रियमाणःसन्पुरोडाशत्वंप्राप्नोतितंपुरोडाशं
 पृथक्पृथक्कपालेपुसंस्कुर्वन्तःसन्तःपुरोडाशसंज्ञयानिर्व
 पन्तिपशुयागेपुतूभयोःपशुपुरोडाशयोर्विहितत्वादेकत्रस्था
 नेपशुसंज्ञया संस्क्रियते अन्यत्रच व्रीहिसंज्ञयासंस्क्रियतेत
 दनन्तरं मांससंज्ञया संस्क्रियमाणपिष्टंपुरोडाशेनसहजु
 ह्वतिअतोयत्रयत्रमेध्यपदविशिष्टा अश्वादयोदृश्यन्ते त
 त्रसर्वत्रव्रीहि पशुरेवाभिप्रेतइतिबोध्यं पूर्वकालेकवंपपुत्रे
 णतुरेणैन्द्रेणमहाभिपेकेणाभिपिक्तः परिक्षित्पुत्रोजनमेज
 यः सर्वतः पृथ्वींजयन्सन्मध्येनैवाश्वेनेजेनतुसाक्षादश्वे
 न किंचधान्यभक्षकंरुक्मिणं हरितस्त्रजंसाक्षादश्वंलो
 काचारमनुसृत्यसिंहासनसमिपेवबंध नतुयूपे नापिजघा
 न तथैवभृगुपुत्रेण्यवनेनमहाभिपेकेणाभिपिक्तः शर्यातो
 मध्येनैवाश्वेनेजेनतुसाक्षादश्वेन एवंवाजरत्नायनसोमशु
 प्मासत्राजित पुत्रंशतानीक मैन्द्रेणमहाभिपेकेणाभिपिपे
 च तस्मात् शतानीकः सर्वतः पृथिवींजयन्परीयाय मे

ध्येनैवाश्वेनेजेतथापर्वतनारदाभ्यामभिपिक्तआम्वाष्टयोमे
 ध्येनैवाश्वेनेजेतथैवपर्वतनारदाभ्यामेवाभिपिक्तउग्रसेनपुत्रो
 युधांश्रीष्टिमेध्येवैवाश्वेनेजेतथाचकठ्यपेनाभिपिक्तोभुवन
 पुत्रोविश्वकर्मांमेध्येनैवाश्वेनेजेयस्मिन्यज्ञेविश्वकर्मणाकश्य
 पायदत्तापृथिवीविश्वकर्माणंप्रत्येतदब्रवीत्हेभूवनपुत्रविश्व
 कर्मन्काश्चिदपिमर्त्योमांदातुंनार्हति एवंसत्यपियस्मात्त्वया
 दत्तातस्मादहंजलेनिमंक्ष्येतवप्रातिज्ञावृधैवेतितथावशिष्टः
 पिजवनपुत्रंसुदासमहाभिपेकेणाभिपिपेचतस्मात्सुदाःसर्वः
 पृथिवींजयन्परियाय मेध्येनैवाश्वेनेजेतथैवांगिरसःपुत्रेण
 संवर्तेनमहाभिपेकेणाभिपिक्तोऽविक्षितपुत्रोमरुत्तोमेध्येनैवा
 श्वेनेजेतस्यचपूर्णकामस्यमरुत्तस्यगृहेवायवःपरिवेष्टारआ
 सन्तथाचात्रिपुत्रेणोदमयेनाभिपिक्तोगोमेध्ये नैवाश्वेनेजेत
 थाचस्पष्टमृग्वेदान्तर्गतैतरेयब्राह्मणाष्टमपात्रिचकायाम् ॥
 हरिः ॐ एतेन ह वा ऐद्रेण महाभिपेकेण तुरः का
 वपेयो जनमेजयं पारिक्षितमाभिपिपेच. तस्मादु
 जनमेजयः पारिक्षितः समंतं सर्वतः पृथिवीं ज
 यन् परियायाश्वेनच मेध्येनेजे, तदेपाभियज्ञगा
 था गीयते. आसंदीवति धान्याढं रुक्मिणं हरि

प्येते श्लोका अभिगीताः याभिर्गोभिर्दमयं प्रिय
 मेधा अयाजयन् द्वे द्वे सहस्रे वद्वानामात्रेयो म
 ध्यतो ददात्. अष्टाशीती सहस्राणि श्वेतान्वैरो
 चनो ह्यान्; ग्रष्टिं निश्चृत्य प्रायच्छद्यजमाने पुरो
 हिते. देशाद्देशात्समोऽह्वानां सर्वामामाद्वदुहितृ
 णां; दशाददात्सहस्राण्यात्रेयो निष्ककंठयः. द
 शनागसहस्राणि दत्वात्रेयो वचत्नुके; श्रान्त पा
 रिकुटान्प्रेषद्दानेनांगस्य ब्राह्मणः शतं तुभ्यं श
 तं तुभ्यमिति स्मव प्रताम्यति; सहस्रं तुभ्यमित्यु
 क्त्वा प्राणान्स्म प्रतिपद्यत इति २२

एतेन ह वा ऐन्द्रेण महाभिपेकेण दीर्वतमामाम
 तेयो भरतं दौप्यंतिमभिपिपेच. तस्मादु भरतो
 दौप्यंतिः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयायाश्चै
 रुच मेध्यैरीजे तदप्येते श्लोका अभिगीताः हि
 रण्येन परिवृतान्कृष्णान् शुकृदतो मृगान्; मण्णा
 रं भरतो ददाच्छतं वद्वानि सप्तच भरतस्यैप दौ
 प्यंतेरग्निः साचिगुणे चितः; यस्मिन्सहस्रं ब्रा
 ह्मणा वद्वशो गावि भेजिरे. अष्टासप्तति भरतो

दौष्यंतिर्यमुनामनु; गंगायां वृत्रघ्ने वधनात्पंचपंचा
 शतं हयान्. त्रयस्त्रिंशच्छतं राजाऽश्वान् वध्वा
 य मेध्यान्; दौष्यंतिरत्यगाद्राज्ञो मायां मायावत्तरः
 महा कर्म भरतस्य न पूर्वं नापरे जनाः; दिवं
 मर्त्य इव हस्ताभ्यां नोदापुः पंच मानवा इत्ये
 तं ह वा ऐंद्रं महाभिषेकं बृहदुक्थ ऋषिर्दुर्मुखा
 य पांचालाय प्रोवाच. तस्मादु दुर्मुखः पांचालो
 ऽराजा सन्विद्यया समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्प
 रीयायैतं ह वा ऐंद्रं महाभिषेकं वासिष्ठः सात्य
 हव्योऽत्यरातये जानंतपये प्रोवाच. तस्मादत्यरा
 तिर्जानंतपिरराजा सन्विद्यया समंतं सर्वतः पृथि
 वीं जयन्परीयाय. स होवाच वासिष्ठः सात्यह
 व्यो जैषीर्वै समंतं सर्वतः पृथिवीं महन्मा गमये
 ति स होवाचात्यरातिर्जानंतपिर्यदा ब्राह्मणोत्तर
 कुरुन् जयेयमथ त्वमु हैव पृथिव्यै राजा स्याः
 सेनापतिरेव ते ऽहं स्यामिति स होवाच वासिष्ठः
 सात्यहव्यो देवक्षेत्रं वै तन्नवैतन्मर्त्यो जेतुमहस्य
 दक्षो वै न आ ऽतः इदं ढढ इति ततो हात्य

तस्त्रजं, अश्वं ब्रह्म सारंगं देवेभ्यो जनमेजय
 इत्येतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिपेकेण च्यवनो भा
 र्गवः शार्यातं मानवमभिपिपेच. तस्मादु शार्या
 तो मानवः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परीयाया
 श्वेन च मेध्येनेजे. देवानां हापि सत्रे गृह्णानि
 रासैतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिपेकेण सोमशुष्मा
 वाजरत्नायनः शतानीकं सान्नाजितमभिपिपेच.
 तस्मादु शतानीकः सान्नाजितः समंतं सर्वतः पृ
 थिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे. एतेन ह
 वा ऐंद्रेण महाभिपेकेण पर्वतनारदावां वाष्टयम
 भिपिपिचतुस्तस्माद्वाष्टयः समंतं सर्वतः पृथि
 वीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे एतेन ह वा
 ऐंद्रेण महाभिपेकेण पर्वतनारदौ युवांश्चौष्टिमौत्र
 सैन्यमभिपिपिचतुस्तस्मादु युवांश्चौष्टिरौत्रसैन्यः स
 मंतं सर्वतः पृथिवीं जयन् परियायाश्वेन • च मे
 ध्येनेजे. एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिपेकेण कठय
 पो विश्वकर्माणं भौवनमभिपिपेच. तस्मादु विश्व
 कर्मा भौवनः समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन्परिया

याश्वनेन च मेध्येनेजे. भूमिर्ह जगावित्युदाहरंति.
 न मा मर्त्यः कश्चन दानुमर्हति विश्वकर्मन् भौव
 न मां दितासिथ; निमंक्ष्ये ऽहं सलिलरय मध्ये
 मोघस्त एष कश्यपायास संगर इत्येतेन ह वा
 ऐंद्रेण महाभिपेकेण वसिष्ठः सुदासं पैजवनम
 भिपिपेच. तस्मादु सुदाः पैजवनः समंतं सर्वतः
 पृथिवीं जयन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे. एतेन ह
 वा ऐंद्रेण महाभिपेकेण संवर्त आंगिरसो मरुत्त
 माविक्षितमभिपिपेच. तस्मादु मरुत्त आविक्षितः
 समंतं सर्वतः पृथिवीं जयन् परीयायाश्वेन च मे
 ध्येनेजे. तदप्येष श्लोको ऽभिगीतो, मरुतः परि
 वेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे आविज्ञितस्य कामिमे
 विश्वे देवाः सभासद इति २१

एतेन ह वा ऐंद्रेण महाभिपेकेणोदमय आत्रेयो
 गमभिपिपेच. तस्मादंगः संगंतं सर्वतः पृथिवीं ज
 यन्परीयायाश्वेन च मेध्येनेजे. स होवाचालोपां
 गो दशानामसहस्राणि दशदासीसहस्राणि ददा
 मिते ब्राह्मणोप गा ऽस्मिन् यजे व्हयस्वेति तद

राति जानंतपिमात्तवीर्यं निःशुक्रममित्रतपनः शु
ष्मिणः शैव्यो राजा जघान, तस्मादेवंविदुपे ब्रा
ह्मणायैदंचक्रुपे न क्षत्रियो दुस्तेन्नेद्राष्ट्रादव पश्य
चेद्रामप्राणो जहादिति जहादितिः २३

॥ तथाच शतपथब्राह्मणे ॥

हरिः ॐ एतेन हेन्द्रोतो दैवापः शौनकः । जनमेज-
यं पारिक्षितं याज्यां चकार तेनेष्टा सर्वा पाप-
कृत्यां सर्वा ब्रह्महत्यामपजघान सर्वा; ह वै पाप
कृत्यां सर्वा ब्रह्महत्यामपहन्ति योऽश्वमेधेन यज
ते ॥ १ ॥ तदेतद्वाथयाभिगीतम् । आसन्दीवति
धान्यादं रुक्मिणं हरितस्त्राजम् अवभादश्व;
सारंगं देवेभ्यो जनमेजय इति ॥ २ ॥ एतेऽ
एव पूर्वेऽअहनी । ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेन-
मेतेऽएव पूर्वेऽअहनी गौरतिरात्रस्तेनोग्रसेनमेतेऽए
व पूर्वेऽअहनीऽआयुरतिरात्रस्तेन श्रुतसेनमित्येते
पारिक्षितीयास्तदेतद्वाथयाभिगीतं पारिक्षिता य-
जमाना अश्वमेधैः परोऽवरम् अजहुः कर्म पा-
पकं पुण्याः पुण्येन कर्मणेति ॥ ३ ॥ एतेऽएव

पूर्वेऽअहनी । अभिजिदतिरात्रस्तेन ह पर आट्-
 णार ईजे कौसल्यो राजा तदेतद्वाधयाभिगीतम-
 ट्णारस्य परः पुत्रोऽश्वं मेध्यमबन्धयत् हैरण्यना-
 भः कौसल्यो दिशः पूर्णा अमंहतेति ॥ ४ ॥
 एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । विश्वजिदतिरात्रस्तेन ह
 गुरुकुत्सोदौर्गहेणेजऽऐक्ष्वाको राजा तस्मादेतद्व-
 पिणाभ्यनूक्तमस्माकमत्र पितरस्तऽआसन्त्सप्तऽ
 ऋपयो दौर्गहे बध्यमानऽइति ॥ ५ ॥ एतेऽ
 एव पूर्वेऽअहनी । महाव्रतमतिरात्रस्तेन ह मरुत
 आविक्षित ईजऽआयोगवो राजा तस्य ह ततो
 मरुतः परिवेष्टारोऽग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभा
 सदो बभूवुस्तदेतद्वाधयाभिगीतं मरुतः परिवेष्टा-
 रो मरुत्तस्यावसन्गृहे आविक्षितस्याग्निः क्षत्ता
 विश्वे देवाः सभासद इति मरुतो ह वै तस्य प-
 रिवेष्टारोऽग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासदो भव-
 न्ति योऽश्वमेधेन यजते ॥ ६ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽ
 अहनी । अणोर्यामोऽतिरात्रस्तेन हैतेन कैव्य ईजे
 पाञ्चाल्यो राजा क्रिनय इति ह वै पुरा गञ्चा

लानाचक्षते तदेतद्वाथयाभिगीतम् अश्वं मेध्यमा-
 लभत क्रिवीणामतिपुरुषः पाञ्चालः परिवक्रायां
 सहस्रशतदक्षिणमिति ॥ ७ ॥ अथ द्वितीयया
 । सहस्रमासन्नयुता शता च पञ्चविंशतिः दि-
 क्तो-दिक्तः पञ्चालानां ब्राह्मणा या विभेजिरुइ
 ति ॥ ८ ॥ त्रिवृदग्निष्टोमः । पञ्चदश उक्थ्यः
 सप्तदशं तृतीयमहः सोक्थक्रमेकविंशः षोडशी
 पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिरित्येषोऽनुष्टुप्सम्पन्न
 स्तने हैतेन ध्वसा द्वैतवन ईजे मात्स्यो राजा य
 त्रैतद्वैतवनं सरस्तदेतद्वाथयाभिगीतं चतुर्दश द्वैत
 वनो राजा संग्रामजिद्वयान् इन्द्राय वृत्रघ्नेऽवधा-
 त्तस्माद्वैतवनं सर इति ॥ ९ ॥ चतुर्विंशाः प-
 वमानाः । त्रिवृदभ्यावर्तं चतुश्चत्वारिंशाः पवमा-
 ना एकविंशमभ्यावर्तमष्टाचत्वारिंशाः पवमानास्त्र
 यस्त्रिंशमभ्यावर्तमाग्निष्टोमसामाद्वात्रिंशान्युक्थान्ये
 कविंशः षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिरिति
 ॥ १० ॥ एतद्विष्णोः क्रान्तम् । तेन हैतेन भर-
 तो दौःप्यान्तिरीजे तेनेष्ट्रेमां व्यष्टि-स्थानजे

रत्नानां तदेतद्वाधयाभिगीतमष्टासप्ततिं भरतो दीः
 प्यन्तिर्यमुनामनु गङ्गायां वृतधेऽबन्नात्पञ्चपञ्चा-
 शतं हयानिति ॥ ११ ॥ अथ द्वितीयया । त्र-
 यस्त्रिंशं शतं राजाश्वान्वद्धाय मेध्यान् सौद्युम्नि
 रस्यष्टादन्यान्मायान्मायवत्तर इति ॥ १२ ॥ अ-
 थ तृतीयया । शकुन्तला नाडपित्यप्सरा भरतं द-
 धे परःसहस्रानिन्द्रायाश्वान्मेध्यान्य आहराद्विजि-
 त्य पृथिवीं सर्वामिति ॥ १३ ॥ अथ चतुर्थ्या ।
 महदद्य भरतस्य न पूर्वं नापरे जनाः । दिवं म-
 र्त्य-इव बाहुभ्यां नोदापुः पञ्च मानवा इति ॥
 १४ ॥ एकविंशस्तोमेन । ऋपभो याज्ञतुर ईजे
 श्विक्नानां राजा तदेतद्वाधयाभिगीतं याज्ञतुरे यज-
 माने ब्रह्माण ऋपभोजनाः अश्वमेधे धनं लब्ध्वा
 विभजन्ते स्म दक्षिणा इति ॥ १५ ॥ त्रयस्त्रिं-
 शस्तोमेन । शोणः सात्रासाह ईजे पाञ्चालो
 राजा तदेतद्वाधयाभिगीतं सात्रासहे यजमानेऽश्व
 मेधेन तौर्वैशाः उदिरते त्रयस्त्रिंशाःपट् सहस्रा-
 णि वर्गिणामिति ॥ १६ ॥ अथ द्वितीयया । प

दृष्ट् पट्टा सहस्राणि यज्ञे कोकपितुस्तव उदी
 रहे त्रयस्त्रिंशाः पट्ट सहस्राणि वर्मिणामिति ॥
 १७ ॥ अथ तृतीयया । सात्रासहे यजमाने पा
 ऊचाले राज्ञि सुखाणि अमाद्यदिन्द्रः सोमेनातृप्य
 न्ब्राह्मणा धनैरिति ॥ १८ ॥ गोविनतेन शता
 नीकः । सात्राजित ईजेकाग्र्यस्याश्वमादाय त
 तो हैतदर्वाकाशयोऽग्निनादधतऽआत्तसोमपीथाः
 स्म इति वदन्तः ॥ १९ ॥ तस्य विंथा चतुर्विं
 शाः पवमानाः । त्रिवृद्भ्यावर्तं चतुश्चत्वारिंशाः
 पवमाना एकविंशान्याज्यानि त्रिणवान्युक्थान्ये
 कविंशानि पृष्ठानि पट्टत्रिंशाः पवमानास्त्रयस्त्रिंश
 मभ्यावर्तमाग्निष्टोमसामादेकविंशान्युक्थान्येकविंशः
 षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिः ॥ २० ॥
 तदेतद्वाययाभिगीतं । शतानीकः समन्तासु मे-
 ध्यं सात्राजितो हयम् आदत्त यज्ञं काशीनां भ
 रतः सत्वतामिवेति ॥ २१ ॥ अथ द्वितीयया ।
 श्वेतं समन्तासु वशं चरन्तं शतानीको धृतराष्ट्र
 स्य मेध्यम् आदाय सहा दशमास्यमश्वं शतानी-

को गोविनतेन हेजऽइति ॥ २२ ॥ अथ चतु
 र्था । महद्दय भरतानां न पूर्वं नापरे जनाः दिवं
 गत्य-इव पक्षाभ्यां नादोगुः सप्त मानवा इति ॥
 २३ ॥ अथातो दाक्षिणानाम् । मय्यं प्रति राष्ट्र
 स्य यदन्यदूमेश्व पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च वित्ता
 त्प्राची दिग्घोतुर्दाक्षिणा ब्रह्मणः प्रतिच्यध्वर्योरुदी
 च्युद्वातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः ॥ २४ ॥ उ
 दयनीयायां संस्थितायाम् । एकविंशतिं वशा
 अनूबन्ध्या आलभते मैत्रावरुणर्विश्वदेवीर्वार्षस्पत्या
 एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यत्वार्षस्पत्यान्त्या भव
 न्ति ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तदु ब्रह्मण्येवान्ततः प्रति
 तिष्ठति ॥ २५ ॥ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति ।
 एकविंशो वाऽएष य एष तपति द्वादश मासाः
 पञ्चऽर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविं
 श एतामभिसम्पदम् ॥ २६ ॥ उदवशानीया
 यां संस्थितायाम् । चतस्रश्च जायाः कुमारीं प
 ञ्चमीं चत्वारि च शतान्यनुचरीणां यथासमु
 दितं दाक्षिणां ददाति ॥ २७ ॥ अथोत्तरं संवत्स

रमृतपशुभिर्यजते । पद्भिराग्नेयैर्वसन्ते पद्भिरै
 न्द्रेर्ग्रीष्मे पद्भिः पार्जन्यैर्वा मास्तैर्वा वर्षासु पद्
 भिर्मेत्रावरुणैः शरदि पद्भिरैन्द्रावैष्णवैर्हेमन्ते प
 द्भिरैन्द्रावाहंस्पत्यैः शिशिरे पट्टतवः संवत्सरः
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति पट्त्रिंशदेते पशवो
 भवन्ति पट्त्रिंशदक्षरा बृहती बृहत्यामवि स्वर्गो
 लोकः प्रतिष्ठितस्तद्वन्ततो बृहत्यैव छन्दशा स्वर्गो
 लोके प्रतितिष्ठति ॥ २८ ॥

अत्रसर्वत्रव्यावर्तकतावच्छेदकविशिष्टेन मेध्यपदेन
 व्यावर्त्यतावच्छेदकयुक्तसाक्षादश्वव्यावृत्ति पूर्वकविशेष्य
 तावच्छेदकावच्छिन्नव्रीहिपशुरेवविशेष्यते आसन्दीवति
 धान्यादं रुविमणहरितस्त्रजमश्वं वन्धेत्यादिवाक्येषु पुनः
 पुनः साक्षादश्वबंधनोक्तिरपि साक्षादश्वहिंसनाभाबंधन
 यति अन्ययाजघानेतिब्रूयात्अत्रेत्यव्यवस्थेयं मेध्यश-
 ब्दोद्विविधो मेधवद्वाचकः पवित्रवाचकश्चोते तत्रमेधवद्
 वाचकः पारिभाषिकयोगरूढः पवित्रवाचकस्तु रूढ एव त
 त्रयोगरूढो मांसवपादियज्ञसंपदर्थदेवतृप्तिकारकोयोव्रीहि
 पशुः संस्क्रियते तमेव ज्ञापयति स च पशुः यूप एव बध्यते न

त्वन्यत्र रुढस्तुविशेष्यवस्तुनः पवित्रत्वंज्ञापयति यथा मे
 ध्या आप इत्यादिपुतथा सतिलोकव्यवहारमनुसृत्येन्द्रमुद्दिश्य
 योधान्यादः पवित्राऽश्वानीयते सस्त्रगादिभिः स्वलङ्कृतो य
 न्नुत्रापि स्वेप्सितस्थले बद्धः स्पृष्टः सन्नुत्सृज्यते न तु निहन्यते
 अतएव सिंहासनसमीपे गंगायां च बबन्धेति निर्दिष्टं नो चेद् यू
 पेव बन्धेति ब्रूयात् अतो वायव्यं श्वेतमालभेतेत्यादिवचनेषु
 श्वेतव्रीहिरेवाभिप्रेयते तथै वाग्येच्छागस्य हविषो वपायामे
 दसः प्रेष्यानुब्रूहि वेत्यादिषु छागादिशब्दैस्तत्तत्संज्ञाभिः सं
 स्क्रियमाणो व्रीहिरेव बोध्यः मेदः प्रभृतिशब्दैश्च तत्तत्संज्ञा
 भिः संस्कृताः किं न सादयो व्रीहिरेव वा एव बोध्याः न च पशु
 शब्दस्य चतुष्पाज्जाति विशेषे रुढत्वात् व्रीहेः पशुत्वमयुक्त
 मिति मन्तव्यं श्रुतौ द्विपदां पुरुषाणां पादाद्यवयव राहितानां
 पदार्थानां च पशुत्वप्रदर्शनात् तथा हि

हरि ॐ देवायद्य ज्ञतन्वाना अवध्नन्पुरुषं पशुम्

हरि ॐ उपा वाऽअश्वस्य मेध्यस्य शिरः । सूर्यश्चक्षु

र्वातः प्राणो व्यात्तमग्निर्वैश्वानरः संवत्सर आ

त्माश्वस्य मेध्यस्य द्यौष्पृष्ठमन्तरिक्षमुदरं पृथिवी

पाजस्य दिशः पार्श्वेऽवान्तरादिशः पश्चिम ऋ

तवोऽऽङ्गानि मासाश्चार्धमासाश्च पर्वाण्यहोरात्रा
 णि प्रतिष्ठा नक्षत्राण्यस्थीनि नभो मांसान्यूवध्यं
 सिकताः सिन्धवो गुदा यकृच्च क्लोमानश्च पर्व
 ता ओषधयश्च वनस्पतयश्च लोमान्युद्यन्पूर्वाधो
 निम्लोचन्जघनाधो यद्विजृम्भते तद्विद्योतते यद्वि
 धूनुते तत्स्तनयति यन्मेहति तद्वर्पति वागेवास्य
 वागहर्वाऽअश्वं पुरस्तान्महिमान्वजायत तस्य पूर्वं
 समुद्रे योनी रात्रिरेन्यं पश्चान्महिमान्वजायत त
 स्यापरे समुद्रे योनिरेतौ वाऽअश्वं महिमानाव
 भितःसम्बभूवतुर्हयो भूत्वा देवानवहद्वाजी गन्धर्वा
 नर्वासुरानश्चो मनुष्यान्त्समुद्र एवास्य बन्धुः स
 मुद्रो योनिः ॥१॥

हरि ॐ तद्यदेनान्प्राणेभ्योऽधिनिरमिमीत तस्मादाहुः
 प्राणाः पशवइति इत्यादि

एवंवेदेषुबहूनां पदार्थानां पशुत्वप्रदर्शनाच्चतुष्पाञ्जा
 तिविशेषेपशुशब्दोरूढोनभवतिकितुपारिभाषिकोयोगरू-
 ढएवतथाचस्यष्टशतपथब्राह्मणे

हरि ॐ स एतान्पञ्चपञ्चनपश्यत्पुरुषमश्वं गामविमं

जं यदपठयत्तस्मादे तेपशवः ॥ २ ॥ स-ए-
 तान्पञ्च पशून्प्राविशत् स एते पञ्चपशवोऽभ-
 वत्तमु वै प्रजापतिरन्वेवैक्षत् ॥ ३ ॥ स एतान्प-
 ञ्च पशून्पश्यत् यदपश्यत्तस्मादेतेपशवस्ते ज्वे-
 तमपठयत्तस्मादेवैतेपशवः

एवंप्रजापतेः प्रेक्षितत्वमेव पशुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमि-
 त्तं तस्माद्ब्रीहावपि प्रजापतेः प्रेक्षितत्वस्यसंभवात् तत्र
 पशुत्वं युक्तमेवेतिदिक् नचपूर्वपरिसंख्या ताश्चादिव्याति-
 रिक्ताः केचिदप्यन्ये पशवो मेध्याः सन्तीती शंकितव्यं
 सर्वेषामपिसाक्षात् पशूनामुत्क्रान्त मेधत्वादितिस्पष्टमैतरे
 य ब्राह्मणे शतपथब्राह्मणे च
 हरिः ॐ सर्वेषां वा एष पशुनां मेधोयद् ब्रीहियवा
 वित्यादि

एवं सर्वेपि साक्षान् पशवो यज्ञार्हानभवन्ति तेषां
 मांसादिकंचनाशितव्यमेतिदिक् सर्वथा ब्रीहियवाद्यन्ना
 भावकालेनुवंगस्थ प्रभृतयोऽमेध्यानपिसाक्षान् पशून् यज्ञ-
 आहुत्यर्थं मगस्त्याचरण मनुसृसहिंसन्तिगुर्जरस्थादय
 स्त्वन्नाभावकाले पिसाक्षात्पशून् नैवहिंसन्ति यद्यपिवेदे

नान्नसत्वे ब्रीहिपशुहिंसाप्रदर्शिता सर्वथाऽन्नाभावकाले
 च साक्षात्पशु हिंसाप्रदर्शिता तथा पिशितस्तूभयोः
 कालयो रुभयविधामपि हिंसानैव कुर्वन्ति हिंसायां
 दोषश्रवणात् निवृत्तौ पुण्यश्रवणाच्च विहितहिंसाया अ
 हिंसात्वेपि वेदेनहिंसाजन्य फलाश्रयत्वंसमूलं नैवप्रत्या
 ख्यातं नोचेत्हिंसाश्रयाणां विद्योत्सर्जन शीलानां हिं
 सानुरूपधूमराद्यादिगमनेन चान्द्रगामिनां यज्ञजन्य पु
 ण्येक्षीणेकथं पुनः पतनशीलत्वं प्रदर्शितं हिंसोत्सर्जन
 शीलानांविद्या श्रयाणां ब्रह्मलोकगामिनां कथंपुनर्नप्र
 त्या वर्त्तन शीलत्वं प्रदर्शितंपुण्यस्थोभयत्रापिसमान शी
 लत्वादुभयोर्मार्गयोरपि समानशीलत्वे नैवभवितव्यंयुक्तम्
 अतोयज्ञकालेयज्ञजन्यफलेन यज्ञान्तर्गतहिंसाजन्यफलं
 प्रच्छाद्यतेनतुनिहन्यते तेनयज्ञजन्यफलेक्षीणे हिंसाजन्य
 फलं प्रकटीभवति तस्माद् हिंसाश्रयाणां चांद्रगामिनां
 हिंसाजन्यफलाश्रयत्वात् पुनः प्रत्यावर्त्तनशीलत्वं विद्या
 श्रयाणांतु हिंसाया अभावान्नप्रत्यावर्त्तन शीलत्वमितिबो
 ध्यम् एतदेवाभिप्रेत्य यावेदविहितांहिंसानियता स्मिंश्चरा
 चरे अहिंसामेवतांविद्याद्वेदादुमोहि निर्वभावित्या दहिं

सात्वप्रतिपादकवाक्येषुपर्युदांसःकृतःपर्युदासस्यहि सदग्रा
 हित्वादहिंसाशब्देनहिंसाभिन्नोहिंसासद्वक्त्रिपदाधोगृह्य
 तेसद्वक्त्वंतुतद्भिन्नत्वेसतितद्रतभूयोधर्मवत्वंतथाचहिंसा
 भिन्नत्वेसतिहिंसागतभूयोधर्मःपातनधर्मः एवंवेदविहितहिं
 सायाअहिंसात्वेपितादृगहिंसायाः पातनधर्मावच्छिन्नत्वान्
 तदवच्छिन्नानांचांद्रगामिनांपुनः पतनशलित्वमिति सिद्धम्
 अतएवनिरुक्तेत्रयोदशाध्याये , , , , ,

हरि ॐ अथये हिंसामाश्रित्य विद्यामुत्सृज्यमहत्तपस्ते
 - पिरोचिरेणवेदोक्तानिवाकर्माणिकुर्वन्तितेधूममाभिसं
 भवन्तिधूमाद्रात्रिरात्रेरपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाण
 पक्षादक्षिणायनंदक्षिणायनात्पितृलोकंपितृलोकाच्च
 द्रमसंचंद्रमसोवायुंवायोर्वृष्टिंवृष्टेरोषधयश्चैनद्रूत्वात
 स्यसंक्षयेपुनरेवेमंलोकंप्रातिपद्यन्ते ॥ २२ ॥

हरि ॐ अथयेहिंसामुत्सृज्यविद्यामाश्रित्यमहत्तपस्तेपिरे
 चिरेणज्ञानोक्तानिवाकर्माणिकुर्वन्तितेचिरभिसंभव
 न्स्यचिणोऽहरन्ह आपूर्यमाणपक्षमापुमाणपक्षादुदग
 यनमुदगयेनाद्वेलोकंदेवल्लोकादादित्यमादित्याद्वै
 द्युतवैद्युतादात्मानसंमानसःपुरुषोभूत्वाब्रह्मलोकमभि

- संभवान्ति ते न पुनरावर्तन्तो शिष्टादं दशूकाय तद्दं न जा-
नन्ति तस्मादिदं वैदितव्यमथाप्याह ॥

॥ शतपथब्राह्मणेपि ॥

हारे ॐ ये चामीऽअरण्ये श्रद्धां सत्यमुपांसते तेऽर्चि-
रभिसम्भवन्त्यर्चिपोऽहरन्हे आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमा-
णपक्षाद्यान्पण्मासानुदङ्गादित्य एति मासेभ्यो देव-
लोकं देवल्लोकादादित्यमादित्याद्वैद्युतं तान्वैद्युतात्पु-
रुषो मानस एत्य ब्रह्मलोकान्गमयति ते तेषु ब्र-
ह्मलोकेषु पराः परावतो वसन्ति तेषामिह न पु-
नरावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥ अथ ये यज्ञेन दानेन
। तपसा लोकं जयन्ति ते धूममभिसम्भवन्ति धू-
माद्रान्नि रात्रेरपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्या-
न्पण्मासान्दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः पितृलो-
कं पितृलोकाच्चन्द्रं ते चन्द्रं प्राप्या च भवन्ति तां-
स्तत्र देवा यथा सोमं राजानमाप्याय स्वापक्षीयस्वे-
त्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्पर्यवैत्यथेम-
मेवाकाशमभिनिष्पद्यन्तऽआकाशाद्वायुं वायोर्वृष्टिं
वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्या च भवन्ति तऽएवमे-

वानुपरिवर्तन्तेऽथ यऽएतौपन्थानौ न विदुस्ते की
टाः पतङ्गा यदिदं दन्दशूकम् ॥ १९ ॥

श्रूयतेच

वेदाहमेतंपुरुषमहांतमादित्यवर्णतमसःपरस्तात्तमेववि
दित्वातिमृस्युमोतिनान्यःपंथाविद्यतेयनाथ ॥

नानाशिवनिद्रागिरनरत्नरत्नरत्नरत्न
पुष्पे गिराननागोदानायेनरागिराननागना
धर्मकाशकभ्रामितचेतसांभ्रमनिवृत्यर्थम्

- संभवन्ति ते न पुनरावर्तन्तो शिष्टादं दशूकाय तद्दं न जा-
- नन्ति तस्मादिदं वेदितव्यमथाप्याह ॥

॥ शतपथब्राह्मणेपि ॥

हरि ॐ ये चामीऽअरण्ये श्रद्धां सत्यमुपासते तेऽर्चि-
 - रभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरन्द्वापूर्यमाणपक्षमापूर्यमा-
 . णपक्षाद्यान्पण्मासानुदङ्गादित्य एति मासेभ्यो देव-
 लोकं देवल्लोकादादित्यमादित्याद्वैद्युतं तान्वैद्युतात्पु-
 रूपो मानस एत्य ब्रह्मलोकान्गमयति ते तेषु ब्र-
 . ह्मलोकेषु पराः परावतो वसन्ति तेषामिह न पु-
 नरावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥ अथ ये यज्ञेन दानेन
 । तपसा लोकं जयन्ति ते धूममभिसम्भवन्ति धू-
 मांद्रात्रिं रात्रेरपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्या-
 न्पण्मासान्दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः पितृलो-
 कं पितृलोकाच्चन्द्रं ते चन्द्रं प्राप्यान्नं भवन्ति तां-
 स्तत्र देवा यथा सोमं राजानमाप्यायस्वापक्षीयस्वे-
 त्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्पर्यवैत्यधेम-
 मेवाकाशमभिनिष्पद्यन्तऽआकाशाद्वायुं वायोर्वृष्टिं
 वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्यान्नं भवन्ति तऽएवमे-

ને તેને દુષિત કરેછે શ્રુતિ સ્મૃતિમાં જે જે કહ્યુંછે તે સઘટ્ટું દોષ રહિત અને પ્રમાણ સિદ્ધછે. પ્રત્યેક વેદના મંત્ર, બ્રાહ્મણ, અને ઉપનિષદ્દ એવા ત્રણ ભાગછે, તેમાં મંત્ર કરતા બ્રાહ્મણ તથા ઉપનિષદ્દમાં દરેક વિષય વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજાવ્યોછે. સમગ્ર વેદના કર્મકાણ્ડ અને જ્ઞાન કાણ્ડ એવા બે મુખ્ય ભાગછે. કર્મકાણ્ડમાં વૈશ્વદેવ, આગ્નિ-ધાન, અગ્નિહોત્ર, દર્શ પૌર્ણમીસ, ચાતુર્માસ્ય ઇષ્ટિઓ, યજ્ઞોતિષ્ટોમ, અશ્વમેધ, ગોમેધ, અને નરમેધ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કર્મ વર્ણવેલા છે. તેમજ જ્ઞાનકાણ્ડમાં શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસ, ધ્યાન, ધારણા, યમ, નિયમ, સમાધિ, ઇત્યાદિ બ્રહ્મજ્ઞાનના ઉપાયો, તથા બ્રહ્મના સ્વરૂપ, અને તટસ્થ લક્ષણો તથા કર્મકાણ્ડમાં કહેલા યજ્ઞોતિષ્ટોમ જ્ઞાનમાર્ગથી કરવાનો પ્રકાર ઇત્યાદિ જ્ઞાન વર્ણવેલું છે તેઓમાંથી જેને ધર્મ જિતાસા છે. તે કર્મકાણ્ડનો આશ્રય કરેછે; અને જેને બ્રહ્મજિતાસા છે તે જ્ઞાન કાણ્ડનો આશ્રય કરેછે. કર્મકાણ્ડનો આશ્રય કરનાર ધૂમ, સાથી રાત્રિ, કૃષ્ણપક્ષ, દક્ષિણાયન, પિતૃલોક, અને સાથી ચંદ્રલોકમાં જાય છે; જ્યાં તેનું પુણ્ય ક્ષીણ થયેથી તે દેવતાઓનું અન્ન થાયછે; અને દેવો તેનું ભક્ષણ કરેછે. પછી વાયુ, વૃષ્ટિ, અને ઓષધિદ્વારે પુનઃ આ લોકમાં આવી જન્મ મરણાદિ પામેછે. .

અને જે જ્ઞાનકાણ્ડનો આશ્રય કરેછે તે આર્ચિષ્ સાથી દિવસ, શુક્લપક્ષ, સાથી ઉત્તરાયન, દેવલોક, સૂર્યલોક, વૈદ્યુત અને સાથી બ્રહ્મ લોકમાં જાયછે, જ્યાં સમષ્ટચરિમાનિ પુરુષનું સાયુષ્ય (મોક્ષ) પામેછે. તે પુનઃ આ લોકમાં આવતો નથી

તેમજ કર્મ કાણ્ડના અન્તર્ગત જે ઉપાસના છે તેના આશ્રય

કરનારને પણ એ ધૂમ માર્ગે કરી ચંદ્ર લોકની પ્રાપ્તિ અને સ્વાર્થી પુનઃ પતન થાયછે. અને જ્ઞાન કાળ્પના અન્તર્ગત જે સંપાસના રહેલી છે તે નો આશ્રય કરનાર આર્ચે માર્ગે કરી બ્રહ્મ લોકમાં જાયછે સ્વાર્થી પુનઃ પતન થતું નથી.

કર્મકાળ્પના આશ્રય કરનારને અંધકાર માર્ગે જવું, અને પુનઃ પતન થવું તેનો હેતુ એ છે કે તેને અજ્ઞાન રૂપો અંધકાર અને હિંસા એ બેનો આશ્રય કરવો પડેછે, કેવલ પ્રાણિના ઘાત કરવાને જ વેદમાં હિંસા ગણી છે એમ નથી, વૃક્ષ વનસ્પત્યાદિના ધ્વંસ કરવાને પણ હિંસા જ ગણેલી છે. વેદમાં જે જે ઠેકાણે વનસ્પત્યાદિના સ્તુત્યાદિ કરેલાં છે તે ઠેકાણે જેમ પ્રાણિના કરતા હોય તેમ જ કરેલા છે, એટલું જ નહિ પણ જગત્ના પૃથ્વીવ્યાદિ સઘટ્ટા પદાર્થોને પ્રાણિના રૂપકમા જ વર્ણવેલા છે. વેદી કરવામાં પૃથ્વી ઉપર જે કોદાલિનો પ્રહાર પાડ્યો છે. તેને કૌર્ષ કર્મ ગણી તન્નિમિત્તક વેદે પ્રાયશ્ચિત્ત કલ્પેલું છે. સારાશ કે જગત્ના પદાર્થ માત્રને પ્રાણિના રૂપકમા વર્ણવેલા છે. તેથી તેના ધ્વંસ વિષય માં સઘટ્ટે ઠેકાણે હિંસા શબ્દનો નિર્દેશ કરેલો છે.

સઘટ્ટા યજ્ઞોમાં સમિધાદિને અર્થે નાના પ્રકારની વનસ્પતિઓ અને વૃક્ષાદિનો ધ્વંસ કરવો પડે છે. તેથી યજ્ઞને હિંસામય યજ્ઞ કહેછે.

એ કર્મ કાળ્પમાં મેધ્ય અને અમેધ્ય એવા બે પ્રકારના પદાર્થો ગણાય છે તેમાંથી મેધ્ય પદાર્થો યજ્ઞના કામમાં આવેછે. અને અમેધ્ય પદાર્થો આવતા નથી. હાલમાં જે સાક્ષાત્ પશુઓ દેખાઈ જાય છે તેને અમેધ્ય ગણેલા છે તેથી તે યજ્ઞના કામમાં આવતા નથી. વ્રીહિ તથા યવ એ બે મેધ્ય પદાર્થો ગણેલા છે તેથી તે યજ્ઞના કામમાં આવેછે એ

बेउने मेध्य गणवानु कारण अछेके देवोअे ज्यारे प्रथम पुरुषनुं आ-
 लभन (अेक जातनो संस्कार, स्पर्श) कयुं त्यारे तेमाथी मेधे निकळीने
 अश्वमा प्रवेश कयौं तेथी अश्वनुं आलभन कयुं त्यारे अश्वमाथी पण मेधे
 उत्क्रमण करीने गोमा प्रवेश कयौं तेथी तेमणे गोनुं आलभन कयुं
 त्यारे तेमाथी पण निसरीने अविमा जतो रह्यो-तेथी तेमणे अविनुं आ-
 लभन कयुं त्यारे तेमाथी निकळी अजमा गयो ते अजनु पण आलभन
 कयुं त्यारे पृथ्वीमा गयो त्यारे देवो तेने पृथ्वीमा खोळवा लाग्या त्यारे
 ब्रीहि तथा यव रूपे बहार उगी निकळ्यो, तेथी ते ब्रीहि तथा यव
 मेध्य एटले यज्ञना उपयोगमा आवे एवा थया, उपर लखेला पाच प्रा-
 णीमा मेधे प्रवेश कयौं तेथी ते पण पशु मेध्य थया खरा पण तेमाथी
 मेध निसरी गयो एटले ते अमेध्य गणाया एटले यज्ञना काममा आ-
 वता नाथि, पण मेधे ए पाच पशुओमा प्रवेश कयौं, अने पोते ब्रीहि
 तथा यव रूपे उगी निकळ्यो ते बेउ कारणथी ते ब्रीहि अथवा यवना
 उपर ते पशुओना नामथी संस्कारकरवा पडेछे जेमके अश्वमेधमा मुख्य
 अश्वना नामथी पुरुष मेधमा पुरुषना नामथी इत्यादि (जेम आदमा दर्भ)
 तेजकारण लेइने पात्तिको पिष्टपेशु करेछे वळी तेज हेतु लेइने ब्रह्माए पण
 ए पशुओनो उत्सर्ग करेलोछे तेणे भ्राष्टिना आरंभकालमा मन तथा
 चक्षुष प्रभृति पोतानी इंद्रियोथी ए पुरुषादि पांच पशुओ उत्पन्न करी-
 ने तेओने यज्ञना उपयोगमा लेवानी लिप्सा करी त्यारे ए पाच पशुओ
 शोक करवा लाग्या त्यारे ब्रह्माए रुहुं हे अग्नि ! पुरुष रूपो द्विपाद
 पशु तथा भस्वादि चतुष्पाद पशुओनी हिंसा करवी नहि कारण के
 ए पशुओ अमेध्य थयेलाछे तेथी ते यज्ञना काममा आवता नाथि अने

એનું માસ ભક્ષણ કરવું નહિ એમનો મેધ વ્રોહિ તથા યવ રૂપે યયોછે તેને તું સેવ. તેમજ આગલ જનમેજય પ્રભૃતિ જે જે રાજાઓએ યજ્ઞ કરેલાછે તેમણે પણ એ મેધ્ય વસ્તુથી કરેલાછે લોકાચાર પ્રમાણે સાક્ષાત્ પશુને માલા વસ્ત્રાદિથી શણગારી સિંહાસનાદિ પોતાના શસ્તિત સ્થલમા શાપીને સ્પર્શ માત્ર કરેલો છે, એમ વેદમાં કહેલું છે.

તેમજ વરુણપ્રધાસા નામના કર્મમાં વરુણ દેવતાને પ્રચક્ષ પશુ આપવાના કહેલા છે. તે ઠેકાણે પણ યવના પિષ્ટના પશુ કરીને આપવા એમ વેદમાં કહેલું છે. એ મેધ્ય પદાર્થ ઉપર પશુના નામથી સંસ્કાર પાડ્યો છે તેથી તેના ચોલા તથા છોતરા ઇચ્છાદિ અવયવોને માસ, લચા, રુપિર, ઇચ્છાદિ ગણેલાછે. અને તે ઉપર લખેલા પાંચ પ્રાણી તથા ત્રીજાં સઘડી જાતિનાં પ્રાણિ અમેધ્ય ગણાયછે તેથી તેનું માસ ભક્ષણ કરવું નહિ એમ વેદમાં કહેલું છે. સારાશ કે સઘડે ઠેકાણે માસ વપાદિ શબ્દોએ કરીને એ વ્રોહિના અવયવોજ લેવાયછે વેદમાં વ્રોહિ તથા યવને પશુ ગણેછે એટલુંજ નહિ પણ કોઈ કોઈ પ્રસંગે જગત્ના સઘડા પદાર્થોને પશુના રૂપકમાં વર્ણવેલા છે. અને તેના વિશ્વંસ કરવાને વેદે હિંસા ગણેલીછે, તેથી યજ્ઞમાં પશુ હિંસાછે એમ કહેવાયછે.

એમ છતાં પણ પુરાતન કાંઠમાં આગસ્ય નામના કોઈ એક ઋષિએ પોતાના વૃદ્ધ માતા પિતા પ્રભૃતિના પ્રાણ રાખવાને અર્થે યથા વિધિ હિંસા કરી હતી, તે કાલ એવી હતી કે યજ્ઞમાપુરોહાશ કરવાને પણ વ્રોહિ યવાદિ કાંઈ પણ અન્ન હતું નહિ; તેથી તેણે શાસ્ત્રમાં ગોધા કચ્છપાદિ જે પ્રાણીઓ ભક્ષ્ય ગણેલાછે તેના માસના પુરોહાશ કર્યાં હતા. માટે જે કાલમાં વ્રોહિ યવાદિ અન્ન પુરોહાશ કરવા જેટલું પણ મળે નહિ તેવા

कालमां गोधा कच्छपादिना मांसनां पुरोडाश करवा, अने यज्ञ, श्राद्ध, देवार्चन, मधुपर्क, तथा अन्न प्राशनादि शास्त्रमां, देखाहेला स्थलमां ए भक्ष्य पशुना हिंसा करवायी दोष नथि एम कहलुंछे, ए उपर लखेला ठेकाणांमांयो मात्र यज्ञने अर्थे जे हिंसा करवा तेने दैव विधि एटले देवने करवा योग्य विधि एम कहलुंछे, अने बाकीनां श्राद्ध, मधुपर्क, देवार्चनादिमां पशु हिंसा करवा त आसुर विधि एटले राक्षसने करवानो विधि एम कहलुंछे, सारांश के सर्व प्रकारे अन्न न मल्लवायी मांसना पुरोडाश करवा पडे ते, कालमां मात्र यज्ञने अर्थेज हिंसा करे तो तेना दोष गणातो नथि, एवा कालमां पण अविधिधी करे तो जेटला पशुना शरीर उपर रूआं होय तेदला अन्न प्रयोज्य ते नरक भोगवे एम स्मृतिओमां कहलुंछे, व्रीहि यवादि अन्न छतां मांस भक्षण करवुं तेने वृथा मांस भक्षण कहेछे ने ते करनांरने पारधी करतां पण अधिक पापी गणेलोछे, एवा आपत्ति कालमां पण जे माणस मांस भक्षण तथा हिंसां करतो नथि तो तेने सो अश्वमेध करवा, जेटलुं फल थायिछे.

उपर जे अगस्त्यनु दृष्टांत आपी अन्नाभावकालमां पशु हिंसा तथा मांस भक्षणनो विधि देखाड्यो ते विधिने केवल अन्नाभावकालमां बंगदेशना लोकोज अनुसरला छे अने गुर्जरादि देशना लोको कोइ काले अनुसरला नथि तेयो एविधि गुर्जरादिना लोकोने उपयोगी नथो कारण के धर्म शास्त्रमां घणे ठेकाणे पोताना देशाचार तथा कुलाचार प्रमाणेज चालवुं एवुं कहलुं छे, आ चतुर्युगनो साधारण धर्म लखेलो छे, कलियुगमा जे विशेष निषेध करेला छे ते पोतानी मैले वाच्यो लेवा.